NEW YORK TIMES BESTSELERIS

Tikra istorija, įkvėpusi HBO® serialą

SAUSASIS ĮSTATYMAS

MAFIJOS GIMIMAS

NELSON JOHNSON

OBUOLYS

NELSON JOHNSON

SAUSASIS ĮSTATYMAS
MAFIJOS GIMIMAS

Iš anglų kalbos vertė
VIRGINIJA ŠILEIKIENĖ

OBUOLYS

UDK 973
Jo-89

Versta iš: Nelson Johnson
**Boardwalk Empire:
The Birth, High Times, and Corruption of Atlantic City**
(TV Tie-in Edition)
Plexus Publishing Inc., 2011

ISBN 978-609-403-531-9

Šią knygą skiriu
nepaprastos moters,
savo motinos Jennie Johnson,
įskiepijusios man meilę knygoms,
atminimui.

Jei miesto svečiai būtų norėję skaityti Bibliją,
būtume davę jiems Bibliją. Tačiau niekas jos neprašė.
Visi norėjo alkoholio, prostitučių ir azartinių lošimų.
Mes davėme jiems tai, ko jie prašė.

Murray Fredericks

Jei miesto svečiai būtų norėję skaityti Bibliją,
būtume davę jiems Bibliją. Tačiau niekas jos neprašė.
Visi norėjo alkoholio, prostitučių ir azartinių lošimų.
Mes davėme jiems tai, ko jie prašė.

Murray Fredericks

Įžanga

Vėsų 1987 metų rugpjūčio rytą, vos patekėjus saulei, vaikštinėjome su draugu Krisu Atlantik Sičio pakrante. Mums iš dešinės dunksojo Bordvolko su kazino viešbučiais siluetas. Atsirišę kaklaraiščius, pilnais pilvais ir tuščiomis kišenėmis po nakties lošimo, lėbavimo ir kvailiojimo buvome be skatiko, tačiau be galo laimingi. Laimingesni būti negalėjome. Klampojome pajūriu, bangos daužėsi mums į kojas. Aš išsitraukiau iš kišenės paskutines monetas – buvo likę dvidešimt trys centai – ir nusviedžiau į Atlanto vandenyną. Atsisukęs į Krisą pasakiau: „Dabar mes tikrai be skatiko kišenėje." Smagiai pasijuokėme, paskui pasukome Bordvolko link ir pradėjome ilgą kelią namo, du prasilošę herojai, patyrę linksmą nuotykį, kuris jiems dar ilgai primins Atlantik Sityje praleistą naktį. Nežinojau tik viena: nuotykis, kurį patyrėme, kartojosi jau daugiau nei šimtą metų.

Nuo tų dienų, kai geležinkelis tapo prieinamas paprastam žmogui, Absikono sala – arba Atlantik Sitis – buvo pasaulio

žaidimų aikštelė, ant smėlio pastatyta svajonių karalystė, kurioje kiekvienas vyras, moteris ar vaikas galėjo už prieinamą kainą pasijausti karališkos šeimos nariu. Bordvolke su išsirikiavusiais prabangiais viešbučiais, teatrais ir restoranais, nebuvo nieko, legalaus ar nelegalaus, ko miestas negalėtų pasiūlyti: maisto, gėrimų, įvairiausių pramogų, pigių ir skirtų rafinuotam skoniui. Jei ko nors negalėjote rasti Bordvolke (ar vienoje iš daugumos šalutinių miesto gatvių), vadinasi, to nebuvo niekur kitur.

Kai *HBO* pirmą kartą į mane kreipėsi dėl Nelsono Johnsono knygos adaptacijos TV serialui, sudėtingiausia man buvo pasirinkti laikotarpį. Knyga apima ilgą laikotarpį. Visų laikų – nuo pramonės baronų aukso amžiaus, siautulingo trečio dešimtmečio, prohibicijos eros iki žavaus Skinio D'Amato šešto dešimtmečio, miesto nuosmukio ir jo atgimimo legalizavus azartinius lošimus aštuntame dešimtmetyje – Atlantik Sitis ir jo žmonės žadino daugelio smalsumą.

Galų gale nusprendžiau pasirinkti trečią Atlantik Sičio dešimtmetį, legendinio Nakio Džonsono (Nakis Tomsonas *HBO* seriale) karaliavimo laikus, kurie labiausiai kurstė mano kūrybinę vaizduotę. Atlantik Sitis tuo metu buvo prabangos, magijos ir, visų svarbiausia, galimybių miestas. Triukšmingas, nepadorus, spalvingas, kupinas vilčių, jis buvo Amerikos mikrokosmosas. Buvo įspūdingų reginių, pigių moterų, slaptų susitarimų, bet taip pat gyveno tikri žmonės, kurie ėjo į bažnyčias, lankė mokyklas, buvo miesto bendruomenės nariai. Tai tikras amerikietiškas miestas – kunkuliuojantis idėjų ir kultūrų katilas.

Kai paskutinį kartą buvau mieste, vaikštinėjau gatvėmis, kuriomis vaikščiojo Nakis, stoviniavau jo viešbučio vestibiulyje, valgiau viename iš jo pamėgtų restoranų, vaikštinėjau Bordvolku žvelgdamas į platų vandenyną, kuris priklausė jam. Nusikėliau į anuos laikus, mėgavausi vaizduotėje susikurtu miestu, ir man buvo be galo malonu. Nereikėjo toli keliauti, nes puiki Nelsono Johnsono knyga mane jau buvo nukėlusi į anuos laikus.

Terence Winteris,
„Emmy" apdovanojimą pelnęs serialo *Sopranai* scenarijaus autorius ir vykdomasis *Boardwalk Empire* serialo prodiuseris

Prologas

Prabangiuose viešbučiuose ji nesilankydavo. Nė karto nebuvo užėjusi į *Ritz Carlton*. Viešbutį ji matydavo tik iš išorės, vaikštinėdama Bordvolku. Bet štai dabar ji sėdėjo beveik paskendusi fotelyje prabangaus viešbučio apartamentų vestibiulyje. Ją kaustė baimė, tačiau kelio atgal nebuvo. Virpėdama ji tai sulankstydavo, tai vėl išlankstydavo savo šaliką.

Namų šeimininkė, sezono metu dirbanti pensione skalbėja, jautėsi nesavame kailyje. Buvo akivaizdu, kad ji labai jaudinasi. Visa išraudusi, suprakaitavusi, ji pastebėjo, kad suknelę ir megztinį reikėtų lopyti, ir dar labiau susidrovėjo, bet neturėjo, kur dingti. Luisas Keselas pasakė, kad ponas Džonsonas netrukus ją priims, ir paprašė palaukti. Būtų buvę nemandagu dabar išeiti, dar blogiau, ji būtų įžeidusi poną Džonsoną. Jei dabar nebūtų buvusi žiema ir jei ne tie nesumokėti mokesčiai, ji nieku gyvu nebūtų čia atėjusi. Neturėjo pasirinkimo: jos vyras buvo tikras kvailys, o ji neišmanė, kaip išlaikyti šeimą. Vėl pasirodė Luisas Keselas ir moteriai pamojo. Ji nusekė jam iš paskos, nežinodama, ko tikėtis.

Įėjus į svetainę, ponas Džonsonas paėmė ją už rankos ir šiltai pasisveikino. Vėliau, kai po kelerių metų ji dar kartą susitiks su Džonsonu per savo tėvo šermenis, šis nebus jos pamiršęs ir kreipsis vardu. Džonsonas vilkėjo prabangiu chalatu ir buvo įsispyręs į šlepetes. Jis paklausė, kas neduoda ramybės. Jos nerimas akimirksniu dingo.

Greitakalbe moteris papasakojo, kad jos vyras praeitą naktį pralošė visą algą viename iš miesto lošimo salonų. Jis buvo kepėjo padėjėjas, žiemos mėnesiais uždirbdavo 37 dolerius per savaitę. Tai buvo vienintelis jų šeimos pragyvenimo šaltinis. Paskui ji kalbėjo apie mokesčius, apie tai, kad bakalėjininkas nebeparduoda jai skolon. Džonsonas įdėmiai išklausė, paskui išsitraukęs iš kišenės padavė 100 dolerių. Susijaudinusi moteris ėmė karštai jam dėkoti, bet jis liepė liautis. Luisas Keselas pamojo jai ir pasakė, kad laukia mašina, parvešianti ją namo. Prieš viešniai išeinant, Džonsonas pažadėjo pasirūpinti, kad joks lošimo salonas mieste neįsileistų jos vyro. Paskui pridūrė, kad ji galinti bet kada ateiti, jei ištiktų kokia bėda.

Enochas Nakis Džonsonas buvo ryškiausias Atlantik Sičio simbolis. Norint suprasti šiandieninį kurortą, būtina suprasti jo valdymo erą. Džonsono valdžia, kartu ir miesto populiarumas, pasiekė apogėjų Sausojo įstatymo laikotarpiu, nuo 1920 iki 1933 metų. Jokiame kitame šalies mieste taip laisvai nebuvo prekiaujama alkoholiu kaip Nakio mieste. Atrodė, kad Volstedo aktas taip ir nepasiekė Atlantik Sičio. Sausojo įstatymo laikotarpiu Nakis buvo didžiausias respublikonų partijos ir nusikalstamo pasaulio autoritetas. Jis bendravo ir su prezidentais, ir su mafijos gangsteriais. Bet vargu ar Atlantik Sičio

gyventojai Džonsoną laikė gangsteriu. Jiems jis buvo herojus, miesto klestėjimo simbolis.

Atlantik Sitis, miestas, kurį gydytojas įkūrė kaip sveikatingumo kurortą turtuoliams, labai greitai tapo triukšmingu darbininkų klasės kurortu. Atvykę pailsėti žmonės žinojo, kad čia nebūtina paisyti normų, kurių privalu laikytis namie. Atlantik Sitis klestėjo, nes davė savo svečiams tai, ko jie norėjo – galimybių smagiai pašėlti už prieinamą kainą.

Dažnai anų laikų Atlantik Sitis vaizduojamas kaip elegantiškas pajūrio kilmingųjų kurortas, panašus į Niuportą. Tai tėra iliuzija. Visų pirma miestas buvo pramoninės Filadelfijos darbininkų kurortas. Žmonės dažnai atvykdavo tik dienai ar dviem. Neturtingi darbininkai, norėdami pabėgti nuo vasaros karščių ir monotoniško darbo, kasmet atvykdavo į miestą pailsėti. Atlantik Sitis buvo miestas, kuriame visi jautėsi nevaržomi.

Kurorto sėkmę nulėmė keturi veiksniai ir kiekvienas buvo labai svarbus. Be nors vieno iš šių veiksnių Atlantik Sitis nebūtų išsivystęs į tokį miestą. Pirmas, lėmęs miesto suklestėjimą, buvo geležinkelio transportas. Be geležinkelio Absikono sala būtų atsilikusi mažiausiai penkiasdešimčia metų. Antras veiksnys buvo Filadelfijos ir Niujorko nekilnojamojo turto investuotojai, kurie atvežė į miestą pinigų ir patirties. Be jų nebūtų išdygę šimtai viešbučių ir tūkstančiai pensionų saloje ant smėlio. Trečias veiksnys buvo pigi darbo jėga, be kurios kurortas nebūtų galėjęs funkcionuoti. Vienintelis miesto darbo jėgos šaltinis buvo laisvę atgavę vergai ir jų vaikai. Paskutinis veiksnys buvo miesto gyventojai, kurie taip rūpinosi savo svečiais,

jog net nepaisė įstatymų. Nuo XIX amžiaus pabaigos septyniasdešimt XX amžiaus metų kurortą valdė miesto politikų ir reketininkų aljansas. Šią sąjungą pagimdė miesto ekonominis ir politinis poreikis.

Jau iš pat pradžių Atlantik Sičio ekonomika orientavosi į verslą, teikiantį greitą pelną. Šiuo požiūriu miestas buvo unikalus – miesto ekonomika buvo orientuota vien į kurortinį verslą. Vienintelis pajamų šaltinis buvo iš turizmo paslaugų gaunamas pelnas. Atlantik Sičio ekonomika visiškai priklausė nuo turistų atvežamų pinigų. Taigi buvo labai svarbu, kad poilsiautojas paliktų kurortą patenkintas, antraip jis niekada negrįš.

Svarbiausia buvo patenkinti nuolatinių miesto svečių poreikius, o legalu tai ar nelegalu, buvo nesvarbu. Kad išpildytų atostogautųjų aistras, kurorto prekeiviai ir verslininkai siūlė nelegalias pramogas, steigė nelegalias institucijas. Vos įsikūręs Atlantik Sitis labai greitai ėmė garsėti kaip nevaržomų linksmybių miestas. Kurorto suklestėjimą lėmė tai, kad dalį turistams siūlomų paslaugų sudarė nelegalios pramogos. Taigi Atlantik Sičio valdžia turėjo sudaryti tinkamas sąlygas nelegaliam verslui. Anksčiau ar vėliau miesto politiniai lyderiai turėjo sudaryti sąjungą su šešėlinės ekonomikos veikėjais. Be šių dviejų jėgų susitarimo padaryti Atlantik Sitį patrauklų turistams būtų buvę sunku ir labai brangu.

Kurortas negalėjo būti šykštus besilinksminantiems kurorto svečiams. Tai būtų pakenkę verslui. Tai, kad azartiniai lošimai, prostitucija, prekyba alkoholiu sekmadieniais buvo valstybės įstatymų draudžiami malonumai ir moralės princi-

pų nepaisymas, niekam nerūpėjo. Buvo svarbu, kad klientas liktų patenkintas ir kitąmet sugrįžtų į kurortą. Atlantik Sičio šeimininkai nepaisė įstatymų ir leido atvirai veikti nelegaliam verslui.

Kurortas turėjo vienintelį interesą, todėl reikėjo bendro sutarimo, kaip administruoti miestą. Šis bendras interesas ir tai, kad respublikonų partija Naujojo Džersio pietuose dominavo jau daugelį dešimtmečių po pilietinio karo, lėmė, kad mieste susiformavo politinė netolerancija tradicinėms vertybėms. Reformatoriškos idėjos ir kritika buvo pernelyg didelė prabanga, kurios miestas negalėjo sau leisti. Vienintelė politinė ideologija buvo ekonominė gerovė. Mieste nebuvo vietos nei „opozicijai“, nei gerajai demokratų partijai. Kiekvienas turėjo priklausyti sistemai, jei nenorėjo būti sutraiškytas. Taigi XX amžiaus pradžioje susiformavo politinio valdymo mašina, paženklinta respublikonų partijos simboliu, finansuojama reketininkų pinigų. Pirmasis Atlantik Sičio „bosas“ buvo Luisas Komodoras Kunlis, valdęs miestą maždaug nuo 1890 iki 1910 metų. Komodoras greitai suprato, kad pajamos, gaunamos iš nelegalaus verslo, gali būti pastovus partijos pajamų šaltinis. Būtent Kunlis sukūrė mokesčių apskaičiavimo ir surinkimo iš reketininkų nelegalaus verslo mechanizmą. Valdant Komodorui azartinių lošimų salonai, nelegalūs alkoholiu prekiaujantys barai ir viešnamiai veikė visiškai atvirai. Miesto policija nelegalia verslininkų veikla susidomėdavo tik tada, kai jie laiku nesumokėdavo mokesčio. Pinigai, gaunami iš nelegalaus verslo, taip pat kyšiai, verslininkų ir prekiautojų dėkingumo mokesčiai už kontraktus su municipalitetu sudarė pajamas, iš kurių buvo fi-

nansuojamas Kunlio aparatas. 1910 metais, po lemiamos dvikovos su Vudrou Vilsonu per gubernatoriaus rinkimus, Kunlis sėdo į kalėjimą už rinkimų įstatymo pažeidimus.

Kunlio palikuonis Nakis Džonsonas buvo absoliutus Atlantik Sičio politinis lyderis trisdešimt metų. Džonsonas pažinojo žmones ir gerai išmanė valdymo mechanizmą. Jis mokėjo bendrauti ir naudotis valdžia. Mieste nebuvo nė vieno oficialaus pareigūno, kuris dėl turimo posto nebūtų dėkingas Nakiui. Nakis pelnėsi iš kiekvieno municipalitete sudaryto kontrakto ir kiekvieno azartinių lošimų verslo mieste. Kunlis prieš sėsdamas į kalėjimą savo įpėdiniu pasirinko Džonsoną todėl, kad šiuo pasitikėjo ir politikai, ir reketininkai. Atlantik Sičio žmonės tuo metu jau buvo įpratinti prie politinių bosų valdymo sistemos, tad sveikino Nakį kaip naująjį kurorto valdytoją. Jie tikėjosi, norėjo tokio lyderio, koks buvo Kunlis, ir Džonsonas jų nenuvylė.

Nakis Džonsonas, sumaniai naudodamasis pinigais, išgautais apgaule, manipuliacijomis ir kitokiais turto prievartavimo būdais, įsitvirtino dviejuose skirtinguose pasauliuose. Jis tapo įtakingiausiu Naujojo Džersio respublikonu, nuo kurio priklausė gubernatorių, senatorių likimai, ir reketininku, kurį gerbė ir kuriuo pasitikėjo organizuoto nusikalstamo pasaulio veikėjai.

Nakis Džonsonas buvo būtent toks lyderis, kokio reikėjo Atlantik Sičiui. Korupcija buvo įsišaknijusi visoje politinėje ekonominėje miesto struktūroje. Jei Džonsonas būtų atsisakęs bendradarbiauti su reketininkais, jis tiesiog būtų buvęs pašalintas. Sudaręs sąjungą su nusikalstamo pasaulio pramonin-

kais, Nakis nuėjo daug toliau nei jo pirmtakas Komodoras. Džonsonas inkorporavo svarbiausius nelegalaus verslo žaidėjus į respublikonų partiją ir ėmė vadovauti ne tik politiniam aparatui, bet ir reketininkams. Valdant Nakiui abi šios valdžios susijungė į vieną.

Sausojo įstatymo atšaukimas 1934 metais buvo Atlantik Sičio nuosmukio pradžia. Po dvejų metų, pasiūlius Viljamui Randolfui Herstui, prezidentas Franklinas Ruzveltas į miestą atsiuntė FTB agentus ir jie išvyko iš miesto tik pasodinę Džonsoną į kalėjimą už vengimą mokėti mokesčius. Prireikė net penkerių metų nuversti Džonsonui nuo sosto. Buvo atlikta daugybė tyrimų, dešimčiai Džonsono bendrininkų pareikšti kaltinimai, daug liudytojų patraukti atsakomybėn už melagingus parodymus, net kelis kartus buvo pakeistas prisiekusiųjų teismas. 1941 metais Džonsonas buvo nuteistas kalėti ketverius metus.

Nakio palikta politinės valdžios struktūra buvo nepalyginamai sudėtingesnė nei Komodoro. Naujasis Atlantik Sičio bosas turėjo rasti bendrą kalbą tiek su politikais, tiek su reketininkais. Džonsono sosto įpėdinis Frankas Hapas Farlis, airių kilmės amerikietis, buvo puikus advokatas ir politikas. Kalbant apie jo karjerą ir veikimo metodus, Farlis stebėtinai panašus į Edvino O'Konerio romano *The Last Hurrah* personažą Franką Skefingtoną. Dar prieš mieste pasirodant FTB agentams, 1937 metais Džonsonas buvo pasiūlęs Farlį į valstijos asamblėją. Per kelerius metus Hapas Farlis pelnė palankumą iš dviejų ištikimų Džonsono adjutantų – Džimio Boido, friholderių tarybos klerko, ir Hermano Ormano-Stampio,

Džonsono dešiniosios rankos, apsukraus nekilnojamojo turto agento, neblogai pasipelniusio Sausojo įstatymo laikais ir turėjusio stiprius ryšius su šalies nusikaltėlių sindikatais.

Farlis, Boidas ir Ormanas sudarė tobulą sąjungą. Farlis vykdavo į Trentoną ir atstovavo visuomenei. Boidas buvo smogikas ir rūpinosi, kad būtų įgyvendinama politinė valia, kitaip tariant, drausmino savo karius. Ormanas bendravo su reketininkais ir rinko pinigus, kuriais buvo finansuojama partija. Boidas ir Ormanas Farliui buvo tarsi buferis, saugantis nuo nemalonumų ir kalėjimo. Džimį ir Stampį Hapas paveldėjo iš savo pirmtako. Net jei ir būtų norėjęs, nebūtų galėjęs jų atleisti.

Boidas ir Ormanas sudarė puikias sąlygas Farliui dirbti įstatymų leidėjo darbą ir tarnauti visuomenei. Hapas buvo iki ausų pasinėręs į miesto reikalus ir niekada nesidrovėdavo pasinaudoti savo valdžia, kai reikėdavo ginti Atlantik Sičio interesus. Jo indėlis į miesto ekonomikos kilimą didžiulis. Trisdešimt metų atstovaudamas Atlantik Sičiui senate, Hapas padarė puikią karjerą ir Toronte tapo legenda. Turėdamas tokį pranašumą, puikiai išmanantis įstatymų leidžiamojo organo subtilumus, Farlis dvidešimt penkerius metus politikoje buvo labai įtakingas asmuo, kurio negalėjo nepaisyti joks gubernatorius. Senate Farlis turėjo tiek daug valdžios, jog priešintis jam būtų buvusi politinė savižudybė. Jei koks gubernatorius neparemdavo Hapo, jis neturėdavo jokios galimybės įgyvendinti savų planų. Farlis, kaip įstatymų leidžiamojo organo narys, blokuodavo bet kokį gubernatoriaus pasiūlymą senate kaip nenaudingą visuomenei. Priešintis Farliui buvo tolygu priešintis gamtos

stichijai. Pokario metais modernėjant pasauliui, Atlantik Sitis pradėjo smukti, kartu ėmė silpti ir Hapo įtaka miestui. Hapas iki galo laikėsi įsikibęs valdžios, tačiau 1971 metų rinkimuose pralaimėjo oponentui demokratui.

Farliui pasitraukus, Atlantik Sitis desperatiškai ieškojo išeities. Norėdamas susigrąžinti buvusią šlovę, miestas siekė įteisinti azartinius lošimus. 1976 metais įvykęs referendumas dėl Konstitucijos pataisos, kuria Atlantik Sityje įteisinti azartiniai lošimai, buvo duoklė miestui, ilgą laiką laikytam ne tuo, kas iš tiesų buvo. Azartinių lošimų verslas ir iš jo gaunami pinigai įkvėpė gyvybės skurstančiam kurortui. Atsigaunantis miestas ėmė siekti susigrąžinti nacionalinio kurorto vardą. Kad ir koks bus šio eksperimento rezultatas, viena aišku: Atlantik Sitis visada bus vertinamas dėl tų pačių vertybių, kurios jį kadaise išgarsino.

1

Džonatano Pitnio paplūdimio kaimas

Medicinos jam nepakako. Jis norėjo būti daugiau nei vien kaimo gydytojas. Džonatanas Pitnis gydė ligonius ir sužeistuosius daugiau nei 30 metų ir tai jam pradėjo nusibosti. XIX amžiaus Amerikoje mediko darbas nebuvo nei kelias į turtus, nei prestižo reikalas, o Pitnis norėjo turėti viena ir kita, bet žinojo, kad rūpindamasis pacientais nieko nepasieks.

Aukštas ir liesas, beveik visada apsigaubęs juodu ilgu apsiaustu su gobtuvu, skvarbių žydrų akių ir ilgomis liesomis rankomis, kurias visi pastebėdavo pirmiausia, Džonatanas Pitnis priminė personažą iš Dikenso romano. Blyškios nelygios odos, kumpa nosimi ir aukšta kakta, ant kurios krito žilų plaukų sruoga, Džonatanas visiems darė stiprų įspūdį. Šabalo ir Džeinės Pitnių sūnus Džonatanas gimė Mendame, Naujajame Džersyje, 1797 metų spalio 29 dieną. Į šalį Pitnio šeima atvyko maždaug 1700 metais. Kaip Pitnis pasakojo savo biografui,

jo prosenelis su broliu į JAV atvyko iš Anglijos, kad galėtų „mėgautis pilietine ir religine laisve, kurios gimtojoje šalyje neturėjo“[1]. Juodu įsikūrė Moriso grafystėje, Naujajame Džersyje. Baigęs medicinos mokslus Niujorko Kolumbijos koledže, Džonatanas iš tėvų namų Mendame persikėlė gyventi į pietinį valstijos kaimelį Absikono įlankoje. Jam tuomet buvo dvidešimt treji. Šiame Naujojo Džersio kaimelyje jis pragyvens visą likusį savo gyvenimą.

1820 metais Naujojo Džersio rajone, esančiame į pietus nuo Trentono, nevyko nieko įdomaus. Po Amerikos revoliucijos pasikeitė dvi kartos, tačiau čia beveik niekas nepasikeitė. Išskyrus Kamdeno miestą prie Delavarų upės ir sezoninį kurortinį Keip Mėjaus kaimelį piečiausiame Naujojo Džersio smaigalyje, visą Naujojo Džersio pietinę dalį dengė didžiulis pušynas, išraižytas tik siaurų smėlio keliukų karietoms ir takelių, pramintų ankstesnių šalies gyventojų – delavarų (angl. *Lenni Lenape – vert. past.*). Šiose žaliose platybėse nuo Delavarų upės iki įlankos Atlanto vandenyne buvo išsibarstę mažyčiai kaimeliai, kuriuose gyveno atvykėliai iš Britų salų ir Šiaurės Europos. Jie ūkininkavo, žvejojo, gamino stiklą, apdirbo pelkių rūdą ir medžio anglis. Šie pirmieji kolonistai bus praminti piniais (angl. *Pineys – vert. past.*). Šiame pasaulio krašte Džonatanas pradėjo mediko karjerą.

Pitnis buvo atsidavęs savo profesijai ir dirbo negailėdamas jėgų. Jis sėsdavo ant arklio ir jodavo Pietų Džersio pakrante, užsukdamas į kiekvieną užkampį, kur joks gydytojas niekada nebuvo užsukęs. 1831 metų balandžio 21 dieną, prabėgus vienuolikai metų po atvykimo, Džonatanas Pitnis vedė Karoliną

Fouler, kurios motina buvo Rebeka Fouler, viešbučio *Sailor Boy Inn* savininkė iš Elvudo gyvenvietės, esančios už penkiolikos mylių į vakarus (vienos iš daugelio, kur Pitnis užsukdavo aplankyti pacientų). Daugybę metų Pitnis buvo vienintelis gydytojas, kurį pažinojo daugelis šeimų. Jis buvo įpratęs, kad jį iškviesdavo pietaujant, vidurnaktį prikeldavo iš lovos. Jis priimdavo naujagimius, guosdavo mirštančiuosius, siūdavo žaizdas ir atstatydavo kaulus nelaimingų nutikimų aukoms ar susižeidusiems žemdirbiams, žvejams, tad buvo mylimas visų šio krašto pacientų. Vis dėlto jo pajamos buvo labai menkos, todėl, kad galėtų pragyventi, jis dažnai buvo priverstas imtis mainų prekybos. Buvo kalbama, kad galą su galu sudurti jam padėdavo uošvienė. Bėgo metai ir Pitnio entuziazmas blėso. Jis atrodė taip pat apgailėtinai kaip jo vėjo nugairintas gydytojo lagaminėlis.

Pitnio netenkino vien mediko profesija, tad po penkiolikos metų gydytojo karjeros jis nutarė imtis politinės veiklos. Būdamas demokratas krašte, kuriame dominavo respublikonai, Pitnis norėjo šį tą pakeisti. Jam pavyko pakeisti *status quo.* 1837 metais jo pastangomis buvo įregistruota nauja Atlantiko apygarda, sukurta iš tuometinės Glosterio apygardos. Po šios svarbios pergalės Pitnis buvo išrinktas pirmuoju naujosios apygardos tarybos pirmininku. 1844 metais Pitnis iš Atlantiko apygardos buvo deleguotas į Konstitucinį federacijos suvažiavimą. 1848 metais jis balotiravosi į JAV atstovų rūmus, tačiau Pietų Džersis dar nebuvo pasiruošęs turėti kongresmeno demokrato, tad Pitnis pralaimėjo, o politinė jo karjera pateko į aklavietę.

Neturėdamas galimybės tęsti politinės karjeros, Džonatanas Pitnis ieškojo kitų veiklos galimybių. Šįkart jis nutarė užsiimti verslu. Turėjo svajonę pakeisti mažą smėlėtą salelę Pietų Džersio pakrantėje.

Kartą, dar ankstyvaisiais karjeros metais, Pitnis valtimi plaukė pas pacientą Absikono įlanka į salą, anuomet vadintą „Tolimąja sala"[2]. Potvynių ir audrų suformuotoje saloje viešpatavo laukinė gamta – vien smėlio kopos, pelkės ir vandens paukščiai. Delavarai salą vadino „Absegami" – „Mažąja jūra". Iki pasirodant Amerikos kolonistams, Absegami sala buvo indėnų stovykla, kurioje jie slėpdavosi nuo vasaros karščių. Tolimoji sala buvo labai retai apgyvendinta – tebuvo vienintelė šeima, išsibarsčiusi po salą septyniuose kotedžuose. Be šių pavienių namukų, saloje dar stovėjo kelios austrių gaudytojų ir žvejų lūšnelės, primityvi užeiga, kurioje buvo linksminami svečiai iš Filadelfijos, vežimais atvykę į salą pažvejoti, pamedžioti ar šiaip pagyventi necivilizuotame krašte. Kaip ir delavarams, pirmiesiems amerikiečiams patiko Tolimoji sala.

Savo teises į žemę delavarai iškeitė į Pietų Džersio gyventojų produkciją – vilnonius audinius, geležinius virdulius, peilius, kauptukus, kirvius ir kitus daiktus. Pirmasis užregistruotas šios žemės, kuriai priklausė ir Tolimoji sala, savininkas buvo Tomas Badas. 1678 metais jis nusipirko 6 070 hektarų žemės sklypus šiaurinėje ir pietinėje Didžiojo Eg Harboro upės pakrantėje iš Viljamo Peno ir kvakerių grupės atstovų, kuriems šiomis žemėmis, kaip ir Pietų Džersyje, buvo atlyginta už skolas. Badas išpardavė savo žemę naujakuriams. Hektaras Tolimojoje saloje kainavo 12 centų, o žemyne – 1,2 doleriais brangiau.

Kai Pitnis atvyko į salą, joje gyveno tik Džeremio Lidso, revoliucinio karo veterano, palikuonys. Prabėgus keleriems metams po karo, Lidsas Tolimojoje saloje pasistatė namelį iš kedro ir jame gyveno su žmona Judita. Lidso sodyba, kuri vėliau bus pavadinta „Kolumbo parku", o dar vėliau – „Koridoriumi", buvo įsikūrusi prie dabartinio Atlantik Sičio greitkelio. Lidsas ir jo palikuonys savo namus vadino „Absikono sala".

183 cm ūgio, 130 kg sveriantis Džeremis Lidsas buvo tvirtas kaip meška. Padedamas dešimties savo vaikų, jis iškirto medžius aplink namus ir laukuose pradėjo auginti kukurūzus bei ryžius. Išauginto derliaus, sužvejoto ir sumedžioto laimikio puikiai užteko Lidso šeimai prasimaitinti. Lidsas mėgavosi atokios salos ramybe. Taupus ūkininkas kaskart pasitaikius galimybei įsigydavo vis daugiau žemės, o turimos niekada neparduodavo. Po mirties Džeremis Lidsas paliko 485 hektarus Absikono salos. Visos šios žemės turėjo pavadinimus, išskyrus vieną 53 hektarų ruožą.

Pitnį užbūrė Absikono salos ramybė ir civilizacijos nesugadintas jos grožis. Jis dažnai atplaukdavo ir kaskart vis tvirčiau įsitikindavo, kad būtent šioje vietoje norėtų nuveikti kai ką svarbaus. Absikono sala, Pitnio manymu, buvo ideali vieta turtingųjų kurortui. Kaip gydytojas, jis jautė, kad sala galėtų tapti populiariu sveikatingumo kurortu. Gydytojo profesija jam nesukrovė turtų, politikoje irgi ne kažin ką pavyko nuveikti, tačiau kaip kurorto įkūrėjas jis galbūt galėjo palikti savo pėdsaką šioje žemėje, galbūt praturtėti ir išgarsėti.

Pitnis svajojo pastatyti „miestą prie jūros". Jis ėmė visiems pasakoti apie savo svajonę ir liaupsinti nepaprastas jūros

druskos gydomąsias ypatybes, sveiką pajūrio orą. Jis sakė, kad atostogos prie jūros – tai vaistas nuo visų ligų. Tik kaip žmonėms atvykti į Pietų Džersį, o paskui persikelti į salą?

Atsakymas į šį klausimą buvo geležinkelis. Antroje XIX amžiaus pusėje geležinkelis atvėrė kelius į didžiules šalies teritorijas, kurios anksčiau buvo nepasiekiamos. Pitnio laikais geležinkelio lokomotyvas buvo pažangos ir galimybių simbolis. Vyras suprato, kad tik nutiesus geležinkelį jis galėtų įgyvendinti savo svajonę Absikono salą paversti kurortu.

Taigi Pitnis pradėjo agitacinę kampaniją. Jis ėmė siųsti laiškus į visus Filadelfijos laikraščius, ypač į dienraščius, kurie tik sutikdavo juos spausdinti. Puikiai suprato, kokios neribotos galimybės atsivertų, jei iš Filadelfijos į Absikono salą būtų nutiestas geležinkelis. Kad svajonė išsipildytų, jis turėjo pasirūpinti, kad sveikatingumo kurortas būtų lengvai pasiekiamas žmonėms iš gausiai apgyvendintų rajonų. Vienintelis pasirinkimas buvo Filadelfija. Savo laiškuose, pavadintuose „nuo daktaro Pitnio“, jis pasakojo apie nepaprastą kurorto naudą, kaskart pabrėžtinai pridurdamas, kad šiai svajonei išsipildyti reikia vienintelio dalyko – nutiesti geležinkelį iš Filadelfijos į pajūrį. Ištisus metus Pitnis rašė tokius agituojančius laiškus, tačiau nesulaukė jokio atsako. Vieninteliai entuziastingai jį rėmę žmonės buvo Džeremio Lidso palikuonys, ypač tie, kurie nebenorėjo dirbti savo žemės ir tikėjosi ją parduoti.

Vis dėlto net Lidso šeima vargu ar tikėjo, kad Pitniui pavyks Absikono salą paversti kurortu. Kaip savo laiškuose rašė Pitnis, 1850 metais saloje buvo „beveik vien balto puraus smėlio kopos, primenančios suverstas sniego pusnis“. Tais laikais pa-

plūdimyje buvo „keletas keterų, kurias skyrė ilgi siauri slėniai, apaugę šiurkščiavilnių žole, nendrėmis, žemais krūmokšniais ir vynmedžiais tarp ąžuolų, kedrų ir bugienių". Vienos kopos viršūnė buvo iškilusi daugiau nei penkiolika metrų. Sala buvo apaugusi jaunais medeliais ir „laukiniais vaismedžiais, buvo apstu paplūdimio slyvų, laukinių vynuogių ir mėlynių".

Kur kas mažiau patrauklūs nei bugieniai ar laukiniai vaisiai buvo vabzdžiai. Birželio ir rugsėjo mėnesiais saloje karaliaudavo uodai ir žaliagalvės musės. Vasarą, nustojus pūsti vėjui nuo vandenyno, žaliagalvių būdavo visur. Jos buvo tokios didelės, jog galėjai matyti jų šešėlius ant aukų, kurias apspisdavo. Skausmas nuo šių bjaurių padarų įkandimo nenurimdavo kelias dienas. Tik sidro acto losjonas kiek numalšindavo aštrų skausmą. Absikono sala buvo gražus žmogaus nesugadintas laukinės gamtos kampelis, bet toli gražu ne rojus turistams ir ne pati tinkamiausia vieta sveikatingumo kurortui. Joks žmogus, kada nors buvęs Pietų Džersyje, nebūtų patikėjęs Pitnio laiškuose rašomais žodžiais.

Laiškų rašymo akcijai nepavykus, jis nusprendė dėl geležinkelio linijos tiesimo kreiptis į valstijos įstatymų leidėjus. Jei būtų turėjęs teisę tiesti geležinkelį, Pitnis būtų galėjęs pritraukti investuotojų. 1851 metais jis keletą kartų nuvyko į Trentoną susitikti su politiniais lyderiais ir siūlė jiems savo idėją. Kelionės arkliu buvo ilgos ir vienišos, ypač po nesvetingų priėmimų.

Įstatymų leidėjai jo svajonę pavadino „Pitnio kvailyste". Beveik nediskutavę atmetė pasiūlymą nutiesti geležinkelį, kaip jie pašaipiai pavadino, „kelią į niekur"[3]. Visi įstatymų leidėjai

manė, kad naujasis pajūrio kurortas nepajėgtų konkuruoti su didžiausiu Amerikos kurortu Keip Mėjumi. Turtingi Filadelfijos, Baltimorės verslininkai, Merilando ir Virdžinijos plantacijų savininkai, tabako prekeiviai nuo 1790 metų atostogauti vykdavo į Keip Mėjų, tad kodėl dabar jie turėtų pakeisti savo įpročius?

Keip Mėjaus kurortas išsivystė iš žvejų kaimelio, kuriame aukštesnioji klasė mėgo leisti laiką „toli nuo civilizacijos". Pirmieji atostogautojai čia miegodavo iš kedro suręstuose nameliuose ar palapinėse, žvejodavo ir medžiodavo vandens paukščius. Padedami vergų, jie pasigamindavo maisto ir vakarodavo prie laužų. Per keletą vėlesnių dešimtmečių Filadelfijos ir Delavero verslininkai čia pastatė viešbučių ir pensionatų, tad sąlygos vasarotojams Keip Mėjaus paplūdimyje pagerėjo.

Viena turistė, kuri atostogavo Keip Mėjuje 1850 metų vasarą, grįžusi namo savo skaitytojams papasakojo apie naują pramogą. Rožinėmis spalvomis ji nutapė „maudynių jūroje sceną". „Minios vyrų, moterų ir vaikų, vilkinčių raudonais, mėlynais ir geltonais maudymosi kostiumėliais, su šiaudinėmis skrybėlėmis, papuoštomis ryškiai raudonais kaspinais, brenda į jūrą ir šokinėja per bangas, aplinkui aidint džiaugsmingiems šūksniams ir juokui." Švedų reporterė, kelionių rašytoja ir novelistė Frederika Bremer (1801–1865) toliau rašė apie maudynes Keip Mėjaus paplūdimyje: „Baltaodžiai ir juodaodžiai žmonės, arkliai, vežimai ir šunys – visi kartu, vienas šalia kito, o prieš juos į viršų šokčioja didžiulės žuvys, kraipydamos galvas galbūt iš nuostabos, kad žmonės šokinėja kaip jos."

Iki pilietinio karo Keip Mėjus išpopuliarėjo kaip „pietinis kurortas" ir tapo pietinių šalies regionų aukštuomenės meka.

Plantatorių iš pietų ir visuomenės elito iš šiaurinių rajonų tviskančių arkliais kinkytų karietų virtinės kepinant saulei traukdavo į pajūrį. Garsūs šalies atlikėjai koncertuodavo ponioms aukščiausios klasės viešbučiuose, kai jų vyrai tuo metu lošdavo kortomis. Populiariausi lošimo namai anuomet buvo *The Blue Pig* – tik vyrams.

1850 metais Džersio kurortas Keip Mėjus klestėjo. Joks kitas Amerikos kurortas negalėjo pritraukti tiek turtingų ir garsių žmonių. Daugelis žymių žmonių atostogauti vasarą mieliau vykdavo į Keip Mėjų nei kur nors kitur. Saratogos kurortas skelbėsi esąs populiariausias, tačiau iš tiesų tik Keip Mėjus galėjo pasigirti tokiu dideliu prezidentų vizitų skaičiumi: kai kurie jų vasarą ten net dirbdavo. Vienintelis kurortas, galėjęs varžytis su Keip Mėjumi turistų iš Baltųjų rūmų gausa, buvo Naujojo Džersio kurortas Long Brančas, daugiau nei už šimto mylių į šiaurę. Taigi niekam nereikėjo dar vieno kurorto, ypač pietinėje valstijos dalyje. Dauguma Keip Mėjaus turistų į kurortą atplaukdavo vienstiebiais burlaiviais arba garlaiviais, kiti atvykdavo diližanais. Šiaip ar taip, kelionė buvo labai brangi ir ilga, tačiau Keip Mėjaus atostogautojai buvo lojalūs kurortui, todėl jis klestėjo. Čia ypač mėgo atostogauti ir Trentono valdžios vyrai, tad daugelis įstatymų leidėjų manė, kad jei ir reikėtų geležinkelio į Džersio pakrantę, jis turėtų vesti į Keip Mėjų.

Buvo ir kita priežastis, trukdanti Pitniui įgyvendinti svajonę, – tai *Camden–Amboy Railroad* bendrovės monopolija. 1832 metais įstatymų leidžiamoji valdžia šiai geležinkelio bendrovei, įsikūrusiai Šiaurės Džersyje, buvo suteikusi išskirtinę

teisę tiesti geležinkelius visoje valstijoje. *Camden–Amboy Railroad* bendrovė neplanavo tiesti geležinkelio į Pietų Džersį, o įstatymų leidžiamoji valdžia nenorėjo į geležinkelio verslą įsileisti tokių kaip Pitnis. Be reikiamo kapitalo ir ryšių su politikais Pitnio svajonė sujungti Filadelfiją su niekam nežinoma ir necivilizuota sala buvo pasmerkta žlugti. Įstatymų leidžiamosios valdžios vyrai tik pasišaipė iš jo: „Kam reikia kelio, kuris veda į vieną pusę?"

Pažemintas valdžios pareigūnų, Pitnis nutarė pakeisti savo kampanijos strategiją. Užuot siekęs valdžios struktūrų pritarimo, paramos jis kreipėsi į turtingus ir įtakingus žmones. XIX amžiaus viduryje beveik visas turtas priklausė Pietų Džersio elitui, geležies rūdos ir stiklo pramonės baronams. Keliolikai šių baronų šeimų priklausė beveik visa nedirbama žemė, jų fabrikuose ir įmonėse dirbo kone visi žmonės, galbūt išskyrus ūkininkus ir žvejus. Pitnis įtikinėjo juos, kad jų geležies ir stiklo pramonei būtinas geresnis transportas, tvirtino, kad „geležiniais arkliais" jų prekės būtų gabenamos kur kas pigiau. Džonatano Pitnio reikalai pagaliau pasistūmėjo į priekį, kai jis sulaukė Samuelio Ričardso paramos.

Ričardso vardas darė tikrus stebuklus. Nuo Amerikos kolonijinės eros iki pilietinio karo Ričardsų šeima buvo pati įtakingiausia pietiniame Naujajame Džersyje. Ričardsų imperijai, kurios centras buvo Hamontono ir Batsto gyvenvietės, priklausė geležies dirbtuvės, stiklo krosnys, medvilnės verpimo fabrikai, plytinės ir fermos. Net kelios Ričardsų šeimos kartos buvo stambiausi žemvaldžiai visoje rytinėje JAV dalyje.

Klestėjimo laikotarpiu Ričardsams priklausė daugiau nei šimtas tūkstančių hektarų žemės.

Samuelis Ričardsas, kaip rašė vienas jo biografas, „išvaizda priminė banko valdytoją, tačiau dirbo kaip arklys. Gražus, visada nepriekaištingai apsirengęs, tačiau nevengiantis jokio darbo. Jam nebuvo nereikšmingų darbų ir jokia problema neatrodė pernelyg sudėtinga, kad jos negalėtų išspręsti."[4] Ričardsas priminė prabangiai gyvenantį biržos maklerį. Pietų Džersyje jis turėjo didžiulį gražų namą, apsuptą sodų, tarnų, o Filadelfijoje – didingus Viktorijos laikų stiliaus rūmus. Jis priklausė aristokratijai. Negana to, kas svarbiausia buvo Pitniui, Samuelis Ričardsas suprato, koks naudingas gali būti Filadelfiją ir Absikono barjerinę salą jungiantis geležinkelis. Jis matė Pitnio geležinkelio ekonominį potencialą ir suprato, kad tai gali jo šeimą dar labiau praturtinti.

Geležinkelio tiesimas XIX amžiaus verslininkams buvo įdomus iššūkis, tad Samuelis Ričardsas nekantravo kuo greičiau į tai investuoti. Niekas kitas neturėjo tokio didelio poveikio XIX amžiaus Amerikos ekonomikai penktame ir šeštame dešimtmečiuose kaip geležinkelis. Išsiplėtęs geležinkelio linijų tinklas nepaprastai pakeitė visos šalies ekonomiką. Iš pradžių buvo patenkinti importuotojų iš Anglijos poreikiai, o vėliau nutiestos linijos labai paspartino geležies pramonės vystymąsi. Kadangi tiesimo darbams reikėjo didelio kapitalo, geležinkelio šalininkai sugalvojo naujų finansavimo būdų. Tuo metu dauguma gamybos ir komercinių įmonių priklausė šeimoms arba privačioms bendrovėms, todėl geležinkelininkai pradėjo steigti korporacijas ir viešai pardavinėti akcijas. Tokiu naujo

finansavimo metodo pagrindu ėmė steigtis naujo pobūdžio akcinės bendrovės. Geležinkelių pramonė tapo neregėto ekonomikos suklestėjimo katalizatoriumi.

Ričardsas suprato, kad geležinkelio linija, jungianti jo žemes su Filadelfija, suteiks jam galimybę bent dalį iš daugybės turimų žemės sklypų paversti pinigais. Net tuo atveju, jei būtų nepavykę parduoti žemių ir iš to pasipelnyti, Ričardsas ir jo draugai verslininkai vis tiek būtų išlošę, nes savo stiklo ir geležies gaminius būtų galėję transportuoti kur kas pigiau. Tais laikais Pietų Džersyje pagamintas prekes į Filadelfiją gabendavo arkliais kinkytuose vežimuose prastais smėlėtais takais, nepravažiuojamais prastu oru.

Taigi Samuelis Ričardsas užkibo ant kabliuko, tačiau Pitnio pasiūlymą interpretavo savaip. Ričardsas ketino imtis lobistikos dėl geležinkelio chartijos įsteigimo. Tuo metu, kai Pitnis kreipėsi su pasiūlymu, Samueliui Ričardsui buvo vos trisdešimt metų, tačiau įstatymų leidžiamojo organo vyrai, vos išgirdę jo vardą, akimirksniu sukluso. Dalykiška, į verslą orientuota Ričardso kalba buvo labai gerai suprantama jo draugams respublikonams Trentone. Jam pavyko įtikinti, kad geležinkelis būtinas, jei jie nori vietinę stiklo ir geležies pramonę išlaikyti konkurencingą. Na, o Pitnio svajonė nutiesti geležinkelį į smėlėtą Absikono salos žemės lopinėlį, kuriame stovi vos septyni nameliai, – pernelyg brangi ir pernelyg rizikinga investuotojams.

Geležinkelio bendrovė *Camden–Amboy Railroad* neprieštaravo, nes veikiausiai paprasčiausiai netikėjo, kad geležinkelis bus nutiestas. Ričardso asmenybės žavesiui nepajėgę atsispirti

įstatymų leidžiamosios valdžios vyrai pritarė geležinkeliui. Na, o Pitnio svajonė... Visi manė, kad jai nelemta išsipildyti. Taigi geležinkelio linijos, 1851 metais laikytos „keliu į niekur", projektas jau kitais metais buvo patvirtintas geležinkelio bendrovės *Camden–Atlantic Railroad*.

Leidimas tiesti geležinkelio liniją Pitniui buvo milžiniškas šuolis į priekį. Ričardsas ir Pitnis ėmėsi ieškoti investuotojų.[5] Beveik visi investuotojai buvo geležies ir stiklo pramonės baronai arba žemvaldžiai. Pitnis turėjo didelę svajonę, tačiau mažai ką galėjo padėti renkant lėšas. Iš pirmųjų išleistų 1 477 akcijų, Pitnis įsigijo vos dvidešimt, šimtą akcijų jam pavyko parduoti draugui Enochui Dočiui iš Absikono. Visus kitus investuotojus surado Samuelis Ričardsas, o jo šeima įsigijo kontrolinį akcijų paketą. Daugumai investuotojų Pitnio kaimo paplūdimys visai nerūpėjo. Jų fabrikai, žemės Kamdene bei vakariniuose Atlanto regionuose buvo už 50–80 kilometrų nuo jūros, ir jiems labiausiai rūpėjo, ar geležinkelis pasieks jų valdas, o ar pasieks pajūrį, buvo nesvarbu. Dar mažiau jiems rūpėjo Absikono salos ateitis.

Samuelis Ričardsas vėliau prisipažino, kad Absikono salą jis pirmą kartą pamatė 1852 metų birželį, likus vos savaitei iki geležinkelio tiesimo darbų pradžios ir prabėgus net trims mėnesiams po leidimo tiesti geležinkelį. „Vežimu nuvažiavome į Absikono kaimą, iš ten valtimi persikėlėme į paplūdimį. Išlipome neišvaizdžioje aikštelėje netoli Lidso fermos."

Ričardsą pribloškė tai, kad saloje buvo vien smėlis. Po kelerių metų jis teigė: „Pamaniau <...>, tai baisiausia laukymė, į

kokią tik galėtų važiuoti traukinys." Kartu su Ričardsu į salą atvyko ir keletas investuotojų – tai vos nesužlugdė projekto. „Sala jiems atrodė labai nesvetinga. Balto sterilaus smėlio kopos ir laukinė gamta kėlė keistą vienatvės jausmą, pati sala buvo panaši į dykumą."[6]

Investuotojai buvo labai skeptiškai nusiteikę, jie neįsivaizdavo, kad sala galėtų tapti sveikatingumo kurortu. Jų manymu, „tiesti geležinkelį į tokią laukymę būtų avantiūrizmas ir nieko daugiau". Ričardso draugai abejojo, ar verta per pievas tiesti geležinkelį iki įlankos, bet jis priminė, kad svarbiausias tikslas turėti geležinkelį, kuris sujungtų jų gamyklas ir žemes su vis didėjančiais Kamdeno gyventojų centrais ir Filadelfija, o Pitnio sveikatingumo kurortas nėra jiems svarbiausias dalykas.

Camden–Atlantic Railroad lėšos, surinktos naujai geležinkelio linijai, buvo naudojamos ne vien teisei į žemę įsigyti ir bėgiams tiesti.[7] Ričardsas ir Pitnis pradėjo supirkinėti visus Absikono salos sklypus, kurie tik buvo parduodami. Vos dešimties mylių ilgio ir šiek tiek daugiau nei mylios pločio sala buvo gardus kąsnelis monopolistams. Žemė buvo tokia pigi, jog Ričardsui sunku buvo atsispirti pagundai Absikono saloje įsigyti žemių, kurių vertė turėjo smarkiai pakilti nutiesus geležinkelį. Kadangi Džonatanas Pitnis turėjo didelį vietinių žmonių pasitikėjimą, daugelį valdų jis įsigijo savo vardu, o vėliau teises į jas perleido geležinkelio bendrovei.

Camden–Atlantic Railroad masiškai supirkinėjo nekilnojamąjį turtą, todėl valstijos įstatymų leidžiamoji valdžia net paskelbė įsaką, draudžiantį bendrovei įsigyti daugiau žemių.

Tai nesustabdė Ričardso ir Pitnio. Juodu skubiai įsteigė naują *Camden–Atlantic Land* bendrovę ir toliau supirkinėjo žemes. Džeremiui Lidsui pasitraukus iš šio pasaulio, įpėdiniai nebenorėjo ūkininkauti, todėl pardavė savo žemes. Ričardsui ir Pitniui pavyko įsigyti didžiąją dalį Absikono salos. Valdos, kurių jiems reikėjo, kad patenkintų visų investuotojų poreikius, buvo supirktos per mažiau nei dvejus metus. Didžiąją dalį supirktų valdų sudarė Lidso šeimai iki 1854 metų priklausiusios žemės. Iš viso abi šios bendrovės supirko beveik 400 hektarų žemės, kuri jiems kainavo nuo 12 iki 24 dolerių už hektarą.

Kol Pitnis derėjosi su žemės pardavėjais, Ričardsas rūpinosi geležinkelio tiesimo darbais. Iš pradžių Ričardsas pasamdė rangovą Piterį O'Reilį. Šis buvo įdarbintas 1852 metų rugsėjį, tačiau prabėgo keletas mėnesių, o darbai nepajudėjo iš vietos. Buvo akivaizdu, kad O'Reilis nesugeba atlikti darbo. Ričardsas atleido O'Reilį ir vietoje jo pasamdė Ričardą Osborną, anksčiau vadovavusį Ričmondo ir Danvilio geležinkelio linijos tiesimo darbams. Osbornas gimė ir baigė mokslus Britanijoje, vėliau inžinieriaus statybininko profesijos mokėsi triukšmingoje XIX amžiaus Čikagoje. Osbornas buvo grėsmingos išvaizdos, su įspūdingais ūsais ir žandenomis, nukarusiomis žemiau smakro. Tuo metu, kai Samuelis Ričardsas pasiūlė dirbti inžinieriumi konsultantu geležinkelio ir nekilnojamojo turto bendrovių paplūdimio kaimo plėtros projekte, Osbornas dirbo Filadelfijoje. Jis iškart suprato, kokia puiki proga jam pasitaikė įkelti koją į Ričardso imperiją, ir nedvejodamas priėmė pasiūlymą, vildamasis ir pats atsikąsti gardų kąsnelį necivilizuotos Pitnio salos.

Pirma Osborno užduotis buvo nustatyti teritoriją, kuria bus tiesiamas geležinkelis, kad bendrovė galėtų įsigyti teisę ja naudotis. Osbornui tai buvo nesudėtinga užduotis. Kamdene esančią Kuperio perkėlą jis tiesia linija sujungė su Absikono salos centru. Osborno ir jo komandos žemėlapyje traukinio maršrutas kerta Pietų Džersio pušų masyvą per patį vidurį, nepaisydamas kelių diližanams, arklių traukiamiems vežimams ar raiteliams. Naujasis geležinkelis turi eiti tiesiai, ir niekas negali jam stoti skersai kelio.

Geležinkelio tiesimo darbai vadovaujant Osbornui prasidėjo 1853 metų rugpjūtį. Pirmiausia buvo iškirsti medžiai Kamdene, išlygintos kalvotos vietovės, nusausintos pelkės, nes Kamdeno ir Atlantiko geležinkelio linija kirto mišką. Plieninės Osborno juostos buvo tiesios kaip stygos. Platų vientisą miškų masyvą trikdė tik geležinkelio linija. Problemų ją tiesiant iškilo tik pelkėtoje žemės atkarpoje, jungiančioje žemyną su sala.

Tą žiemą oro sąlygos buvo palankios tiesti geležinkeliui, „bet vasarį audros sukeltas potvynis užliejo pievoje jau išlygintą pagrindą bėgiams“. Du mėnesius Osbornas su komanda mėgino atstatyti sugriautą geležinkelio atkarpą, tačiau balandį juos vėl „užklupo baisi audra šiaurės rytuose. Vėjas nenurimo visą savaitę. Potvynis užtvindė pievas ir nušlavė mylias išlygintų kelio sankasų, išbarstė jau suklotus pabėgius ir karučius po pakrantę.“[8] Audra pagaliau nurimo, ir iki 1854 metų liepos mėnesio buvo baigta tiesti geležinkelio atkarpa nuo žemyno iki Absikono salos.

Dar nebaigus geležinkelio tiesimo darbų, bendrovė *Camden–Atlantic Land* pavedė Osbornui parengti Pitnio kaimelio

gatvių planą. Supirkę kone visą Absikono salą, investuotojai nekantravo kuo greičiau aptverti savo sklypus, kad galėtų parduoti. Planuodamas kaimelį, kaip ir geležinkelio liniją, Osbornas nepaisė laukinės gamtos ir šalino visas kelyje pasitaikančias kliūtis. Gatvės tiesia linija kirto smėlio kopas, nusidriekusias per visą salą, buvo užpilti gėlo vandens telkiniai, paukščių poravimosi vietos. Absikono salą Osbornas sudalijo į tvarkingus mažus kvadratinius ir stačiakampius sklypelius, kuriuos būtų galima pelningai parduoti.

Kai Ričardas Osbornas pagaliau išvyniojo ir paklojo investuotojams prieš akis naujo pajūrio miesto planą, pačiame jo viršuje dūžtančių bangų fone puikavosi užrašas „Atlantik Sitis". Kaip teigė pats Osbornas, investuotojai iškart pritarė jo minčiai taip pavadinti miestą. Kad miestas būtų patrauklus ne vien svečiams iš Filadelfijos, gatvės buvo pavadintos pagal visas šalies valstijas. Ričardas Osbornas tikėjo, jog naujajam miestui lemta tapti „pirmuoju, populiariausiu ir sveikiausiu pajūrio kurortu"[9]. Jis žinojo, kad daugiausia turistų atvyks iš Filadelfijos, bet tikėjo, jog kada nors Atlantik Sitis taps kurortu, į kurį iš visos šalies plauks turtingi ir įtakingi turistai.

Bendrovės *Camden–Atlantic Raildroad* geležinkelio linija pradėjo veikti 1854 metų liepos 1 dieną. Pirmasis traukinys, „specialusis tarnybinis", iš devynių keleivinių vagonų buvo paleistas iš Kamdeno Kuperio perkėlos. Išlydėti „geležinio arklį" į pirmąją kelionę prie jūros keltais iš Filadelfijos suplaukė daug svečių su specialiais pakvietimais ir šimtai smalsuolių. „Truputį po devynių nuaidėjo švilpukas ir sugaudė varikliai,

„geležinis arklys“ išpūtė didžiulį juodą debesį, pradėjo cypti ir gergžti. Traukinys pajudėjo iš vietos.“[10]

Visi 600 traukinio keleivių buvo kruopščiai atrinkti Samuelio Ričardso ir Džonatano Pitnio. Norėdami išreklamuoti kurortą, jie sukvietė žinomiausius tų laikų žurnalistus, politikus ir turtingus aristokratus. Traukinys keletą kartų sustojo, kad svarbiausi akcininkai galėtų pasisakyti, pasigirti draugams ir darbuotojams savo investicijomis. Vienam iš keleivių kelionė traukiniu nepaliko jokio įspūdžio. Jis pasakojo: „Be galybės pušų ir kedrais apaugusių pelkių nieko daugiau nemačiau.“[11] ir pridūrė: „Tiesa, mačiau dar keletą medkirčių trobelių, anglimis kūrenamų namukų ir sukrypusią lentpjūvę.“

Po dviejų su puse valandos kelionės iš Kamdeno, traukinio maršrutas baigėsi žemyne. Keleiviai valtimis buvo perkelti į Atlantik Sitį; tiltas, jungiantis salą su žemynu, buvo baigtas statyti tik dar po kelių mėnesių. Paskui kitu traukiniu atvykę į Atlantik Sitį svečiai buvo nuvežti prie pirmojo visuomeninio kurorto statinio – viešbučio *United States.* Jis priklausė geležinkelio bendrovei. Tai buvo didžiulis keturių aukštų pastatas, galintis priimti du tūkstančius svečių. Viešbutis dar buvo nebaigtas statyti – veikė tik vienas jo sparnas ir buvo dar ne galutinai įrengtas. Iki metų pabaigos statybos buvo baigtos ir viešbutis tapo ne tik pirmuoju Atlantik Sityje, bet ir pačiu didžiausiu šalyje. Jis užėmė 5 hektarų žemės sklypą ir turėjo daugiau nei šešis šimtus svečių kambarių.

Pirmieji kurorto svečiai buvo vaišinami brangiais patiekalais, buvo sakomos kalbos, skambėjo muzika. Po pietų daugelis svečių vaikštinėjo paplūdimiu, apžiūrinėjo sudužusio laivo

liekanas. Po šio privataus debiuto, 1854 metų liepos 4 dieną, Kamdeną ir Atlantik Sitį jungianti geležinkelio linija buvo atidaryta plačiajai visuomenei. Beveik visi bilietai iki vasaros pabaigos kelionei traukiniu iš Kamdeno buvo parduoti.

Džonatanas Pitnis galėjo didžiuotis savimi. Nors jo pelnas toli gražu neprilygo Samuelio Ričardso, jam vis dėlto pavyko palikti pėdsaką šioje žemėje. Atsiradus geležinkeliui, Filadelfijos ir Kamdeno gyventojai prie jūros galėjo atvykti vienai dienai, užuot vykę ilgų ir brangiai kainuojančių atostogų. Neklydo ir Samuelis Ričardsas bei kiti investuotojai, manę, kad, atsiradus naujam geležinkelio maršrutui, kils žemės pirkimo bumas. Mažiau nei per trejus metus buvo pastatyta penkiolika traukinių stotelių tarp Kamdeno ir Atlantik Sičio. Ričardso šeima pardavė didžiąją dalį savo žemių ir gavo neįtikėtinai didelį pelną. Žemės vertė Absikono saloje labai pakilo. Smėlio kopas ir pievas, kurių akras jiems kainavo penkis dolerius, po kelerių metų jie pardavė po 300 dolerių už akrą. Tiek pinigų Džonatanas Pitnis niekada nebūtų užsitarnavęs dirbdamas gydytoju.

Pelnas iš supirkto nekilnojamojo turto pradėjo plaukti kur kas greičiau, nei vystėsi kurortas. Pitnis didžiavosi savo paplūdimio kaimeliu, bet kurortas toli gražu nebuvo toks, apie kokį svajojo. Jis žinojo, kad miestui būtina nuolatinių gyventojų bendruomenė, o tam reikėjo laiko ir daug pinigų. Buvo ir galybė kitų problemų, kurias reikėjo įveikti. Visų pirma, kelionė traukiniu veikiau buvo linksmas nuotykis, o ne susisiekimo būdas. Pirmieji traukiniai buvo be langų, angos buvo uždengtos drobinėmis užuolaidėlėmis, tad žmonės į kurortą atvykdavo

suodini, jų drabužiai ir oda būdavo dėmėti nuo pelenų, išmetamų anglimis varomo lokomotyvo. Lininė servetėlė, skrybėlė ir akiniai buvo būtini keliaujančiojo traukiniu atributai.

Vienas iš pirmųjų Kamdeną ir Atlantik Sitį jungiančio geležinkelio konduktorių taip prisimena kelionę traukiniu tais laikais: „1854–1855 metais į Atlantik Sitį traukinys važiuodavo per smėlio kopas, pušynus ir žemaūgių ąžuolų miškus. Dauguma vagonų buvo atviri. Neįsivaizduojate, kiek dulkių skraidžiojo ore!“ Pirmuose traukiniuose nebuvo įrengta jokių signalų, tad „kai koks keleivis norėdavo išlipti, norėdamas sustabdyti traukinį, turėdavau eiti per visą traukinį pas mašinistą. Bakstelėdavau jam medžio atplaiša į nugarą ir iškėlęs smilių į viršų pasakydavau, kad keleivis kitoje stotelėje nori išlipti.“[12]

Ne vien kelionė traukiniu buvo nepatogi. Pasiekusius kurortą keliautojus pasitikdavo dar daugiau laukinės gamtos malonumų, apie kuriuos nebuvo rašoma jokiose reklamose. Saloje buvo šimtai vandens telkinių, kuriuose veisėsi vabzdžiai, tad pirmuosius kurorto svečius pasitikdavo spiečiai žaliagalvių musių[13] ir uodų.

1858 metų vasarą saloje buvo tiek daug vabzdžių, jog nedaug trūko, kad kurortas būtų uždarytas. Žaliagalvės musės, mašalai ir uodai visą sezoną vargino vasarotojus. Rugpjūčio viduryje jau niekas nebenorėjo važiuoti į kurortą. Vienas atostogautojas savo laiške namiškiams rašė: „Ankstesniame laiške rašiau, kad čia daug uodų. Dabar jų čia tiek, jog nebėra ramybės nei dieną, nei naktį.“ Svečiams buvo akivaizdu, kad kurorto administracija nesugeba išspręsti šios problemos. „Praeitą savaitę miestas buvo perpildytas turistų; dabar visi bėga iš mies-

to tarsi nuo maro. Aplink namą deginami laužai: žmonės tikisi dūmais nubaidyti nekviestus svečius. Kandžiojami žaliagalvių musių arkliai, tempiantys vežimus su svečiais iš *United States* viešbučio, šokinėja nuo žaliagalvių musių įkandimo, pasibaidę apverčia karietas ir trypia jas. Viena ponia net ranką susilaužė, kai pasibaidęs arklys apvertė vežimą."

Vasara išties buvo košmariška. Kaip rašė anuometiniai laikraščiai, gatvėse gulėjo krauju pasruvę arkliai, vabzdžių kamuojami galvijai nedrįso bristi į vandenyną. Vyrai, moterys ir vaikai kasėsi, aikčiojo iš skausmo, o dienai atvykę turistai prašė konduktorių pakeisti bilietus, kad kuo greičiau galėtų grįžti namo. Kitus dešimt penkiolika metų su uodais ir žaliagalvėmis musėmis buvo kovojama anglių alyva: jos pildavo į visus vandens telkinius, kurių saloje buvo daugybė. Vėliau, pažeminus kopas ir užpylus vandens telkinius smėliu, šios bėdos nebeliko.

Pirmaisiais kurorto gyvavimo metais atėję į paplūdimį žmonės, kad apsisaugotų nuo vabzdžių, skubėdavo bristi į jūrą arba slėpdavosi pirtelėse. Paprastos medinės pirtelės buvo laikinos – pavasarį jos būdavo atvežamos prie jūros ir sumontuojamos, o rudenį nutempiamos į kopas. Kita kurorto bėda buvo smėlis. Kadangi nebuvo jokių konstrukcijų, jo pakliūdavo visur. Potvynių metu gatves dažnai užklodavo storas smilčių sluoksnis.

Kurorte vandens netrūko, tačiau jūros vanduo negeriamas. Pirmuosius trisdešimt metų Atlantik Sičio gyventojų ir svečių gėlo vandens šaltinis buvo į cisternas surenkamas lietaus vanduo. Pirmąjį kurorto egzistavimo dešimtmetį, kaip ir tais

laikais, kai saloje stovėjo ferma, vietinių ūkininkų galvijai ganėsi nepririšti. „Iki 1864 metų karvės, kiaulės ir ožkos laisvai vaikštinėjo miesto gatvėmis. Tuo metu visi vietiniai gyventojai turėjo bent vieną karvę, o dažnai ir daugiau.“[14] Pagrindinė Atlantik Sičio alėja anksčiau buvo takas, kuriuo ūkininkai varydavo savo galvijus prie įlankėlės salos gale. Net iki XIX amžiaus devinto dešimtmečio buvo galima matyti karvių bandas, genamas centrine Atlantik Sičio aveniu iš miestelio, o vakare – atgal į jį.

Rasti lėšų Absikono salos plėtrai ir suburti nuolatinių gyventojų bendruomenę pasirodė kur kas sudėtingiau, nei gauti leidimą tiesti geležinkelį. Pirmieji investuotojai gavo tai, ko norėjo, o Pitnio svajonė pastatyti miestą prie jūros jiems nerūpėjo. *Camden–Atlantic Railroad* ir *Camden–Atlantic Land* bendrovių lėšomis buvo įkurtas miestas. Visi kiti darbai – gatvių tiesimas, kopų lyginimas, duobių užpylimas ir miesto infrastruktūros vystymas – paprasčiausiai turėjo palaukti. Taigi pirmuosius dvidešimt metų Pitnio paplūdimio kaimas vystėsi vangiai ir buvo necivilizuota sala.

Kaip ir prognozavo kai kurie Pitnio kritikai, Keip Mėjus išliko populiariausias kurortas, su kuriuo konkuruoti buvo sunku. Pitnis įsivaizdavo, kad jo kurortas bus išskirtinė turtingųjų poilsio vieta, tačiau turtingieji nenoriai keitė savo įpročius. Tiesa, vienas kitas retkarčiais atvykdavo į kurortą, tačiau didžiausiu traukos centru išliko Keip Mėjus. Visi, kurie turėjo pinigų bent dieną praleisti kurorte, mieliau rinkdavosi Keip Mėjų. Na, o darbininkų klasei, kuri vis gausėjo Filadelfijoje ir Kamdene, atostogos vis dar buvo nepasiekiamas malonumas.

Didžiajai daliai darbininkų buvo per brangu nusipirkti traukinio bilietą ir sumokėti nuomos mokestį. Net ir tie, kurie atvykdavo į miestą, vakare grįždavo namo.

Iš pradžių *Camden–Atlantic Railroad* dirbo nuostolingai. Kaip rašė vienas anų laikų apžvalgininkas, „sunkmetis, potvyniai, kurie nuplaudavo bėgius, obligacijų vertės kritimas ir kitos bėdos persekiojo geležinkelininkus nuo pat pirmų dienų. Pirmieji šešiolika metų buvo nesibaigianti kova už būvį.“[15] Kilus 1857 metų visuotinei panikai, geležinkelio bendrovė atsidūrė arti bankroto ribos, ir jei ne bendrovės *Camden–Atlantic Land* surinktos lėšos, geležinkelį būtų tekę uždaryti. Pilietinis karas atnešė finansinę nežinomybę, atbaidė daugelį kurortui vystytis būtinų investuotojų ir sustabdė miesto augimą. 1872 metais situacija jau šiek tiek pasikeitė. Pagerėjo važiavimo traukiniu kokybė, keleiviniai vagonai buvo švarūs ir patogūs, net langai buvo įstiklinti. Kasmet geležinkelio bendrovė į kurortą atveždavo daugiau nei 400 000 keleivių ir pradėjo mokėti akcininkams dividendus. Keleivių vis daugėjo. Iki 1874 metų bendrovė traukiniu į Atlantik Sitį iš viso nuvežė beveik 500 000 keleivių.

Prabėgus dvidešimčiai metų po įsikūrimo, Atlantik Sitis pagaliau atsistojo ant kojų. Pitnis paskutinius gyvenimo metus iki pat mirties 1869 metais ramiai gyveno Absikono kaime, tačiau jaunesnis verslo partneris Samuelis Ričardsas manė dar daug ką turįs nuveikti Atlantik Sityje. Dešimtys žemės hektarų liko neapstatyti, nes nebuvo naujų investuotojų, galinčių įnešti miestui būtino kapitalo. Pradėti verslai išsilaikė du dešimtmečius, tačiau buvo nelabai pelningi. Kai jų savininkai rudenį

grįždavo namo į Filadelfiją, kurortas ištuštėdavo ir virsdavo miestu vaiduokliu. Samuelis Ričardsas suvokė, kad tik išplėtus masėms prieinamų paslaugų tinklą, Atlantik Sitis galėtų išsivystyti į rimtą kurortą su nuolatiniais gyventojais. Ričardsas manė, kad miestas suklestėtų, jei jam pavyktų iš Filadelfijos pritraukti daug darbo klasės atstovų, tačiau jie atvažiuotų tik atpigus kelionės traukiniu bilietams.

Kelerius metus Samuelis Ričardsas nesėkmingai siūlė savo idėją *Camden–Atlantic Railroad* akcininkams ir įtikinėjo, kad sumažinę bilietų kainas, užsitikrinę didesnį nuolatinių keleivių skaičių, jie gautų daugiau pelno. Dauguma direktorių tarybos narių jam nepritarė. Galų gale netekęs kantrybės Ričardsas kartu su trimis sąjungininkais 1875 metais pasitraukė iš *Camden–Atlantic Railroad* direktorių tarybos ir įsteigė savo geležinkelio bendrovę. Ričardsas naująjį geležinkelį ketino statyti efektyviau ir pigiau. Jis turėjo būti siauresnis. Ne standartinis 1,42 metrų, o 91,4 centimetrų pločio, kad darbas ir medžiagos kainuotų pigiau.

Sumanymas tiesti antrą geležinkelį į Atlantik Sitį suskaldė miestą į dvi stovyklas. Džonatanas Pitnis buvo miręs prieš šešerius metus, tačiau jo svajonė apie išskirtinį vandens procedūrų kurortą tebegyvavo. Daugelis nenorėjo tokio miesto, kokį įsivaizdavo Samuelis Ričardsas, taip pat nepageidavo įsileisti Filadelfijos darbininkų klasės. Ištisus mėnesius vyko karštos diskusijos. Dauguma gyventojų buvo patenkinti esama padėtimi ir norėjo, kad jų sala liktų apsnūdęs pajūrio kaimas, tačiau Samuelis Ričardsas neketino paisyti jų nuomonės. Kaip ir prieš dvidešimt ketverius metus Ričardsas kreipėsi į

įstatymų leidžiamąją valdžią ir gavo teisę tiesti dar vieną geležinkelį.

1876 metų kovą *Philadelphia–Atlantic City Railway* įgijo teisę tiesti geležinkelį. *Camden–Atlantic Railway* direktoriai buvo labai nepatenkinti, kad prarado geležinkelio monopolį, todėl kaip įmanydami kaišiojo Ričardsui pagalius į ratus. 1877 metų balandį, kai prasidėjo antro geležinkelio tiesimo darbai, *Camden–Atlantic Railroad* tarybos direktoriai abiejose savo geležinkelio stotyse atsisakė leisti Ričardsui bendrovės vagonais transportuoti statybinius įrenginius ir medžiagas. Bendrovė *Baldwin Locomotive Works* buvo priversta įrangą iki pakrantės plukdyti per Keip Mėjų. Geležinkelio pabėgiai buvo atgabenti laivais iš Baltimorės.[16]

Ričardsas nepaisė jokių kliūčių. Jis planavo traukinius paleisti tų pačių metų vasarą ir tikėjo tai žūtbūt padarysiąs. Geležinkelio tiesimo darbai virte virė. Darbininkai dirbo dviem pamainomis septynias dienas per savaitę. Penkiasdešimt keturios geležinkelio mylios buvo nutiestos vos per devyniasdešimt dienų. Dar niekad, išskyrus karo metus, geležinkelis nebuvo nutiestas per tokį trumpą laiką.

Pirmasis bendrovės *Philadelphia–Atlantic City Railway* traukinys į kurortą atriedėjo 1877 metų liepos 7 dieną. Iki atsirandant Ričardso geležinkeliui, bilietas *Camden–Atlantic Railroad* traukiniu į abi puses kainavo 3 dolerius, į vieną pusę – 2 dolerius. Kelionė siauruku kainavo nuo 1,5 iki 1 dolerio. Kad pritrauktų daugiau keleivių, Ričardsas ėmė rengti ekskursijas. Jis žinojo, kad daugelis į Atlantik Sitį galėjo atvykti tik dienai, ir tuo naudojosi. Įvairūs verslininkai pradėjo teikti kuklių

pramogų paslaugas specialiai neturtingiems žmonėms, išgalintiems kurorte praleisti tik dieną. Laikai, kai žmonės į kurortą atvažiuos ilgesniam laikui ir apsistos viešbučiuose, ateis vėliau.

Naujasis Ričardso geležinkelis patenkino neturtingųjų klasės poreikį. Paprastiems žmonėms buvo nesvarbu, kokiu traukiniu važiuoti. Jie nesiskundė, kad vagonuose nėra langų ir kad pajūrį jie pasiekia suodini nuo galvos iki kojų. Jų netrikdė ir tai, jog vagonuose sėdėjo ne ant patogių suolų, o ant medinių lentų su pagalvėlėmis. Traukinys visą kelią trūkčiojo ir džeržgė, bet keleiviai nesiskundė. Ekskursija kainavo dolerį į abi puses, ir tai daugumai Ričardso keleivių buvo svarbiausia. Vėliau, 1883 metais, *Philadelphia–Reading Railroad* bendrovė perpirko iš Ričardso geležinkelio liniją ir praplatino bėgius iki standartinio dydžio.

Nors egzistavo labai trumpai, siaurukas *Philadelphia–Reading Railroad* turėjo didžiulę įtaką kurorto vystymuisi. Jis paskatino miesto plėtrą naujuose salos rajonuose ir atvežė tūkstančius naujų, saloje niekad nebuvusių, turistų. Ričardsas atvėrė Atlantik Sičio kurortą paprastiems žmonėms. Mieste pradėjo dygti nauji viešbučiai, ėmė plaukti kapitalas. Prasidėjo Atlantik Sičio augimo periodas ir tęsėsi daugiau nei penkiasdešimt metų. Miesteliuose, kuriuose sustodavo traukinys, smarkiai suklestėjo verslai, ypač statybinės medienos apdirbimas, stiklo pramonė ir žemdirbystė. Paleidus siauruką, prasidėjo naujos statybos. Spekuliantai galėjo praturtėti per naktį, nes nekilnojamojo turto kainos staiga smarkiai šoktelėjo.

Pasikeitus daugiau nei vienai kartai, Džonatano Pitnio paplūdimio kaimas pamažu tapo vienu iš didžiausių šalies kurortų.

2

Didžioji iliuzija

Dunkst! Didžiulis tinklas atsitrenkia į jūros dugną prieplaukoje ir minia džiaugsmingai suklykia. Šimtai žuvų rangosi, šokinėja tinkle, taškosi sūriu vandeniu. Linksmybių spektakliui vadovauja Džonas Jangas, išsišiepęs iki ausų, apsuptas iš nuostabos išsižiojusių žmonių minios. Šie žemyno gyventojai dar niekada nebuvo regėję tokių padarų. Kapitonas Jangas savo vaidmenį atliko kaip pridera.

Džonas Leikas Jangas buvo garsiausio Atlantik Sičio pramoginio šou „Nuostabusis Jango molas" savininkas. Du kartus per dieną vykstantis spektaklis, kuriame jis traukdavo žuvis ir kitus jūrų gyvius tinklu iš jūros gelmių, buvo labai populiarus ir priviliodavo tūkstančius žiūrovų. Iš nuostabos plačiai atmerktomis akimis žmonės godžiai stebėdavo reginį. Aptemptomis pliažinėmis kelnėmis, senu megztiniu ir su kepuraite, lieknas, bet tvirtas, vėjo nugairintu veidu, raudonskruostis vyriškis spindinčiomis žydromis akimis priminė leprekoną. Jangas išmesdavo tinklą į prieplaukos jūros dugną, ištraukda-

vo laimikį ir tradiciškai imdavo vardyti visus gyvius, kurie tik pakliūdavo į tinklą. Toks gyvas spektaklis užhipnotizuodavo žmones. Jangas galėdavo išvardyti net iki 48 jūrų gyvūnų rūšių, jei ne daugiau, na, o jei kokio ir nežinodavo, paprasčiausiai blefuodavo. Jei jam pasisekdavo ištraukti kokį retesnį gyvį, ryklį ar pasaginį krabą, minia eidavo iš proto. Turistai likdavo sužavėti spektaklio. Veikiausiai jie norės vėl jį pamatyti, kai kitąkart atvyks į Atlantik Sitį.

P. T. Barnamas manė, kad kurortui reikia būtent tokių žmonių kaip Jangas. Kapitonas puikiai jautė laiko dvasią. Jis pažinojo savo klientus ir davė jiems tai, ko jie norėjo. Žmonių, atvažiuojančių į miestą pigiu ekskursiniu traukiniu, poreikiai buvo labai kuklūs. Jie norėjo smagiai praleisti laiką ir namo parsivežti įspūdžių, kuriuos grįžę galėtų papasakoti saviškiams.

Samueliui Ričardsui paleidus kursuoti antrą traukinį į Atlantik Sitį, prasidėjo smarki kova dėl turistų pinigų: vietiniai verslininkai labai greitai suuodė, kad darbininkų klasė taip pat turi dolerių, kuriuos norėtų išleisti. Tiesa, jie buvo ne tokie rafinuoti, tačiau jų buvo daug. Ričardui paleidus kursuoti savo siauruką, atsirado ir trečias traukinys, jungiantis Vakarų Džersį ir Atlantik Sitį, skirtas specialiai „vidurinei ir neturtingųjų klasėms". Bilietai buvo „neįtikėtinai pigūs, tik penkiasdešimt centų vienam asmeniui, pigiau nei nuvažiuoti išnuomotu arkliu iš *Market* (Filadelfijoje) iki *Park* gatvės"[17].

Atvykstančiųjų į Atlantik Sitį skaičius labai išaugo, ypač daug žmonių atvykdavo savaitgaliais. Didelė pigių, „ekskursinių" reisų paslaugų tiekėjų konkurencija dėl klientų lėmė,

kad darbininkų klasės turistai, galintys į miestą atvažiuoti tik dienai, apsilankydavo vis dažniau. Daug žmonių atvažiuodavo su šeimomis arba vieni visai savaitei, tačiau savaitgaliai, kai į miestą suplaukdavo minios, buvo pelningiausi kurortui. Sėkmė, o dažnai ir išlikimas, priklausė nuo to, kiek verslininkui pavyks uždirbti per sezoną, kuris kurorte trukdavo vos 12–13 savaičių, todėl sekmadieniams jie ypač ruošdavosi. Kadangi dauguma turistų šešias dienas dirbo, verslininkai visas viltis dėjo į sekmadienį ir nėrėsi iš kailio, kad tik įtiktų savo klientams. Tai darė ne veltui, nes „sekmadieniais į miestą suplaukusi žmonių minia dažnai iššluodavo visas mėsos, pieno, duonos ir kitų maisto produktų atsargas".

Įrengus antrą geležinkelį, jau po metų savaitgalio turistus sutikdavo specialiai jiems įrengti ekskursijų namai. Tai buvo didelės erdvios konstrukcijos po atviru dangumi, pastatytos ten, kur baigėsi geležinkelio linija ir prasidėjo miestas. Tai buvo ne vien priėmimo punktas. Ekskursijų namuose paprastai būdavo paviljonas, kuriame vykdavo vodevilio spektakliai, taip pat valgomasis, kur atvykėlis galėdavo užsisakyti pigų patiekalą arba suvalgyti savo atsivežtą maistą, ir atrakcionų parkas vaikams. Ypač žmonėms patiko Vakarų Džersio geležinkelio ekskursijų namų valgyklos, kuriose jie galėjo nebrangiai kiek telpa valgyti žuvies, vištienos, keptos mėsos, daržovių, pyragų, pudingų, ledų, atsigerti arbatos ar kavos. Pobūvių salėje skambėjo nemokama muzika, vyko šokiai, buvo ir baras, kėglių takas, pulo salonas. Čia taip pat buvo galima išsinuomoti maudymosi kostiumėlį ir gauti užrakinamą spintelę už 25 centus visai dienai. Dauguma ekskursijų namų, tikėdamiesi

privilioti kuo daugiau turistų, iš vieno žmogaus už paslaugas imdavo nuo penkių iki dešimties centų. Kiekvieno sezono pabaigoje dauguma ekskursijų namų organizuodavo neįtikėtinai pigias ekskursijas, kurias vadino „spalvotųjų ekskursijomis" (angl. *Colored Excursion Days – vert. past.*). Visa tai tapo įmanoma tik todėl, kad atsirado pigių geležinkelio transporto paslaugų.

Siaurabėgis geležinkelis negrįžtamai pakeitė miestą. Vos per kelerius metus Atlantik Sitis ėmė sparčiai vystytis. Apsnūdęs Pitnio kaimelis pagaliau pabudo. Kiekvieną vasarą nauji viešbučiai ir pensionai kaip grybai po lietaus dygo vietose, kur dar prieš metus buvo vien paplūdimio smėlis. Kasmet pasibaigus žiemai ir visą pavasarį Atlantik Sitis ūžė tarsi bičių avilys. Statybininkai miegojo ant gultų, gyveno palapinėse, valgė laikinose kavinukėse ir dirbo septynias dienas per savaitę. Darbininkai samdydavosi visam sezonui, žinodami, kad darbo čia turės kasdien, kol subjurs oras. Beveik tris dešimtmečius, nuo XIX amžiaus pabaigos iki XX amžiaus antro dešimtmečio, „palapinių mieste" kiekvieną pavasarį smėlyje augo vis daugiau namų įvairiuose kurorto kvartaluose. Nuolatiniai palapinių miesto gyventojai dažniausiai buvo samdomi darbininkai ir prekeiviai. Kai kurie atvykdavo čia gyventi su šeimomis, bet dažniausiai vieni. Šias darbininkų brigadas į pajūrio miestą viliojo Filadelfijos rangovai, įvairios veiklą pradėjusios bendrovės. Jie plušėjo negailėdami jėgų nuo saulėtekio iki saulėlydžio. Miestas ūžė.

Visur buvo girdėti kastuvų, plaktukų, pjūklų ir mūrijimo įrankių garsai. Einant gatve buvo galima išgirsti, kaip mūri-

ninkai, keliantys namo pamatus, šūkčioja savo pagalbininkams: „Plytą, bloką, molio“, kaip dailidė šaukia nuo stogo, kad jam paduotų malksnų, vinių. Visur virė darbas. Moterys ir vaikai gatvėse siūlė sumuštinius ir gaiviuosius gėrimus. Dienos pabaigoje į sodus, kur buvo prekiaujama alumi, susirinkdavo minios ištroškusių darbininkų. Čia niekada netrūko alaus, kaip ir laisvo elgesio moterų – mieste buvo daug viešnamių. Sezono įkarštyje policininkai darbo turėjo į valias. Žmones areštavo ir sodino į kalėjimą tik už rimtus nusikaltimus. Vietos valdžia tikėjosi, kad darbdaviai patys pasirūpins savo darbininkais. Taigi, tvarkos pažeidėjai tiesiog būdavo nuvaromi į palapinių miestelį, ten išsimiegodavo ir ryte išsiblaivę vėl grįždavo į darbą.

Kurortas labai greitai tapo darbininkų miestu. Tūkstančiai statybininkų ir kitų profesijų darbininkų į Atlantik Sitį vyko ieškoti darbo, daugelis iš jų pasilikdavo mieste visam laikui. Pasikeitus beveik dviem kartoms po antro geležinkelio nutiesimo, kurortas tapo miestu, visada stokojančiu stiprių darbininkų rankų. Nors atėjus rudeniui darbų sumažėdavo, turėdami vieną kitą atsitiktinį darbelį jie per vasarą pakankamai užsidirbdavo, kad išmaitintų savo šeimas iki kitų metų pavasario. Nuo 1875 iki 1900 metų kurorto gyventojų skaičius išaugo nuo 2 000 iki beveik 30 000. Pitnio paplūdimio kaimas pagaliau buvo tikras miestas. XX amžiaus pradžioje jau buvo susiformavusios kelios bendruomenės. Pirmos ir antros kartos airiai, italai, žydai, atsikėlę gyventi į miestą dažniausiai iš Filadelfijos, atsivežė ir miestietiškus savo papročius.

Airiai priklausė tai darbininkų grupei, kuri tiesė pirmuosius geležinkelius ir miesto gatves. Jie steigė statybos įmones, atidarė smuklių ir pensionų. Po airių mieste pasirodė italų amatininkai, jie kartu su airiais statė viešbučius, pensionus, gyvenamuosius namus. Italai pradėjo mieste steigti statybos įmones, atidarė restoranų, maisto parduotuvių ir kepyklų. Žydų pirklių, kurie mieste pasirodė amžiaus pradžioje, atsivežtas mažmeninės prekybos verslas labai suaktyvino prekybą. Daugelis žydų dirbo bankininkais, finansininkais, teisininkais ir apskaitininkais. Pasikeitus vos vienai kartai po Samuelio Ričardso siauruko nutiesimo, Absikono sala iš ramaus paplūdimio kaimo, kuris pasibaigus vasarai apmirdavo, virto triukšmingu vien iš turizmo gyvenančiu miestu.

Visur kitur šalyje turizmo, viešbučių ir pramogų verslas dar tik žengė pirmuosius žingsnius. Buvo vos keletas kurortų ir tie skirti turtingiesiems. Priemiesčiuose įsikūrę viešbučiai buvo paprasčiausi svečių namai, kurių savininkai darbo klasės atstovų nelaikė potencialiais klientais. Atlantik Sičiui paprasti žmonės buvo svarbiausi klientai, tad netrukus jis tapo vieninteliu linksmų pramogų miestu. Nemažai Filadelfijos ir Niujorko verslininkų, užuodę galimybę pasipelnyti iš viešbučių ir poilsio paslaugų tiekimo verslo, atskubėjo į miestą, nekantraudami pradėti savo veiklą. Jie atsivežė kapitalo, taip reikalingo miesto plėtrai, ir tokiomis sumomis, apie kokias Pitnis ir Ričardsas nė svajoti nesvajojo. Labai greitai atsirado ir ketvirta geležinkelio linija, vedanti tiesiai iš Niujorko.

Naujos geležinkelio linijos buvo tiesiamos neįtikėtinai greitai, kaip grybai po lietaus dygo nauji namai.[18] Septynių

aukštų 166 kambarių ir 80 vonios kambarių *Garden* viešbutis XIX amžiaus paskutiniame dešimtmetyje iškilo per septyniasdešimt dvi dienas. Penkių aukštų *Rudolph* viešbutis su šokių sale ir 500 kambarių buvo pastatytas per šimtą dienų. Dešimties aukštų *Chalfonte* viešbutis (anuomet aukščiausias statinys) buvo pastatytas per šešis mėnesius (1903 metų gegužės 9 dieną pradėtas statyti viešbutis duris svečiams atvėrė 1904 metų liepos 2 dieną, traukinio atsiradimo penkiasdešimtmečio proga). Metų metus kiekvieną pavasarį buvo pradedama ir iki vasaros sezono pabaigos baigiama statyti daugybė mažų viešbučių, pensionų.

Didžioji dalis Atlantik Sičio svečių apsigyvendavo pensionuose; 1900 metais mieste jų veikė apie keturis šimtus. Nors jie ir nebuvo tokie ištaigūs kaip viešbučiai, darbininkai ir jų šeimos galėjo ilgesnį laiką apsistoti prie jūros. Pensionai buvo labai kuklūs, panašūs vienas į kitą, tačiau švarūs, patogūs, dažnai poilsiautojams primenantys jų pačių namus. Tuo metu buvo įprasta, kad viengungiai gyventų dviese viename kambaryje. Vonios kambariai buvo bendri ir nebuvo kambarių tarnybos. Nepaisant to, tokie viešbučiai turėjo nuolatinių klientų. Poilsiautojai, atvykę kitą vasarą į kurortą, mėgdavo apsistoti tame pačiame pensione. Dideliuose pirmos klasės viešbučiuose net pačiame sezono įkarštyje buvo galima išsinuomoti kambarį, tačiau kuklūs, mažesni viešbutukai ir pensionai visada būdavo perpildyti.

Pensionų savininkai ir nuolatiniai jų klientai buvo gyvybiškai svarbūs miesto turizmo verslo ekonomikai. Poilsiautojas, atvykęs į miestą ekskursiniu traukiniu, neišgalėjo išsinuomoti

kambario dideliame viešbutyje. Darbininkų klasės atstovas, kad galėtų kartu su šeima praleisti visą savaitę kurorte, turėjo susirasti viešbutį pagal savo kišenę. Nors šiandien Atlantik Sitis yra laikomas pasiturinčiųjų kurortu, jis niekada nebūtų suklestėjęs, jei klientūra būtų buvusi vien aristokratija. Būtent vidurinės ir žemesniosios klasės atstovai buvo svarbiausi miestui. Jie sudarė didžiąją dalį poilsiautojų, tad daugelis viešbučių, išskyrus didelius, esančius prie vandenyno, kuriuose kambariai kainavo nuo trijų iki penkių dolerių vienai dienai, savininkų orientavosi būtent į juos. Kuo didesnis viešbutis, tuo jis buvo brangesnis ir tuo mažiau turėdavo klientų.

Mažuose žemos klasės viešbučiuose buvo galima išsinuomoti kambarį su maitinimu nuo pusantro iki dviejų dolerių. Vidutiniškai per savaitę toks poilsiautojas išleisdavo nuo 8 iki 12 dolerių. Nors nėra išlikę jokių duomenų, kokios kainos anuomet vyravo pensionuose, yra žinoma, kad kambariai juose buvo pigesni nei pigiausiuose viešbučiuose. Kiek iš tiesų tuo metu mieste veikė pensionų, galima tik spėlioti. Tuometiniams savininkams nebuvo jokių reikalavimų, kaip pavadinti savo įstaigą – „viešbučiu" ar „pensionu". Daugelis mažų svečių namų, kuriuose buvo nuo keturių iki šešių kambarių, vadinosi „viešbučiai". Dar labiau situaciją komplikavo tai, kad daugelis kambarius nuomojančių įstaigų buvo vadinamos „kotedžais"[19].

Vienas istorikas apskaičiavo, kad apie 60 procentų visų turistams nuomojamų pastatų buvo pensionai. Turint galvoje, kad anuomet klerkai, vyriausybės tarnautojai, pašto darbuotojai, ministrai, mokytojai, fabrikų darbininkai už-

dirbdavo 1 000 ar net mažiau dolerių per metus, galima daryti išvadą, kad pensionų kainos savaitei buvo daugeliui prieinamos. Net žemesniosios klasės atstovai galėjo savaitę praleisti prie jūros, jei planuodavo vasaros atostogas ir taupydavo joms. Tūkstančiai šeimų taupė. Visus metus jie atidėdavo nedideles sumeles pinigų, kad savaitę galėtų paūžti paplūdimyje. Atlantik Sitis buvo vienintelis kurortas šalies šiaurės rytuose, į kurį tiesiogiai važiavo traukinys, todėl paslaugūs miesto viešbučių savininkai galėjo tikėtis, kad jų klientai sugrįš ir kitąmet. Geležinkelio tarnautojai ir kurorto prekeiviai talkino jiems ir rūpinosi, kad darbininkų klasės klientai būtinai grįžtų.

Viena iš gudrybių, kuria tais laikais buvo viliojami poilsiautojai, buvo miesto kaip sveikatingumo kurorto įvaizdžio kūrimas. Geležinkelio bendrovės platino brošiūras su reklaminiais tekstais, panašiais į tuos, kuriuos anuomet į laikraščius siųsdavo Pitnis. Reklaminiuose bukletuose, platinamuose Filadelfijoje ir kituose šalies miestuose, ypač buvo liaupsinamas stebuklingas Absikono salos aplinkos poveikis žmogaus sveikatai. Pitniui mirus, geležinkelio bendrovės samdydavo kitus „garsius medikus“ tęsti jo pradėto darbo. Šiems gydytojams buvo mokama už tai, kad savo pacientams rekomenduotų poilsį kurorte kaip panacėją nuo visų ligų. Geležinkelio bendrovės spausdino gydytojų rekomendacijas, kurias gydytojai dalijo savo pacientams. Reklaminiuose lankstinukuose, leidžiamuose geležinkelio bendrovių lėšomis ir platinamuose visai visuomenei, kurorto oras gydytojų buvo vadinamas „priešnuodžiu nuo fizinio išsekimo“.

Fantazijai nebuvo ribų. „Vos ne tapęs nuolatiniu Atlantik Sičio gyventoju, kiekvienas privalo pasinaudoti šia privilegija pasisemti sveikatos, pailsėti ir smagiai leisti laiką prie jūros." Mėgstamiausia geležinkelio bendrovės samdomų gydytojų tema buvo ozonas, „stimuliuojantis ir gyvybines organizmo funkcijas atnaujinantis atmosferos sluoksnis", ir jo buvo tik pajūryje, ypač Atlantik Sičio. Kaip skelbė geležinkelio bendrovių brošiūros, „tonizuojantis gydomasis ir valomasis ozono poveikis sustiprėja, jam patekus į plaučius, o pagerėjus kvėpavimo organų veiklai, sustiprėja ir visas organizmas". Tai dar ne viskas. Atlantik Sičio oras, „galima daryti išvadą, valo organizmą, stangrina pilvo raumenis, žadina kepenų veiklą. Kitais žodžiais tariant, žmogus iš kurorto grįžta visiškai sveikas."[20]

Be geležinkelio bendrovių sukurptų brošiūrų, nuo 1887 iki 1908 metų keleiviams dar buvo dalijamos kelionių knygelės, kurias rašė aistringas savanoris kurorto propaguotojas Alfredas M. Hestonas. Jis buvo išsilavinęs, prieš persikeldamas gyventi į Atlantik Sitį, dirbo keliuose laikraščiuose. Išskirtiniai į pelėdą panašaus, lieso, neaukšto ūgio vyro bruožai buvo pensnė ir pedantiškai sulaižyti ūsai. Šiek tiek ekscentriškas, besidomintis senovės civilizacijomis ir respublikonų politika. Jis dirbo vietinio laikraščio *Atlantic City Review* redaktoriumi, o nuo 1895 iki 1912 metų – miesto auditoriumi. Savo vadovuose turistams jis pasakojo, koks nuostabus gyvenimas jų laukia Sityje. Knygelę sudarė trumpos apybraižos iš Atlantik Sičio gyvenimo, viešbučių, rekomenduojamų prekybinių centrų, restoranų, pramogų šeimoms sąrašai ir romantinės istorijos. Atlantik Sičio gyvenimą jis piešė rožinėmis spalvomis. Hes-

tonas rašė: „<...> niekada nesibaigianti malonumų prie jūros, pakrantėje ir Bordvolke panorama. Visur kunkuliuoja gyvenimas.“ Atlantik Sitis – „nuostabiausias vandens kurortas“.[21]

Naudodamasis pažintimis ir ryšiais su spaudos pasaulio atstovais, Hestonas pats redaguodavo ištraukas iš savo vadovų ir spausdino jas visuose didžiausiuose šalies dienraščiuose, o geležinkelininkai rėmė jį finansiškai ir platino knygeles. Keleiviai, laukiantys traukinio Bostono, Pitsbergo, Čikagos geležinkelio stotyse, tūkstančiuose traukinių stotelių visose Jungtinėse Valstijose, galėdavo nemokamai gauti Hestono vadovą.

Kurortui ėmus populiarėti, vienas iš svarbiausių jo propaguotojų tikslų tapo išsklaidyti mitą, kad Atlantik Sityje galima atostogauti tik vasarą. Ne visi buvo tokie, kaip Valtas Vitmanas. Atlantik Sitis, rašė jis, „man patinka ir žiemą, tiesą sakant, net labiau nei vasarą“. Vitmanas, mėgęs arkliu kinkyta karieta važinėtis paplūdimyje, 1879 metų sausį laiške draugui rašė: „Mane atgaivino pasivažinėjimas karieta pajūriu. Švelnus paplūdimio smėlis (karietos ratai beveik nepaliko pėdsakų). Skaisti saulė, tviskančios putojančios bangos, monotoniškai banguojanti neaprėpiama jūra <...> tai vaizdai, kuriuos mačiau važinėdamasis <...>. Ak, kaip atgimsta mano siela, regint tokį amžiną, paprastą ir nepašaipų grožį!“[22]

Vitmano proza priviliojo vos vieną kitą poilsiautoją, todėl geležinkelio bendrovės reklamos agentai, norėdami pritraukti daugiau poilsiautojų į Atlantik Sitį, kur žiemos buvo gana šiltos, sukūrė naują gamtos dėsnį. Savo reklaminėje literatūroje jie tvirtino, kad šiltoji į šiaurę tekanti Golfo srovė netoli Keip Mėjaus staiga pasuka į vakarus ir vos kelias mylias teka Džersio

pakrante, žinoma, pasiekia ir Absikono salą, o paskui, tarsi mostelėjus stebuklinga lazdele, apsisuka ir vėl plaukia į šiaurės ledynus, taip ir nesušildžiusi kitų šiaurės rytų pakrantės vietų. Vienas pirmųjų to meto publicistų vėliau prisipažins: „Net ir tada, kai mieste siautėdavo pūga ar paprasčiausiai snigdavo, metropolijų dienraščiuose visada skelbdavome: „Bordvolko promenadoje sniego nėra"[23], nors kartais pirma turėdavome nukasti sniegą."

Bordvolkas iš pradžių buvo paprastas lentų takas, pastatytas tam, kad poilsiautojai neneštų smėlio į miestą, buvo dar vienas objektas, kuriuo geležinkelininkai ir miesto paslaugų tiekėjai viliojo poilsiautojus. Viešbučio savininkas Džeikobas Keimas ir traukinio konduktorius Aleksandras Bodmanas labai piktinosi, kad jų nuomininkai į namus neša smėlį, ir patys to nesuprasdami sukūrė tokį traukos objektą, kuris vėliau privertė tūkstančius žmonių tiesiog įsimylėti Atlantik Sitį. 1870 metų pavasarį Keimas ir Bodmanas Keimo viešbutyje *Chester County House* sušaukė verslininkų susirinkimą. Jį pradėjo Bodmanas:[24]

> „Ponai, sukvietėme jus todėl, kad norime pateikti vieną pasiūlymą. Manome, kad jis turėtų sudominti jus visus, sėdinčius šiame kambaryje. Mūsų klientų jau netenkina prastos gyvenimo sąlygos, jie nebenori gyventi kambariuose be patogumų, todėl turime pasirūpinti, kad viešbučio kambariai būtų iškloti gražiais kilimais, apstatyti kokybiškais baldais ir prabangiais daiktais. O tai brangu. Kilimai ir minkštos kėdės la-

bai greitai susidėvi dėl smėlio, kurį poilsiautojai neša į mūsų kambarius iš paplūdimio. Jie mėgsta vaikščioti pajūriu ir mes negalime jiems to uždrausti, todėl siūlome paplūdimyje nutiesti medinį pėsčiųjų taką. Taip išspręstume problemą dėl smėlio."

Keimo ir Bodmano pasiūlytam planui buvo pritarta ir į miesto tarybą buvo išsiųsta peticija. Atsakymo ilgai laukti nereikėjo. Pirmasis Bordvolkas buvo paprasčiausias medinis takas, išklotas 20,3 centimetrų pločio ir 30,5 centimetrų ilgio medinių lentų blokeliais, kurie vasarai pasibaigus buvo surenkami ir žiemai padedami į sandėlį. Taką, nutiestą nuo *Seaview* ekskursijų namų iki Absikono švyturio, žmonės iškart pamėgo. Turistams buvo smagu šokinėti nuo lentelės ant lentelės. Kelias per kopas, kur anksčiau buvo vien „klampus smėlis ir pelkės, kuriose veisėsi uodai", veikiausiai darė jiems didelį įspūdį.

Kai buvo pastatytas pirmasis Bordvolkas, miesto tarybos nutarimu uždrausti bet kokie statiniai miesto pakraštyje arčiau kaip per 7,5 metrų nuo pėsčiųjų tako, o kitoje tako pusėje į vandenyną statybos iš viso buvo uždraustos. 1880 metų pradžioje, akivaizdžiai sėkmingai paleidus kursuoti traukinį, verslininkai labai greitai suprato, kad turėti parduotuvę Bordvolko promenadoje jiems būtų labai pelninga. Taigi savininkai, turėję sklypus netoli pėsčiųjų tako, pradėjo spausti miesto tarybą, kad išduotų jiems leidimus statyti ten parduotuves turistams. Draudimas buvo panaikintas ir neprabėgus nė trejiems metams Bordvolko lentinis takas virto gyvybe kunkuliuojančia

gatve, kurioje veikė per šimtas parduotuvių. Bordvolkas vis populiarėjo, tad netrukus buvo rekonstruotas į įmantresnį stacionarų pėsčiųjų taką. 1884 metais Bordvolkas buvo nukeltas arčiau jūros ir paaukštintas. 1896 metais miestas ėmėsi didelių tako rekonstrukcijos darbų. Į smėlį buvo įkasti metaliniai strypai ir ant jų sukonstruota nauja promenada. Po 1896 metų Bordvolko takas pagaliau tapo „didžiąja promenada“, kuriai nebuvo lygių visame pasaulyje. XIX amžiaus pabaigoje Bordvolkas tapo nepaprastai populiarus. Daugelis niekad Atlantik Sityje nebuvusių žmonių į kurortą vykdavo vien pavaikščioti promenada. Aplink smėlis, vanduo, tačiau nereikia klampoti smėliu ar bristi vandeniu – tai kurstė žmonių vaizduotę.

Verslininkai kaip išmanydami skatino prekybą Bordvolke, vildamiesi, kad nusipirkę kokį daikčiuką turistai ilgai prisimins Atlantik Sitį. Kiekvienas prekiautojas nėrėsi iš kailio, kad įtiktų turistui ir priverstų jį išlaidauti. Jei žmogus vaikštinėja Bordvolku ir nežiūri į jūrą, vadinasi, jis ieško ko nors nusipirkti. Verslininkai gerai suprato pirkėjų psichologiją, tad kaip įmanydami stengėsi atitraukti jų dėmesį nuo jūros bangų. Pirmą kartą Amerikos industrija ir pramonė ėmė tarnauti liaudžiai. Didelis Atlantik Sičio indėlis puoselėjant iliuziją, kad kelias į laimę yra grįstas materializmu. Bordvolko prekiautojai tenkino žmonių poreikį pirkti. Jie įtikinėjo kiekvieną turistą, kad šis būtinai turi nusipirkti Bordvolke kokį daikčiuką, kitaip jų atostogos prie jūros bus nieko vertos. Pramoga apsipirkti kurorte tapo mada. Darbininkų klasei buvo įskiepytas suvokimas, kad išlaidauti yra malonu. Šis įprotis tapo amerikietiškos kultūros dalimi.

Bordvolko parduotuvės žmonėms buvo ne šiaip parduotuvės, kuriose patogu nusipirkti būtinų prekių. Apsipirkimas Bordvolke tapo pramoga, amerikietiškos svajonės išsipildymu, kad ir trumpalaikiu. Šimtai parduotuvėlių ir kioskų buvo pastatyta prie viešbučių miesto pakraštyje šalia Bordvolko promenados. Nors buvo prabangių juvelyrinių dirbinių parduotuvių, viešbučiuose įrengtų baldų salonų, jų buvo nedaug. Palei promenadą buvo šimtai parduotuvėlių, prekiaujančių niekučiais už vos kelis centus. Ištaigūs viešbučiai, kuriuose turistai negalėjo išsinuomoti kambario, buvo puikus fonas mažoms parduotuvėlėms, kur jie galėjo nusipirkti pigią dovanėlę ar suvenyrą, priminsiantį puikiai praleistą laiką.

Bordvolko prekiautojų išradingumui nebuvo galo. Jie pardavinėjo begalę įvairiausių nuostabių niekučių: atvirukus su erotine potekste, ištapytas kriaukles, pigius papuošalus, indėnų rankų darbo mokasinus, plastmasines lėlytes (angl. *kewpie dolls – vert. past.*), krištolo dirbinius ir begalę kitokių niekam nereikalingų daikčiukų, kurių ne Atlantik Sityje niekas nepirktų. Be to, Bordvolke atsirado daug užkandinių, tiekiančių maistą ir gėrimus. Pasirinkimas buvo didžiulis. Čia buvo galima gauti krabų, ledų su vaisiais, sūrių irisų, karamelinių spragėsių, druska apibarstytų riestainių. Už penkis centus – atsigerti natūralaus *Saratoga* vandens.

Bordvolko promenada tapo centrine Svajonių salos gatve. Tai buvo pigių malonumų ir stebuklų šalis, kur „trumpai viskas buvo įmanoma. Čia žmonės elgėsi kitaip, kartais net absurdiškai, kaip niekada nesielgtų būdami ne kurorte.“ XX amžiaus pradžioje apie kurortą rašė net kelionių vadovas *New Baede-*

ker, skirtas išrankiam keliautojui: „Atlantik Sitis – tai aštuntas pasaulio stebuklas. Pribloškiantis savo primityvumu. Barbariškas, bjaurus ir kartu nuostabus. Vulgarus ir didingas.“[25]

Didžioji Atlantik Sičio promenada poilsiautojams tapo bendravimo vieta – niekas niekur kitur negalėjo žmonėms pasiūlyti tokio malonumo. XIX amžiaus antroje pusėje, kai atsirado siuvimo mašinos (1846 metų Elijaus Hovo išradimas), labai suklestėjo drabužių gamybos pramonė. Amerikoje tai sukėlė mados revoliuciją. Dabar ir darbininkai galėjo stilingai rengtis. Atsiradus masinės gamybos drabužių ir ištirpus griežtai ribai tarp klasių, Bordvolkas daugeliui nuolatinių poilsiautojų tapo arena, kur jie galėjo pasipuikuoti naujais drabužiais. Kelionė į Atlantik Sitį buvo puiki proga pasipuošti. Poilsiautojai Bordvolko promenadoje jautėsi tarsi ant podiumo demonstruotų madas. Darbininkų klasė turėjo labai nedaug progų viešai bendrauti, o Bordvolkas suteikė jiems tokią galimybę. Vasaros mėnesiais kurortas virsdavo nesibaigiančių linksmybių muge – atrodė, kad visi čia suvažiuoja pasižmonėti. Kurortas vis populiarėjo tuo metu, kai Amerika žengė tik pirmuosius žingsnius į naują populiariosios kultūros industrijos erą. Paprasto žmogaus jau nebetenkino ramus gyvenimas kaime ar mažame miestelyje. Atlantik Sitis galėjo pasiūlyti tai, ko jiems reikėjo. Bordvolko promenada sukūrė iliuziją, kad pasaulis – tai viena didelė vidurinė klasė, neseniai praturtėjusi ir socialiai išlaisvėjusi. Bordvolke nebuvo klasių. Kiekvienas čia buvo ypatingas.

Didžiausias rūpesčio paprastais žmonėmis simbolis Bordvolko lankytojams buvo „riedančios kėdės“. Pirmoji tokia

kėdė į promenadą išriedėjo 1887 metais. Kadangi Atlantik Sitis buvo garsinamas kaip sveikatingumo kurortas, vienas metalo dirbinių prekiautojas Viljamas Heidis sumanė nuomoti vežimėlius neįgaliems turistams, kad ir jie galėtų mėgautis jūra, kvėpuoti sūriu pajūrio oru, apžiūrinėti prekes daugybėje Bordvolko parduotuvių. Hariui Šilui, neįgaliojo vežimėlių meistrui, taip patiko ši mintis, jog ėmė masiškai juos gaminti. Riedančios kėdės labai greitai išpopuliarėjo ir jomis imta vežioti ne vien neįgaliuosius. Turistai tokiomis riedančiomis kėdėmis buvo vežami visur: į darbą, renginius, net jei važiuoti reikėdavo netoli. Sėdėti apkamšytam pagalvėlėmis vėžimėlyje, kurį tempia paslaugus tarnas, – kas labiau galėjo paglostyti darbininkų klasės turisto savimeilę? Namie tokio dėmesio jis nesulauks, tad prisimins šias malonias akimirkas Bordvolke.

Bordvolkas priartino ištikimus kurorto lankytojus prie pat vandens, bet naujai pastatyti penki atrakcionų molai viliojo juos dar toliau, į patį vandenyną. Vien mintis apie tokį malonumą žadino turistų vaizduotę. Daugeliui buvo sunku atsispirti tokiai pagundai, jie negailėjo pinigų ir išbandė kiekvieną naują molo atrakcioną. Pirmieji trys molai išlaikė vos vieną sezoną: žiemos audros sugriovė juos. 1884 metais Džonas Eplgeitas, Bordvolko fotografas, pastatė naują tvirtesnį 240 metrų ilgio molą. Molo su dviem deniais, viršutiniu ir apatiniu, gale buvo įrengtas atrakcionų paviljonas. Eplgeito molas buvo gera investicija jo savininkui, tačiau ne tokia pelninga kaip Džonui Jangui, nusipirkusiam šį molą 1891 metais.

Džonas Jangas puikiai žinojo, ko reikia Atlantik Sičiui. Jis gimė kitoje įlankos pusėje, austrių gaudytojo šeimoje. Trejų jis

neteko tėvo. Kad išlaikytų save, anksti paliko mokyklą. Dirbdamas dailide Bordvolko promenados statyboje, jis susipažino su Stiuartu Makšiu, kepėju iš Pensilvanijos. Makšis turėjo pinigų, o Jangui netrūko idėjų. Kartu juodu atidarė važinėjimo riedučiais aikštelę ir karuselę. Abu atrakcionai buvo labai populiarūs, todėl, vos išgirdę, kad parduodamas Eplgeito molas, iškart jį nusipirko. Verslui vadovavo Jangas.

Jangas pailgino molą iki 610 metrų ir ėmė visame pasaulyje ieškoti atrakcionų, kad priviliotų kuo daugiau žmonių. Jo molas buvo tviskanti pilis. „Didžiausia pasaulyje pokylių salė", hipodromas, parodų salė, kurioje buvo galima rasti visko: drugelių, mamutų, graikų šventyklos kopiją, akvariumą, kuriame plaukiojo Jango kasdienės žvejybos trofėjai. Jangas organizuodavo šokių vakarus, rengdavo konkursus, parodas, dalijo prizus. Molo teatre buvo statomos šiuolaikinės ir klasikinės pjesės. Kartą Jangas pasikvietė net Sarą Bernard vaidinti spektaklyje „Kamilė". Kapitonas visiems galėjo ką nors pasiūlyti.

Iš Eplgeito pirktas molas sudegė 1902 metais kilus gaisrui. Jangas nusipirko iš Makšio molą ir iki vasaros jį atstatė. Tuomet pavadino „Nuostabusis Jango molas". Tai buvo butaforinė pilis, akinanti Bordvolko praeivius pigiu spindesiu. Puošniame kaip imbierinis Viktorijos laikų meduolis mole veikė įvairiausi atrakcionai kiekvienam skoniui ir poreikiui. Viskas ėjosi kaip sviestu patepta. Sėkmingiausiais metais Jangas susižerdavo daugiau nei milijoną dolerių pelno, ir tais laikais dar nebuvo mokamas pelno mokestis.

Jangas neslėpė savo turtų. Ant molo jis pasistatė marmurinius rūmus, kad galėtų užrašyti mėgstamą posakį: „Žvejoti pro

savo virtuvės langą." Rūmus jis apstatė brangiais baldais, kurie iš viso pasaulio atkeliavo JAV pašto siuntomis adresu „Atlanto vandenynas 1, JAV". Nors Jango rūmai buvo pastatyti ant molo, pastatą supo tikras sodas. Sode stovėjo skulptūros, atvežtos iš Florencijos (Italijos). „Kaip ir buvo galima tikėtis, iškilmingai atidengtos skulptūros šokiravo ano meto žmones. Labai daug buvo kalbama apie Adomo ir Ievos skulptūrinę grupę, ypač kai Ievai į intymią kūno vietelę trenkė žaibas. Šią komišką situaciją aprašė net spauda. Visos šalies laikraščiai ir kino žurnalai pasakojo apie šį įvykį." Rūmų apšvietimą ir sodą suplanavo senas Jango draugas Tomas Edisonas. Kapitonas su išradėju daug laiko praleido kartu žvejodami ant molo šalia rūmų. Jango rūmai, kuriuos vėliau nuplovė jūra, kėlė pavydą jo klientams.[26]

Jangas ir kiti Bordvolko prekeiviai, vėliau pasekę jo pavyzdžiu, buvo pionieriai. Būtent jie skatino žmonių poreikį išlaidauti, kuris vėliau tapo amerikietiškos kultūros dalimi. Atlantik Sitis netrukus tapo miestu, į kurį turistai važiavo gerai žinodami, kad ten paliks pinigų. Išlaidavo jie noriai, nes Bordvolko pirkliai mokėjo įtikinti, kad tai maloniausia jų gyvenimo akimirka.

Pirmieji kurorto viešbučių ir pensionų savininkai, kitaip nei Jangas ir jo pasekėjai, savo pinigus sumerkė į smėlį, vildamiesi susikrauti didžiulius turtus. Daugelis jų buvo iš Filadelfijos. Atlantik Sitis jiems tebuvo plėšiniai. Kurortą jie laikė Filadelfijos vasaros žaidimų aikštele, rinka, kuri priklauso jiems. Viešbučių ir pensionų savininkai aktyviai dalyvavo geležinkelio bendrovių agitacinėse kampanijose, tačiau svarbiausia jų veiklos teritorija išliko Filadelfija.

Pirmasis viešbučio savininkas, kuriam pavyko gerai pasipelnyti, buvo Bendžaminas Braunas, nusipirkęs 600 kambarių *United States* viešbutį. Bendrovės *Camden–Atlantic Railroad* pastatytas viešbutis buvo pakeitęs net kelis savininkus. Vos įsigijęs viešbutį Braunas ėmė vilioti klientus reklamomis: „Erdvūs kambariai, apstatyti riešutmedžio baldais <...>, kiekviename kambaryje dujos <...>, rytais ir vakarais vyksta garsių orkestrų koncertai.“ Bendžaminas Braunas buvo puikus pramogų organizatorius, neprastesnis nei Džonas Jangas. Bendradarbiaudamas su geležinkelio bendrovėmis, jis išvystė agresyvią reklaminę kampaniją, kurios taikinys buvo sparčiai kylantys karjeristai ir garsenybės. Bendžaminas apmokėdavo visas tokių įžymybių išlaidas kurorte, o mainais už tai gaudavo leidimą jų vardais naudotis reklaminėje literatūroje. Kartą Braunui pavyko prisivilioti net prezidentą Ulisą S. Grantą.[27] „Alas, mano tėvo draugas, pasakojo, kad Grantas tiek gėrė, jog veikiausiai net neprisimena buvęs mieste.“ Granto atvykimo proga mieste buvo surengtos tikros iškilmės, didžiausiuose šiaurės rytų laikraščiuose užsakytos reklamos, kuriose buvo giriamasi, kad ne vien Keip Mėjaus kurortas gali pasigirti svečiais prezidentais.

Kitas žmogus, turintis miestui didelę įtaką, buvo Čarlzas Makgleidas, *Mansion House* viešbučio *Pennsylvania* ir *Atlantic* aveniu sankryžoje savininkas. Makgleidas įsigijo merdintį viešbutį, žemą trijų aukštų padrikos architektūros statinį, ir iškart ėmėsi darbų. Energingas, vietoje nenustygstantis Makgleidas rūpinosi kiekvienu rekonstruojamo viešbučio aspektu. Makgleidas buvo pirmas viešbučio savininkas, savo reklamas

laikraščiuose spausdinęs ryškesniu šriftu – tokie skelbimai paprastai būdavo tik didmenininkų. Iki Makgleido viešbučių skelbimai būdavo kuklūs, panašūs į dabartinius standartinius skelbimus: penkių ar šešių eilučių tekstukai skiltyje „Kurortai". Taip buvo daroma nuo Viktorijos laikų. Makgleidas sulaužė šią pasenusią tradiciją. Reklamos ryškesniu šriftu stambiausiuose šiaurės rytų laikraščiuose buvo rėksmingos ir traukė akį. Jos buvo veiksmingos, todėl daugelis konkurentų netrukus pasekė Makgleido pavyzdžiu. Tai buvo tikras perversmas viešbučių reklamoje.

Mansion House šeimininkas įnešė naujovių ne tik reklamos srityje. Iki Makgleido daugelio miestelio viešbučių ir pensionų kambariai buvo labai kukliai įrengti, apstatyti tik būtiniausiais baldais, beveik spartietiški, veikiau primenantys vienuolyno celes. Makgleidas Atlantik Sityje pasiūlė komfortą; iki jo miesto viešbučių savininkai buvo nelinkę daug investuoti į verslą, kuris veikė tik vasarą. Pirmiausia Makgleidas pakeitė viešbučių laukiamuosius (iki jo laukiamieji buvo labai kuklūs, tuščiomis sienomis) ir pavertė juos ištaigingais vestibiuliais su lubomis, išpuoštomis gėlių motyvais, figūromis, kurias nutapė miesto dailininkas Džeris Lidsas.

Makgleido viešbučiai turėjo magišką trauką. Jis išklojo kambarių grindis minkštais kilimais, sienas išklijavo brangiais tapetais, poilsio kambariuose pastatė minkštus fotelius, pakabino krištolinius šviestuvus, apdailai naudojo poliruotą stiklą ir raudonmedį. Labai greitai Makgleido konkurentai pasekė jo pavyzdžiu ir pradėjo renovuoti savuosius viešbučius. Tai buvo naujos industrinės kurortų eros pradžia. „Baras, svarbiausia

viešbučio vieta, iš smuklės virto salonu ir tapo mėgstama susibūrimų vieta, kur rinkdavosi klientai iš kitų viešbučių ir pensionų. Makgleidas taip pat pastatė specialų šokių paviljoną po atviru dangumi, kad žmonės galėtų linksmintis gryname ore, užuot prakaitavę tvankiame valgomajame, kur paprastai vykdavo šokiai konkurentų viešbučiuose. Svarbiausia buvo tai, kad Makgleidas pakeitė paslaugų kokybę – tai vėliau tapo pramogų verslo paslaugų, skirtų turistams, svetingumo standartu ir išskirtiniu Atlantik Sičio bruožu. Miesto svečiai buvo sutinkami geležinkelio stotyje ir arkliu kinkyta karieta atvežami į viešbutį, o ten Makgleidas pats juos priimdavo. Jis rūpinosi, kad nuolatiniams klientams nieko netrūktų, tarsi jie būtų geri pažįstami. Išvykstantiems svečiams palinkėdavo sėkmės ir pridurdavo: „Tikiuosi, netrukus sugrįšite." Makgleidas nustatė svetingumo standartus. Kiti viešbučių savininkai mokėsi iš jo. Vienas tokių buvo Džosaja Vaitas, kurortinio verslo dinastijos pradininkas.

Džosaja Vaitas trečiasis buvo garsaus Džosajos Vaito, vieno iš Pensilvanijos pionierių, stačiusių Lihajaus kanalą, sūnėnas. Vaitas, panašiai kaip Ričardsų šeima pietiniame Naujajame Džersyje, nekantravo imtis verslo Pensilvanijoje. Džosaja Vaitas pastebėjo, kokios galimybės atsivėrė Atlantik Sityje, Filadelfijos žaidimų aikštelėje, vystyti poilsio ir pramogų verslą. 1887 metais jis nusipirko devyniasdešimties kambarių *Luray* pensioną *Kentucky* prospekte netoli paplūdimio. Netrukus taip pat supirko visus žemės sklypus, esančius nuo viešbučio iki vandenyno ir su sūnumis Džonu bei Alenu rekonstravo pensioną į daugiau nei 300 kambarių viešbutį. Vaitas su sūnumis

Bordvolke įsteigė daug parduotuvių ir pirmasis viešbutyje įrengė terasą. Be to, pirmasis įrengė karšto ir šalto jūros vandens čiaupus kambariuose, kuriuose buvo ir vonios kambariai.

Po sėkmingos investicijos į *Luray* viešbutį, Vaitas su sūnumis įsigijo kaimynystėje esantį pastatą, kuriame buvo įsikūrusi Švenčiausiosios Širdies mokykla, ir 1902 metais jos vietoje pastatė *Marlborough* viešbutį. Kilus gaisrui, *Luray* viešbutis sudegė. Užuot jį atstatę, Vaitas su sūnumis nusipirko daugiau žemės šalia *Marlborough* ir pastatė naują viešbutį *Blenheim*. Šis buvo vienas pirmųjų Atlantik Sityje, pastatytų iš ugniai atsparių medžiagų, ir pirmasis, kurio visuose kambariuose buvo atskira vonia – tai buvo negirdėtas dalykas viešbučių verslo industrijoje. *Blenheim* garsėjo tuo, kad buvo pastatytas iš gelžbetonio. Šios technologijos išradėjas buvo Tomas Edisonas, kuriam prižiūrint buvo statomas viešbutis.

Vaitų viešbučiai kartu su kitais dideliais vėliau atsiradusiais suteikė magišką žavesį Bordvolko promenadai. Kaip gražios smėlio pilys jos traukė akį ir šlovino Atlantik Sitį. Viešbutis, pavadintas Velso princo Malboro šeimos vardu, buvo karalienės Anos laikų architektūros stiliaus statinys. Viešbutis *Blenheim*, pavadintas kunigaikščiui Malborui priklausiusių Blenimo rūmų vardu, buvo ispanų maurų architektūros stiliaus. Nors dauguma Atlantik Sičio turistų neišgalėjo apsistoti prabangiuose *Marlborough* ir *Blenheim* viešbučiuose, elegantiški Vaitų statiniai sudarė įspūdingą foną Atlantik Sičio ir Bordvolko promenados iliuzijų pasauliui.

Būtent Bendžamino Brauno, Čarlzo Makgleido ir Vaitų pastangomis Atlantik Sitis užsitarnavo svetingo kurorto,

kuriame poilsiautojas galėjo tikėtis, kad juo bus gerai pasirūpinta, reputaciją. Būtent jie nustatė viešbučių verslo svetingumo standartus, į kuriuos lygiavosi visi viešbučių verslo atstovai, netgi maži viešbutėliai ir pensionai. Net neturtingi turistai galėjo būti tikri, kad Atlantik Sityje yra laukiami. Vis dėlto taip lepinti svečius buvo labai brangu. Joks kurorto viešbutis negalėjo funkcionuoti be didelio nekvalifikuotų darbininkų būrio. Jiems visada reikėjo virėjų, padavėjų, kambarinių, indų plovėjų, pasiuntinių ir prižiūrėtojų. Beveik visus šiuos darbus dirbo laisvę atgavę vergai ir jų palikuonys, persikėlę gyventi į šiaurę per pilietinį karą. Afrikiečių kilmės amerikiečiai buvo svarbiausia darbo jėga, padėjusi Atlantik Sičiui išsivystyti į populiarų ir turistams patrauklų kurortą. Nors miestą įkūrė turtingi Filadelfijos ir Niujorko investuotojai, būtent juodaodžių, atvykusių į šiaurę ieškoti laimės, prakaitu pulsavo kurorto gyvenimas.

3

Plantacija prie jūros

„Elegantiškas“ – tokiu žodžiu dažniausiai būdavo apibūdinamas viešbutis *Windsor.* XIX amžiaus pabaigoje jis buvo vienas iš tų Atlantik Sičio viešbučių, apie kurį buvo kalbama daugiausia. Iš pradžių, 1884 metais, buvo pastatytas mažas pensionas ir pavadintas *Mineola.* Po septynerių metų sujungtas su viešbučiu *Berkely* ir kompleksas pavadintas *Windsor.* Jis buvo stilingas. Nedidelis, geru klientų aptarnavimu garsėjantis viešbutis buvo pirmasis su prancūziško stiliaus kiemu, jis ištisus metus buvo žmonių susibūrimo centras.

Iki 1893 metų vasaros niekas mieste neabejojo nepriekaištinga viešbučio *Windsor* reputacija, tačiau tų pačių metų birželį viešbučio darbuotojai ketino pirmą kartą surengti streiką. Tai nepavyko.

Juodaodis padavėjas, kuriam per pertrauką patiektas maistas pasirodė per prastas, nuėjo į viešbučio valgomąjį ir užsisakė naujo. Baltaodis vyresnysis padavėjas, sužinojęs, kad vienas iš jo padavėjų užsisakė maisto, atšaukė užsakymą. Visi darbuotojai

buvo įspėti, kad, jei nori, gali pavalgyti specialiai juodaodžiams skirtoje patalpoje, esančioje šalia virtuvės. Per kitą pertrauką padavėjams patiektas maistas buvo tiesiog nevalgomas. Padavėjai jo atsisakė ir mandagiai įspėjo vyresnįjį padavėją, kad jie streikuos, jei negaus geresnio maisto. Vyresniojo padavėjo jų įspėjimas nė kiek neišgąsdino. Jis „šaltai atkirto jiems, kad gali streikuoti ir pasiieškoti kito darbo, o paskui sukvietė visas viešbučio kambarines, pasipuošusias baltais galvos gobtuvais bei prijuostėmis, ir liepė joms aptarnauti klientus. Kitą rytą jis pasamdė kitus juodaodžius padavėjus.“[28]

Kaip ir būdinga tai erai, streiką sukėlusio padavėjo vardo niekas neprisimena. Baltiesiems visi afroamerikiečiai buvo bevardžiai. Galima tik įsivaizduoti, koks prastas turėjo būti maistas, jei žmonės, įpratę būti laikomi trečiarūšiais, išdrįso protestuoti. Baltaodžiams viešbutininkams juodaodžiai prilygo gyvuliams, kurių paskirtis – dirbti juodus darbus. Panašiai kaip šiaurinėje šalies dalyje žemvaldžiai samdė migruojančius darbininkus dirbti sunkius darbus, viešbučių savininkai kvietėsi juodaodžius. Kiekvienas viešbučio taisyklėms nepaklusęs juodaodis iškart būdavo pakeičiamas kitu.

Atlantik Sityje, panašiai kaip anksčiau Keip Mėjuje, viešbučių savininkai samdė darbininkus iš šalies pietų aukštumų. Labai greitai kurortas tapo juodaodžių vyrų ir moterų meka. Nuo 1870 iki 1915 metų tūkstančiai juodaodžių iš Merilando, Virdžinijos, Šiaurės Karolinos paliko savo namus ir vyko į Atlantik Sitį ieškoti laimės. 1915 metais afroamerikiečiai jau sudarė daugiau nei 27 procentus kurorto gyventojų – net penkis kartus daugiau nei bet kuriame kitame šiaurinio šalies regi-

ono mieste. Jie sudarė 95 procentus viešbučių verslo darbo jėgos. Turint galvoje, kaip su jais buvo elgiamasi, Atlantik Sičio viešbučių savininkus būtų galima prilyginti plantatoriams.

Tai, kad Atlantik Sitis iš paplūdimio kaimo virto dideliu kurortu, plantacija prie jūros, lėmė išskirtinė miesto geografinė vieta. Po pilietinio karo jau trečia amerikiečių karta išgyveno perėjimą iš žemės ūkio į pramoninę ekonomiką, tačiau egzistuojanti rasinė diskriminacija neleido jiems integruotis. Nuo Amerikos pilietinio karo iki Antrojo pasaulinio karo juodaodžiai amerikiečiai galėjo dirbti tik žemės arba namų ūkio darbus. Visi namų ūkio darbai buvo laikomi „negrų darbais". Daugelio baltųjų požiūris buvo toks: „Negrai yra tarnai; tarnai yra negrai."[29]

Afroamerikiečių istorijoje būta daug skaudžių ir ironiškų vingių. Po pilietinio karo tūkstančiai patirties turinčių juodaodžių buvo priversti mesti darbus ir eiti tarnauti. Vergijos laikotarpiu daugelis juodaodžių dirbo įvairius darbus ir įgijo puikių įgūdžių. Net kelios vergų kartos dirbo kvalifikuotus darbus. Be ūkio darbų, juodaodžiai vyrai buvo mokomi šaltkalvio, dailidės, račiaus, kubiliaus, odadirbio, kepėjo amato. Moterys taip pat atliko įvairius darbus, ne vien prižiūrėjo namus. Daugelis jų mokėjo siūti, verpti, austi, lipdyti keramikos dirbinius, prižiūrėti vaikus, priimti kūdikius. Prasidėjus emancipacijos erai, juodaodžių amatininkai tapo konkurentais baltiesiems darbuotojams.

Atgavę laisvę juodaodžiai amatininkai buvo priversti konkuruoti su baltaisiais darbininkais, todėl dažnai visuomenėje įsižiebdavo konfliktų. Abiejuose šalies regionuose, pietiniame

ir šiauriniame, baltieji labai agresyviai gynė savo privilegijas. Jie jokiu būdu nenorėjo leisti, kad juodaodis darbininkas pakeistų baltąjį, nors ir kur kas mažiau patyrusį. Juodaodžiai tapo laisvi, tačiau tik nedaugelis darbdavių išdrįsdavo juos samdyti, nes bijojo baltųjų keršto. Afroamerikiečio istoriko E. F. Freizerio surinktais duomenimis, pilietinio karo pabaigoje pietiniuose šalies regionuose įvairius darbus atliko apytikriai 100 000 kvalifikuotų juodaodžių ir 20 000 baltaodžių darbininkų. 1865–1890 metais juodaodžių amatininkų skaičius ėmė sparčiai mažėti, kol jų beliko vos saujelė.[30] Tai, kad šalis neteko tiek daug talentingų darbo žmonių, rodo anuometinės visuomenės neišprusimą ir rasinės diskriminacijos beprasmybę.

Juodaodžiams, persikėlusiems gyventi į šiaurę, buvo labai sunku įsitvirtinti. Jie neturėjo nei ekonominių, nei socialinių garantijų, todėl po pilietinio karo neproporcingai didelis skaičius juodaodžių skurdo. 1891–1896 metais Filadelfijoje jie sudarė 4 procentus visų miesto gyventojų[31], tačiau net 9 procentai gyveno miesto prieglaudose. Negalėdami įsitvirtinti naujoje suklestėjusioje ekonomikoje ir gauti gerai apmokamo darbo, išsilaisvinę vergai ir jų vaikai buvo priversti dirbti nekvalifikuotus namų ūkio darbus arba gyventi prieglaudose.

Tokia situacija vyravo visame Naujajame Džersyje. 1903 metais Naujojo Džersio darbo rinkos ir pramonės statistikos biurui apklausus 475 pramoninius koncernus, paaiškėjo, kad 83 iš visų apklaustų bendrovių turi pasamdžiusios juodaodžius darbininkus, dažniausiai durininkus. Naujojo Džersio bendrovė *Paterson*, vienas iš didžiausių pramoninių centrų ne tik valstijoje, bet ir visoje šalyje, buvo tipiškas pavyzdys, kaip

anuomet juodaodžiams buvo užtrenktos durys į darbo rinką. 1915 metais, praėjus penkiasdešimčiai metų po pilietinio karo[32], iš visų *Paterson* bendrovėje dirbančių darbuotojų vos 4 procentai buvo juodaodžiai.

Toks mažas juodaodžių darbininkų procentas Amerikos ekonomikoje puikiai atspindi tuometinį visuomenės požiūrį į rases. Iki 1890 metų Jungtinių Amerikos Valstijų gyventojų surašymuose žmonės nebuvo skirstomi pagal rasę, profesinę klasę ar spalvą, tačiau vėlesniuose surašymuose tai buvo daroma. Nuo 1890 iki 1900 metų ir vėliau 87 procentai juodaodžių dažniausiai buvo samdomi dirbti žemės ir namų ūkio darbų arba kaip tarnai. Kiti 13 procentų pasiskirstė taip: 6 procentai juodaodžių dirbo gamybos ir mechanikos pramonėje, 6 procentai – prekybos ir transporto aptarnavimo sektoriuje ir 1 procentas turėjo savo verslą.

Šiaurės Atlanto regione daugiau nei du trečdaliai afroamerikiečių pragyvendavo iš namų ūkio darbų. Tokiam darbui juos dažniausiai samdydavo baltieji. Dažnai baltaodžių šeimos pasisamdydavo vieną juodaodį, kuris jiems buvo ir virėjas, ir patarnautojas, ir ūkvedys. Juodaodžiai dirbo sunkiai ir be poilsio. Dvylika valandų per dieną septynias dienas per savaitę jie prižiūrėjo namų ūkį. Ar gaus poilsio dienų – tai priklausydavo nuo šeimininko dosnumo. Tokio darbo juodaodžiai imdavosi todėl, kad kitų galimybių neturėjo. Tai nebuvo jų pasirinkimas. Daugumos laisvę atgavusiųjų darbo sąlygos nelabai kuo skyrėsi vergijos. Jokios kitos Amerikos visuomenės grupės, įskaitant ir naujuosius imigrantus iš Europos, tiek daug atstovų nedirbo vergiškomis sąlygomis.

Atlantik Sityje darbininkų padėtis buvo kitokia. Darbas viešbutyje buvo patraukli alternatyva. Situacija Atlantik Sičio darbo rinkoje iš esmės skyrėsi nuo kitų miestų, iš kurių atvykdavo juodaodžiai. Mieste buvo daugiau galimybių pasirinkti ir darbas buvo malonesnis. Viešbučių ir poilsio paslaugų rinkai visada reikėjo stiprių nugarų, miklių rankų ir greitų kojų. Kad kurortas galėtų sklandžiai funkcionuoti vasarą, reikėjo daug pigios darbo jėgos, tad Bordvolko prekiautojai, viešbučių ir restoranų savininkai samdydavo labai daug juodaodžių. Nors darbas buvo sunkus, darbininkas čia buvo svarbesnis rinkos dalyvis ir turėjo galimybę pasirinkti kitokį darbą, ne vien privataus ūkio sektoriuje.

Darbo ieškantys juodaodžiai greitai suprato, kad Atlantik Sityje jie gali uždirbti keturis ar net penkis kartus daugiau nei pietiniuose šalies miestuose, iš kurių jie būdavo atvykę. Pilietinis karas nuskurdino pietinius šalies regionus. Jungtinė armija paliko gilius randus šalies kraštovaizdyje ir sugriovė ekonomiką. Senajai konfederacijai panaikinus vergovę, juodaodžiai vergai buvo paprasčiausiai paversti pusininkais. Kokia turėtų būti laisvoji darbo rinka, nežinojo nei juodieji, nei baltieji. Daugiau nei 90 procentų išsilaisvinusių juodaodžių vergų tapo pusininkais arba žemės nuomininkais (angl. *crop-lien system – vert. past.*). Atsirado bjauri iškreipta, panaši į feodalizmą ekonomika, kurioje juodaodis visada būdavo pralaimėtojas. Juodaodžiai pusininkai laikėsi prisirišę prie žemės, vildamiesi, kad galės iš jos prasimaitinti. Jie dirbo be jokio atlyginimo. Šalies šiaurėje net vergo darbas buvo kur kas geresnis nei pusininko. Taigi, darbas viešbučiuose jiems buvo puiki alternatyva.

Nors šiauriniuose šalies miestuose uždarbis buvo panašus kaip privataus ūkio sektoriuje, darbas viešbutyje buvo lengvesnis, darbininkai dirbo trumpiau ir žinojo, kiek valandų dirbti jiems priklauso. Negana to, atvykę į Atlantik Sitį ir susiradę darbą viešbutyje juodaodžiai jautėsi atsikratę samdinio stigmos. Tarnas visuomenėje buvo laikomas žemesnės klasės atstovu. Eidamas tarnauti žmogus parduodavo ne savo darbą, o save. Žodis „tarnas" visuomenėje turėjo niekinamąją reikšmę.

Atlantik Sityje juodaodžiai buvo ne *tarnai*, o viešbučių ir pramogų paslaugų rinkos *darbuotojai*, nuo kurių darbo priklausė verslo sėkmė. Remdamasis esamais XIX amžiaus pabaigos ir XX amžiaus pradžios duomenimis, istorikas Herbertas Dž. Fosteris padarė išvadą, kad amžių sandūroje savaitinis viešbučių tarnautojų darbo užmokestis Atlantik Sityje buvo didesnis nei kituose miestuose ir, galimas daiktas, tuo metu didžiausias šalyje.[33] Kai Samuelis Ričardsas paleido kursuoti antrą traukinį ir kurortas ėmė sparčiai vystytis, miestas labai greitai tapo priklausomas nuo juodaodžių darbo jėgos. Nuo 1854 iki 1870 metų Atlantik Sityje juodaodžių gyveno ne daugiau nei du šimtai, tačiau 1877 metais nutiesus siauruką ir į miestą pradėjus plūsti turistams, viešbučių paslaugų sritis suklestėjo. Vasarą viešbučių savininkai įdarbindavo juodaodžius iš Delavero, Merilando ir Virdžinijos. Viešbučių ir pensionų darbuotojai buvo aprūpinti maistu, gyvenamąja vieta ir gaudavo kur kas didesnius atlyginimus, nei būtų galėję tikėtis miestuose, iš kurių atvyko. XIX amžiaus pabaigoje jie į miestą vyko dirbti sezoninių darbų, tačiau, kurortui populiarėjant ir randantis vis daugiau ištisus metus veikiančių viešbučių,

juodaodžiai galėdavo dirbti ne vien vasaros mėnesiais, todėl daugelis jų persikėlė gyventi į Atlantik Sitį.

Atlantik Sitis tapo pačiu „juodžiausiu“ miestu šalies šiaurėje. 1905 metais jame gyveno beveik 9 000 juodaodžių. 1915 metais jau gyveno 11 000 juodaodžių, ir jie sudarė ketvirtadalį visų miesto gyventojų. Vasarą juodaodžių gyventojų skaičius siekdavo net 40 procentų. Joks miestas šalies šiaurėje, turintis daugiau nei 10 000 juodaodžių gyventojų, negalėjo lygintis su Atlantik Sičiu. Šie skaičiai labai svarbūs, norint suprasti, kokį vaidmenį Atlantik Sitis suvaidino Amerikos juodaodžių istorijoje.

Po pilietinio karo nuo 75 iki 90 procentų visų afroamerikiečių, persikėlusių gyventi į šalies šiaurę, dažniausiai įsikurdavo didžiuosiuose miestuose – Niujorke, Filadelfijoje, Čikagoje. Apsigyvenusieji mažesniuose miestuose ar miesteliuose būdavo visiškai socialiai izoliuoti. Miesteliuose, kuriuose nebuvo juodaodžių bendruomenių ir socialinio gyvenimo, jų gyvenimas buvo vien darbas, ypač mažesniuose Naujojo Džersio miestuose, kurių gyventojų dauguma buvo konfederacijos šalininkai. 1960 metais, kai Linkolnas buvo išrinktas prezidentu, valstijoje pradėta kalbėti apie atsiskyrimą. Prasidėjus karui, buvęs gubernatorius Rodmanas Praisas ir kiti demokratai viešai pareiškė, kad valstija turi prisijungti prie pietinės dalies. Per karą vietinių gyventojų įsitikinimai nepasikeitė. Negana to, Naujasis Džersis buvo vienintelė šiaurinė valstija, kurioje Linkolnui nepavyko surinkti balsų daugumos, ir 1863 metais į senatą nuo Naujojo Džersio buvo išrinktas propietietiškų pažiūrų demokratas Džeimsas Volas. Tais pačiais metais

demokratas gubernatorius Džoelas Parkeris viešai pasmerkė Linkolno emancipacijos aktą kaip pažeidžiantį valstijos teises. Naujojo Džersio įstatymų leidžiamoji valdžia priėmė įstatymą, kuriuo iš juodaodžių atimamos pilietinės teisės. Galiausiai, 1864 metais išrinkta įstatymų leidžiamoji valdžia atsisakė ratifikuoti JAV Konstitucijos tryliktąją pataisą, kuria panaikinama vergija.

Dar daugelį metų po pilietinio karo Naujojo Džersio miestuose ir miesteliuose buvo jaučiamas stiprus juodaodžių ir baltaodžių susiskaldymas. Didžioji dauguma afroamerikiečių gyveno skurdžiausiuose miestų rajonuose – „šalia geležinkelio bėgių“, „užutekiuose“, „prie sąvartynų“ arba „ant šlaito“.[34] Beveik visi juodaodžiai dirbo nekvalifikuotus arba namų ūkio darbus.

JAV surašymo statistikos duomenimis, iki XX amžiaus pradžios didžioji dauguma juodaodžių Atlantik Sičio gyventojų dirbo „namų ūkio darbininkais ar asmeniniais tarnais“. Vis dėlto tuometinė į pramogų verslą orientuota Atlantik Sičio ekonomika rodo, kad šie skaičiai neatspindi tikrovės. Mieste, kuriame žmonės už darbą gaudavo nevienodus atlyginimus ir kuriame egzistavo socialinė juodaodžių bendruomenės struktūra, padėtis iš esmės skyrėsi nuo kitų šiaurinių valstijų miestų ir miestelių. Ne vien todėl, kad juodaodžių uždarbis už darbą viešbučių ir pramogų paslaugų rinkoje buvo didesnis, Atlantik Sitis buvo nepanašus į kitus miestus. Čia juodaodžiai viešbučių tarnautojai tiesiogiai bendraudavo su turistais ir turėjo galimybę užsidirbti arbatpinigių. Be to, daugelis viešbučio tarnautojų kasdien buvo maitinami. Labai svarbu ir tai, kad viešbučių ir pramogų paslaugų rinkoje egzistavo pareigų hierarchija.

Akivaizdu, kad Atlantik Sičio turizmo srityje juodaodžiams buvo sudarytos sąlygos rinktis darbus. Jokiame kitame mieste jie neturėjo tokių galimybių. Šis fenomenas lėmė, kad Atlantik Sityje susiformavo nepalyginamai sudėtingesnė juodaodžių bendruomenės socialinė struktūra nei kituose miestuose. Lyginant kurorto ir kitų miestų juodaodžių padėtį (gaunamus atlyginimus, užimamas pareigas ir turtinę nuosavybę), didelę dalį Atlantik Sičio juodaodžių buvo galima priskirti vidurinei ar aukštesniajai visuomenės klasei.

Anuometinę Atlantik Sičio afroamerikiečių bendruomenę būtų galima suskirstyti į šias socialines grupes: aukštesniąją klasę, kuriai priklausė viešbučių ir pensionų administratoriai (ar savininkai), vyresnieji padavėjai, ūkvedžiai, virėjai, pasiuntinių ir „riedančių kėdžių“ administratoriai; vidurinę – padavėjai ir padavėjos, kambarinės, lifto operatoriai, gelbėtojai, aktoriai, muzikantai ir kiti pramogų verslo atstovai; žemesniąją – pasiuntiniai, padavėjų asistentai, nešikai, indų plovėjai, virtuvės padėjėjai ir vežimėlių stūmėjai. Sumanumas, patirtis ir iniciatyvumas buvo vertinami viešbučių ir pramogų versle. Kitaip nei daugelyje kitų miestų,[35] kur juodaodžiai buvo paprasčiausi tarnai, Atlantik Sičio turizmo srities darbuotojai turėjo galimybę kilti karjeros laiptais.

Vis dėlto juodaodžių, nors ir turinčių didesnį pasirinkimą darbo rinkoje, socialinė padėtis nė kiek nepasikeitė. Mieste jų daugėjo, bet kartu stiprėjo Atlantik Sičio baltųjų rasizmas. Nors Amerikos istorijoje baltųjų rasizmas visada buvo stiprus, istorikai pastebi, kad XIX amžiaus pabaigoje skirtinga juodųjų ir baltųjų rasių padėtis veikiau buvo tik formalumas.

Istorija retai eina tiesiu keliu. Kiekviena vėlesnė baltųjų karta savais būdais bandė susigrąžinti prarastas pozicijas. Bet koks pažangus poslinkis paprastai susilaukdavo neigiamos visuomenės reakcijos. Susilpnėjus federalinės valdžios įtakai, pietuose prezidentų Ruterfordo B. Heiso ir Džeimso Garfildo pastangos panaikinti rasinę diskriminaciją dėl politinių sumetimų buvo gana vangios. Prezidentų respublikonų Heiso ir Garfildo iš šiaurės regionų požiūris labai gerai atspindėjo jų rinkėjų nuomonę.

Heisas rinkimuose laimėjo prieš Tildeną, tačiau nesurinko daugumos balsų. Jam atiteko postas Baltuosiuose rūmuose, tačiau jis buvo priverstas atitraukti iš pietų paskutinius armijos dalinius ir ten buvo atkurta sena tvarka. Heisas ir respublikonai norėdami ramybės siekė aljanso su turtingaisiais tiek šiaurėje, tiek pietuose. Laiškuose draugams Heisas rašė: „Kalbant apie pietus, panašu, kad šiuo metu išmintingiausia yra leisti jiems tvarkytis taip, kaip jie išmano.“ Kitame savo laiške jis rašė: „Tik laikas gali išgydyti visas žaizdas.“[36] Heiso pasekėjas Džeimsas Garfildas taip pat buvo nelinkęs kovoti su pietinėmis valstijomis. 1881 metais ką tik prisaikdintas prezidentas rašė savo draugui: „Tik laikas gali išspręsti visas problemas, susijusias su pietinėmis valstijomis. Kaip tai įvyks, jei iš viso įvyks, mes negalime žinoti.“

Federalinei valdžiai pasitraukus, pietuose vėl ėmė karaliauti baltieji. Po Rekonstrukcijos jau rudenį senojoje pietinių valstijų konfederacijoje tapo labai populiarūs vadinamieji „Džimo Krou įstatymai“. XIX amžiaus pabaigoje pietinių valstijų vyriausybės priėmė daug diskriminuojančių įstatymų, kuriais

juodaodžiams buvo nuolat primenama, kad jie negali su baltaodžiais bendrauti kaip su sau lygiais. Džimo Krou įstatymai paspartino juodaodžių migraciją į šiaurę. Nors šiaurinėse valstijose nebuvo juodaodžius diskriminuojančių įstatymų, baltųjų sukurtose darbo rinkose, būsto suteikimo struktūrose egzistavo subtiliai užmaskuotas, tačiau lengvai atpažįstamas rasizmas. Toks diskriminavimas suskaldė šiaurinių miestų visuomenę rasiniu pagrindu, pradėjo dygti juodaodžių getai. Juodaodžiai buvo išguiti iš baltaodžių gyvenamųjų rajonų į jiems skirtas vietas, specialiuosius kvartalus, kuriuose nuoma buvo labai brangi. Ten kildavo boikotų, pasitaikydavo smurtavimo atvejų, grasinimų, teisinių bylų, kol galiausiai, padedant teisininkams ir nekilnojamojo turto agentams, buvo sukurtos drausminančios taisyklės.

Minios darbo ieškančių juodaodžių plūdo į vis didėjantį Atlantik Sitį, tačiau jų gyvenimo sąlygos mažai kam rūpėjo. Kol susitaupydavo pinigų ir susirasdavo būstą, atvykėliai gyvendavo kaip galvijai, susigrūdę pagalbinėse prabangių viešbučių patalpose, miegodavo ant nešvarių grindų prastai vėdinamose patalpose ar lūšnose be langų, su išėjimu į vieną iš daugybės miesto alėjų. Juodaodžiai buvo priversti gyventi apšiurusiose apleistose sodybose, namuose be vonios, modernaus apšvietimo, kiaurais stogais, antisanitarinėmis sąlygomis. Prasčiausiai gyveno laivuose dirbančių žvejų pagalbininkų šeimos. Jos įsikurdavo laivų namukuose pelkėtose pakrantės vietose. Daugelis šių namukų buvo tokie žemi, jog net stovėti buvo neįmanoma, o vaikai dėl vietos trūkumo buvo priversti miegoti vienoje lovoje su tėvais.

Tokių prastų gyvenimo sąlygų padariniai buvo labai skaudūs. Juodaodžių kūdikių mirtingumas buvo dukart didesnis nei baltaodžių, juodaodžiai keturis kartus dažniau mirdavo nuo tuberkuliozės nei baltieji. Juodaodžių atvykdavo, ypač vasarą, nepalyginamai daugiau nei buvo būstų, kuriuos jie galėtų išsinuomoti už prieinamą kainą. Tik nedaugelis juodaodžių įstengė nusipirkti namus. 1905 metais mažiau nei 2 procentai juodaodžių šeimų turėjo nuosavus namus. Gerų namų nuoma buvo tokia brangi, jog dažnai net kelios šeimos buvo priverstos dalytis vienu būstu. Daugelis Atlantik Sičio juodaodžių, kad galėtų susimokėti nuomą už būstą su virtuve, vasaros sezonu priimdavo gyventi kitus nuomininkus. Sparčiai gausėjant juodaodžių bendruomenei, šeimų, kurios priima nuomininkus, skaičius išaugo nuo 14,4 procentų 1880 metais iki 57,3 procentų 1915 metais. Diskriminuojami juodaodžiai buvo priversti gyventi susigrūdę namuose be būtiniausių patogumų.

Vis didėjanti juodaodžių darbo jėga tapo didžiausiu galvos skausmu miesto baltųjų bendruomenei. Ano meto literatūra puikiai atskleidžia baltųjų požiūrį į situaciją. Atrodė, tarsi baltieji norėtų, kad juodieji darbo dienos pabaigoje tiesiog išnyktų iš jų gyvenimo. Juodaodžius samdė dirbti viešbučiuose, tačiau Bordvolke ir kitose viešose vietose jie buvo nepageidaujami. Mintis, kad teks bendrauti su juodaodžiais, baltiesiems buvo tiesiog nepakenčiama.

Ironiška, bet žiauri realybė. Juodaodžiai sąžiningai dirbo, gaudavo teisėtą atlygį, turėjo teisę balsuoti ir teisę į žemę. Jie buvo asmeniniai daugelio baltųjų tarnai, darbe jiems patikėdavo atsakingus darbus, tačiau restoranuose, pramogų moluose,

kioskuose jų matyti nenorėjo. Daugelis parduotuvių neįsileisdavo juodaodžių, į viešbučius jie buvo įleidžiami tik kaip tarnautojai, ligoninėse ir klinikose baltiesiems ir juodiesiems buvo atskiros palatos, maudytis juodaodžiams buvo leidžiama tik specialioje paplūdimio vietoje ir tik sutemus. Kaip baltieji bjaurėjosi juodaodžiais, rodo 1893 metais laikraštyje *Philadelphia Inquirer* išspausdintas straipsnis:[37]

> „Ką darysime su spalvotaisiais? Štai koks klausimas. Šį vasaros sezoną į Atlantik Sitį suplaukė kaip niekad daug tamsiaodžių <...>, jų knibžda visur: Bordvolke, *Atlantic* alėjoje. Maudynių valandomis jų tiek daug, kaip mėlynių ant mėlynių pudingo <...>. Mieste šimtai viešbučių ir pensionų <...>, kiekviename baltiesiems veikiausiai talkina dar dešimtys jų. Prie tūkstančių padavėjų, virėjų ir durininkų dar pridėjus slauges, kambarines, kirpėjus, batų valytojus, arklininkus ir visų kitų profesijų spalvotuosius, nesunku suprasti, kokia grėsmė pakibo virš Atlantik Sičio."

Šią „grėsmę" Atlantik Sitis užsitraukė iš būtinybės. Nelikus padavėjų, virėjų, porterių ir kambarinių, kuriais taip piktinosi laikraštis *Inquirer*, nebūtų buvę kam aptarnauti straipsnio autoriaus.

Be juodaodžių Atlantik Sičio gyvenimas būtų buvęs kitoks. Jei ne pigi juodaodžių darbo jėga, turizmo ekonomika nebūtų suklestėjusi ir Džonatano Pitnio kaimas taip ir būtų likęs provincija. Nuo pilietinio iki I pasaulinio karo Amerikos

ekonomika sukūrė daugybę darbo vietų baltaodžiams kvalifikuotiems ir nekvalifikuotiems darbininkams. XIX amžiaus pabaigoje Atlantik Sitis negalėjo konkuruoti su kitais miestais ir samdyti baltaodžių. Artimiausias didelis miestas, iš kurio būtų buvę galima prisivilioti daug nekvalifikuotų darbininkų, buvo Filadelfija, tačiau jos pramonė sparčiai vystėsi, ir miestui reikėjo visų darbo rankų. Filadelfijos pramoninkai darbininkams mokėjo kur kas daugiau, nei kurorto viešbučių šeimininkai galėjo pasiūlyti. Atlantik Sičio viešbučiai neturėjo jokių galimybių prisivilioti nekvalifikuotų baltaodžių darbininkų.

Taigi vienintelis kurorto pasirinkimas buvo juodaodžiai darbininkai. Nė vienas baltasis viešbučio savininkas negalėjo numatyti, kad jų verslas taps toks priklausomas nuo juodaodžių darbo jėgos. Negalėjo numatyti ir tokio didelio jų antplūdžio į miestą. Tiesą sakant, jiems ir nerūpėjo, kaip juodieji integruosis į visuomenę.

Miesto kūrimosi pradžioje juodaodžiai gyveno visuose miesto kvartaluose, tačiau vėliau, kai skaičius smarkiai išaugo, jie buvo išguiti iš baltųjų gyvenamųjų kvartalų į getus už geležinkelio linijos, į rajoną, kuris buvo pavadintas Šiaurės kvartalu. Jis iš šiaurinės pusės ribojosi su *Absecon* bulvaru, iš rytų pusės – su *Connecticut* aveniu, iš pietinės pusės – su *Atlantic* aveniu ir iš vakarinės pusės – su *Arkansas* aveniu. Nuo 1880 iki 1915 metų situacija ėmė radikaliai keistis. Jei 1880 metais daugiau nei 70 procentų juodaodžių šeimų gyveno kaimynystėje su baltaodžiais, tai iki 1915 metų jų sumažėjo iki vos 20 procentų. Antros kartos miesto gyventojai jau buvo susiskaldę rasiniu pagrindu ir gyveno atskiruose kvartaluose: juodaodžiai –

šiaurinėje miesto dalyje, o baltaodžiai – pietiniame ir kituose miesto kvartaluose. 1915 metais juodaodžiai į pietinę miesto dalį eidavo tik dirbti, pasivaikščioti Bordvolko promenada ir maudytis specialiai jiems skirtoje paplūdimio vietoje.

Šiaurės kvartalas buvo miestas mieste. Dėl rasės diskriminuojami juodaodžiai susikūrė savo socialinį gyvenimą ir savas institucijas. Nors getus iš pradžių kūrė rasistinių pažiūrų baltaodžiai, pilietiški aukštesniosios ir vidurinės klasės juodaodžiai ragino saviškius getuose susikurti savo infrastruktūrą, kad galėtų naudotis paslaugomis, kurias baltieji jiems buvo uždraudę. Pirmoji labai svarbi juodaodžių įsteigta institucija buvo Atlantik Sičio juodaodžių bažnyčia.

Iškilus XIX amžiaus pabaigos ir XX amžiaus pradžios istorikas afroamerikietis Viljamas Edvardas Barghartas Du Boisas rašė: „Negrų bažnyčia buvo vienintelė negrų socialinė institucija, kuri gimė Afrikos miškuose ir išgyveno vergiją.“[38] Du Boisas teigė, kad iš gimtosios aplinkos išplėštas afrikietis kunigas „plantacijose labai greitai tapo svarbiu asmeniu, kurio misija buvo aiškinti žmonėms antgamtinius pasaulio reiškinius, paguosti sielvartaujančius ir galbūt primityviai, bet vaizdingai kalbėti apie pavogtų žmonių ilgesį, nusivylimą ir apmaudą“[39]. Du Boisas ir kiti juodaodžių istorikai atkreipia dėmesį į tai, kad pirmosios įsteigtos juodaodžių bažnyčios tebuvo „išorinė krikščionybės išraiška“. Tik vėliau atsirado juodaodžių evangelistų, baptistų, metodistų grupių, kurios leido juodaodžiams kalbėti apie savo, pavergtų žmonių, kančias. Jau pirmieji į šalį atplukdyti tamsiaodžiai iškart buvo krikštijami. Visuomenę tai labai piktino, tačiau ilgainiui oponentai nusiramino, nes įstaty-

mais buvo aiškiai pasakyta, kad krikščioniškąjį tikėjimą priėmę vergai netaps laisvi. Juodaodžiai galėjo išpažinti savas religijas, perimti baltųjų bažnyčios tikėjimą ar principus – baltiesiems tai buvo nesvarbu, jiems terūpėjo, kad liktų jų vergais.

Afroamerikiečiai istorikai juodaodžių bažnyčią vergovėje vadina „nematoma institucija“[40]. Pilietinio karo sukeltas chaosas labai sutrikdė jos darbą. Nepaisant emancipacijos, afroamerikiečių gyvenimas buvo apverstas aukštyn kojomis. Pietinėje šalies dalyje jie jautėsi visiškai sutrikę. Rekonstrukcijos atšaukimas dar labiau pablogino padėtį. Tokių istorinių įvykių fone „nematoma institucija“ tapo matoma. Šio laikotarpio pradžioje jau atsirado šiaurėje esančioms negrų bažnyčioms priklausančių juodaodžių; pirmos ir populiariausios tikėjimo institucijos buvo negrų baptistų ir metodistų bažnyčios. Šios denominacijos labai sparčiai didėjo ir visai netrukus bažnyčia tapo juodaodžius vienijančia institucija. Ji, efektyviai padėjo juodaodžiams kovoti su rasine nelygybe. Bažnyčia atsirado iš būtinybės. Per visą vystymosi laikotarpį nuo pilietinio iki I pasaulinio karo bažnyčia rėmėsi ne vien baltųjų bibliniu mokymu. Ji atliko kur kas svarbesnę misiją – puoselėjo vergų, vėliau išsilaisvinusių žmonių, atsidūrusių socialinėje izoliacijoje, kultūrą ir vienijo juos.

Atvykę į Atlantik Sitį juodaodžiai socialinę izoliaciją pasirinko ne patys. Būtinybė vertė naujuosius miesto gyventojus burtis į savas bažnyčias, kurios vėliau tapo svarbiu juodaodžių bendruomenės gyvenimo centru. Savose bažnyčiose jie galėjo nevaržomai reikšti jausmus maldomis. Turėdami savą instituciją, bažnyčią, kurios gyvenime galėjo dalyvauti, jie jautėsi

svarbesni ir reikalingi. Ne sezono metu religinės sekmadienio apeigos dažnai buvo derinamos su pramogomis. Juodaodžiams buvo įprasta į bažnyčią atsinešti maisto produktų ar sumuštinių iškylai. Po religinių apeigų šeimomis, su draugais jie traukdavo į paplūdimį, pakelyje rinkdami šakas laužui, o paskui visą dieną iškylaudavo: valgydavo ant laužo išsikeptą maistą, šnekučiuodavosi, dainuodavo, žaisdavo.

Afroamerikiečių mokslininkai, studijavę juodaodžių bažnyčių evoliuciją šiauriniuose šalies miestuose, teigia, kad juodaodžių priklausymas tam tikrai bažnyčiai atspindėjo jų socialinę klasę. Aukštesnioji klasė, kurią sudarė gana nedidelė juodaodžių grupė, paprastai priklausė episkopalinėms, presbiterionų ir parapijinėms bažnyčioms; vidurinės klasės atstovai dažniausiai rinkdavosi labai populiarias baptistų ar metodistų bažnyčias, o žemiausiosios klasės juodaodžiai – mažas, tačiau labai populiarias Šventumo judėjimo bažnyčias.

Pirmoji tradicinė juodaodžių bažnyčia Atlantik Sityje buvo Betelio afrikiečių metodistų episkopalų bažnyčia, įkurta 1875 metais. 1884 metais ji buvo pavadinta Šv. Jokūbo afrikiečių metodistų episkopalų bažnyčia. Dar viena tradicinė juodaodžių bažnyčia atsirado 1876 metais. Tais pačiais metais grupė vietinių gyventojų, vadovaujamų Klintono Edvardso, dr. Džordžo Flečerio ir Koros Fliping, įkūrė *Price* memorialinę afrikiečių metodistų episkopalų Siono bažnyčią. Klintonas Edvardsas buvo pirmasis Atlantik Sityje gimęs juodaodis. Dr. Flečeris – pirmas juodaodis gydytojas mieste. Kora Fliping ir jos sūnus Džonas Atlantik Sityje įsteigė pirmuosius laidotuvių namus. Šie žmonės buvo ne tik naujosios bažnyčios va-

dovai, bet ir iškilūs bendruomenės nariai. Jie pritraukė daug žmonių į bažnyčias. Šv. Jokūbo ir *Price* memorialinė bažnyčios buvo tik dvi iš daugelio. Iki šių dienų abi jos vaidina labai svarbų vaidmenį Atlantik Sičio juodaodžių bendruomenės gyvenime.

Pasikeitus dviem kartoms, nuo 1880 iki 1930 metų, dauguma bažnyčios institucijų įsitvirtino juodaodžių bendruomenėje. Iki 1930 metų Atlantik Sityje iš viso egzistavo penkiolika tradicinių juodaodžių tikėjimų. Negana to, buvo daugybė vitrininių bažnyčių, kurios tenkino ką tik iš pietų imigravusių juodaodžių poreikius.

Persikėlę gyventi iš pietų į pramoninį miestą šalies šiaurėje, daugelis juodaodžių patyrė traumą. Išplėšti iš įprastos socialinės aplinkos, netekę paramos iš „nematomos bažnyčios“, padėjusios jiems ištverti pažeminimą šalies pietuose, daugelis juodaodžių svetimoje žemėje jautėsi sutrikę. Be „nematomos bažnyčios“ paramos naujiesiems imigrantams buvo sunku prisitaikyti prie triukšmingo miesto gyvenimo. Netekęs religinių papročių, vienintelio dalyko, kuris guosdavo vergijos laikais, paprastas juodaodis migrantas jautė vis didėjančią dvasinę krizę. Matoma bažnyčia, kad galėtų užpildyti šią tuštumą ir suteikti savo sekėjams tai, ko jiems labiausiai reikia, turėjo persitvarkyti.

Taip prasidėjo sekuliarizacija. Užuot kalbėjusios apie aną pasaulį, bažnyčios pradėjo labiau domėtis pasaulietiškais dalykais ir savo kongregacijos narių gyvenimo sąlygomis. Šioms bažnyčioms vis labiau rūpėjo bendruomenės narių reikalai, jų įtaka nuolat didėjo. Kitas veiksnys, lėmęs juodaodžių transformaciją,

buvo Šventumo judėjimo ir spiritualistų bažnyčių atsiradimas. Iš pradžių tai buvo sektos, kurioms labiausiai rūpėjo juodaodžių dalia panaikinus vergiją. Dauguma tokių bažnyčių Atlantik Sityje buvo įsikūrusios tarp gatvės parduotuvėlių. Šios religinės institucijos tenkino žemiausiosios juodaodžių klasės poreikius, ypač jos buvo mėgstamos neseniai iš pietų imigravusių juodaodžių. Kaip ir daugelyje kitų miestelių šalies šiaurėje, Atlantik Sityje tokios šalia parduotuvių įsikūrusios bažnytėlės buvo labai populiarios, nes tikintieji čia galėdavo kasdien ateiti ir tiesiogiai bendrauti su bažnyčios tarnais, panašiai, kaip bendraudavo savo gimtajame kaime. Iš dalies tai buvo populiaru dar ir todėl, kad nariai, dažniausiai vargšai, per pamaldas nevaržomai galėjo reikšti savo jausmus, „šūkauti"[41].

Tradiciškesnės religinės institucijos nesugebėjo patenkinti šių migrantų poreikių, todėl ir atsirado tokios bažnytėlės tarp parduotuvių. Religinės apeigos jose vykdavo labai emocingai, maldos būdavo labai asmeniškos, sakomos kartu visų kongregacijos narių. Šių bažnyčių pastoriai per pamokslus kalbėjo apie tikrą dangų ir tikrą pragarą. Juodaodžiams, kurie jautėsi nesaugūs šioje žemėje, labai patiko bažnyčios, kalbančios apie kitokį, geresnį gyvenimą.

Pirmąją spiritualistų bažnyčią 1911 metais įkūrė Levis ir Franklinas Alenai. Beveik iškart atsirado dar dešimt šio tikėjimo bažnyčių. Šios mažos religinės bendruomenės dvasininkai pamoksluose kalbėjo apie aną pasaulį, tačiau niekada nepamiršdavo sunkios savo narių dalios šiapus. Spiritualistų bažnyčia naujuosius migrantus iš pietų rėmė ne tik dvasiškai, bet ir materialiai. Svarbiausia buvo tai, kad spiritualistų tiks-

las buvo tarnauti juodaodžių bendruomenei – rinkti lėšas, už kurias būtų galima aprengti ir pavalgydinti skurstančiuosius. Atlantik Sičio Šventumo judėjimo, panašiai kaip spiritualistų bažnyčios buvo labai populiarios žemesnės klasės bendruomenėse – jos tarnavo ir juodaodžių bendruomenei, ir Dievui. Svarbiausias tikslas buvo pasirūpinti, kad joks bendruomenės narys neliktų be būtiniausių gyvenime dalykų: maisto, pastogės ir drabužių.[42]

Ilgainiui juodaodžių bažnyčios Atlantik Sityje tapo institucijomis, suteikiančiomis juodaodžiams saugumą, kurio jiems taip stigo. Vis dėlto sekmadienis būna tik kartą per savaitę ir vien bažnyčia negalėjo padėti juodaodžiams išgyventi žemėje, į kurią giliai savo šaknis buvo suleidęs baltųjų rasizmas. Kitaip tariant, reikėjo pastatyti kitą miestą mieste.

XIX ir XX amžių sandūroje diskriminuojamų ir atskirtų nuo kitų visuomenės narių juodaodžių lyderiai šiaurinėje šalies dalyje pradėjo kurti savas socialines įstaigas. Pirmoji tokia juodųjų įsteigta institucija buvo slaugos namai vyresnio amžiaus žmonėms. Senelių prieglaudos namai ir sanatorija duris atvėrė maždaug 1900 metais. Jos tikslas buvo pasirūpinti ligotais vyresniais nei šešiasdešimt penkerių metų juodaodžiais, neatsižvelgiant į religiją. Įstaigai vadovavo penkiolikos asmenų taryba. Ji nustatydavo klientų priėmimo į senelių namus kriterijus ir mokestį, kuris dažnai priklausydavo nuo poreikių. Slaugos namuose, įsikūrusiuose *North Indiana* aveniu Nr. 416, buvo labai gerai tvarkomasi. 1922 metų liepos 14 dieną, kai buvo išmokėta paskola, slaugos namų valdytojų taryba ta proga *Price* memorialinėje bažnyčioje surengė oficialią ceremoniją.

Juodaodžiai negalėjo priklausyti miesto Jaunųjų krikščionių asociacijai (angl. YMCA – *vert. past.*), tad Džordžas Volsas, gerai žinomas verslininkas, subūrė grupę žmonių ir įsteigė Šiaurės kvartalo jaunųjų krikščionių asociaciją. Puikus verslininkas (jis turėjo savo pirtį), veiklus ir iniciatyvus Šiaurės kvartalo lyderis Volsas padėjo daugeliui juodaodžių. Šiaurės kvartalo jaunųjų krikščionių asociacijos įkūrimas buvo tik vienas iš jo nuopelnų.

Šiaurės kvartalo jaunųjų krikščionių asociacija įsikūrė mažame kotedže *North New York* aveniu ir ten veikė daugiau nei trisdešimt metų. 1930 metais persikėlė į *Arctic* aveniu esančias naujas patalpas su sporto sale, poilsio kambariu, dušais ir bendrabučiu. Finansuojama vien privačių rėmėjų asociacija pasistatė šį pastatą už 250 000 JAV dolerių. Šiaurės kvartalo jaunųjų krikščionių asociacijos *Arctic* aveniu filialui vadovavo K. M. Keinas. 1930 metais statybos programą administravo septyni sekretoriai, iš viso organizacijai priklausė kiek daugiau nei 250 jaunų vyrų. Šiaurės kvartalo jaunųjų krikščionių asociacijos filialas tapo juodaodžių bendruomenės organizacijų ir klubų centrine būstine. Čia veikė Šiaurės kvartalo prekybos taryba, Šiaurės kvartalo verslo ir profesinis moterų klubas, Linkolno universiteto absolventų asociacija, Perspektyvių jaunuolių klubas, Didelių statybų ir paskolų asociacija, *Lion* socialinis klubas, du iš keturių mieste veikiančių juodaodžių berniukų skautų būriai, Namų šeimininkių misionierių draugija ir kiti klubai, organizacijos.[43]

1916 metais atsirado Šiaurės kvartalo jaunųjų moterų krikščioniškoji asociacija (angl. YWCA – *vert. past.*). Ją įkūrė Megė

Ridli, aktyvi kovotoja už teises, populiaraus *Ridley* viešbučio bendrasavininkė ir viena iš Jetro memorialinės presbiterionų bažnyčios įkūrėjų. Šiaurės kvartalo jaunųjų moterų krikščioniškojoje asociacijoje veikė įdarbinimo biuras, jaunos moterys buvo konsultuojamos. Asociacijos patalpos buvo per ankštos, kad būtų galima organizuoti rekreacines programas, todėl sportuoti moterys eidavo į *Arctic* filiale esančią sporto salę.

Pagausėjus nuolatinių juodaodžių gyventojų, mieste ėmė steigtis įvairios socialinės draugijos. Dažniausiai tai būdavo „slaptosios draugijos“, labai primenančios Masonų ložę. Šios slaptos bendrijos buvo viena iš priemonių, padėjusių mažumoms išgyventi. Jau revoliuciniu laikotarpiu išsilaisvinę juodaodžiai suprato, kad jiems būtina burtis ir kurti savo socialinę, kultūrinę struktūrą, kuri padėtų išgyventi, leistų padėti vieni kitiems ir paguosti vienam kitą. Šiam tikslui jie pradėjo kurti uždaras draugijas. Jos buvo viena iš nedaugelio galimybių išreikšti save ir pabendrauti už bažnyčios ribų. Iki 1900 metų Atlantik Sityje atsirado daugiau nei pustuzinis panašių draugijų: Princo Holo masonai, Nepriklausomų gerųjų samariečių ložė, Didžioji tikrųjų reformatorių ložė, *Elk* ir kitos brolijos. Masonų ir *Elk* brolijos skatino moralinį ir socialinį savo rasės žmonių pakilimą, jų nariai asmeniškai šelpė labiau nuskriaustuosius. Gerųjų samariečių ir Tikrųjų reformatorių tikslas buvo remti bendruomenės verslininkus ir teikti jiems paskolas. Visos šios draugijos rinkdavosi Masonų menėje *North Michigan* arba *Arctic* aveniu.

Tokie susibūrimai Masonų menėje ar Šiaurės kvartalo jaunųjų krikščionių asociacijos filiale skatino socialinės juodaodžių

bendruomenės struktūros vystymąsi, tačiau jiems taip pat reikėjo galimybių bendrauti neoficialioje aplinkoje. Pietinėje miesto pusėje juodaodžiams buvo draudžiama lankytis viešbučiuose, restoranuose, naudotis pramogų verslo paslaugomis, todėl pasižymintys apsukrumu, pradėjo kurti savo pramogų verslą. Pirmasis pramogų klubas, kur juodieji galėjo ateiti išgerti ir pabendrauti, 1879 metais buvo įsteigtas M. E. Koutso. *Fitzgerald's Auditorium* kavinė su šokių sale, įsikūrusi *North Kentucky* aveniu, buvo viena iš pirmųjų tokių įstaigų. Ši kavinė, pastatyta 1890 metais, buvo labai populiari, todėl virto baru, restoranu, naktiniu klubu ir azartinių lošimų salonu. Per Didžiąją ekonominę krizę buvo pervadinta į *Club Harlem* ir tapo vienu prašmatniausių klubų, apie kurį daugiausia buvo kalbama šiaurės rytuose. Čia dažnai lankėsi stilingai apsirengę juodaodžiai ir baltaodžiai. 1919 metais ponia Tomas, baltaodė iš Filadelfijos, įkūrė klubą pavadinimu *Waltz Dream*. Tai buvo didžiulis pramogų centras su šokių sale, įsikūręs *North Ohio* aveniu. Čia kas savaitę vykdavo imtynių bei bokso turnyrai ir krepšinio rungtynės, į kurias buvo sunku gauti bilietų. Klube *Waltz Dream* vykdavo juodaodžių labdaros renginiai, per šokius populiarūs juodaodžių orkestrai grodavo 2 000 žmonių miniai. Į klubą rinkdavosi ir jauni, ir seni.

Ilgainiui Šiaurės kvartalas tapo gyvybe kunkuliuojančiu juodaodžių bendruomenės centru su sava infrastruktūra ir įvairiais juodaodžių verslais. Pagrindinė šio kvartalo gatvė buvo *Kentucky* aveniu. Be naktinių klubų, tokių kaip *Club Harlem*, Šiaurės kvartale juodaodžiai turėjo savas parduotuves, pensionus, restoranus, laidojimo namus, teatrus. Tankiai ap-

gyvendintame kvartale taip pat veikė juodaodžių priešgaisrinė tarnyba (*Engine Company No. 9*) su dviem brigadomis, transportavimo bendrovė (*Truck Company No. 6*), taip pat sudaryta iš dviejų brigadų, turėjo savas gaisrines *Indiana* ir *Grant* prospektuose. *Engine No. 9* turėjo gerą reputaciją visoje šalyje ir jos indėlis į miesto saugumo užtikrinimą buvo didžiulis. Šešerius metus iš eilės gaisrinė buvo pripažinta geriausia, užgesinusia daugiausia gaisrų.[44]

Baltųjų diskriminuojami juodaodžiai Atlantik Sityje susikūrė savo miestą, tačiau neturėjo galimybės steigti švietimo ir sveikatos priežiūros institucijų. Tai buvo dvi sritys, kur juodaodžiai išliko rasinės diskriminacijos ir nelygybės aukos.

Pirmaisiais kurorto gyvavimo metais mokymo įstaigose diskriminacijos nebuvo. Mieste juodaodžių buvo nedaug ir baltieji nemanė, kad jie kelia grėsmę. Padaugėjus juodaodžių mokinių, baltieji tapo nebe tokie tolerantiški, ir integruotų mokyklų skaičius pradėjo mažėti.

Iki 1900 metų kurorte egzistavo bendra mokymo sistema. Juodaodžių ir baltaodžių vaikai mokėsi kartu, o mokytojai buvo vien baltieji. 1881 metais juodaodžių bendruomenės šviesuolis Džordžas Volsas buvo įsteigęs raštingumo draugiją, kurios tikslas buvo sukurti geresnes mokymosi sąlygas juodaodžių vaikams. Volsas kreipėsi į vietinės mokyklos tarybą su novatorišku pasiūlymu. Jis reikalavo, kad mokykla pasamdytų juodaodį mokytoją. Taryba tam pritarė, tačiau tik po penkiolikos metų, 1896 metais, jis buvo pasamdytas.

Juodaodžių bendruomenėje kilo daug nesutarimų dėl Volso pasiūlymo, todėl teko ilgai laukti, kol bus pasamdytas pir-

mas juodaodis mokytojas. Volsas norėjo, kad juodaodžių vaikus mokytų juodaodžiai. Daugelis jų bendruomenės lyderių manė, kad tai nacionalistinis požiūris, skatinantis rasinį susiskaldymą. Jų nuomone, toks sprendimas galėtų pakenkti juodaodžių integracijai, o tai būtų per didelė kaina, todėl daugelis nepritarė. Volsas turėjo oponentų. M. E. Koutsas, populiaraus pramogų klubo Šiaurės kvartale savininkas, ir K. Viljamsas, *Price* memorialinės afrikiečių metodistų episkopalų Siono bažnyčios raštingumo draugijos sekretorius, labai priešinosi Volso pasiūlymui. Jie baiminosi, kad įgyvendintas Volso pasiūlymas padarytų jiems daugiau žalos, nei atneštų naudos.

Ginčai nesiliovė, todėl Koutsas ir Viljamsas sukvietė visą juodaodžių bendruomenę. Kaip teigia istorikas Herbetas Dž. Fosteris, Volsas galėjo būti sutriuškintas, jei laikraštyje *Atlantic City Review* nebūtų pasirodę keletas jį palaikančių straipsnių. Viename iš jų buvo rašoma:

> „Šis jaunuolis visiškai teisus. Negerai, kai juodaodį vaiką moko baltaodė mokytoja, nežinanti nei jo praeities, nei aplinkos, kurioje jis auga. Ji neturi pakankamai kantrybės, kad jį suprastų. Baltaodė mokytoja nežino, kad berniuko mama iš namų išeina šeštą valandą ryte ir palieka jį dar miegantį. Kai ateina metas eiti į mokyklą, berniukas strykteli iš lovos ir nesiprausęs, nesišukavęs išlekia į mokyklą. Baltoji mokytoja nenusives berniuko į šalį ir nelieps jam nusiprausti veido, ji tęs pamoką tarsi niekur nieko, nes ji nežino, kad namie berniuku nebuvo kam pasirūpinti. Juo-

> daodžiai mokytojai juodaodžių vaikams galėtų būti pavyzdys ir įkvėpimo šaltinis. Vaikai mokyklose iš savos rasės mokytojo galėtų mokytis jiems, o ne baltaodžiams brangių vertybių, kurios taip uoliai diegiamos mokyklose."[45]

Volso pasiūlymui galiausiai buvo pritarta, ir mokyklos taryba pasamdė mokytoją Hatę Merit. Merit buvo gimusi Džersyje ir baigusi Džersio mokytojų rengimo mokyklą. Ji gavo paskyrimą dirbti mokykloje *Indiana* aveniu ir turėjo mokyti vaikus integruotoje klasėje. Dirbti jai buvo labai sunku.

Mokyti integruotoje mokykloje panelei Merit pasirodė kur kas sudėtingiau, nei ji įsivaizdavo. Bendrauti nesisekė ne su mokiniais, o su jų tėvais. Baltųjų tėvai nuolat ateidavo į mokyklą ir stovėdavo už klasės durų. Jie piktai replikuodavo, šaipėsi iš jos. Daugelis tėvų pareikalavo mokyklos vadovybės perkelti jų vaikus į kitą klasę. Merit dėl tokios situacijos pasiskundė Volsui, o šis, savo ruožtu, – mokyklos tarybai. Konfliktas baigėsi 1900 metais, kai taryba nutarė juodaodžių vaikus mokyti atskirai ir pasamdyti daugiau juodaodžių mokytojų.

Po šio tarybos nutarimo juodaodžių vaikai iš vyriausybinės mokyklos buvo perkelti į Šailo baptistų bažnyčios rūsį. Tai nepasiteisino, todėl kitais metais juodaodžiai vaikai buvo perkelti į mokyklą sename pastate *Indiana* aveniu. Gausėjant gyventojų mieste, mokykla negalėjo sutalpinti visų mokyklinio amžiaus juodaodžių vaikų, todėl buvo nutarta mokyklą *New Jersey* aveniu padalyti į dvi dalis: vienoje jos pusėje mokyti baltaodžių vaikus, kitoje – juodaodžių. Ant vienų durų į mokyklą

buvo pakabinta iškaba „Baltiesiems", ant kitų – „Spalvotiesiems". Net žaidimų aikštelės buvo atskiros, kad baltaodžių ir juodaodžių vaikai nežaistų kartu.[46]

1901 metais V. M. Polardas, Atlantik Sičio mokyklos direktorius, išdidžiai pasakė, kad atskirti juodaodžius vaikus buvo puikus sumanymas. Savo metiniame pranešime jis kalbėjo:

> „Sumanymas pasamdyti spalvotuosius mokyti spalvotųjų vaikų pasiteisino. Pasamdėme dešimt spalvotųjų mokytojų. Jie dirba tame pačiame pastate, kuriame mokosi ir baltųjų vaikai. Mokiniai atskirai mokosi iki septintos klasės, vėliau – integruotose klasėse. Rasiniu aspektu tokia sistema labai gera."[47]

Turint galvoje pasekmes, sunku pasakyti, kas iš oponentų jautėsi teisus – Volsas ar jo kritikai. Akivaizdu viena: šios kovos rezultatas buvo prasidėjusi segregacija, kuri tęsėsi labai ilgai.

Kalbant apie sveikatos apsaugą, juodaodžių bendruomenėje, deja, nebuvo tokio lyderio kaip Volsas. Sveikatos apsaugos sistema izoliavo juodaodžius, o baltaodžių juodaodžiams teikiamos medicinos paslaugos buvo šykščios kaip jokioje kitoje srityje. Juodaodžiams buvo draudžiama užeiti į baltiesiems skirtus gydytojų kabinetus. Iki 1899 metų medicininė juodaodžių apžiūra vykdavo jiems skirtoje klinikoje, įsikūrusioje skurdžiose patalpose miesto savivaldybėje. Tais metais buvo atidaryta pirmoji mieste viešoji ligoninė, tačiau ten taip pat juodaodžiai ir baltaodžiai buvo gydomi atskirose palatose. Ligoninė samdydavo juodaodžius ruošti maistą ir valyti pa-

latas, tačiau ligonių nebuvo kam prižiūrėti. Jau 1931 metais ligoninėse beveik šimtas juodaodžių dirbo sanitarais, virėjais, sargais, padavėjais ar kambarinėmis, tačiau nebuvo nė vieno juodaodžio slaugo ar gydytojo. Pastarųjų buvo vos saujelė, tačiau jie negalėjo savo pacientų gydyti ligoninėse.[48] Ligoninių administracija nepriimdavo juodaodžių atlikti slaugo praktikos, todėl jie buvo priversti vykti mokytis į kitus miestus. Baltaodžių požiūris į afroamerikiečius buvo akivaizdus: jie yra vergai ir nieko daugiau negali tikėtis Atlantik Sityje.

Šiaurės kvartale aukštesniosios ir vidurinės klasės juodaodžiai klestėjo, tačiau paprastų sezoninį darbą dirbančių juodaodžių prastos gyvenimo sąlygos ir medicininio aptarnavimo nebuvimas jų gyvenimą darė nepakenčiamą. Daugelis juodaodžių kūdikių dėl prasto maisto, drabužių ir medicininės priežiūros trūkumo neišgyvendavo žiemos. Jų tėvai dažnai sirgdavo tuberkulioze – net keturis kartus dažniau nei baltieji.

Miestas, kuris svetingai priimdavo milijonus turistų, nenorėjo pasirūpinti juodaodžiais ir sustabdyti plintančios tuberkuliozės. Viešas problemos pripažinimas būtų pakenkęs turizmo ekonomikai. To Atlantik Sitis negalėjo sau leisti.

4

Filadelfijos žaidimų aikštelė

Prostitucija buvo opi kurorto problema. XIX amžiaus pabaigos ir XX amžiaus pradžios Atlantik Sityje niekam nebuvo paslaptis, kad mieste yra viešnamių, tačiau niekas apie tai nenorėjo kalbėti. Taigi, kai ankstyvą 1890 metų rugpjūtį laikraštyje *Philadelphia Bulletin* pasirodė straipsnių apie seksualinių paslaugų verslą, kilo tikras sąmyšis.

Rugpjūtis kurorte buvo judriausias mėnuo, todėl miesto gyventojai įtarė, kad laikraštis sąmoningai pasirinko šį laiką. Vasara visiems miestiečiams buvo gera. Oras buvo puikus ir turistai miniomis plūdo į miestą išlaidauti. *Philadelphia Bulletin* buvo populiariausias Filadelfijos laikraštis, ir daugelis nuolatinių Atlantik Sičio svečių jį skaitė. Taigi pačiame sezono įkarštyje laikraštyje pasirodė straipsnių, demaskuojančių liūdnai pagarsėjusias Laviniją Tomas, Keitę Deivis ir dešimtis kitų prostitučių veteranių. Išguitos iš Filadelfijos už

„nepadorių namų" laikymą, jos buvo susiradusios prieglobstį Atlantik Sityje.

Skandalinguose straipsniuose su rėksmingomis antraštėmis, kurie pasirodė *Philadelphia Bulletin* laikraščio tituliniuose puslapiuose, buvo skelbiami daugiau nei šimto miesto viešnamių „ponių" vardai ir adresai. Laikraštis pagrįstai piktinosi prostitucija mieste. Straipsnyje per visą laikraščio puslapį redaktorius plūdo miestą. „Kokia mes esame bendruomenė? Ar miesto centre įsikūrę šlykštūs viešnamiai yra klestėjimo simbolis? – piktinosi autorius. – Atlantik Sityje yra daugiau nei šimtas nepadorių irštvų. Tik pagalvokite – šimtas lindynių tokio dydžio mieste!"[49]

Kurorto verslininkus sujaudino tokio pobūdžio straipsniai apie miestą *Bulletin* laikraštyje. Jie būgštavo, kad neigiama reklama gali atbaidyti šeimas ir pakenkti verslui. Visiems buvo žinoma, kad kurortas yra iš kitų miestų atvykusių prostitučių prieglobstis, ypač vasaros sezonu, tačiau skaityti apie tai spaudoje niekam nebuvo malonu. Keletas supanikavusių verslininkų net siūlė uždaryti viešnamius, laikinai, kol skandalas nurims.

Dauguma verslo žmonių dėl kilusio skandalo nepametė galvos ir dirbo kaip dirbę. Jie žinojo, kad miesto policijos pareigūnai konfiskuoja visus *Bulletin* laikraščius, vos tik jie pasirodo Bordvolko promenados kioskuose. Tačiau laikraštis nesiliovė spausdinęs straipsnių pirmuose puslapiuose, ragino miesto valdžią uždrausti prostituciją, uždaryti lošimų lindynes ir padaryti galą girtuoklystei. Laikraštis pamokslavo merui Hariui Hofmanui ir miesto tarybos nariams: „Ar jūs,

ponai, oficialūs pareigūnai, nesuprantate, kad privalote imtis priemonių ir pašalinti negeroves, į kurias jūsų dėmesį atkreipė visuomenė? O gal jūs manote, kad lošimo namai, viešnamiai praturtins ir išpopuliarins jūsų miestą?“[50] Lošimo namai ir viešnamiai iš tiesų krovė miestui turtus, populiarino jį, ir meras tai žinojo geriau nei laikraščio redaktoriai. Jis manė, kad iki rudens visi pamirš skandalingus laikraščio *Bulletin* straipsnius ir kitą vasarą miesto gyvenimas tekės sena vaga.

Nors Atlantik Sitis būtų klestėjęs ir be viešnamių, prostitučių teikiamos paslaugos sudarė svarbią turistams teikiamų paslaugų paketo dalį ir viešnamių tiesiog nebuvo galima uždaryti. *Bulletin* galėjo į valias smerkti prekybą kūnu, bet tiesa buvo ta, kad dažniausi prostitučių klientai buvo svečiai iš Filadelfijos, o Atlantik Sitis tik davė jiems tai, ko jie norėjo. Filadelfija negalėjo nekreipti dėmesio į kurortą, esantį vos už šešiasdešimties mylių. Kad ir kokį didingą, elegantišką Atlantik Sitį pieštų šių dienų mitai, anuometiniam Filadelfijos gyventojui Džonatano Pitnio paplūdimio kaimas buvo ne kas kita kaip Konio sala dabartiniam niujorkiečiui – pajūrio kurortas, kur darbo žmogus gali smagiai ir nebrangiai praleisti laiką. Keip Mėjus buvo turtingųjų kurortas, o Atlantik Sitis mielai priimdavo darbininkus, norinčius pabėgti iš kvakerių Filadelfijos.

Broliškos meilės miestas niekada nebuvo linksmybių sostinė. 1681 metais įsikūrusi Filadelfija buvo Viljamo Peno, turtingo kvakerio iš Anglijos, religinis eksperimentas.[51] Penas svajojo įkurti miestą, kuriame gyventų dvasino ryšio vienijami ir brolijos nuostatomis besivadovaujantys krikščionys. Jis troško, kad mieste nebūtų politikų, kurie skaldytų visuomenę,

ir religinių karų, kokie vyko Europoje, tad neleido formuoti įprastos vyriausybės – miestas turėjo būti valdomas broliškos meilės. Peno vizija taip ir netapo realybe, tačiau religinė tolerancija į miestą priviliojo daug kvakerių, anglikonų, presbiterionų ir baptistų, iš kurių susiformavo dievobaiminga, griežtų moralės normų besilaikanti miesto bendruomenė. Garbė, sąžiningas, sėkmingas verslas, bažnyčia ir šeima – tai buvo didžiausios Filadelfijos kvakerių vertybės.

Jokios kitos religinės bendruomenės nesaistė tokie stiprūs ryšiai, beveik prilygstantys giminystės ryšiams, kaip kvakerių. Persekiojami visoje Europoje dėl religinių įsitikinimų kvakeriai išsibarstė po visą pasaulį. Jų buvo galima rasti daugelyje jūrų uostų, turinčių ryšių su Filadelfija. Pagal tradiciją, kvakeriai privalėjo dalytis informacija apie prekių kainas ir paklausumą su kitais bendruomenės nariais, todėl jų prekybininkai klestėjo. Nėra ko stebėtis, kad Filadelfija, įsikūrusi pusšimčiu metų vėliau nei Bostonas, išsivystė į vieną iš svarbiausių kolonijinių miestų ir tapo sėkmingiausiu Naujojo pasaulio uostu dar iki revoliucinio karo. Miesto klestėjimą didžiąja dalimi nulėmė labai gerai išvystyta mainų prekyba – Pensilvanija žemės ūkio produktus keitė į gatavą produkciją iš Europos. Kolonijiniu laikotarpiu Filadelfija garsėjo savo pirkliais, laivų statytojais ir jūrininkais. Miestas, kaip svarbiausias šalies uostas, suvaidino svarbų vaidmenį Anglijos santykiuose su Amerikos kolonijomis. Po Revoliucinio karo Filadelfija kvakerių pinigais virto pirmuoju pramoniniu Amerikos miestu.

XIX amžiaus pirmoje pusėje Filadelfija nutolo nuo jūros, žemyne pradėta vystyti pramonę. 1825 metais broliškos meilės

miestas jau žėrėsi pelną iš anglių ir geležies telkinių Pensilvanijos šiaurės rytuose. Filadelfijos prekybininkai uzurpavo anglių transportavimo rinką ir išvystė geležies gamybos pramonę. Jų sunkiosios mašinos ir ornamentuoti ketaus liejiniai buvo garsūs visoje šalyje. Vis dėlto miestas garsėjo ne vien geležies ir anglių pramone; viena iš pagrindinių pramonės sričių buvo gaminiai iš medvilnės ir vilnos. 1857 metais tekstilės fabrikų Filadelfijoje buvo daugiau nei bet kokiame kitame pasaulio mieste. Veikė per 260 medvilnės ir vilnos gaminių fabrikų. Miestas, turintis pigių anglių, buvo kur kas pranašesnis už kitus miestus, tad klestinti tekstilės ir drabužių pramonė neturėjo lygių visoje šalyje. Būtent Filadelfijos tekstilės fabrikai per pilietinį karą rengė Amerikos Sąjungos armiją.

Nuo pilietinio karo iki naujojo amžiaus pradžios eksperimentinis Viljamo Peno miestas išaugo į pramoninį gigantą. 1860 metais jame gyveno 565 000 gyventojų; 1900 metais – jau 1,3 milijonai. Amžių sandūroje Pensilvanija buvo Amerikos liejykla, sunkiosios pramonės – anglių, geležies ir plieno – centras. Jei Niujorkas laikomas Jungtinių Amerikos Valstijų tautų katilu, Čikaga – darbininkų miestu, Filadelfiją neabejotinai būtų galima vadinti Jungtinių Amerikos Valstijų pramoninės revoliucijos lopšiu. Pirmą kartą pramoninės gamybos sistema (medvilnės fabrikuose) Amerikoje buvo įdiegta dar iki 1840 metų Naujojoje Anglijoje. Pramoninė gamyba suklestėjo po pilietinio karo Filadelfijoje. Filadelfijos ekonomika buvo ypač įvairialypė ir labiausiai išsivysčiusi visoje Amerikoje. Miesto darbininkai statė karo laivus užsienio valstybių armijoms ir gamino garvežius viso pasaulio geležinkelio

kompanijoms. Buvo gaminami traktoriai, sunkvežimiai, mezgami megztiniai ir suknelės, rafinuojamas cukrus ir gaminama daugelis kitų produktų klestinčiai šalies ekonomikai.

Filadelfijoje buvo neįtikėtinai daug geležies ir plieno pramonės gamintojų. Miesto liejyklose buvo pagaminama trečdalis visos šalies geležies pramonės produkcijos – nuo veržlių, varžtų, kniedžių, pasagų, staklių, mechaninių kūjų iki ketaus pastatų fasadų, laivų statybinių plokščių, lokomotyvų ratų, elevatorių, ledų šaldiklių ir siuvimo mašinų. Negana to, miesto tekstilės ir drabužių gamybos pramonė buvo laikoma labiausiai išsivysčiusia visame pasaulyje. Iki 1904 metų miesto tekstilės fabrikuose dirbo daugiau nei trečdalis iš ketvirčio milijono miesto darbininkų. Vilnoniai šių fabrikų gaminiai sudarė penktadalį visos Jungtinių Amerikos Valstijų pagaminamos produkcijos.

Miesto fabrikai sukūrė daug darbo vietų, todėl į Filadelfiją suplaukė daugybė nekvalifikuotų darbininkų. Darbas fabrikuose ne visada buvo malonus, tad daugeliui darbininkų perėjimas į pramoninį amžių buvo traumuojanti patirtis. Masinės gamybos fabrikuose buvo dirbama laikantis darbo pasidalijimo principo: vienas žmogus turėjo atlikti daugybę pasikartojančių operacijų. Tokia sistema iš esmės skyrėsi nuo tradicinio Europos amatininko darbo, kur vienas žmogus iš žaliavų pagamindavo galutinį produktą. Fabrikų sistema nepaisė Senojo Pasaulio amatininkų darbų paskirstymo mokiniui pameistriui ir meistrui: nekvalifikuoti darbininkai buvo verčiami nuo ryto iki vakaro sėdėti prie staklių. Čia darbininkas, kad ir turintis daugiau patirties ar įgūdžių, neturėjo galimybės būti paaukš-

tintas, negalėjo išmokti amato ar tapti nepriklausomu meistru. Daugelį darbininkų tai žemino. Naujasis pramoninis pasaulis, kuriame žmogaus gyvenimo kokybė priklausė vien nuo kapitalo, dar labiau išryškino skirtumą tarp vargšų ir turtingųjų.

Į stambiausią ekonominį centrą virstančiame mieste ne vienam atvykėliui pavyko susikrauti turtus, tačiau integruotis į Filadelfijos visuomenę buvo kur kas sudėtingiau. Vienas britų keliautojas pastebėjo: „Filadelfija nepanaši į jokį kitą Amerikos miestą <...>, žinoma, Bostonas, Niujorkas ir Baltimorė turi tik jiems būdingus bruožus, tačiau Filadelfijos skirtumai mums sunkiai suvokiami." Nors Viljamo Peno svajonei buvo nelemta išsipildyti, religinės miesto įsikūrimo ištakos lėmė, kad miestas tapo konservatyvus, ištikimas savoms tradicijoms.

Filadelfijos bendruomenė, kad ir nenoromis, įsileido imigrantus airius, italus ir žydus todėl, kad jų reikėjo miesto fabrikams, tačiau laužyti nusistovėjusių socialinių miesto normų jie nieku gyvu neleido. Didėjant darbininkų skaičiui, mieste atsirado „kampo smuklių". Jų buvo tūkstančiai. Tai buvo šalia gamyklų įsikūrusios skurdžios užeigėlės, kuriose buvo parduodama alaus ir kitų alkoholinių gėrimų po centą už stiklą. Gausi vietinių gyventojų remiama blaivybės draugija pareikalavo uždaryti šias smukles. 1887 metais Pensilvanijos valdžia buvo priversta išleisti Brukso įstatymą, labai griežtai reglamentuojantį licencijų prekiauti alkoholiniais gėrimais išdavimą. Per vienus metus Filadelfijoje išduotų licencijų prekiauti alkoholiu skaičius sumažėjo nuo 5 773 iki 1 343. Specialūs įsakai, griežtai kontroliuojantys prekybos alkoholiniais gėrimais valandas, ir Blaivaus sekmadienio įstatymas dar labiau išblaivino

darbininkų klasę. Ištikimi Filadelfijos patricijai pasirūpino, kad jų miestas išliktų dievobaimingas ir *blaivus*.

Filadelfijos darbininkai labai greitai suuodė, kad netoli yra miestas, kuriame galima smagiai paūžti. Atlantik Sityje niekas nepaisė kvakerių moralės principų. Laikytis griežtų moralės normų – negirtuokliauti, atsisakyti azartinių lošimų ir neturėti atsitiktinių lytinių santykių – buvo galima namie, o atostogaujant prie jūros galiojo kiti moralės principai. Tokios reputacijos XX amžiaus pradžios Atlantik Sitis tapo labai populiarus tarp Filadelfijos gamyklų darbininkų. Smuklininkų, viešnamių ir lošimo namų šeimininkų, panašiai kaip Bordvolko prekeivių, tokių kaip Džonas Jangas, svarbiausias tikslas buvo padaryti klientus laimingus. Kartą senas Atlantik Sičio gyventojas, gerai perpratęs Atlantik Sičio psichologiją, yra pasakęs: „Jei miesto svečiai būtų norėję skaityti Bibliją, būtume davę jiems Bibliją. Tačiau niekas jos neprašė. Visi norėjo alkoholio, prostitučių ir azartinių lošimų. Mes davėme jiems tai, ko jie prašė."[52]

Vasarą Filadelfijos fabrikai priminė pragarą. Šešias dienas per savaitę jų darbininkai rijo tekstilės dulkes, buvo kepinami karštų krosnių, tad suprantama, kad savaitgaliais daugelis jų norėdavo kur nors ištrūkti. Užuot sėdėję bažnyčiose, karštais vasaros sekmadieniais jie įšokdavo į traukinį ir važiuodavo prie jūros. Miestas atvykėliams siūlė įvairiausių malonumų, legalių ir nelegalių, kiekvienas galėjo pasirinkti pagal savo skonį. Daugumai Filadelfijos darbininkų sekmadieninė ekskursija į Atlantik Sitį buvo vienintelė galimybė pailsėti po sunkaus darbo, pasilinksminti mieste, kur niekas nepasakys, kad barai se-

kmadieniais nedirba. Kaip ir Pensilvanijoje, Naujajame Džersyje įstatymai draudė prekiauti alkoholiniais gėrimais per šabą, bet Atlantik Sityje sekmadieniai buvo ne bažnyčios lankymo, o linksmiausia savaitės diena. Jei galėjai užsidirbti vieną kitą dolerį, jokie įstatymai čia negaliojo. Žmonės girtavo septynias dienas per savaitę, o barų padavėjai mielai visus, išskyrus vaikus, aptarnaudavo.

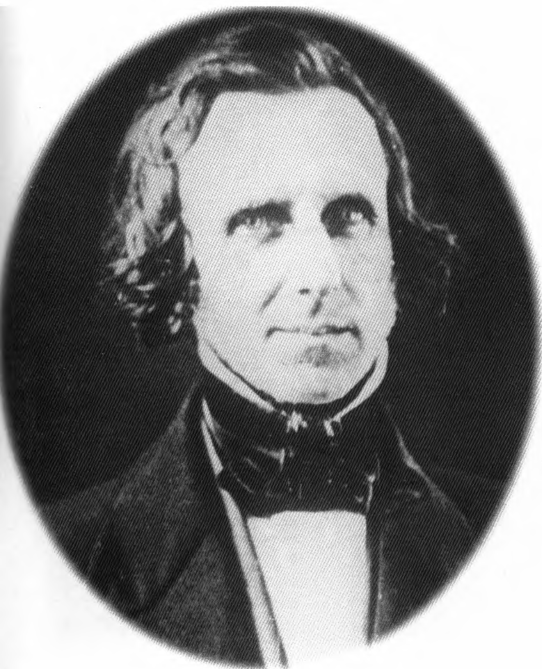
Svečiai, mėgstantys azartinius lošimus, turėjo didžiulį pasirinkimą. Azartiniai lošimai buvo labai populiarūs ir nešė pelną miestui nuo 1860 metų. Populiarius žaidimus, tokius kaip ruletė, faraonas, pokeris, buvo galima žaisti daugelyje smuklių, viešbučių ir klubų. Susirasti lošimą pagal kišenę poilsiautojui nebuvo sunku. Viename iš savo miestą kritikuojančių straipsnių laikraščio *Bulletin* žurnalistas rašė visuomenei:

> „Apie lošimo namus pasakysiu, kad mieste galite rasti pačių įvairiausių salonų, pradedant *Mississippy* aveniu, kur mažiausia statymo suma vos penki centai, ir baigiant *Dutchy* lošimo namais *Delaware* aveniu, kur, žmonės kalba, žymiausi Filadelfijos politikai ir žemesnio rango verslininkai pradeda žaisti nuo penkių dešimties dolerių. *Lochiel* (lošimo namai – *aut. past.*) yra kurorto lošimų centras <...>. Jam vadovauja Dučis (lošėjas, išvarytas iš Filadelfijos, – *aut. past.*).“[53]

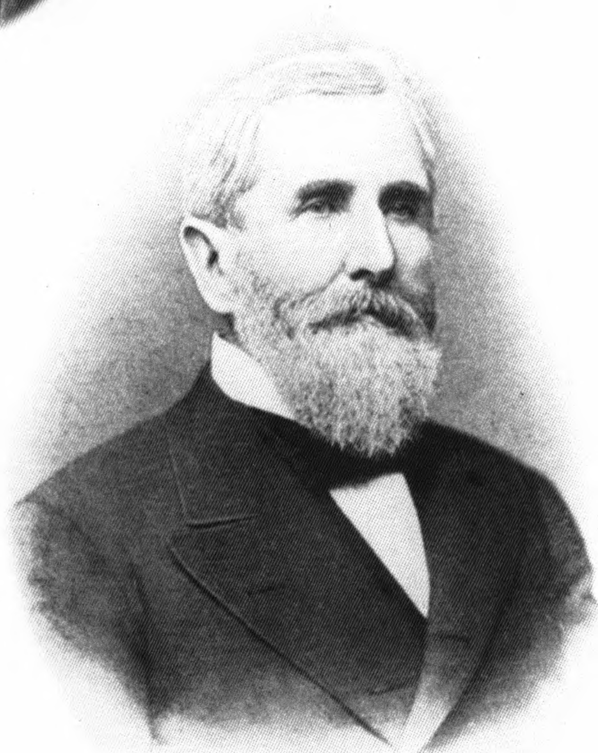
Miesto valdžia atvirai toleravo nelegalius azartinius lošimus, prostituciją, prekybą alkoholiu. Šimtams miesto šeimų pragyvenimo šaltinis buvo nelegalus verslas. Jei turistai buvo

patenkinti, į jų verslą niekas nesikišo. Matydami tokį begėdišką įstatymų nepaisymą, Filadelfijos laikraščiai kone kas vasarą keldavo triukšmą. Ilgainiui kurorto verslininkus ir politikus laikraščių kritika nustojo jaudinti. Jie suprato, kad buvimas toli nuo didmiesčio turi ir privalumų. Tais laikais, kai dar nebuvo automobilių, Atlantik Sitį pasiekti buvo sudėtinga. Vienintelė patogi susisiekimo priemonė buvo traukinys, kuris važiuodavo iš Filadelfijos ar Niujorko. Jei valstijos valdžia būtų sumaniusi padaryti tvarką ir įvesti Blaivų sekmadienį, ji būtų turėjusi atsiųsti teisininką ar kitą valdžios pareigūną iš Trentono. Kelionė iš šio miesto arkliu ar diližanu truko visą dieną. Trentono valdžios vyrai žinojo, kas vyksta kurorte, tačiau niekas nesivargino ir nebandė ką nors pakeisti. Taigi Filadelfijos laikraščių redaktoriai ir toliau atakavo kurortą kritiniais straipsniais, tačiau iš Atlantik Sičio valdininkų nesulaukė jokio atsako. Kurorto politikai puikiai žinojo, kad geriausia šią problemą spręsti ignoruojant. Dažnas Atlantik Sičio politikas, išgirdęs apie laikraštyje pasirodžiusį naują kritinį straipsnį apie miestą, atsakydavo: „Laikraštis – tai popierius, į kurį vyniojamos žuvys."[54]

Sutrukdyti kurortui teikti nelegalių malonumų paslaugų nuolatiniams svečiams negalėjo niekas, net karingasis Naujojo Džersio gubernatorius. Džonas Fortas, 1907 metų rudenį išrinktas į atstovų rūmus, per savo rinkimų kampaniją buvo pažadėjęs pasirūpinti, kad būtų laikomasi įsako, draudžiančio prekiauti alkoholiniais gėrimais sekmadieniais. Atsiliepdamas į kritinius laikraščio *Bulletin* straipsnius, kurie pasirodydavo kas vasarą, gubernatorius Fortas paskelbė Atlantik Sičiui karą.

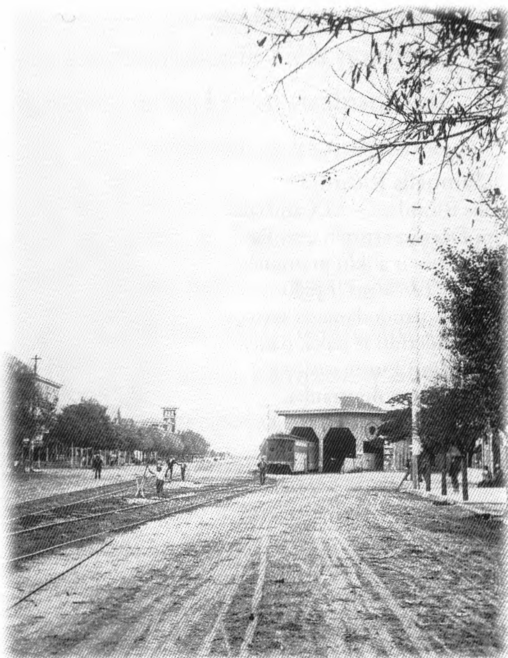
Džonatanas Pitnis
Kaimo gydytojas Džonatanas Pitnis norėjo palikti žemėje pėdsaką. Jis svajojo praturtėti ir išgarsėti įkūręs „paplūdimio kaimą“ turtingiesiems. 1840 metų nuotrauka.

Samuelis Ričardsas
Samuelis Ričardsas – XIX amžiaus Pietų Džersio aristokratas. Jis buvo geležies ir stiklo pramonės magnatas. Turtingas ir įtakingas Ričardsas, naudodamasis savo socialine padėtimi ir įtaka, padėjo įgyvendinti Pitnio svajonę. 1884 metų nuotrauka.

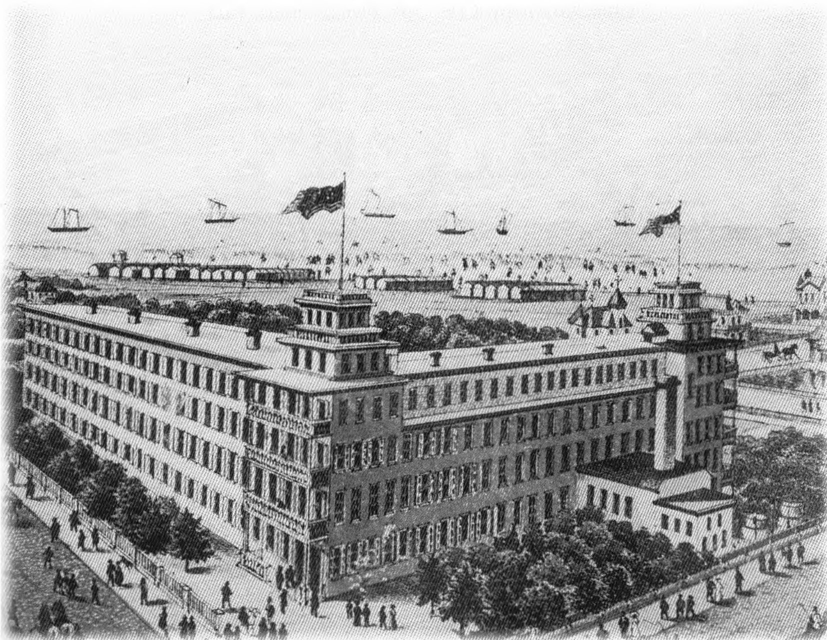
Atlantik Sitis prieš atsirandant geležinkeliui
Taip atrodė vietovė, kurioje Pitnis ir Ričardsas pradėjo statyti savo paplūdimio kaimą. 1850 metų nuotrauka.

Geležinkelis Kamdenas–Atlantikas
Pirmoji geležinkelio stotis, pastatyta 1854 metais.

Petrel

Vienas pirmųjų traukinių važiuoja tiltu, jungiančiu Atlantik Sitį su žemynu. 1866 metų nuotrauka.

United States viešbutis

1854 metais jį pastatė *Camden–Atlantic Railroad* bendrovė. Naujas viešbutis su daugiau kaip 600 kambarių buvo didžiausias šalyje.

Atlantic ir *Vermont* aveniu
Siauros įlankos vaizdas iš Atlantik Sičio švyturio 1866 metais.

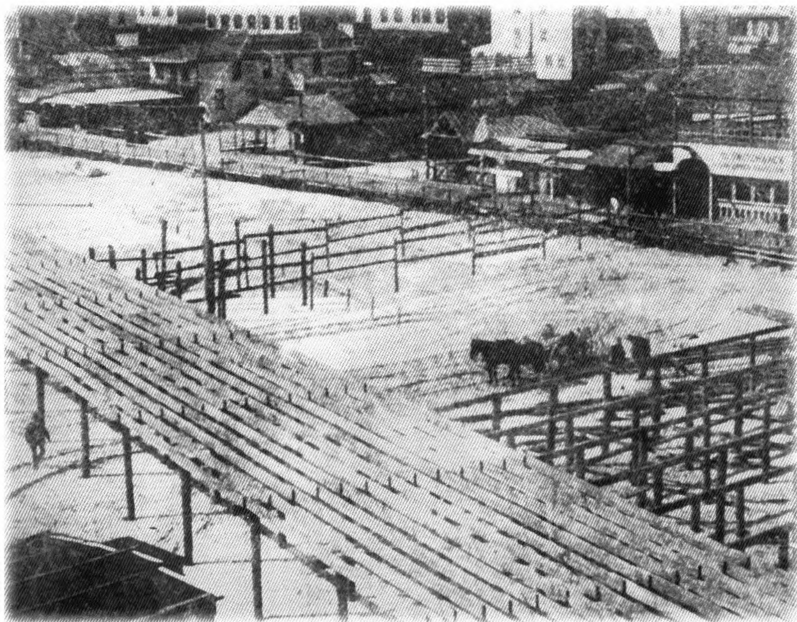
Atlantic ir *Vermont* aveniu
Tos pačios vietos nuotrauka po 20 metų rodo, kokį poveikį turėjo antrasis Samuelio Ričardso siaurabėgis geležinkelis.

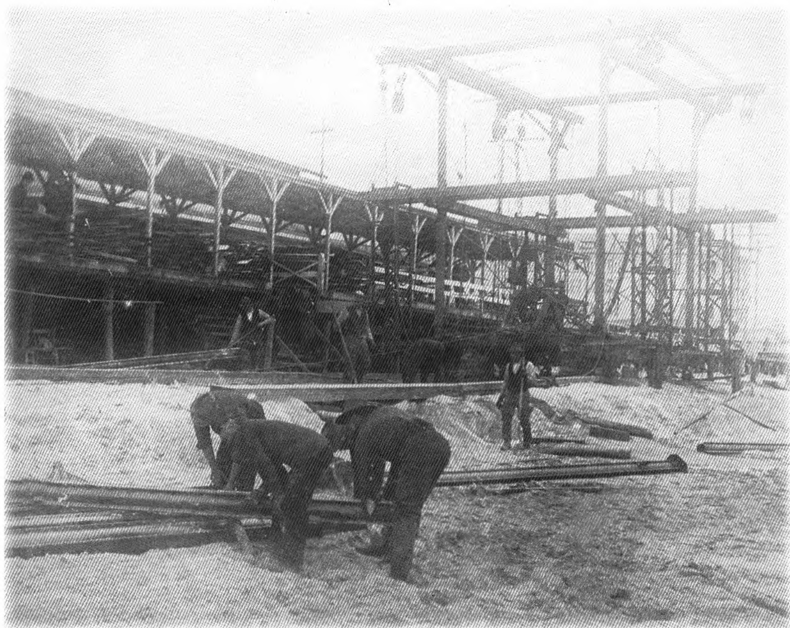
Palapinių miestelis
Ekonominis pakilimas, prasidėjęs šalyje ėmus veikti antrajam geležinkeliui, tęsėsi penkiasdešimt metų. XIX pabaigoje kiekvieną pavasarį tokie palapinių miesteliai iškildavo įvairiose miesto vietose. Juose gyvendavo šimtai amatininkų ir darbininkų, kurie statė Atlantik Sitį. 1912 metų nuotrauka.

Bordvolkas
Ankstyvoji promenada apytikriai 1875 metais.

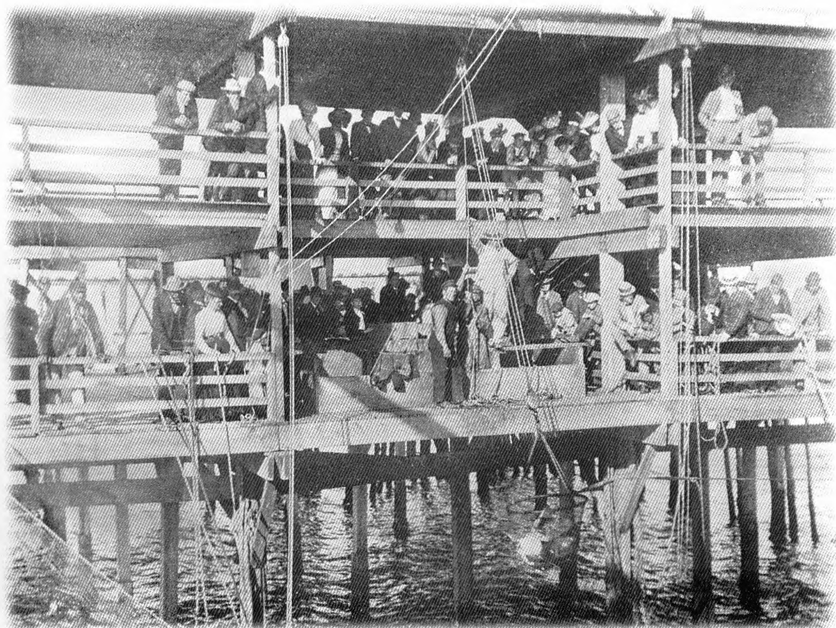
Bordvolkas
Pirmasis stacionarus takas, pakeltas virš jūros lygio, 1884 metais.

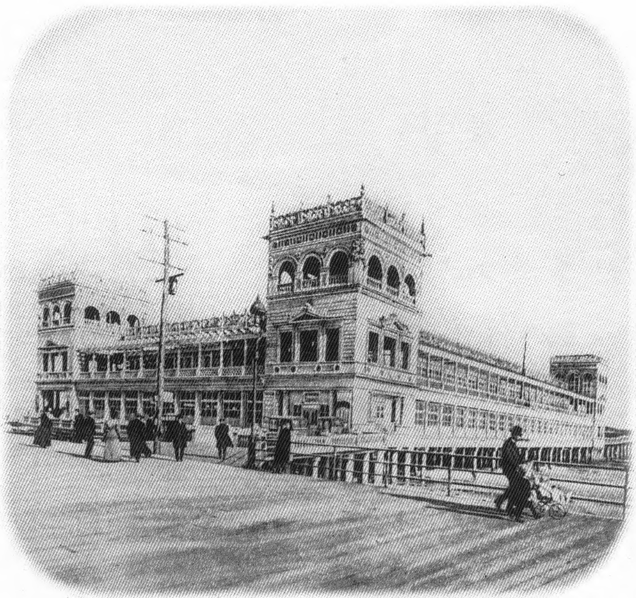
Bordvolkas
Promenados ant plieninių konstrukcijų statyba 1896 metais.

Džonas Jangas-Kapitonas
Džonas Jangas buvo Atlantik Sičio P. T. Barnumas. Pradėjęs uždarbiauti už grašius, jis susikrovė didžiulius turtus. 1891 metų nuotrauka.

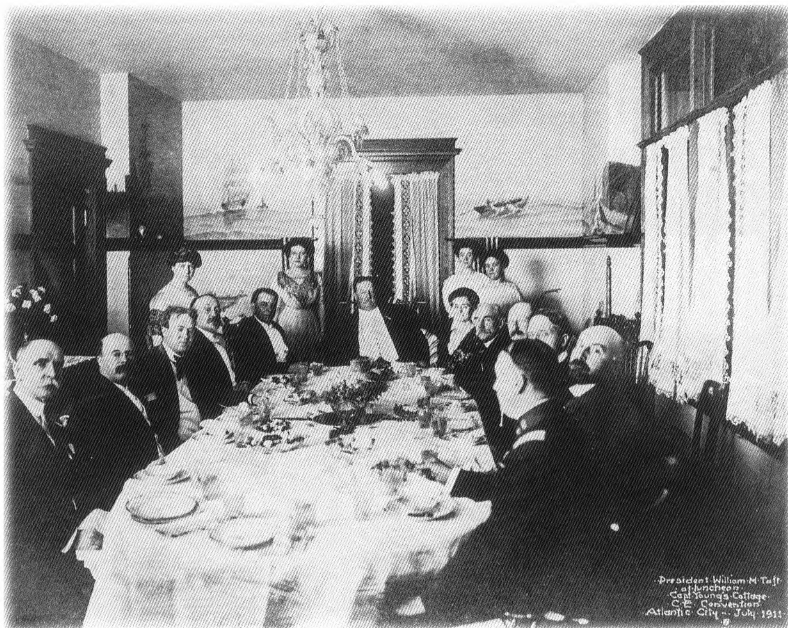
Traukiamas laimikis
Kai Džonas Jangas ištraukdavo „jūrų gyvių“, žmonės iš nuostabos aikčiodavo ir turėjo ką papasakoti grįžę į namus. Apytikriai 1910 metų nuotrauka.

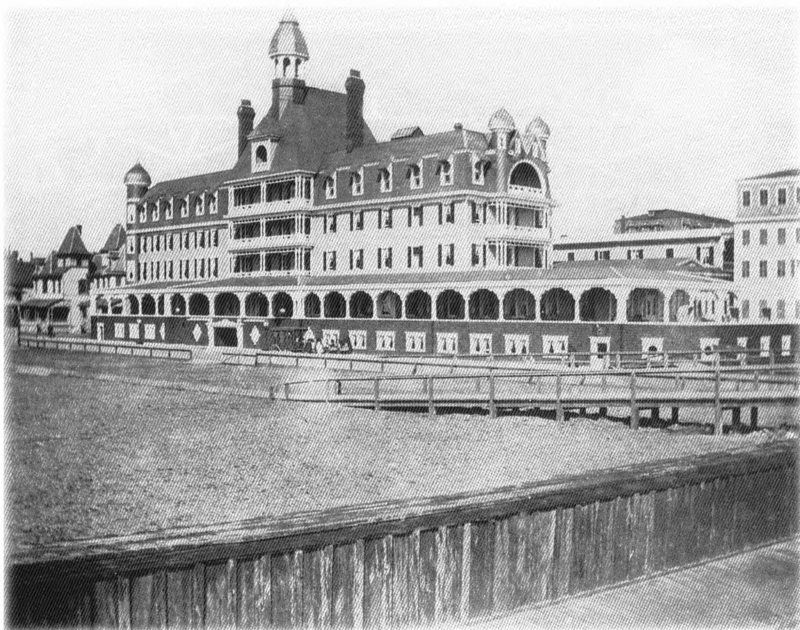
Nuostabusis Jango molas
Perdėtai puošnioje Jango pilyje buvo visko, ko tik širdis geidė: nuo kukurūzų spragėsių ir ledų su vaisiais iki šokėjų ir jūrų pabaisų. Apytikriai 1905 metų nuotrauka.

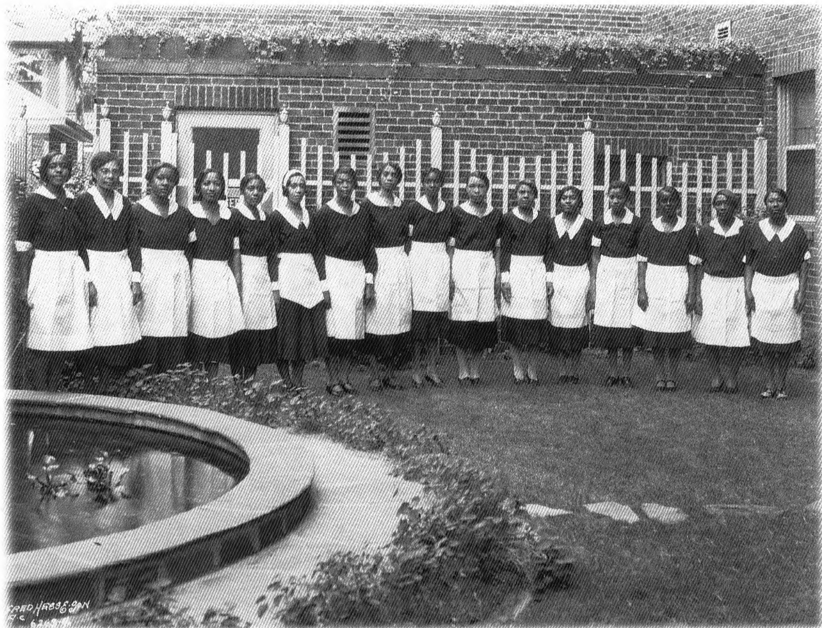
Atlanto vandenynas 1
Džono Jango namai Nuostabiojo Jango molo gale prie pat jūros. Daug popiečių jis žvejojo pro šio pastato langą su savo bičiuliu Tomu Edisonu. Apytikriai 1910 metų nuotrauka.

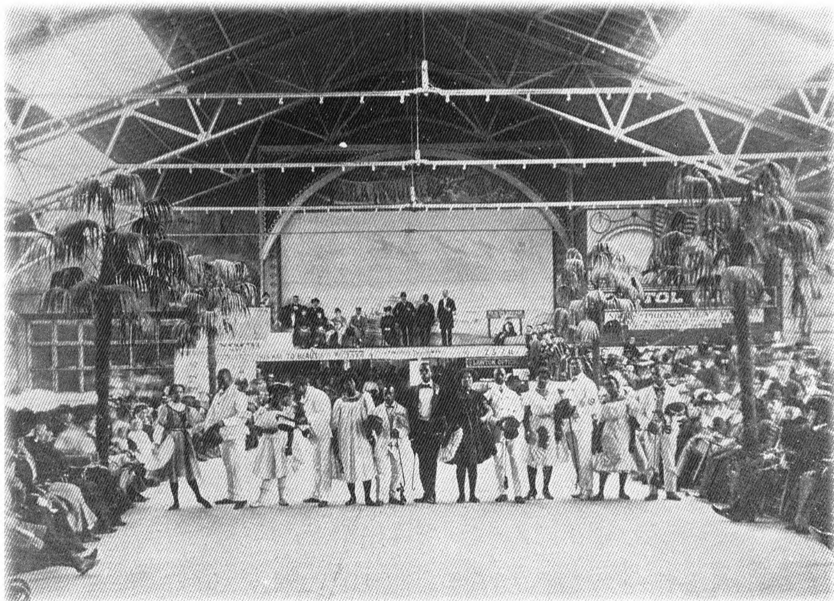
Džonas Jangas priima prezidentą Taftą
Jangas labai mėgo kviesti svečius į savo namus, adresu Atlanto vandenynas 1. Nuotraukoje jis vaišina Taftą ir jo kabineto narius. 1910 metų nuotrauka.

Viešbutis *Windsor*
Šiame viešbutyje įvyko pirmasis afroamerikiečių streikas, bet buvo nesėkmingas. Apytikriai 1890 metų nuotrauka.

Pasirengusios aptarnauti
Grupinė Atlantik Sičio viešbučio tarnautojų nuotrauka. Paprastai daugiau kaip 95 procentų viešbučių tarnautojų sudarė afroamerikiečiai. Fredo Hesso nuotrauka, padovanota Roberto Grosso. Apytikriai 1920 metų nuotrauka.

Keikvokas
Konkursas, kuriame dalyvaudavo tik juodaodžiai. Geriausia šokėjų pora būdavo apdovanojama tortu. Apytikriai 1910 metų nuotrauka.

Spalvotųjų ekskursijos
Kiekvienos vasaros pabaigoje afroamerikiečiai iš viso šiaurės rytų regiono dažnai vykdavo į Atlantik Sitį aplankyti giminaičių ir draugų, dirbančių kurorto viešbučiuose. 1886 metų nuotrauka.

Pajūrio pilys
Bordvolko pakrantėje stovėjo prašmatnūs viešbučiai, tačiau jie buvo labai brangūs, todėl dažnai stovėjo tušti. Apytikriai 1930 metų nuotrauka.

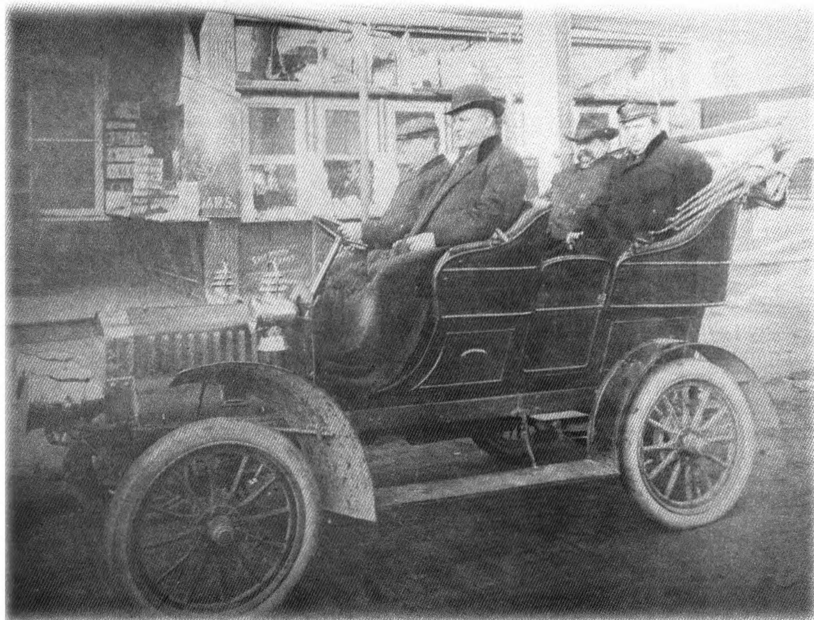
Pensionai
Įlankos pradžia, prasidedanti nuo Bordvolko, buvo tankiai apstatyta kotedžais, svečių namais, viešbučiais, kurie buvo vadinamai pensionais ir priimdavo daugiausia miesto svečių. Vasaros sezonu kurorto pensionuose beveik nebuvo laisvų vietų. 1900 metų nuotrauka.

Luisas Kunlis-Komodoras
Pirmasis Bordvolko bosas. Nors buvo godus valdžios ir pinigų, Komodoras turėjo miesto viziją ir sukūrė kurortui būtiną infrastruktūrą. Apytikriai 1910 metų nuotrauka.

Kunlio viešbutis
Komodoro viešbutyje užsimezgė Atlantik Sičio respublikonų ir reketininkų partnerystė. Apytikriai 1910 metų nuotrauka.

Kunlis ir draugai
Komodoras su kongresmenu Džonu Gardneriu, apygardos klerku Luisu Skotu ir šerifu Smitu Džonsonu. Apytikriai 1910 metų nuotrauka.

Alfredas M. Hestonas
Atlantik Sičio entuziastas, daugiau kaip 20 metų rašęs turistams vadovus, kuriuose aprašė idiliškus kurorto vaizdus. Apytikriai 1900 metų nuotrauka.

Enochas Džonsonas-Nakis
Dviejų pasaulių autoritetas. Nakis buvo įtakingas respublikonų lyderis, nuo kurio priklausė Naujojo Džersio gubernatorių bei senatorių likimas, ir nusikaltėlių gerbiamas reketininkas. Apytikriai 1938 metų nuotrauka.

Enocho L. Džonsono labdaros fondas
Padedamas rėmėjų, Nakis buvo sukūręs gerai organizuotą rėmimo programą, kuri padėdavo Atlantik Sičio vargšams ištverti žiemą. 1935 metų nuotrauka.

Nakis švenčia savo gimtadienį
Viena iš daugybės nuostabių jo gyvenimo akimirkų. 1949 metų nuotrauka.

Fransis Š. Farlis-Hapas
Bene įtakingiausias įstatymų leidėjas Naujojo Džersio istorijoje. Nors ir buvo korumpuotas, Hapas buvo labai talentingas ir mokėjo saikingai naudotis turimomis privilegijomis. 1937 metų nuotrauka

Hapas ir gubernatorius
Visada pirmiausia buvo aptariami Hapo reikalai. Nuotraukoje jis su demokratų gubernatoriumi Ričardu Hijusu. Farlis puikiai sutarė su visais gubernatoriais, tiek respublikonais, tiek demokratais. Jis turėjo daugiau valdžios negu bet kuris iš jų ir jie tai suprato. 1966 metų nuotrauka.

Sveikinimai nuo Ričardo Niksono
1968 metų konvencijoje Hapas buvo pagrindinis Ričardo Niksono rėmėjas. Čia jis išdidžiai mojuoja telegrama, kuria Niksonas pranešė atvyksiantis į lėšų rinkimo renginį.

1908 metų liepą prisiekė išvalyti šį purviną miestą. Jis sudarė specialią komisiją ir pavedė jai išaiškinti, kokie nelegalūs verslai veikia mieste ir kodėl apygardos prokuroras nenagrinėja skundų dėl nelegalių smuklių, lošimo namų ir viešnamių, apie kuriuos rašė Filadelfijos laikraščiai.

1908 metų rugpjūtį Atlantiko apygardos prokuroras Klarensas Goldenbergas atvyko pasiaiškinti gubernatoriaus sudarytai komisijai. Goldenbergas jiems pasakė, kad asmeniškai jis mieste nematąs nieko blogo, tačiau jei kas turi kokių įstatymų pažeidimo įrodymų, jis ištirsiąs tuos atvejus. Prokuroras prisipažino, kad kartais gaunąs liudytojų skundų, tačiau „geraširdžiai“ prisiekusiųjų teismo teisėjai nė karto nepripažino jų kaltais. „Negalime nieko nuteisti <...>, prisiekusieji mieste ir apygardoje turi savų verslo interesų. Miesto žmonės turi tokią valdžią, kokią išsirinko.“[55]

Prisiekusieji balsuodavo taip, kaip jiems liepdavo apygardos šerifas Smitas Džonsonas. Šerifas Džonsonas puikiai išmanė teisinę sistemą ir mokėjo apginti Atlantik Sičio verslininkus. Jis kontroliavo prisiekusiųjų atrankos procesą ir pasirūpindavo, kad kiekvienas išrinktas prisiekusiųjų teismo teisėjas būtų „patikimas“. Kartais prisiekusiųjų teismo teisėjais būdavo išrenkami tavernų savininkai ar verslininkai, kurie pelnėsi iš nelegalaus verslo. Gubernatoriaus Forto komisijos paklaustas, kodėl nebuvo suimtas nė vienas įstatymo pažeidėjas, Džonsonas atsakė, kad turi darbo į valias ir neketina „ieškoti bėdų“.

Preliminarios komisijos ataskaitos papiktino gubernatorių Fortą. 1908 metų rugpjūčio 27 dieną Fortas išplatino proklamaciją, kurioje Atlantik Sičio gyvenimo būdą pavadino

„blogio miesto saturnalija“[56]. Jis reikalavo, kad mieste sekmadieniais būtų uždaromos smuklės, ir grasino atsiųsti kariuomenę, įvesti karinę padėtį. Gubernatoriaus proklamacijoje buvo skelbiama:

> „Visiems pareigūnams dar iki sudarant komisiją nebuvo abejonių, kad Atlantik Sičio gatvėse prostitutės siūlo savo paslaugas, veikia lošimo namai, viešnamiai ir kitos nepadorios įstaigos, kad gatvėse pilna prastos reputacijos žmonių, nepadorių paveikslėlių ir kad atvirai pažeidžiamas Akcizo įstatymas <...>, kaip niekad įžūliai mieste elgiasi prostitutės, kaip niekad atvirai vyksta azartiniai lošimai, ir visa tai žinoma policijos pareigūnams bei valdžiai.“

Kurorto politiniai lyderiai atsakydami į gubernatoriaus grasinimus kaip visada ėmėsi senos, gerai patikrintos gynybinės taktikos – jie tiesiog ignoravo. Vis dėlto verslininkus ši gubernatoriaus proklamacija įsiutino ir jie ėmėsi atsakomųjų veiksmų. 1908 metų rugsėjo 8 dieną Atlantik Sičio prekybininkų taryba, Viešbučių asociacija ir Verslininkų sąjunga išsiuntė gubernatoriui Fortui bendrą laišką. Laiške, pavadintame „Atlantik Sičio manifestas“, jie apgailestavo, kad gubernatorius veikiausiai pasikarščiavo ir pernelyg griežtai pasmerkė miestą. Azartiniai lošimai, prostitucija ir nelegali prekyba alkoholiu, anot verslininkų, tėra kurorto lankytojų „ypatingi poreikiai“. Atlantik Sitis yra svetingas miestas, kuriame priimta linksminti svečius ir tenkinti jų poreikius. Tai ištrauka iš biuletenio, pasirodžiusio po gubernatoriaus grasinimo:[57]

> „Akcizo komisija pareikalavo tuojau pat nutraukti prekybą alkoholiniais gėrimais sekmadieniais. Sprendimas buvo priimtas vidurvasarį, nors šio įstatymo nepaisoma jau penkiasdešimt metų. Miestas atsisakė paklusti <...>. Jis (kurortas – *aut. past.*) tikisi, kad valstijos įstatymų leidėjai pasirūpins, kad tokie netikę sprendimai būtų atšaukti. Šie nevykusiai parengti įstatymai, užuot užkirtę kelią blogiui, nepagrįstai varžo žmogaus laisvę ir kenkia verslui, kuris ne tik niekam nedaro žalos, bet ir yra viena iš būtinų valstijos pramonės šakų – turizmo verslas."

Gubernatoriaus Forto komisija ilgai delsė paskelbti galutines išvadas. Kai jos pagaliau pasirodė gruodžio mėnesio pabaigoje, triukšmas jau buvo nurimęs, o rekomendacijos, kaip ir gubernatoriaus nepasitenkinimas, pamiršti. Garsus skandalas niekam nepakenkė ir kitą vasarą gyvenimas kurorte tekėjo sena vaga.

Atlantik Sičiui vis labiau populiarėjant, atsirado būtinybė kurorto verslininkams ir politikams glaudžiau bendradarbiauti. Visi miestiečiai gyveno iš pelno, gaunamo per tris vasaros mėnesius. Jei sezonas nepelningas, žiema galėjo būti ilga ir šalta. Nelegalus verslas, kuris rūpinosi, kad mieste niekada netrūktų „alkoholio, viešnamių ir azartinių lošimų", nebūtų galėjęs klestėti be bendruomenės palaiminimo. Atlantik Sičio žmonės gerai žinojo, koks svarbus miestui nelegalus verslas ir kad jį būtina saugoti nuo įstatymų priežiūros pareigūnų. Miesto policija buvo išmokyta nematyti kai kurių dalykų. Kad ir

kokios paslaugos buvo teikiamos, jei pritraukdavo poilsiautojų, atnešdavo miestui vieną kitą dolerį ir niekam nedarė žalos, jos buvo legalios pagal Atlantik Sičio moralės standartus.

Bręstant kurorto ekonomikai, šešėlinės ekonomikos atstovų santykiai su miesto valdžia tapo vis labiau struktūrizuoti. Politikai, matydami, kokį pelną žeriasi nelegalaus verslo savininkai, pareikalavo savo dalies. Iki XX amžiaus pradžios su visos miesto bendruomenės palaiminimu Atlantik Sitį valdė neoficiali politikų ir nelegalaus verslo savininkų sąjunga. Kasdienius klausimus spręsdavo trijų vyrų koalicija, kurią sudarė apskrities klerkas Luisas Skotas, kongresmenas Džonas Gardneris ir apygardos šerifas Smitas Džonsonas. Skotas buvo neoficialus šios trijulės vadovas. Ištikimasis jo adjutantas ir protežė buvo jaunas viešbučio savininkas Luisas Kunlis.

Gimęs 1857 metais, Kalėdų dieną, Luisas Kunlis buvo aukštas plačiapetis vyras, rusvos veido odos, tamsiai rudų akių. Jo plikę beveik visada slėpė skrybėlė. Kunlis mėgo rūkyti didelius cigarus, vilkėti puošnius drabužius ir linksmintis su draugais. Jis labai mylėjo šunis. Terjeras Sparkis buvo nuolatinis jo palydovas beveik penkiolika metų. Sparkis lydėdavo savo šeimininką visur: į miesto tarybos susirinkimus, restoranus, bažnyčią. Kunlio tėvai, imigrantai iš Vokietijos, buvo niujorkiečiai. Jo tėvas buvo gerai žinomas mieste vyriausiasis virėjas. Į Atlantik Sitį jį atviliojo besiplečiantis miesto turizmo verslas.

Kunlio tėvas, susitaupęs šiek tiek pinigų iš virėjo darbo Niujorke, sėkmingai investavo į viešbučių verslą. Jis nusipirko didelį viešbutį *New York* žemyno mieste Eg Harbor Sityje

ir dar vieną Atlantik Sityje, šį pavadino Kunlio vardu (angl. *Kuehnle's Hotel* – vert. past.). Šis viešbutis prestižinėje Atlantik Sičio šiaurinėje dalyje šalia geležinkelio stoties buvo pastatytas tuo metu, kai pradėjo kursuoti antras Ričardso traukinys. Jis buvo tipiškas – didelis (turint galvoje anuometinius standartus) pensionas su veranda, juosiančia visą pastatą, ir puošniais pintais Viktorijos laikų baldais. Ištisus metus veikiantis viešbutis tapo mėgstama miesto gyventojų susibūrimo vieta.

Sulaukęs aštuoniolikos metų Luisas Kunlis pradėjo vadovauti Atlantik Sičio viešbučiui. Labai greitai jis jau tvarkėsi vienas. Rūpinosi viskuo: prižiūrėjo, kad būtų pakeista patalynė, išvalyti kambariai ir vonios, pats priimdavo svečius valgomajame. Kunlis buvo tipiškas kurorto viešbučio valdytojas, jam patiko malonaus šeimininko vaidmuo. Administruodamas šeimos viešbutį, Kunlis susipažino su visa miesto bendruomene. Jis buvo svetingas ir niekada neatsisakydavo padėti miesto vargšams. Kunlis tapo aktyviu Atlantik Sičio jachtklubo nariu ir pirmininku. Klube jis užsitarnavo neoficialų „Komodoro“ titulą. Ši pravardė prilipo visam gyvenimui. Ilgainiui visi miesto gyventojai ėmė jį vadinti Komodoru. Komodoras, per dvidešimt metų padėjęs ne vienam miestiečiui (bet kas jo viešbutyje galėjo surengti susirinkimą), turėjo didelį būrį lojalių rėmėjų.

Kunlio viešbutį, kuris buvo pramintas „Kampu“, mėgo ir miesto politikai, ir visuomenė. „Kampe“ valdančioji Skoto, Gardnerio ir Džonsono koalicija reguliariai rinkdavosi aptarti strateginių savo planų, išklausyti rinkėjų reikalavimų. Iš Kunlio viešbučio prieangio šie visagaliai politikai dalydavo

lengvatas ir kitas malones. Laikui bėgant įsigalėjo praktika, kad žmonės, norintys kokios paslaugos, pirmiausia turėdavo kreiptis su „peticija" į Kunlį, artimą Skoto ir jo partnerių patikėtinį. Kunlio, kuriuo neoficiali valdančioji koalicija absoliučiai pasitikėjo, žodis dažnai būdavo lemiamas priimant politinius sprendimus. 1900 metais, kai mirė Skotas, du jau nebejauni jo partneriai neturėjo jokio noro perimti vadovavimo, tad vienintelis kandidatas į koalicijos vadovus liko Kunlis. Labai greitai po Skoto mirties Komodoras tapo *bosu*, be jo palaiminimo nieko nebuvo daroma: jam nepritarus negalėjo būti iškeltas joks kandidatas ar skiriamas pareigūnas, be jo parašo ar pritarimo nebuvo išduodama jokia licencija.

Jei iškildavo problemų, visi kreipdavosi į Komodorą. Problemų, tokių kaip pikti Filadelfijos laikraščių puolimai, gubernatoriaus grasinimas įvesti mieste tvarką ir kitokių nesusipratimų, mieste pasitaikydavo kas vasarą. Labai dažnai vėlyvais vakarais „Kampe" Komodoras ramindavo išsigandusius politikus, tvirtindamas, kad verslui naudingas bet koks viešumas. Kalbama, kad kartą Komodoras, norėdamas nuraminti savo darbuotojus ir miesto verslininkus, yra pasakęs, jog jei gubernatorius sumanys atsiusti į miestą kariuomenę, Kunlis jo sutikti į geležinkelio stotį nusiųs prostitutes.

Artimiausias Kunlio sąjungininkas buvo Smitas Džonsonas, kuris nuo 1890 iki 1908 metų kas antrą trejų metų kadenciją ėjo šerifo pareigas. Pagal valstijos įstatymus, šerifas negalėjo būti renkamas antrai kadencijai, todėl tuo laikotarpiu, kai negalėdavo eiti šerifo pareigų, Džonsonas užimdavo šerifo pavaduotojo postą. Pasibaigus kadencijai, jis kandidatu

į šerifo postą iškeldavo savo patikėtinį Semą Kirbį, o po rinkimų Kirbis paskirdavo Džonsoną savo pavaduotoju. Dvidešimt metų jie taip keitėsi postais. Eidamas šerifo pareigas Džonsonas skirstė privilegijas ir kontroliavo visus mokesčių mokėtojų pinigus, kuriuos surinkdavo jo darbuotojai. Mokesčiai buvo imami už įvairias paslaugas: šaukimo į teismą įteikimą, uždaromų bendrovių nekilnojamojo turto pardavimą, civilinių bylų sprendimų vykdymą, nuteistųjų įkalinimą apygardos kalėjime. Per metus buvo surenkama apytikriai 50 000 dolerių. Turint galvoje, kad anuomet bilietas traukiniu į Filadelfiją ir atgal kainavo vos dolerį, tai buvo daug. Visi šie pinigai priklausė šerifui. Išskyrus politinius sąjungininkus, jis su niekuo neprivalėjo dalytis. Iš lėšų, kurias Džonsonas gaudavo už azartinių lošimų namų, viešnamių ir smuklių apsaugą, buvo finansuojama Kunlio organizacija. Regioninei valdžiai panaikinus mokesčių sistemą ir apribojus metinį šerifo atlyginimą iki 3 500 dolerių, Komodoras pradėjo stipriau spausti nelegalaus verslo savininkus. Pinigai, gaunami iš šešėlinės ekonomikos, tapo svarbiausiu miesto respublikonų partijos pajamų šaltiniu.

Kunlio valdžia rėmėsi ne vien pinigais, surinktais iš verslininkų už apsaugą.[58] Komodoras rūpinosi kurorto plėtra ir todėl buvo labai remiamas miesto verslininkų bendruomenės. Populiariausi Kunlio šūkiai buvo: „Kuo Atlantik Sitis didesnis, tuo geresnis“ ir „Kurkime, o ne griaukime“. Kunliui pavyko respublikonų partijos vardą sutapatinti su miesto gerove. Kritikuoti Komodoro režimą buvo tolygu kritikuoti miestą. Viešbučių savininkai ir Bordvolko promenados prekeiviai net susigūždavo, jei koks reformatorius prabildavo apie korupciją.

„Tai labai pakenktų miestui, – sakydavo jie, – geriau negadinkite puikaus sezono." Vietiniams gyventojams svarbiausia buvo sėkmingas sezonas. Turizmas buvo vienintelė išvystyta verslo sritis mieste, todėl birželio, liepos ir rugpjūčio mėnesiai miestiečiams buvo patys svarbiausi. Buvo nevalia trikdyti poilsiautojų, besimėgaujančių kurorto malonumais, ramybės, tad miesto prekeiviai nieku gyvu nenorėjo leisti, kad kas nors Komodorui darytų spaudimą.

Komodoras jautė, kad Atlantik Sičio verslininkai dėl pelningo sezono nė nemirktelėję išsižadėtų garbingo valdžios vyro, todėl davė viską, ko jie prašė. Kunlis saugojo nelegalaus verslo savininkus nuo baudžiamosios atsakomybės ir darė viską, kad turizmo verslas klestėtų. Miesto visuomenė, savo ruožtu, leido jiems vadovauti.

Būdamas valdžioje Luisas Kunlis daug nuveikė, kad paplūdimio kaimas transformuotųsi į modernų miestą. Jis suprato, kad norint patenkinti vis labiau populiarėjančio Atlantik Sičio poreikius, būtina investuoti į miesto infrastruktūrą. Manė, jog miestui reikia didesnės, stacionarios Bordvolko promenados, tad pasirūpino, kad būtų sukonstruota nauja promenada su plieniniais strypais ir santvaromis. Kurorto gyventojai, ypač viešbučių ir parduotuvių savininkai, buvo labai nepatenkinti telefonų kompanijos monopolija. Kunlis išsprendė šią problemą įsteigęs konkurencinę telefonų bendrovę ir perdavęs ją privačiai įstaigai, ši savo paslaugas gyventojams teikė daug pigiau. Miesto elektros tiekimo sistema buvo pasenusi, o elektra brangi. Komodoras parėmė konkuruojančią bendrovę ir elektros kainos nukrito. 1 000 kubinių metrų gamtinių dujų

kainavo 1,25 dolerio. Kunlis įsteigė dujų bendrovę, kuri dujas pardavinėjo po 90 centų už 1 000 kubinių metrų. Tramvajų sistema, svarbi susisiekimo priemonė miesto gyventojams ir turistams, buvo labai prastos būklės. Kunlio pastangomis buvo įsteigta kompanija *Central Passenger Railway*, kuri vėliau buvo parduota kompanijai *Atlantic City and Shore*. Ši teikė aukščiausios klasės paslaugas tiek miesto gyventojams, tiek turistams.

Kunlis buvo korumpuotas politikas, tačiau turėjo miesto viziją. Valdžia jam buvo priemonė paversti ją tikrove. Labai svarbu ir tai, kad Komodoras suprato, jog miestas saloje niekada netaps tikru miestu, jei neturės patikimų gėlo vandens išteklių. Įžvalgaus Kunlio pastangomis Atlantik Sitis nusipirko keletą žemės sklypų, kuriuose vėliau buvo iškasti šuliniai miesto vandens tiekimo sistemai. (Viename iš šių sklypų vėliau buvo pastatytas tarptautinis Atlantik Sičio oro uostas.) Būtent vyraujant jo režimui mieste buvo sumontuoti pirmieji nuotekų valymo įrenginiai. Gatvės mieste buvo labai prastos, negrįstos. Gyventojai ir miesto svečiai buvo priversti šokinėti per balas ir purvo duobes. Kunlis ėmėsi spręsti šią problemą, ir netrukus miestas turėjo gražias grįstas gatves bei prospektus, kuriais vaikščioti buvo saugu. Valdant Kunliui mieste atsirado visi būtiniausi modernaus miesto infrastruktūros elementai.

Klestint Atlantik Sičiui, klestėjo ir Komodoras. Pardavęs savo įkurtas bendroves, Kunlis gavo gražaus pelno, o jas įsigiję pirkėjai nė kiek neabejojo, kad nereikės jaudintis dėl leidimo dirbti mieste. Kunlis buvo vienas iš Atlantik Sičio alaus daryklos savininkų. Daryklos alus buvo populiariausias kurorte,

nes barų savininkai puikiai žinojo, kokiu alumi prekiauti, jei nori turėti licenciją ir negauti šaukimo į teismą dėl to, kad sekmadieniais prekiauji alkoholiu. Kunlis susikrovė didžiulius turtus.

Pinigai buvo vienintelė Komodoro valdymo aparato varomoji jėga. Kaip apygardos respublikonų lyderis, Kunlis skirdavo apygardos prokurorą ir teisėjus. Tik lojalūs partijai žmonės galėjo patekti į valdžią. Dirbdamas išvien su šerifo kabinetu, Kunlis užsitikrino savo aparato apsaugą nuo teisinės sistemos. Prisiekusiųjų teismo teisėjus išrinkdavo šerifas. Nuo Smito Džonsono priklausomi teisėjai niekada nepripažindavo Komodoro žmonių kaltais.

Kunlio valdymo metais nebuvo demokratų partijos opozicijos. Atlantik Sičio gyventojai sudarė daugiau nei 60 procentų visų Atlantiko apygardos gyventojų. Likę apygardos gyventojai arba turėjo prekybinių interesų Atlantik Sičio turizmo rinkoje, arba buvo smulkūs ūkininkai, paprastai balsuojantys už respublikonus. Kaip ir Atlantik Sityje, visame Pietų Džersyje tuo metu dominavo respublikonų partija. Praėjus daugiau nei trisdešimčiai metų po Amerikos pilietinio karo, pietinių Naujojo Džersio apygardų politikoje dominavo Jungtinių Amerikos Valstijų senatorius Viljamas Dž. Siuelas. Siuelas buvo imigrantas iš Airijos. Jis tarnavo Sąjungos armijoje generolu majoru, dalyvavo Getisbergo ir Čenslorsvilio mūšiuose. Karui pasibaigus jis tapo politiku: devynerius metus buvo valstijos senatorius, 1880 metais buvo išrinktas senato pirmininku. Kitais metais buvo išrinktas į Jungtinių Amerikos Valstijų senatą ir tarnavo dvi kadencijas. Daugelį metų visuomenei tarnau-

jantis, populiarus Siuelas buvo Naujojo Džersio respublikonų partijos lyderis ir įtakingas asmuo Pietų Džersio respublikonų partijoje. Kol Siuelas buvo valdžioje, demokratų partijai Pietų Džersyje nebuvo jokių šansų. Kaip Džonatanui Pitniui teko įsitinkinti, demokratų partija šiame krašte neturėjo perspektyvų.

Komodoro netenkino vien dominavimas Atlantik Sičio politikoje. Jis norėjo turėti daugiau įtakos visai respublikonų partijai. Kad būtų pastebėtas valstijos respublikonų partijoje, Kunliui reikėjo įspūdingos pergalės – reikėjo laimėti rinkimus didele balsų persvara. Tai pasiekti jis galėjo manipuliuodamas kurorto afroamerikiečių balsais. Nuo pilietinio karo laikų iki Didžiosios ekonominės krizės, kai prezidentu buvo išrinktas Franklinas D. Ruzveltas, juodaodžiai visada balsuodavo už respublikonus ir Abraomo Linkolno partiją. Tokia didelė nuspėjamai balsuojanti elektorato dalis buvo puikus koziris. Kunlis siekdamas valdžios pasinaudojo kiekvienu Atlantik Sičio juodaodžio balsu.

Komodoras tapo nepaprastai populiarus Šiaurės kvartale, kai pradėjo rūpintis skurstančiais juodaodžiais, kurie žiemos mėnesiais neturėdavo darbo. Ne sezono metu nuolatiniai miesto gyventojai Šiaurės kvartale labai sunkiai vertėsi, o Kunlis padėdavo jiems ištverti žiemą. Komodorui valdant, respublikonų partija savo lėšomis įsteigė socialinės rūpybos organizaciją. Žmonėms buvo nemokamai dalijama maisto, drabužių, anglių, apmokama už gydymo paslaugas. Kunlio paraginti viešbučių ir pensionų savininkai pradėjo reikalauti iš savo darbuotojų užsiregistruoti rinkėjais. Jie nedavė nė vienam

afroamerikiečiui ramybės tol, kol šis neužsiregistravo. Rinkimų dieną ištikimi Kunlio padėjėjai nuvažiavo į Šiaurės kvartalą ir iš namų tempė visus juodaodžius. Maždaug dvidešimties asmenų grupėmis jie buvo vežiojami po apygardas ir balsuodavo po keletą kartų. Už kiekvieną balsą jiems buvo mokama po du dolerius. Vienas anuometinis nacionalinis žurnalas rašė: „Tokio masto sukčiavimo šalis dar nematė.“[59]

Respublikonų partijos rinkimų punkto darbuotojai dviejų dolerių vertės banknotų prikimštomis kišenėmis stovėjo prie apygardos balsavimo punktų. Jie turėjo sąrašus mirusių ir fiktyvių rinkėjų, kurių vardai buvo įtraukti į registracijos sąrašus. Atvykusiam į balsavimo punktą afroamerikiečiui jie pasakydavo fiktyvaus rinkėjo vardą, pavardę, paduodavo balsavimo biuletenio dydžio kalkę ir balsavimo pavyzdį. „Čia yra jūsų vardas ir pavardė, o čia yra jūsų adresas. Tik, dėl Dievo, nepamirškite, kur gyvenate.“ Balsavimo kabinoje rinkėjas uždėdavo kalkę ant biuletenio ir pažymėdavo jį pagal pavyzdį. Jei pažymėdavo teisingai, išėjęs iš kabinos gaudavo du dolerius. Rinkėjai, kurie norėjo balsuoti antrą kartą tame pačiame rinkimų punkte, sulaukdavo kito juodaodžio rinkėjo, apsikeisdavo su juo skrybėle ar apsiaustu ir, gavę kito fiktyvaus rinkėjo vardą bei pavardę, vėl eidavo balsuoti.

Atlantiko apygarda buvo pernelyg maža, kad Komodoro aparato pergalė galėtų turėti didelę įtaką visuotiniuose rinkimuose, tačiau pirminiai rinkimai dažnai nulemia tolesnius. Kunlis, išpešęs respublikonų partijai tiek, kad ir labai abejotinų, balsų, sustiprino savo pozicijas visoje valstijoje. Politikai labai vertino rinkėjų balsus, nesvarbu, kokiais būdais gautus,

tad Kunlis tapo pageidaujamas visose valstijos respublikonų partijose. Pirmame XX amžiaus dešimtmetyje Atlantik Sičio valdymo aparatas tapo viena iš svarbiausių Naujojo Džersio politinių organizacijų ir galėjo siūlyti kandidatus į gubernatoriaus, senatoriaus ar kongresmeno postus. Turėdamas tokį pripažinimą visoje valstijoje, Kunlis įgavo dar daugiau valdžios mieste, tačiau Komodoras turėjo ne tik gerbėjų.

Mieste veikė negausus, tačiau aktyvus reformų šalininkų judėjimas. Jam priklausė verslininkai, teikiantys paslaugas šeimoms. Kai kurie šios grupės nariai, didelių Bordvolko viešbučių, tokių kaip *Marlborough–Blenheim*, priklausęs iš Filadelfijos kilusiai baltaodžių kvakerių šeimai, savininkai, buvo nepatenkinti Kunlio valdymo metodais ir norėjo, kad Atlantik Sitis būtų vidurinės klasės kurortas šeimoms be „girtuoklystės, viešnamių ir azartinių lošimų“. Kiti – nedidelė grupelė svajotojų – norėjo, kad Atlantik Sitis būtų aristokratų ir turtingųjų kurortas, apie kokį svajojo Džonatanas Pitnis. Tiek kvakeriai, tiek svajotojai manė, kad valdant Komodorui kurortas smarkiai degradavo ir jį būtina išvalyti. Nors judėjimo narių buvo nedaug, jie kėlė didelę įtampą mieste. Savo interesus ši grupė išsakė laikraštyje *Atlantic City Review* per jo redaktorių Harvį Tomą. Griežto žvilgsnio, plieninio veido, kategoriškas ir negailestingas kritikas, nudrėbtas iš to paties molio kaip Linkolnas Stefensas, Harvis Tomas į miestą atvyko pakviestas turtingos Bordvolko viešbučių savininkų klikos, kuri buvo nepatenkinta Kunlio valdžia ir norėjo jį nuversti.

Mieste egzistavo akivaizdus klasių susiskirstymas. Vienai klasei priklausė stambių viešbučių Bordvolko promenadoje

savininkai, kitai – smulkesnių viešbučių ir pensionų visame mieste šeimininkai. Bordvolko viešbučių savininkų, kurių klientai buvo visuomenės elitas, manymu, „girtavimas, viešnamiai ir azartinių lošimų salonai" žemino jų ir klientų orumą. Vis dėlto didžiąją dalį kurorto turistų sudarė paprasti darbininkai, kurie apsistodavo pensionuose. Jie atvykdavo pailsėti ir pasimėgauti malonumais, kurių nebuvo Filadelfijoje. Pensionų savininkai buvo lojalūs Kunliui, tačiau Bordvolko viešbučių vadovai laikė jį išpuikusiu garbėtroška, nepaisančiu visuomenės nuomonės. Puiki proga pulti Komodorą jiems pasitaikė per 1910 metų gubernatoriaus rinkimus.

1910 metų rinkimai buvo labai svarbūs tiek Kunliui, tiek Naujajam Džersiui. Respublikonų kandidatas į gubernatoriaus postą Vivjanas Luisas buvo Komodoro protežė. Atlantiko apygardos respublikonų partija parėmė Luiso kandidatūrą. Kunlis gerai pažinojo jį ir galėjo būti tikras, kad remiamas kandidatas žiūrės pro pirštus į tai, kaip kurorte tvarkomi reikalai. Luiso oponentas buvo mokslininkas ir reformatorius Vudrou Vilsonas, į rinkimus ėjęs su pažadu panaikinti korupciją visose valdžios struktūrose.

Vudrou Vilsonas buvo presbiterionų pastorių sūnus, anūkas ir sūnėnas. Anuomet buvo įprasta, kad į politiką ateitų žmonės iš dvasininkų šeimų, tačiau Vilsonas buvo dar ir atkaklus kovotojas, matantis vien juoda ir balta. Niekada nerodantis savo jausmų, Vudrou savo sekėjus traukė taip, kaip žmones traukia abstrakčios idėjos. Jis buvo idealistas ir turėjo aiškią ateities viziją. Politikoje jis niekada nesivadovavo jausmais ir

neatleisdavo niekam, kas nesugebėdavo gyventi pagal jo moralės principus.

Kai Vilsonas pasirodė politinėje arenoje, Naujasis Džersis buvo derlinga dirva su įsišaknijusiomis negerovėmis, kurias su šaknimis išrauti veržėsi visos šalies reformatoriai. Kaip kažkas yra pastebėjęs, Naujojo Džersio „politikoje korumpuotų valdžios aljansų dominavimas pasiekė aukščiausią laipsnį“[60]. Valstiją valdė oligarchija, ginanti didžiųjų pramonės, ypač geležinkelio ir komunalinių paslaugų kompanijų, lyderių interesus. Respublikonų ir demokratų partijų vadovai veikė išvien ir leido šioms interesų grupėms stipriai įsitvirtinti Naujojo Džersio politiniame aparate. Visoje valstijoje buvo jaučiamas didžiulis priešiškumas stambioms korporacijoms, kurioms regioninė valdžia buvo suteikusi ypatingų privilegijų. Tiek vienos, tiek kitos partijos pažangiems atstovams kartais pavykdavo patekti į įstatymų leidžiamąjį organą, tačiau gubernatoriaus postas visuomet atstovavo privatiems interesams. Taigi 1910 metais abiejų partijų lyderiai jau buvo pasirengę pasiūlyti į gubernatoriaus postą reformatorių. Valstijos demokratai desperatiškai puolė ieškoti naujo kandidato, lyderio, kuris kartu su per visą šalį besiritančia pažangos banga iškeltų jų partiją.

Vudrou Vilsonas pasirodė pačiu tinkamiausiu metu. Jis atvyko iš Virdžinijos į Naujojo Džersio Prinstono universitetą užimti rektoriaus pareigų. Pastoriaus sūnus, kilęs iš pietinio valstijos regiono ir kaip daugelis išsilavinusių šiaurės regiono žmonių griežtai smerkiantis politinį aparatą, buvo idealus kandidatas. Vilsonas buvo gerai žinomas politologas ir rašytojas. Jo knyga *Congressional Government*, išleista 1885 metais,

susilaukė didelio susidomėjimo ir ilgą laiką buvo laikoma politinės Amerikos analizės klasika. Nuo XIX amžiaus devinto dešimtmečio vidurio iki 1910 metų Vilsonas buvo laikomas įtakingiausiu politologu. Negana to, jis buvo puikus žodžio meistras. Talentingas rektorius pelnė visos akademinės bendruomenės simpatijas. Prinstone jis buvo neįtikėtinai populiarus. Joks kitas universiteto rektorius Amerikos istorijoje nebuvo toks mėgstamas.

Prinstono universiteto rektoriaus postas Vilsonui buvo puiki sakykla, iš kurios jis galėjo plačiajai visuomenei kalbėti apie anuometines politines problemas. Iškart po 1904 metų rinkimų Vilsonas tapo konservatyviųjų demokratų partijos atstovu, oponuojančiu Viljamui Dženingsui Brajanui. 1906 metais jis surinko keletą balsų ir buvo iškeltas kandidatu į Jungtinių Amerikos Valstijų senatoriaus postą kaip mažumos (demokratų) partijos atstovas. Apie niekam nežinomą kandidatą buvo daug kalbama, kai kas net pranašavo jam prezidento ar viceprezidento postą 1908 metais. Brajanui oponuojančiu demokratų atstovu Vilsonu susidomėjo net Volstrito finansininkai bei politikai ir parėmė jo kandidatūrą į prezidentus. Keletas garsių žurnalistų – politinio žurnalo *Harper's Weekly* redaktorius Džordžas Harvis, *Louisville Courier Journal* redaktorius Henris Vatersonas, savaitraščio *New York Sun* redaktorius Viljamas Lafinas ir kiti – išspausdino apie jį keletą teigiamų straipsnių.

Džordžas Harvis ištikimu rėmėju tapo išklausęs Vilsono kalbą Prinstono universitete. Kiekvienas 1906 metų Harvio *Harper's Weekly* numeris išeidavo su antrašte per visą viršelį:

„Už prezidentą – Vudrou Vilsoną". Leidėjas, panoręs būti naujojo karaliaus pranašu, nurodė savo žurnalistams reklamuoti Vilsoną, vildamasis, kad šis 1910 metais bus išrinktas Naujojo Džersio gubernatoriumi, o 1912 metais – prezidentu. Iniciatyvos taip reklamuoti Vilsoną Harvis ėmėsi pirma pasitaręs su valstijos demokratų partijos lyderiu, buvusiu JAV senatoriumi Džeimsu Smitu.[61]

Džeimsas Smitas buvo seno sukirpimo politinis bosas: mandagus, kultūringas ir visų mylimas. Net kelis dešimtmečius jis buvo labai įtakingas Naujojo Džersio verslo ir politikos veikėjas. Iš savo būstinės Niuarke įtakingiausias valstijoje politinis lyderis valdė didžiulį Esekso apygardos demokratų partijos aparatą. Smito ilgai įtikinėti nereikėjo. Naujajame Džersyje demokratai sudarė mažumą, tad 1910 metų rinkimus galėjo tikėtis laimėti tik turėdami kandidatą reformatorių. Vilsonui nebuvo keliama jokių išankstinių reikalavimų, taigi išrinktas į gubernatorius jis būtų turėjęs laisvas rankas ir būtų galėjęs elgtis taip, kaip jam būtų atrodę teisinga.

Vilsonas labai aktyviai dalyvavo rinkimų kampanijoje. Kaip pamokslininkas, gąsdinantis velniais ir pragaru, jis negailestingai plakė oponentus, kėlė viešumon visas jų blogybes, nuolat primindavo savo rinkėjams, kad respublikonų kandidatas yra labai priklausomas nuo respublikonų valdymo aparato, todėl išrinktas jam tarnautų. Jis kritikavo politinių bosų sistemą, žadėjo padaryti reformą ir pasiekti, kad į įstatymų leidžiamąją valdžią turėtų galimybę patekti nepriklausomi kandidatai. Demokratai vylėsi, kad Vilsonas ne tik prikels jų partiją, bet ir reformuos visas valstijos valdžios struktūras.

Per rinkimų kampaniją Vudrou Vilsonas susitiko ir su Atlantik Sičio blaivybės bei reformų šalininkais. Šį susitikimą suorganizavo Kunlio kritikas, leidėjas Harvis Tomas. Kalbėdamas 2 000 žmonių auditorijai, kurių dauguma buvo ne miestiečiai, Vilsonas pažadėjo pirmiausia Atlantik Sityje panaikinti korupciją ir sugriauti didelių bosų sistemą.

Komodoras manė, kad šis pamokslininko sūnus kelia jam rimtą grėsmę. Kunlis suprato, jog aistringas moralistas gavęs gubernatoriaus postą keltų daug rūpesčių Atlantik Sičiui. Tikriausiai ne vieną naktį „Kampe", pirmininkaujant Kunliui, buvo rengiamas strateginis planas. Respublikonų partija metė visas savo pajėgas, kad jų kandidatas Vivjanas Luisas laimėtų rinkimus. Per mažiau nei šešis mėnesius Atlantik Sityje buvo užregistruota 2 000 naujų rinkėjų ir rinkimų dieną jų susirinko neregėtai daug. Rinkimus mieste Luisas laimėjo be vargo, tačiau, dideliam Komodoro nusivylimui, Vilsonas kartu su kitais demokratų kandidatais surinko daugumą abejuose įstatymų leidžiamojo organo rūmuose. Kai Atlantik Sityje buvo suskaičiuoti rinkėjų balsai, Vudrou Vilsonas pastebėjo, kad jo oponentas respublikonas jų surinko daugiau, nei mieste buvo įregistruota rinkėjų.

Gubernatorius Vilsonas buvo pasiryžęs žūtbūt nušalinti Kunlį nuo valdžios. Laimėjęs rinkimus, kaip niekad populiarus Vilsonas suformavo įstatymų leidžiamosios valdžios komisiją ir jai pavedė ištirti galimus sukčiavimo atvejus rinkimų apygardose, o daugiausia dėmesio skirti Atlantik Sičiui. Maksio komisija, pavadinta valstijos įstatymų leidžiamojo organo nario ir komisijos pirmininko Viljamo P. Maksio vardu, nu-

statė daugybę rinkimų įstatymo pažeidimo atvejų. Ji surengė devyniolika posėdžių, apklausė per 600 liudytojų ir pateikė 1 400 puslapių ataskaitą.[62] Buvo surinkta tiek daug medžiagos, jog jos būtų pakakę dar vienam politiniam Vilsono traktatui.

Nieko nenustebino, kad Maksio komisija nustatė daugybę balsų pirkimo atvejų, daugiausia Šiaurės kvartale. Vienas iš liudininkų, komiteto iškviestų į apklausą, pasakojo matęs respublikonų rinkimų punkto darbuotoją prie punkto dalijant afroamerikiečiams rinkėjams pinigus. Liudininkas pasipiktino: „Jūs prašote rinkėjo balsuoti kito žmogaus vardu? Už tai turėtumėte sėsti į kalėjimą." Į tai rinkimų punkto darbuotojas jam atsakė: „Nešdinkis, kol jie (juodaodžiai – *aut. past.*) tavęs negyvai nesutrypė." Juodu ginčijosi toliau. „Aš jam atkirtau, kad tegul tik pabando, paguldysiu keletą juodžių ant žemės. Tad jis man sako, kad nevadinčiau jų negrais. Aš jam pasakiau, kad jis yra blogesnis už negrą, jei perka balsus."

Kunlio aparatui talkino ir kai kurie Šiaurės kvartalo lyderiai. Vienas iš liudininkų pasakojo Maksio komisijai: „Taigi, žmonės, išėję iš balsavimo punkto, paduodavo tam vyrui lapelį; vyras vilkėjo puošnius drabužius, pernelyg puošnius juodaodžiui, jis buvo tikras dabita. Taigi, jis paėjėdavo su jais gatve, išsitraukdavo iš kišenės pinigų ir paduodavo. Mačiau jį tai darant ne kartą ir ne du."

Atlantik Sityje buvo rasta apie tris tūkstančius negaliojančių 1910 metų rinkimų biuletenių, bet tai dar ne viskas. Viename kvartale du demokratų aktyvistai, pastebėję rinkimų punkte pažeidimus ir ėmę protestuoti, buvo apsvaiginti narkotikais.

Į geriamąjį vandenį jiems buvo įpilta „svarpos", vimdomosios druskos ir laisvinamųjų mišinio. Jis buvo bespalvis, bekvapis ir beskonis. Viena porcija tokio mišinio, ir protestuojantis demokratų oponentas dingdavo visai dienai. Kai kuriuose punktuose rinkimų dieną į rinkėjų sąrašus buvo įrašyta naujų asmenų. Balsadėžės buvo pastatytos taip, kad pašaliniai negalėtų stebėti balsavimo. Jei atsirasdavo protestuojančiųjų, vietinė policija jėga juos išvesdavo iš rinkimų punktų.

Dar viena gudrybė, kuria naudojosi Kunlio žmonės, buvo vadinamasis „rinkėjų kolonizavimas". Viešbučiuose buvo užregistruota šimtai fiktyvių rinkėjų. Tokių sukčiavimo atvejų buvo tiek daug ir viskas buvo atlikta taip organizuotai, jog nebuvo abejonių, kad respublikonų partijai uoliai talkino dešimtys smulkių Atlantik Sičio viešbučių ir pensionų savininkų. Negana to, daugelis įvairių viešbučių, restoranų, parduotuvių ir pasažų sezoninių darbininkų, vadinamų „nepastoviaisiais", užsiregistravo balsuoti, gyvenamąją vietą nurodę savo darbovietes Atlantik Sityje. Balsavę Atlantik Sityje, jie grįždavo namo ir balsuodavo antrą kartą. Geležinkelio bendrovė nemokamai vežė iš miesto į miestą šiuos „nepastoviuosius" balsuoti už Vivjaną Luisą.

Pats Komodoras buvo iškviestas ir apklaustas dėl „neregėtai išpūsto rinkėjų skaičiaus per Atlantik Sityje rudenį vykusius rinkimus". Paklaustas, ar jo iniciatyva buvo klastojami rinkimų rezultatai, Kunlis atsakė: „Na, aš sakiau savo darbuotojams, jog mums nereikia fiktyvių balsų, nes Atlantik Sityje ir jo apylinkėse turime pakankamai rėmėjų, kad laimėtume rinkimus." Kad ir ką būtų tvirtinęs Komodoras, Maksio komisija

turėjo surinkusi daugiau nei pakankamai medžiagos, kad galėtų įrodyti, jog mieste buvo masiškai klastojami rinkėjų balsai.

Kitas žingsnis, kurio turėjo imtis gubernatorius Vilsonas, – komisijos tyrimo ataskaitas paversti kriminaliniais kaltinimais. Tai padaryti nebuvo paprasta. Dar sudėtingiau buvo nuteisti kaltinamuosius. Paskutinė Kunlio aparato gynybinio fronto linija buvo teismų sistema su svarbiausiais jos žaidėjais, kuriais jis galėjo visiškai pasikliauti. Jie padarė viską, kad sužlugdytų teismo procesą. Vilsonas, supratęs, kad apygardos prokuroras Klarensas Goldenbergas yra Komodoro statytinis, kreipėsi į įstatymų leidžiamąją valdžią su prašymu suteikti generaliniam prokurorui teisę visose apygardose atlikti tyrimus ir prireikus nušalinti vietinius prokurorus. Įstatymų leidžiamajai valdžiai patenkinus gubernatoriaus prašymą, generalinis prokuroras Edmundas Vilsonas ėmė rengti kaltinimus. Buvo dar viena kliūtis – apygardos šerifas. Tuo metu šerifo pareigas ėjo Smito Džonsono sūnus Enochas, Semas Kirbis dirbo klerku. Enochas Džonsonas iš tėvo buvo išmokęs tinkamai pasirinkti prisiekusiųjų teismo teisėjus, tad nebuvo jokios vilties, kad prisiekusieji nors vieną Atlantik Sičio politiką pripažins kaltu.

Kai per pirmąjį bylos nagrinėjimą buvo skaitomi Maksio tyrimų išvadomis paremti kaltinimai, visi priešais teisėją Tomą Trenčardą sėdintys prisiekusiųjų teismo teisėjai buvo Komodoro statytiniai. Išklausęs kaltinimus prisiekusiųjų teismas kurį laiką svarstė, o paskui nusprendė, kad jokio nusikaltimo nebuvo padaryta. Įsiutęs gubernatorius Vilsonas pradėjo žygius, kad nuo bylos nagrinėjimo būtų nušalinti šerifas Džonsonas ir teisėjas Trenčardas. Pasinaudojęs situacija, kad teismų

sistemoje buvo laisva vieta, Vilsonas į ją paskyrė Samuelį Kališą, turtingą, nepriklausomą ir gerbiamą teismo įgaliotinį iš Merserio apygardos. Atvykęs į Atlantiko apygardą, teisėjas Kališas pavedė šerifui išrinkti prisiekusiųjų teismo teisėjus ir iškviesti juos prieš teismą supažindinti su pareiga. Kai pasirodė prisiekusieji, generalinis prokuroras Vilsonas pastebėjo, kad vieno iš prisiekusiųjų Tomo Baumano vardas buvo minimas Maksio komisijos ataskaitoje. Baumanas buvo vienas iš kaltinamųjų, kuriam turėjo būti pareikšti kaltinimai dėl sukčiavimo rinkimuose. Teisėjas Kališas atšaukė visą prisiekusiųjų teismą.

Nepaisydamas Džonsono protesto, Kališas pavedė mažai žinomam asmeniui sudaryti „rinkėjų“ komisiją, kuri turėjo išrinkti dvidešimt trijų narių prisiekusiųjų teismą, kurį sudarytų respublikonai, demokratai, jokiai partijai nepriklausantys asmenys ir prohibicionistai. Komodoras buvo bejėgis pasipriešinti generaliniam prokurorui Vilsonui. Pašalinus iš kelio šerifą Džonsoną ir jo išrinktus prisiekusiųjų teismo teisėjus, prasidėjo baudžiamasis procesas.

Naujieji prisiekusiųjų teismo teisėjai buvo supažindinti su kaltinimais, pareikštais daugiau nei 120 kaltinamųjų, iš kurių daugelis buvo miesto valdžios atstovai ir respublikonų partijos nariai. Tarp kaltinamųjų buvo ir Kunlis, šerifas Enochas Džonsonas, meras Džordžas Karmanis, miesto tarybos narys Henris Holtas, miesto savivaldybės sekretorius Luisas Donelis, statybų kontrolierius Alas Gilisonas, sveikatos apsaugos inspektorius Teodoras Holtas, Atlantik Sičio elektros tinklų bendrovės prezidentas Limanas Bajersas ir daugelis kitų. Visi kaltinimai buvo susiję su rinkimų įstatymo pažeidimais. Gubernatoriui

Vilsonui naivu buvo tikėtis, kad Atlantiko apygardos prisiekusieji pripažins kaltais respublikonų partijos valdininkus. Beveik visi kaltinamieji buvo išteisinti.

Vienas iš išteisintųjų buvo Enochas Džonsonas. Šis teismo procesas padėjo jam padaryti karjerą ir tapti Kunlio įpėdiniu. Atstovaujamas ilgamečio draugo, politinio patarėjo ir advokato Emersono Ričardso, Džonsonas teisme elgėsi kaip šeimininkas. Jis arogantiškai ignoravo generalinį prokurorą Vilsoną. Į pirmininkaujantį teisėją kreipėsi vardu, o su prisiekusiaisiais, kurių dauguma buvo respublikonų partijos aparato šalininkai, kalbėjo tiesiogiai. Nei Džonsonas, nei kiti įtakingi Kunlio partijos asmenys nebuvo nuteisti už balsų klastojimą.

Be tyrimo dėl rinkėjų balsų klastojimo, mieste tuo pačiu metu buvo atliekamas kitas oficialus tyrimas dėl korupcijos Atlantik Sičio vyriausybėje. Ne paslaptis, kad Kunlis ir jo pagalbininkai turėjo asmeninės naudos iš miesto sudaromų kontraktų. Viešųjų įstaigų tarnautojai dalį atlyginimo privalėjo atiduoti respublikonų partijai. Visi gerai žinojo apie dėkingumo mokestį.

1911 metų liepą žurnalistas Harvis Tomas generaliniam prokurorui Vilsonui suorganizavo susitikimą su privačiu detektyvu Viljamu Dž. Bernsu. Prabėgo daug laiko, kol kriminalinio teismo teisėjai galėjo imtis darbo, tačiau Bernso pasiūlyta slapta operacija[63], kaip išrūkyti Atlantik Sičio pareigūnus iš postų, sudomino generalinį prokurorą. Jis sutiko pasinaudoti pasiūlymu. Taigi, vienas iš Bernso seklių Frankas Smailis, apsimetęs ponu Franklinu, veikliu Niujorko miesto rangovu, išsinuomojo apartamentus viename iš prabangių Bordvolko viešbučių ir

linksminosi mieste, švaistėsi pinigais. Susipažinęs su municipaliteto nariais, ponas Franklinas ėmė kiekvieną iš jų atskirai įtikinėti, kad miestui būtinai reikia betoninės Bordvolko promenados. Jam pavyko įkalbėti penkis municipaliteto narius. Už pritarimą 1 000 000 dolerių vertės projektui kiekvienam iš jų buvo pažadėta po 500 dolerių. Visi pokalbiai ir derybos su municipaliteto nariais buvo įrašyti neseniai išrastu diktofonu. Kai municipaliteto nariams buvo pateikti įkalčiai, jų pokalbių su ponu Franklinu įrašai, visi municipaliteto nariai prisipažino.

Tuo metu taip pat buvo atliekamas dar vienas tyrimas, siekiant nustatyti, ar Komodoras nesupainiojo viešųjų ir privačiųjų interesų. Be Atlantik Sičio alaus daryklos akcijų, Kunliui dar priklausė dalis grindinių klojimo kompanijos *United Paving*. Ši bendrovė buvo viena iš Kunlio per daugelį metų įkurtų firmų, su kuriomis vyriausybė vėliau sudarė sutartis. Kompanija *United Paving* sėkmingai dirbo nuo pirmų dienų ir turėjo su vyriausybe sudariusi kontraktų, kurių bendra vertė siekė 600 000 dolerių. Bendrovė laimėdavo visus municipaliteto skelbiamus konkursus, kuriuose dalyvaudavo. Jei ir būdavo konkurentų, kurie pasiūlydavo darbus atlikti pigiau, paprastai jie negalėdavo išpildyti visų skelbiamo konkurso reikalavimų, tad kontraktai atitekdavo bendrovei *United Paving*.

1909 metais miesto taryba paskelbė konkursą atlikti medinio vamzdyno, kuriuo iš Absikono salos į žemyną buvo tiekiamas vanduo, rekonstrukciją. Projektas buvo pavadintas „Wodstave". Kaip ir dabar, geriamojo vandens Atlantik Sitis iš artezinių gręžinių gaudavo vamzdžiais, nutiestais pievose per septynias mylias. Daugelį metų vanduo į miestą buvo pum-

puojamas siaurais mediniais vamzdžiais. Norint patenkinti vis didėjančius Atlantik Sičio poreikius, buvo būtina sumontuoti vieną pagrindinį platų vamzdį. Kompanija *United Paving* šį-kart negalėjo dalyvauti konkurse, nes Kunlis buvo ir bendrovės akcininkas, ir Vandens tiekimo komisijos narys – tai būtų buvęs akivaizdus interesų konfliktas. Konkursą laimėjo fiktyvus konkurso dalyvis Frankas S. Lokvudas, bendrovės *United Paving* klerkas, pasiūlęs darbus atlikti už 224 000 dolerių. Gavęs kontraktą Lokvudas tą pačią dieną savo teises atlikti darbus perdavė bendrovei *Cherry and Lockwood*, kurios savininkas buvo Viljamas I. Čeris, Komodoro partneris bendrovėje *United Paving*. „Woodstave" projekte bendrovė būtų galėjusi atlikti tik grindinio tiesimo darbus, o Kunlis su savo partneriu Čeriu norėjo turėti visą paketą. Godūs partneriai numatytą paslaugų kainą padidino iki daugiau nei 300 000 dolerių už kontrakte numatytus papildomus darbus. Visi nutarimai, susiję su šiuo susitarimu, buvo pasirašyti Kunlio, Vandens tiekimo komisijos pirmininko. Tiriant komisijos dokumentus paaiškėjo, kad iš penkiolikos apmokėti pateiktų kvitų net dvylika buvo pasirašyti paties Kunlio.

Generalinis prokuroras Vilsonas pagaliau turėjo viską, ko reikia. Šįkart prisiekusieji buvo priversti pripažinti Kunlį kaltu. Nuteisti Komodorą ir demaskuoti įsišaknijusią korupciją buvo didžiulis pasiekimas. Vudrou Vilsonas jau buvo kelyje į Baltuosius rūmus.

Komodoras apskundė nuosprendį, tačiau kol sulaukė galutinio sprendimo patvirtinimo, Vudrou Vilsonas jau buvo tapęs prezidentu. Kunlis buvo nuteistas vienais metais sunkiųjų

darbų ir 1 000 dolerių bauda. Bausmę jis privalėjo pradėti atlikti 1913 metų gruodį. Prieš sėsdamas į kalėjimą, Kunlis pasirūpino, kad visi Atlantik Sičio skurstantieji per Kalėdas gautų dovanų – maisto, drabužių. Laikinai jo pareigas einantys Emanuelis Šeineris ir Luisas Donelis išdalijo kelis tūkstančius dovanų Šiaurės kvartalo gyventojams.

Komodoras nuolankiai atliko bausmę.[64] Išėjęs iš kalėjimo, jis nuvyko į Bermudus ir ilgai atostogavo, paskui ilgai viešėjo Vokietijoje, tėvų gimtinėje. Tik po dvejų metų, įdegęs ir pailsėjęs, jis grįžo į kurortą. Šiltai, nors ir netriukšmingai, buvo sutiktas didelio būrio draugų. Labai greitai Komodoras sužinojo, kad jam nesant mieste daug kas pasikeitė. Dabar respublikonų partijos bosas buvo Enochas Nakis Džonsonas. Komodoras gerai pažinojo Nakį, Smito Džonsono sūnų. Po Džonsono vyresniojo mirties juodu buvo labai suartėję. Nakis, kaip ir jo tėvas, buvo Kunlio patikėtinis, todėl daugeliui atrodė savaime suprantama, kad Komodorui sėdus į kalėjimą dėl sukčiavimo per rinkimus, jį turėtų pakeisti jo protežė Nakis.

Juodu keletą kartų susikivirčijo, tačiau niekam nekilo abejonių, kas dabar bosas. Galų gale jie priėjo kompromisą. Džonsonas sutiko palaikyti Komodoro kandidatūrą į miesto komisaro postą. 1920 metais Kunlis buvo išrinktas į šį postą. Pasibaigus ketverių metų kadencijai jis kaskart iki pat mirties 1934 metais vėl būdavo perrenkamas. Kaip duoklę už indėlį miesto žmonės jo vardu pavadino gatvę. Kunlis buvo labai mylimas, tačiau Nakis Džonsonas įgijo neribotą valdžią ir mokėjo ja mėgautis. Palyginti su juo, Komodoras atrodė kaip nekaltas avinėlis.

5

Nakio aukso amžius

Džo Hamiltonas buvo atsarginis vairuotojas. Luisas Keselas retai pats išvažiuodavo iš miesto. Jei reikėdavo vežti bosą į užmiestį, paprastai šis pasirinkdavo Džo. Tą vakarą vaikinas turėjo nuvežti bosą į beisbolo rungtynes, atlaidus, ketvirtosios apylinkės respublikonų klubo susirinkimą ir į *Babette* restoraną papietauti.

Beisbolo rungtynėse bosas užtruko neilgai. Džo privažiavo limuzinu prie boso, stovinčio su jauna, gražia moterimi, ir iššoko iš automobilio atidaryti durelių. Bosas paliepė jam važiuoti pirma į užmiestį, Absikoną, ir tik paskui į atlaidus. Kas buvo toliau, verčiau tegul papasakoja pats Hamiltonas: „Taigi, vairuoju, kalbuosi su ponu Džonsonu, šalia jo sėdi daili kekšytė. Staiga, visai netikėtai, jos galva atsiduria jam tarp kojų. Ponas Džonsonas išsišiepia iki ausų.“[65] Bosas visada mokėjo dirbti ir linksmintis vienu metu.

Beveik trisdešimt metų Enochas Džonsonas-Nakis gyveno kaip monarchas dekadentas. Jis mėgavosi neribota valdžia ir

tenkino kiekvieną savo poreikį. Aukštas (1,95 metrų ūgio), tvirtas, plačiapetis, didžiulėmis stipriomis rankomis, truputį pliktelėjęs, su šėtoniška šypsena veide ir draugiškomis pilkšvomis akimis, kalbantis griausmingu balsu Nakis buvo vyriškai žavus. Klestėjimo metais Nakis Džonsonas žingsniuodavo Bordvolko promenada su lazdele rankoje, avėdavo lakinius batus, būdavo pasipuošęs vakariniu kostiumu su getrais ir atlape įsegtu raudonu gvazdiku. Po miestą jį vežiojo šoferis šviesiai melsvu „Rolls Royce" limuzinu. Nakis turėjo keletą apartamentų ir mėgo rengti prabangius vakarus, į kuriuos kviesdavosi šimtus svečių. Miesto policija tarnavo jam kaip privati žandarmerija, o daugybė visur jį lydinčių tarnų tenkindavo kiekvieną užgaidą. Nakio neapmokestinamos pajamos siekė 500 000 dolerių per metus. Apie ekstravagantišką šio vyro gyvenimo būdą jo viešpatavimo metais sklido kalbos. Nakis buvo tautos fenomenas. Žmonės jį vadino *Ritz* caru. Tik Atlantik Sityje galėjo viešpatauti toks valdovas. Kad ir prastos reputacijos, Didysis Džonsonas buvo tikras Atlantik Sičio produktas.

Enochas Luisas Džonsonas gimė 1883 metų sausio 20 dieną mažame Smitvilio žemdirbių kaimelyje, vos už kelių mylių į šiaurę nuo Atlantik Sičio. Vaikystėje Nakio tėvo, Kunlio sąjungininko Smito Džonsono, šeima nuolat keldavosi tai į Atlantik Sitį, tai į Meis Landingą, pagal Džonsono einamas pareigas. Kai Smitas būdavo šerifas, jo šeima gyvendavo šerifo rezidencijoje šalia apskrities kalėjimo. Kai dirbdavo pavaduotoju – šeima gyvendavo mediniame karkasiniame kurorto name ir mėgaudavosi klestinčio miesto gyvenimo malonumais.

Politika Nakio tėvams Smitui ir Virdžinijai Džonsonams leido pabėgti nuo sunkaus žemdirbių gyvenimo. Šerifo postas buvo bilietas į nerūpestingą gyvenimą, garantuojantis socialinę padėtį vis labiau klestinčiame kurorte. Smitas Džonsonas buvo augalotas vyras plačia krūtine, vešliais juodais ūsais. 1,9 metrų ūgio, 113 kilogramų sveriantis vyras didžiulėmis tvirtomis rankomis būtų galėjęs pakelti vežimą. „Niekas nedrįsdavo šerifui Džonsonui stoti skersai kelio." Virdžinija buvo aukšta, liekna ir graži moteris ilgais kaštoniniais plaukais ir dailiomis rankomis. Ilgi jos pirštai buvo tarsi sutverti groti pianinu. Visuomet labai stilingai apsirengusi Virdžinija priminė „elegantiškas Viktorijos laikų moteris". Taip pat buvo nebloga politikė. „Ji organizuodavo labdaros renginius, ieškodavo rėmėjų ir padėdavo skurstantiems žmonėms, tačiau niekada nepamiršdavo priminti, kad paramą jiems suteikė respublikonų partija."[66]

Turintis tokius tėvus Nakis į politinį gyvenimą atėjo labai anksti, kur kas anksčiau, nei įgijo teisę balsuoti rinkimuose. Dar būdamas vaikas, vėliau jaunuolis, Nakis matydavo, kaip sėkmingai jo tėvas manipuliuoja valdininko postu. Įstatymas, draudžiantis perrinkti šerifą antrai kadencijai, turėjo užkirsti kelią vienam asmeniui įgyti per daug valdžios, tačiau Smitas Džonsonas su savo draugužiu Semu Kirbiu atvirai nepaisė valstijos konstitucijoje numatyto draudimo. Kabineto tarnautojai buvo priklausomi nuo Smito, ir šerifo surenkamų mokesčių niekas nekontroliavo. Smito Džonsono sūnus, matydamas sėkmingas tėvo machinacijas, labai anksti suprato, kad valdžia ir rinkimai tėra žaidimas, priemonė gauti naudos. Nakis suprato

ir tai, kad Atlantik Sityje valdžią gali turėti tik politikas, kuris nepaiso įstatymų, jei tai naudinga kurorto ekonomikai. Šerifas Smitas Džonsonas artimai bendravo su Luisu Kunliu ir dažnai lankydavosi Komodoro viešbutyje. Nakis vaikystėje daugybę vakarų praleido *Corner* viešbutyje, tyliai sėdėdamas šalia tėvo, klausydamasis Kunlio ir jo kompanionų kalbų bei diskusijų apie kuriamus strateginius planus. Kunlio viešbutis buvo Atlantik Sičio respublikonų partijos pamėgta susibūrimo vieta. Būtent čia buvo priimami svarbiausi politiniai sprendimai. Nakis dar buvo per mažas ir galbūt ne viską suprato, tačiau jau mokėsi politinio žaidimo taisyklių. Pirmą savo politinę kalbą Džonsonas pasakė būdamas devyniolikos metų. Kai sulaukė dvidešimt vienų ir įgijo teisę balsuoti, tėvas jį paskyrė šerifo pavaduotoju. Baigęs vidurinę mokyklą Nakis metus mokėsi pedagogikos koledže, vėliau studijavo teisę miesto advokatūroje, tačiau tikrasis jo pašaukimas buvo politika.

Be politinės karjeros, Nakis dar siekė aukštos, lieknos ir grakščios merginos, kurią įsimylėjo dar paauglystėje, rankos. „Meibel Džefris, Meis Landingo pašto viršininko dukrą, jis pažinojo nuo vaikystės. Nakis buvo pametęs dėl jos galvą.“[67]

Nakis ir Meibel buvo vaikai epochos, kai įsimylėję jaunuoliai susituokdavo ir likdavo ištikimi vienas kitam iki mirties. Kai Meibel įstojo į *Trenton Normal* mokyklą (pedagogų rengimo koledžą mergaitėms, dabar tai Naujojo Džersio koledžas), Nakis norėjo būti šalia jos, todėl ir pats įstojo mokytis. Jų koledžai buvo visai šalia, todėl kasdien po paskaitų jie susitikdavo studentų miestelio ledainėje ir kalbėdavosi apie savo bendrą gyvenimą, kūrė ateities planus. Koledže Nakis mokėsi vos vienus

metus – ilgiau be Atlantik Sičio jis negalėjo ištverti. Pora sutarė, kad jis grįš namo ir pradės politiko karjerą, o Meibel liks mokytis koledže, kol gaus pedagogės diplomą. Kai Meibel 1906 metų birželį baigė studijas, juodu susituokė ir persikėlė gyventi į butą Atlantik Sityje. Nakis tuo metu jau dirbo šerifo pavaduotoju vietoje Semo Kirbio. 1908 metais Nakis buvo išrinktas šerifu (būdamas dvidešimt penkerių metų jis tapo jauniausiu šerifu visame Naujajame Džersyje). Pradėjęs eiti pareigas, Nakis iškart savo pavaduotoju paskyrė tėvą. Kaip ir daugelis ano meto panašios socialinės padėties miestiečių, Nakis su Meibel spekuliavo klestinčia Atlantik Sičio nekilnojamojo turto rinka ir tai darė gana sėkmingai. Jų laukė šviesi ateitis ir sotus gyvenimas, tačiau netikėtai užgriuvusi nelaimė sugriovė visus planus.

1913 metų žiemą ir šiaip silpnos sveikatos Meibel užpuolė kosulys, kurio ji niekaip negalėjo atsikratyti. Nakiui primygtinai reikalaujant, Meibel apsilankė pas gydytoją. Šis diagnozavo jai tuberkuliozę. Tokia liga kurorte sirgo dažnas, tačiau pasveikdavo tik stipriausieji ir pasiturintys žmonės. Paklausęs Džonsonų šeimos gydytojo patarimo, Nakis nusivežė Meibel į Kolorado reabilitacinę sanatoriją. Nors ir ėjo atsakingas Atlantik Sičio šeimininko pareigas, jis norėjo būti šalia Meibel, kol ji pasveiks. To nepakako. Po trijų savaičių Nakis grižo namo traukiniu, sėdėdamas šalia žmonos karsto. Jam tada buvo dvidešimt aštuoneri. „Mano tėvas pasakojo, kad Nakis labai sielvartavo, ištisus mėnesius jis gedėjo Meibel. Žmonos mirtis jį labai pakeitė.“[68]

Mirus Meibel, politika Nakiui tapo visu gyvenimu. Iškart po rinkimų naujasis šerifas buvo apkaltintas rinkimų rezultatų klastojimu, tačiau buvo išteisintas. Nakis tapo miesto

didvyriu. Tai jam pelnė ir politikų simpatijas. Taigi, Vudrou Vilsonas, užuot sutriuškinęs Komodoro valdymo aparatą, tik atvėrė kelią naujam miesto bosui. Netrukus Nakis nutarė atsisakyti šerifo karjeros ir ėmė siekti partijos lyderio vaidmens. Tėvo padedamas ir su Kunlio palaiminimu jis buvo paskirtas apygardos respublikonų partijos komiteto sekretoriumi. Dirbo be atlyginimo, tačiau šiame poste turėjo daugiau valdžios nei pirmininkas. Sekretoriaus pareigos buvo šaukti susirinkimus, sudaryti darbotvarkes ir spręsti, kam suteikti teisę dalyvauti susirinkimuose.

Kitas svarbus postūmis Nakio karjeroje įvyko 1913 metais, netrukus po Meibel mirties. Nakis, ir šįkart proteguojamas tėvo, buvo išrinktas apygardos iždininku. Tai buvo vienas iš Kunlio įsteigtų postų tvarkyti lėšoms, gaunamoms iš rangovų už kontraktus. Kaip iždininkas, tvarkantis partijos pinigus, Nakis partijoje tapo įtakingas, nes nuo jo priklausė kandidatų atranka. Jo atlyginimas buvo ne didesnis nei šerifo, tačiau darbas buvo lengvesnis. Verta prisiminti vieną faktą. Nedidelė partijos frakcija oponavo Nakiui. Jie pareikalavo, kad buvęs šerifas pateiktų finansinių operacijų ataskaitą ir grąžintų skolą. Nakio kritikai puikiai žinojo, kad dirbdamas šerifu jis iššvaistė tūkstančius dolerių ir apvogė apygardą. Nakis, užuot pateikęs dokumentus, pasiūlė partijai vienkartinę 10 000 dolerių išmoką. Šiuos pinigus jis grynaisiais sumokėjo po keturių dienų.

Trisdešimt metų Nakis neturėjo jokių kitų pareigų, tik iždininko. Kol valdžioje buvo Komodoras, jis nesiekė jokių postų. Daug ko pasimokęs iš Kunlio, Nakis manė, kad „tikram lyderiui netinka būti kandidatu“[69].

Pasiekti valdžios ir tapti respublikonų partijos lyderiu Nakiui labai padėjo mokėjimas manipuliuoti Atlantik Sičio juodaodžių bendruomene – to jis išmoko iš Kunlio. Nakis tęsė Komodoro pradėtą socialinę programą, tačiau jo parama juodaodžiams buvo kur kas didesnė nei Kunlio. Atėjus žiemai Nakis juodaodžiams būdavo vienintelis išganymas. Pasibaigus vasaros sezonui ilgi mėnesiai be darbo traumavo visuomenę. Džonsonas pasirūpindavo, kad Šiaurės kvartalo žmonėms nepritrūktų maisto, drabužių, anglių ir kad prireikus jiems būtų suteikta medicininė pagalba. „Jei tavo vaikas neturėjo žieminio palto, reikėjo tik paprašyti. Paltukas galbūt nebus labai patogus, bet šiltas. Jei bakalėjininkas nebeparduodavo skolon, apylinkės lyderis nusiųsdavo į parduotuvę, kur buvo galima apsipirkti partijos sąskaita. Jei kam prireikdavo gydytojo ar vaistų – reikėjo tik paprašyti.“ Už tai juodaodžių bendruomenė labai mylėjo Nakį, vadino jį „baltuoju dievu“. Visų juodaodžių balsai „priklausė“ Nakiui Džonsonui, ir jie nė karto neapvylė jo per rinkimus.[70]

Džonsonas suprato, kad norint išsaugoti valdžią, labai svarbu turėti patikimus partnerius. Turėdamas pakankamai pinigų, jis pasirūpino, kad joks reformatorius nepatektų į valdžią. Kad to pasiektų, reikėjo nesibaigiančio srauto grynųjų, todėl jis reorganizavo esamą kyšininkavimo sistemą. Komodorui esant valdžioje kyšiai buvo mokami laikantis respublikonų partijos ir šešėlinės ekonomikos veikėjų žodinio susitarimo. Valdant Nakiui, Atlantik Sičio reketininkų mokestis už „apsaugą“ tapo svarbiausiu politinės partijos finansavimo šaltiniu. „Kai Nakis buvo valdžioje, mokestis buvo privalomas. Nesumokėsi – jis uždarys tavo verslą.“[71]

Iš azartinių lošimų salonų, viešnamių ir nelegalių smuklių surenkami pinigai buvo gyvybiškai svarbus pajamų šaltinis Nakiui ir jo miestui. Be šešėlinės ekonomikos Atlantik Sitis niekada nebūtų tapęs tokiu turistams patraukliu kurortu, o respublikonų partija nebūtų turėjusi pakankamai pajamų, kad išsaugotų dominuojančią poziciją. Nakis matė, kaip Vudrou Vilsonas savo rankomis sunaikino Kunlį. Šios pamokos jis niekada nepamiršo ir darė viską, kad išvengtų panašaus likimo. Tam reikėjo daug pinigų, grynųjų. Nakis taip pat suprato, kad vien miesto boso kėdė negali jam garantuoti visiško saugumo. Jam buvo būtina išplėsti įtakos zoną visoje valstijoje, kad išvengtų panašių Trentono išpuolių prieš kurortą. Tokia galimybė pasitaikė 1916 metais.

1916 metų rinkimuose Nakis parėmė Voltero Edžo kandidatūrą į gubernatoriaus postą. Edžas, Atlantik Sičio gyventojas ir Kunlio valdžios aparato statytinis, išrinktas asamblėjos nariu ir senatoriumi nuo Atlantik Sičio partijos 1910 metais (rinkimuose, kuriuos liūdnai išgarsino Maksio komisija), buvo sąžiningas tiek, kiek galėjo būti sąžiningas Atlantik Sičio respublikonas. 1912 metais išrinktas daugumos partijos lyderiu valstijos senate, jis, kaip kompetentingas įstatymų leidėjas, buvo visoje valstijoje gerbiamas respublikonas.

Volteras Edžas Atlantik Sičiui buvo lyg Horacijus Algeras*, žmogus, kokio reikėjo miestui. Gimęs Filadelfijoje, Edžas į Atlantik Sitį persikėlė su šeima dar būdamas mažas, kai jo geležinkelininkas tėvas buvo paskirtas dirbti į kurortą. Panašiai

* Horatio Alger, Jr. – amerikiečių rašytojas, dažnai klaidingai tapatinamas su savo populiarių romanų herojais, praturtėjusiais vargšais. (Vert. past.)

kaip daugelis ano meto savo jėgomis prasimušusių vyrų, Edžas praturtėjo nusipirkęs vietinį laikraštį ir visuomeninių paslaugų bendrovę. Vėliau taip pat sėkmingai įsitraukė į politinę veiklą. Joks kurorto politikas negalėjo pasigirti turėjęs tiek daug reikšmingų postų: Edžas buvo gubernatorius, JAV senatorius, Prancūzijos ambasadorius ir nedaug trūko, kad būtų tapęs viceprezidentu (Edžas artimai bendravo su Vorenu G. Hardingu). Nors vėliau nutraukė visus ryšius su Kunliu ir Džonsonu, tuo metu jam reikėjo jų paramos. Edžas buvo turtingas, tačiau neturėjo jokių šansų laimėti rinkimus Atlantiko apygardoje, nebūdamas lojalus Komodorui ir Atlantik Sičio valdymo aparatui. Būtent dėl šios priežasties Edžas pasirinko Nakį vadovauti savo rinkimų kampanijai siekiant gubernatoriaus posto. „Nors buvo labai išdidus, Edžas suvokė, kad be Nakio Džonsono paramos politikoje nieko nepasieks.“[72]

Aršus Edžo varžovas preliminariuose rinkimuose buvo turtingas respublikonas Ostinas Kolgeitas, dantų pastos gamintojo turto paveldėtojas. Tais laikais, kai kandidatų dar niekas neremdavo finansiškai, Kolgeitas švaistė savo pinigus rinkimų kampanijai. Taigi Nakis padėjo Edžui surinkti lėšų rinkimų kampanijai valstijoje: pasinaudojęs savo ryšiais, surado Edžui netikėtų rėmėjų.

Preliminariuose demokratų rinkimuose konkurencijos nebuvo – vienintelis jų kandidatas buvo Džersio meras Otas Vitpenas. Meras reformatorius Vitpenas buvo tikras galvos skausmas valdingajam Hadsono apygardos demokratų partijos lyderiui Frankui Heigui, todėl šis norėjo pašalinti jį iš kelio. Demokratas Heigas karjerą partijoje pradėjo daryti tuo metu,

kai Nakis stiprino savo pozicijas respublikonų gretose. Frankas Heigas buvo imigrantų airių sūnus, 1871 metais gimęs Džersio miesto *Horseshoe** kvartale. Nors ir neturėjo išsilavinimo (šeštoje klasėje buvo pašalintas iš mokyklos) ir kilmingo vardo, kuris būtų padėjęs siekti karjeros, Heigas nuo vaikystės buvo lyderis. Į politiką jis ėjo žingsnis po žingsnio, pamažu kraudamasis politinį bagažą: dirbo konstebliu, municipaliteto rūmų prižiūrėtoju, gatvės policininku, komisaru vandens tiekimo įmonėje. Kaip ir Nakis, Frankas Heigas į politiką atėjo ne dėl politinių sumetimų, o norėdamas apsaugoti savo miestą nuo aukštų valstijos valdininkų.

Artėjant 1916 metų rinkimams, neturėdamas nė vieno patikimo demokratų kandidato, kurį galėtų paremti siekiant gubernatoriaus posto, Heigas pradėjo derėtis su Nakiu. Iki 1947 metų valstijos konstitucija draudė perrinkti gubernatorių antrai kadencijai, tad baigęs savąją Vilsonas iš Trentono persikraustė į Vašingtoną, o gubernatoriaus postą perėmė Džeimsas Fidleris, partijos politikierius iš Džersio, tuo metu pirmininkavęs senate. Fidleris buvo priklausomas nuo Heigo, todėl Heigas ir parėmė jį 1913 metų rinkimuose, tačiau 1916 metų rinkimuose neturėjo žmogaus, kurį būtų galėjęs paremti. Pasitaręs su Nakiu ir gavęs Edžo pažadą bendradarbiauti, Heigas liepė savo žmonėms „perkelti bėgius" ir preliminariuose rinkimuose paremti Nakio siūlomą kandidatą, o pats pasitraukė iš Vitpeno rinkimų kampanijos. Vitpenas, tapęs Heigo ir Nakio intrigų auka, pralaimėjo Volterui Edžui.

* Skurdus imigrantų kvartalas, kuriame daugiausia nuomininkų, tavernų. (Vert. past.)

Tai buvo pirmas iš daugelio Nakio ir Heigo politinių susitarimų. Dviejų skirtingas vertybes išpažįstančių partijų politikai, turintys savų tikslų, veikė išvien.

Tapęs gubernatoriumi Edžas grąžino garbės skolą Nakiui ir paskyrė jį valstijos Aukščiausiojo Teismo klerku. „Galite įsivaizduoti, kad tokiam žmogui kaip Nakis buvo patikėtos klerko pareigos Naujojo Džersio teisingumo rūmuose!“[73] Džonsonas liko dirbti ir Atlantiko apygardos iždininku – abu darbus jis dirbo visu etatu. Klerko pareigos jam buvo nesvarbios, tačiau dirbdamas Trentone galėjo užmegzti ryšius su visos valstijos respublikonais. Trisdešimt trejų metų, turintis artimą sąjungininką gubernatoriaus kėdėje ir naudingų pažinčių ne vien Atlantik Sityje, Nakis tapo labai įtakingu visoje valstijoje politiku.

Tuo metu, kai Filadelfijos žaidimų aikštelė vis dar siekė nacionalinio kurorto vardo, atsitiko tai, kas nepaprastai išpopuliarino miestą ir iškėlė Džonsoną. 1919 metais, Vudrou Vilsonui prezidentaujant Baltuosiuose rūmuose, Viktorijos laikų moralės propaguotojai pasiekė didžiulę pergalę: šalyje buvo priimta JAV Konstitucijos aštuonioliktoji pataisa – Volstedo aktas. Antrą kartą reformatorius Vudrou Vilsonas, pats to nenutuokdamas, nepaprastai pasitarnavo Džonsonui ir šimtams kitų reketininkų. Prohibicija, įstatymas, draudžiantis alkoholinių gėrimų prekybą ir transportavimą, buvo pasmerktas žlugti. Dešimtmečius Tautos Sausojo įstatymo partija, o vėliau Blaivybės lyga, nenuilstamai kovojo, kad šalyje būtų uždrausta svaigiųjų gėrimų pramonė. Vilsonui tapus prezidentu, Sausojo įstatymo šalininkai pagaliau buvo išgirsti. Pritarus trims ketvirtadaliams šalies valstijų, kaip buvo reikalaujama

Konstitucijoje, aštuonioliktoji pataisa buvo priimta per vienus metus. Kai Heigo kandidatas Edvardas I. Edvardsas buvo išrinktas į gubernatorius, konstitucinė pataisa turėjo įsigalioti po kelių mėnesių. Savo rinkimų kampanijoje Edvardsas savo rinkėjams žadėjo: „Neleisiu, kad Sausasis įstatymas įsigaliotų mūsų valstijoje.“ Edvardso pastangomis Naujasis Džersis iš tiesų buvo paskutinė valstija, ratifikavusi konstitucinę pataisą, – tai padaryta tik po dvejų metų, kai įstatymas jau buvo įsigaliojęs kitose šalies valstijose.

Tai, kad tiek daug valdžios vyrų neteko sveiko proto ir pritarė neįgyvendinamam įstatymui, kuris vėliau sukėlė daug neigiamų pasekmių, yra klasikinis riboto politinio mąstymo ir neišmanymo pavyzdys. Sausasis įstatymas, nors ir sumažino alkoholio vartotojų skaičių, sudarė palankias sąlygas pralobti korumpuotiems politikams ir nusikalstamo pasaulio gaujoms. Dalis paprastų, dorų piliečių, nepanorusių paisyti įstatymo, draudžiančio jiems retsykiais pasilinksminti ir išgerti taurelę kitą, pirko svaigiuosius gėrimus iš nelegalių tiekėjų. Alas Kaponė, Sausojo įstatymo laikų autoritetas, sakė:

> „Aš užsidirbu pragyvenimui parduodamas žmonėms tai, ko jie prašo. Jei nusižengiau įstatymui, mano klientai, šimtai dorų čikagiečių, taip pat yra nusikaltėliai. Vienintelis skirtumas tarp mūsų: aš esu pardavėjas, o jie pirkėjai. Visi mane vadina reketininku, o aš laikau save verslininku. Kai parduodu alkoholį – tai vadinama kontrabanda. Kai mano nuolatiniai pirkėjai patiekia gėrimus ant sidabrinio padėklo *Lake Shore* greitkelyje – tai vadinama svetingumu.“[74]

Nelegali prekyba alkoholiu Atlantik Sičiui buvo ne naujiena. Metų metus kurorto smuklių savininkai nepaisė draudimo prekiauti svaigalais sekmadieniais. Jei gali nebaudžiamas prekiauti vieną dieną, tai kodėl neprekiauti septynias dienas per savaitę? „Sausasis įstatymas Atlantik Sityje paprasčiausiai negaliojo.“[75] Tiesa, alkoholiniais gėrimais prekiaujančių pogrindinių barų, privačių klubų buvo ir kituose šalies miestuose, tačiau kurorto smuklėse, restoranuose, viešbučiuose ir naktiniuose klubuose buvo prekiaujama visiškai atvirai, tarsi aštuonioliktosios JAV Konstitucijos pataisos nė nebūtų buvę. Alkoholinių gėrimų buvo galima nusipirkti miesto vaistinėje, bakalėjoje ant kampo ir fermerių turguje. Kurortas buvo ne vien nelegalių gėrimų realizavimo rinka, bet ir pagrindinis uostas, per kurį iš užsienio į šalį buvo gabenamas alkoholis. Didžiuliai krovininiai laivai su tūkstančiais dėžių viskio ir romo išmesdavo inkarus salos uoste, o maži, paprasti dviejų variklių kateriukai surinkdavo pakrantėje išrikiuotas dėžes su alkoholiu ir tempdavo į miesto gaisrinę įlankoje. Gaisrininkai juos pasitikdavo ir padėdavo iškrauti dėžes. „Visi vienas kitam padėjo. Jei dirbai mieste, žinojai, kad prireikus gali būti iškviestas į naktinę pamainą. Tave bet kada galėjo nusiųsti į vieną ar kitą vietą iškrauti laivo. Mums niekas nesakė, kokį krovinį krauname, tačiau visi žinojome.“[76]

Pakrantės patrulių, kurių pareiga buvo saugoti, kad į miestą nebūtų gabenamas alkoholis iš užsienio, pastangos buvo bevaisės. Kartą keturi kontrabandininką sulaikę pakrantės patruliai buvo areštuoti ir apkaltinti pasikėsinimu nužudyti.

Vieną 1924 metų gegužės naktį, antrą valandą, Danielius Konoveris plaukė įlanka. Jį pastebėjęs patrulių grupės vyresnysis Edvardas Robertas įsakė sustoti. Kontrabandininkui nepaklususus, patruliai iššovė į orą. Konoveris buvo sulaikytas su septyniasdešimt penkiomis dėžėmis viskio. Atlantiko apygardos prokuroras Luisas Repetas įsakė suimti Robertą ir tris pakrantės sargybinius. Patruliams buvo pateikti kaltinimai dėl šaunamojo ginklo panaudojimo piktnaudžiaujant tarnybine padėtimi. „Mano manymu, – kalbėjo prokuroras, – federaliniai pareigūnai, be priežasties šaudantys į žmones, turi būti baudžiami taip pat griežtai, kaip ir nusikaltėliai. Pareigūnas gali panaudoti ginklą tik tada, kai persekioja sunkų nusikaltimą padariusį asmenį. Kontrabanda nėra sunkus nusikaltimas, tai administracinis nusižengimas." Panašių bylų buvo ir daugiau. Trečiame dešimtmetyje buvo užregistruota dešimtys jų, akivaizdžiai liudijančių, kad miesto teisėsaugos institucijos trukdė federaliniams pareigūnams atlikti pareigą ir prižiūrėti, kad būtų laikomasi Sausojo įstatymo.

Kurortas, kuriame buvo laisvai prekiaujama alkoholiu, tapo vis patrauklesnis atostogautojams verslininkams. „Suprantate, pas mus buvo kitaip nei kituose miestuose. Be abejo, išgerti galėjai gauti ir Niujorke ar Filadelfijoje, bet ten tai buvo daroma paslapčia, suprantate, niekam negirdint ir nematant. Mes pardavinėjome alkoholį nesislėpdami, todėl verslininkai dažnai rengdavo mūsų mieste suvažiavimus."[77]

Pats Nakis kartą yra pasakęs: „Mes galime pasiūlyti viskio, vyno, moterų, muzikos ir azartinių lošimų. Neneigsiu ir neatsiprašinėsiu dėl to. Jei žmonėms šių dalykų nereikėtų, negalė-

tume jų pelningai parduoti ir jų paprasčiausiai nebūtų. Tačiau jie yra, ir tai man yra įrodymas, kad žmonėms jų reikia."

Į miestą, kuriame negaliojo Sausasis įstatymas, vis dažniau atvažiuodavo konvencijų delegatų, ir netrukus Atlantik Sitis tapo svarbiausiu šalyje konvencijų centru. Kurortui populiarėjant, Bordvolko promenadoje buvo pastatytas Konvencijų centras. Architektūriniu požiūriu senieji Konvencijų rūmai nebuvo ypatingi, tačiau 1929 metų gegužę savo duris lankytojams atidaręs centras, tuo metu didžiausias ir vienintelis toks statinys pasaulyje, moderniausias visoje šalyje, žmonėms atrodė dar vienas pasaulio stebuklas. Konvencijų centras, pastatytas 3 hektarų žemės sklype, buvo be stogastulpių ir kolonų – 107 metrų ilgio santvaros tuo metu buvo ilgiausios kada nors panaudotos. Daugiau kaip 3 hektarus žemės užimančio pastato statybai buvo sunaudota 12 milijonų tonų plieno, 3 840 kubinių metrų betono. Porūsis, nuleistas 8 metrais žemiau aukščiausio potvynio lygio, laikėsi ant 9 metrų ilgio polių. Tuo metu tai buvo tikras statybos inžinerijos stebuklas.

Dvylika mėnesių per metus veikiantys Konvencijų rūmai turtino miestą. Nakiui nereikėjo atlikti rinkos tyrimų, kad suprastų, jog tokia investicija bus pelninga. Džonsono ir jo dėka išrinkto mero Edvardo Beiderio pastangomis pastatyti Konvencijų rūmai kainavo 15 milijonų dolerių. 1929 metais kurortas, turintis 65 000 gyventojų, nebūtų galėjęs taip išlaidauti, jei Sausasis įstatymas nebūtų jo taip išpopuliarinęs. Miestui populiarėjant kilo ir Nakio prestižas.

Prohibicija Atlantik Sityje taip pat labai suaktyvino politinius lošimus. Kai bendruomenė klesti, visi nori valdžios, ypač

mieste, kuriame daug politinių privilegijų. Prohibicijos laikais suklestėjusiame kurorte prasidėjo įnirtinga kova dėl valdžios postų. Vienas iš tokių politinių konkursų buvo 1924 metų rinkimai į municipalitetą. Per šiuos rinkimus priimti susitarimai dar daugelį dešimtmečių turėjo įtakos miesto politiniam gyvenimui.

1924 metais dėl valdžios įnirtingai grūmėsi dvi respublikonų grupės: buvusio mero Hario Bakarako ir tuomečio mero Edvardo Beiderio. Bakarakas buvo populiarus nuo 1916 iki 1920 metų. Po antros kadencijos jis nebesiekė būti perrinktas, todėl meru buvo išrinktas Beideris. Vadovaudamas miestui jis įsigijo tūkstančius draugų, tačiau po pertraukos į politiką nutarė grįžti Bakarakas, ir Nakiui teko rinktis, kurį iš jų remti. Beiderio ir Bakarako konkurencija suskaldė bendruomenę, o Nakis nepajėgė jų sutaikyti. Džonsonas neskubėjo paremti vieno iš jų ir kurį laiką abu vedžiojo už nosies – jam patiko abu vyrai ir su abiem būtų mielai dirbęs. Galų gale jis pasirinko Beiderį.

Nakis žinojo, kad abu kandidatai turi apylygius šansus partijoje, todėl paramos ėmė ieškoti kitur, ne respublikonų partijoje. Demokratai, kurių kandidatas Vudrou Vilsonas buvo sėkmingai pasirodęs gubernatoriaus rinkimuose, dabar neturėjo perspektyvių kandidatų ir negalėjo tikėtis laimėti 1924 metų rinkimuose. Jų kandidatai galėjo tikėtis ne daugiau kaip 2 000 rinkėjų balsų. Taigi, Nakis kreipėsi į miesto demokratų partijos lyderį Čarlzą Lafertį su pasiūlymu vieną demokratų kandidatą įtraukti į Beiderio sąrašą. Nakio patartas Lafertis pasirinko Harį Hedlį. Toks buvo pirmas respublikonų

ir demokratų partijų susitarimas. Hedlis, tiesą sakant, nebuvo tikras demokratas. Anksčiau darbavęsis respublikonų rinkimų štabuose, Hedlis pas demokratus perbėgo, kad būtų išrinktas kandidatu. Rinkimų dieną demokratai parėmė Beiderio kandidatų sąrašą. Nors buvo daug skundų dėl rinkimų įstatymo pažeidimo, to nepaisydami Beiderio kandidatai, surinkę per tūkstantį traukiniu iš Filadelfijos atvežtų „klajoklių" balsų, laimėjo rinkimus.

Panašūs Džonsono ir Laferčio susitarimai tapo įprastine praktika. Nakis ir jo įpėdiniai dar keturiasdešimt metų valdė demokratų partiją, tik vėliau Hedlį pakeitė Viljamas Keisis, taip pat buvęs respublikonas, lojalus anuometinio mero Hario Beiderio padėjėjas. Vėlesniais metais į kandidatų sąrašą buvo įtrauktas dar vienas demokratas, tačiau rinkimus visada laimėdavo respublikonų partija. Nakio ir Laferčio susitarimai neleido demokratų partijai įsitvirtinti miesto politikoje. Vienas anų laikų politikas pastebėjo: „Atlantik Sityje niekada nebuvo dviejų partijų, buvo tik skirtingi žaidėjai, turintys vieną tikslą, bet prisidengę skirtingomis vėliavomis. Kad ir su kitokiomis uniformomis, visi priklausė vienai komandai."[78]

„Pašėlęs trečias dešimtmetis" buvo Nakio ir jo miesto aukso amžius. Kurortas tapo linksmiausiu ir svetingiausiu miestu turistams. Alkoholis čia liejosi laisvai ir linksmybėms nebuvo galo. Tais laikais, kai dar nebuvo televizijos ir retas turėjo radiją, Bordvolkas lenktyniavo su prabangiu Niujorko Brodvėjaus kvartalu, vadinamu *City's Great White Way*, kur buvo išbandomos prekės, rodomi naujausi spektakliai, kur įsižiebdavo žvaigždės. 1920–1930 metais Bordvolkas šalyje buvo

vadinamas „antruoju Brodvėjumi". Premjeros dažnai įvykdavo pirmiausia Bordvolke, o tik paskui Niujorke. Į spektaklius su garsiausiais aktoriais (kurorte jų buvo rodoma šimtai), atvykdavo žiūrovų iš visos šalies, dažnai privačiais vagonais.

1920 metais, kaip būdinga trečiam dešimtmečiui, buvo parodyti 168 spektakliai trijuose didžiausiuose miesto teatruose: *Apolo*, *Globe* ir *Woods*. Pirmąją metų dieną Bordvolke buvo parodyta Viktoro Herberto pjesė *My Golden Girl*, Vilio Koljerio *The Hottentot* ir Džono Driu *The Catbird* spektakliai. Kovo mėnesį – Merės Dresler *Tillie Nightmare*. Ištisus metus buvo rodomi spektakliai su tokiais garsiais atlikėjais kaip Čansis Olkotas, Elena Heis, Deividas Vorfildas, magas Ferstonas, vodevilininkas Semis Deivisas jaunesnysis, Džordžas M. Kohanas ir kiti. Trečiame dešimtmetyje taip pat buvo labai populiarūs Pensilvanijos universiteto prestižinių teatro trupių *Mask and Wig Club* ir *Ziegfeld Follies* spektakliai.

Įsimintiniausias tos epochos spektaklis, kurio premjera įvyko 1924 metais *Apolo* teatre, buvo *The Student Prince*. Apie spektaklį, kuriame vaidino 150 aktorių (jis buvo brangiausias kada nors rodytas Bordvolke), buvo kalbama visoje šalyje. Kurortas garsėjo ne vien premjeromis. Mieste savo jėgas bandė daugybė komikų, dainininkų, muzikantų ir šokėjų. Būtent Atlantik Sityje pirmosios sėkmės sulaukė daugelis vėliau išgarsėjusių atlikėjų, tokių kaip V. K. Fildsas, Abotas ir Kostelas, Džimis Diurantė, Ričardas Skeltonas-Redas, Miltonas Berlas, Marta Rei, Alberto Lombardas-Gajus, Bingas Krosbis, Bobas Houpas, Edas Salivanas, Džekis Glisonas, Tomis ir Džimis Dorsiai ir daugelis kitų.

1925 metais Atlantik Sitis turėjo kuo didžiuotis.

- Kurorte veikė daugiau kaip 1 200 viešbučių ir pensionų, vienu metu galinčių priimti beveik 400 000 svečių.
- Vasarą į Atlantik Sitį kasdien atvykdavo ir išvykdavo devyniasdešimt devyni traukiniai, žiemą – šešiasdešimt penki. Iš šešiolikos greitųjų anų laikų traukinių vienuolika kursavo į Atlantik Sitį.
- Miestas turėjo vienuolikos kilometrų ilgio Bordvolko promenadą su prabangiais viešbučiais ir parduotuvėmis.
- Prie vandenyno stovėjo penki atrakcionų molai.
- Veikė dvidešimt vienas teatras.
- Miestas turėjo keturis laikraščius: du dienraščius, vieną sekmadieninį ir vieną savaitinį.
- Veikė trys kantri muzikos klubai.
- Buvo trys oro uostai: du sausumos ir vienas jūros.
- Kurorte vykdavo Užgavėnių paradas ir „Mis Amerika" konkursas.

Pirmasis „Mis Amerika" konkursas įvyko 1921 metais. Norėdami pailginti vasaros sezoną Atlantik Sičio šeimininkai sumanė rengti gražuolių konkursą. Per tarptautinę darbo dieną vykusiuose rinkimuose dalyvavo aštuonios gražuolės iš Niuarko, Pitsbergo, Ošen Sičio ir Harisbergo. Visų nuostabai, konkursas susilaukė daug dėmesio. Kitais metais gražuolių konkurse buvo net 58 dalyvės iš įvairių miestų. *New York Times*, nušviesdamas dvi paskutines antro gražuolių konkurso dienas, rašė: „Šią nuostabią popietę riedančių kėdžių su gražiausiomis šalies merginomis paradas judėjo tris mylias Bordvolko

promenada. Reginys buvo nepakartojamas. Minios žmonių, susigrūdusių prie promenados turėklų, prisispaudusių prie viešbučių ir parduotuvių langų, džiaugsmingai sveikino jas. Kiti, tarsi Neptūno palyda, ėjo paskui dalyves ir mėtė gėles. Praskridę lėktuvai apibėrė gražuoles rožėmis ir konfeti. Gražiausių Amerikos merginų garbei griaudėjo patrankos." Kur dar pamatysi tokį reginį, jei ne Atlantik Sityje?

Šio svetingo pajūrio miesto šeimininkas buvo Nakis. Miesto galva ir valdančiosios partijos bosas Džonsonas mylėjo gražias moteris, dažnai jį buvo galima pamatyti draugijoje jaunų, talentingų aktorių ir šokėjų, kurios tuo metu vaidino mieste rodomuose spektakliuose. Jei Atlantik Sityje pasirodydavo koks garsus pramogų verslo atstovas, Nakis jo garbei surengdavo puotą *Ritz Carlton* viešbutyje. Retas svarbus renginys vyko be Nakio.

Vargu ar net Deimonas Ranionas būtų sukūręs spalvingesnį personažą, nei buvo Nakis. Jo diena prasidėdavo trečią valandą po pietų. Paprastai tuo metu Džonsoną pažadindavo jo apsaugininkas ir patarnautojas Luisas Keselas, tvirtas 1,73 metrų ūgio, 118 kilogramų sveriantis vyras su ūsais vaškuotais galiukais. Kol nesusipažino su Nakiu, Keselas buvo imtynininkas, vėliau dirbo bufetininku ir taksi vairuotoju. Jis dažnai laukdavo Nakio prie naktinių klubų. Parvežęs namo, jį nurengdavo ir paguldydavo į lovą. Luisas buvo labai nuolankus žmogus, kuriam reikėjo šeimininko. Pasamdytas asmeniniu patarnautoju, ištikimai tarnavo Nakiui beveik dvidešimt metų.

Atsikėlusį šeimininką Luisas pirmiausia masažuodavo – išminkydavo raumenis, išplekšnodavo apdribusias kūno vietas,

o paskui įtrindavo odą kvapniais kremais ir bruknuolių aliejumi. Iki raudonumo išmasažuotą šeimininką Luisas apvilkdavo šilkiniu chalatu ir palydėdavo prie pusryčių stalo devintame viešbučio *Ritz Carlton* aukšte. Iš apartamentų su vaizdu į vandenyną Nakis valdė savo imperiją kaip caras. Jo karaliavimo metais prabangiausiame Bordvolko viešbutyje *Ritz Carlton* viešpatavo hedonistinė atmosfera. Prabangus viešbutis buvo tapęs „malonumų šventove".

Vos carui prabudus, pasirodydavo negrė tarnaitė su pusryčiais ant padėklo: kvorta šviežiai spaustų apelsinų sulčių, pustuzinis kiaušinių ir keptas kumpis. Pusryčiaudamas Nakis skaitydavo laikraštį, išklausydavo miesto politikų ir reketininkų ataskaitas. Šeimininkui papusryčiavus, Luisas išrinkdavo vieną iš šimto specialiai pasiūtų kostiumų ir įsegdavo į atlapą ką tik nuskintą skaisčiai raudoną gvazdiką. Vasaros mėnesiais Nakis mėgo vilkėti levandų ir šokolado spalvos kostiumus. Jei būdavo šaltoka, Luisas užmesdavo šeimininkui ant pečių meškėno kailio apsiaustą iki pat kulnų. Taip pasipuošęs Nakis buvo pasiruošęs lėbauti iki paryčių. Išėję iš *Ritz Carlton*, Nakis su Luisu pasukdavo į Bordvolko promenadą ir ten atsirėmęs į turėklus Džonsonas bendraudavo su savo pavaldiniais, retsykiais paduodavo išmaldos prašančiam vargšui dolerį, kartais daugiau, patarinėjo politiniams valdininkams ir dalijo malones. Taip jis kasdien pusiau ilsėdamasis, pusiau dirbdamas valandą ar dvi tvarkė reikalus. Paskui ilgai važinėdavosi riedančia kėde Bordvolko promenada arba vaikštinėdavo *Atlantic* aveniu, kartais stabteldamas paduoti išmaldos kiekvienam vargšui, pažvelgusiam į jo pusę.

Džonsonas mėgo bendrauti su Atlantik Sičio neturtingaisiais, ypač mylėjo vaikus. Paglostydavo kiekvieną berniuką, valantį batus praeiviams ar pardavinėjantį laikraščius, mergaitę, gatvėje parduodančią gėles, paduodavo jiems vieną kitą dolerį. Jei Konvencijų rūmuose vykdavo rungtynės ar šiaip vaikams įdomus renginys, pasirūpindavo, kad jie būti įleisti nemokamai. To Nakis išmoko iš Kunlio. Džonsonas žinojo, kad balsuoja ne vien turtingieji. Rūpindamasis vargšais, jis kaupė sau rinkėjų balsus.

Po šio kasdieninio ritualo Luisas rolsroisu veždavo šeimininką į naktiniame klube vykstančius kviestinius pietus arba į privatų baseiną (Nakis mėgo plaukioti ir rūpinosi savo išvaizda), į susitikimą, viešnamį ar azartinių lošimų saloną. Labai dažnai Džonsoną lydėdavo miesto prostitutė, kuri tenkindavo jo poreikius ant galinės rolsroiso sėdynės.

Niujorko Brodvėjuje *Ritz* caras buvo ne mažiau garsus nei Bordvolke. Nors „Bordvolke niekada nesnigo“, Atlantik Sičio žiemos mėnesiai būdavo ilgi, per ilgi, kad Nakis juos ištvertų. Bėgdamas nuo žiemos depresijos, Nakis išsinuomodavo erdvius apartamentus su langais į Centrinį parką prabangiame Manhatano kvartale. Vien apartamentų nuoma beveik prilygo jo, kaip iždininko, metiniam atlyginimui. Ano meto laikraščiai liudija, kad Nakis mieste buvo laikomas „saviškiu“. Nakį Džonsoną ir milijonierių naftos magnatą Gajų Lumį vienas gandų skyrelio žurnalistas pavadino „šių dienų liberaliausiais ir išlaidžiausiais miesto vyrais“. Žurnalistas rašė, kad Niujorke Nakis visada apsuptas draugų, dažniausiai moterų, vežiojamas iš vieno naktinio

klubo į kitą ir pats už viską moka. Labai dažnai jis paduodavo dvidešimt dolerių padavėjai vien už tai, kad ši atnešdavo jam servetėlę – palikti šimtą dolerių arbatpinigių jam buvo įprasta. Nakis buvo toks populiarus Niujorko restoranuose ir naktiniuose klubuose, jog padavėjų sąjunga buvo jam išdavusi kortelę su užrašu „Garbės svečias Nr. 508, Atlantik Sičio gyventojas".

Ne vien prabangūs naktiniai klubai viliojo Nakį. Joks svarbus miesto renginys nepraeidavo be jo. Jei mieste vykdavo bokso čempionatas, jį, apsuptą draugų, visada buvo galima pamatyti pirmose žiūrovų eilėse. Bilietus į pasaulio čempionatus Nakis pirkdavo krūvomis ir kviesdavosi daugybę svečių. Jei susižavėdavo kokiu Brodvėjuje rodomu spektakliu, jis pasisamdydavo visą aktorių trupę ir pasikviesdavo savaitgaliui į Atlantik Sitį. Vienas anų laikų miesto advokatas prisimena: „Pirmą kartą į pasaulio čempionatą nuėjau Nakio pakviestas. Tai buvo tik vakaro pradžia. Nakis iš tiesų mokėjo linksmintis."[79]

Ekstravagantiškam Džonsono dosnumui nebuvo ribų. Jis sąmoningai stengėsi atrodyti labai dosnus. Jei prieidavo koks labdaros rengėjas su bilietų knygele, Nakis nusiimdavo šilkinę savo skrybėlę ir susižerdavo į ją tiek bilietų, kiek tilpdavo. Automobiliais, kurių jis turėjo net kelis, galėjo naudotis visi. Be rolsroiso, jam dar priklausė šešiolikos cilindrų kadilakas, linkolnas ir fordas – visi jie buvo garsių aristokratų, politikų, pramogų verslo atstovų ar gangsterių paslaugoms. Nakio gyvenimo stilius buvo kurorto aukso amžiaus simbolis, o jis pats, spalvingiausias žaidėjas pasaulio žaidimų aikštelėje, buvo dievinamas miesto gyventojų.

Paskutiniais pašėlusio trečio dešimtmečio metais Atlantik Sičio valdovas buvo labai įtakingas net dviejuose skirtinguose pasauliuose ir dar labiau išgarsino savo bei miesto vardą. Nakis, tik jam vienam žinomais būdais prasiskynęs kelią į Naujojo Džersio respublikonų partijos viršūnes, tapo vienu iš nusikalstamo pasaulio autoritetų.

Trečio dešimtmečio viduryje kiekvienas Atlantik Sičio ir apygardos visuomeninio sektoriaus tarnautojas už darbą ir atlyginimą turėjo būti dėkingas Nakiui. Šis, prieš priimdamas į darbą, asmeniškai apklausdavo kiekvieną valdžios pareigūną. Nebuvo nė vieno valdininko, kuris vienaip ar kitaip nebūtų skolingas bosui. Nakiui pasitraukus, jo įvesta tvarka gyvavo dar trisdešimt metų. Bet kokio rango valdininkas, prieš pradėdamas darbą, turėdavo susitikti su bosu ir prisiekti būti lojalus partijai.

Ypač atsargiai Nakis rinkosi policijos pareigūnus. Policija turėjo bendradarbiauti, kad nelegalus verslas galėtų veikti be kliūčių, todėl Nakis asmeniškai tikrindavo kiekvieną į policiją priimamą žmogų. Elitiniai Policijos departamento pareigūnai tarnavo šešėlinei ekonomikai ir buvo dešinioji Nakio ranka. Jų darbas buvo surinkti mokesčius iš nelegalių barų, azartinių lošimų salonų ir viešnamių, o prireikus apginti Atlantik Sičio reketininkus. Vienas pensininkas, buvęs policijos pareigūnas, taip prisimena savo pokalbį su Nakiu: „Man pasakė, kad esu priimtas į darbą, tačiau dar turiu pasikalbėti su Nakiu. Jis buvo labai draugiškas, teiravosi apie mano artimuosius. Pasakė, kad apylinkės lyderis yra geros nuomonės apie mano šeimą. Pabaigoje patarė man klausyti vyresniųjų pareigūnų nurodymų ir palinkėjo geros tarnybos.“[80]

Tuo metu žmonės, neturėję jokių socialinių garantijų ir teisės į darbą, buvo priklausomi nuo partijos malonės. Kad išsaugotų darbo vietą, miesto ir apygardos valdininkai privalėjo mokėti duoklę nuo vieno iki septynių procentų atlyginimo pagal einamas pareigas. Lazdos mokestis buvo renkamas dvidešimt šešis kartus per metus, paprastai algos mokėjimo dienomis. Visų Policijos departamentų vyresnieji privalėjo registruoti surinktus mokesčius nedideliuose Nakio sugrafuotuose blankuose, kuriuose būdavo nurodyta kiekvieno tarnautojo turima sumokėti suma ir stulpelis pažymėti, ar ji buvo gauta. Surinkti Nakiui dėkingumo mokestį buvo ne vienintelė policijos pareigūnų prievolė. Jie taip pat turėjo pasirūpinti, kad rinkimų dieną rinkėjai būtų labai aktyvūs. Balsuodavo visi, net mirę žmonės ir sezoniniai darbininkai, kurie lapkritį jau būdavo palikę miestą, dažnai net du ar tris kartus skirtinguose rinkimų punktuose.

Lazdos mokestis buvo ne vienintelis Nakio pasipelnymo šaltinis. Jis taip pat kontroliavo visus su municipalitetu sudaromus kontraktus statybos darbams, prekybai anglimis, daržovėmis, pieno ar kitais produktais ir kiekvienas rangovas turėjo mokėti duoklę. Nakio partija buvo gerai suderintas instrumentas, kurio kiekviena grandis atliko savo funkciją. Visi miesto ir apygardos valdininkai, su valdžia reikalų turintys verslininkai, rangovai, prekybininkai, šešėlinės ekonomikos veikėjai vienaip ar kitaip prisidėjo prie sklandaus respublikonų valdymo aparato funkcionavimo.

Nakio valdymo sistema buvo daug sudėtingesnė nei Komodoro – jo aparatas tapo formalia organizacija. Kunlis buvo

labai malonus žmogus. Jis padėdavo kiekvienam, šelpė vargšus iš nelegaliai įvairiais būdais surenkamų pinigų ir už tai buvo mylimas miesto žmonių. Nakis buvo puikus organizatorius. Po ryškia ir spalvinga kauke slėpėsi labai racionalus žmogus, sugebantis puikiai įvertinti situaciją ir suplanuoti ėjimus. Jis buvo nuovokus politikas ir strategas, gerai perpratęs žmogaus prigimtį. Žinojo, kas motyvuoja žmones, ypač Atlantik Sičio gyventojus. Nakiui valdant atsirado griežtai kontroliuojama politinių privilegijų paskirstymo sistema. Gerai sutvarkyta keturių Atlantik Sičio rinkimų apylinkių hierarchinė sistema buvo svarbiausias Nakio valdymo aparato ramstis, leidęs respublikonų partijai daugelį metų dominuoti politikoje.

Atlantik Sityje neišvengiamai turėjo atsirasti tokia valdymo sistema. Mieste, kurio ekonomika priklausė vien nuo turizmo ir kuriame daugelį metų dominavo vienintelė partija, turėjo atsirasti netolerancija pliuralizmui. Nelegalaus verslo produktai, kuriais mėgavosi turistai, buvo svarbiausia kurorto prekė, todėl reformatoriai ir kritikai buvo nepageidaujami mieste – jie galėjo tik pakenkti verslui. Vienintelį siekį turinčiam kurortui reikėjo vienminčių žmonių, nepripažįstančių kitų politinių ideologijų. Svarbiausia buvo, kad turizmo verslas klestėtų, visa kita jiems nerūpėjo. Pelningas verslas buvo vienintelė jų ideologija.

Nakis buvo profesionalus ir nuovokus politikas. Gerai suprasdamas miestiečių lūkesčius jis suvokė, kad turi išlaikyti vienintelį egzaminą – pasirūpinti, jog kurorto ekonomika klestėtų. Vienas iš būdų šį tikslą pasiekti – globoti šešėlinės ekonomikos veikėjus. Nelegalus verslas mieste ėmė veikti atvi-

rai ir kurortas iš tiesų klestėjo. Tai dar labiau sustiprino Nakio autoritetą partijoje.

Džonsono pavaldiniai, rinkimų apylinkių lyderiai, privalėjo rūpintis miestiečių poreikiais ne vien prieš rinkimus, o kasdien, ištisus metus. Keturios Atlantik Sičio apylinkės buvo padalytos į rajonus, kvartalus, gatves, kurių kiekvienas rinkėjas turėjo būti žinomas atsakingam pareigūnui. Jei kuriam iš jų nutikdavo bėda, Nakis iškart apie tai sužinodavo iš lojalių savo pavaduotojų. Neretai jis pasiūlydavo pagalbą, žmogui net nespėjus paprašyti. Kad ir kokia bėda ištikdavo miestietį, Džonsono partija visada rasdavo būdų jam padėti. Esant reikalui, Nakio aparatas veikė ir kaip įdarbinimo biuras – buvo kuriamos naujos darbo vietos valdžios struktūrose arba nelegalaus verslo savininkų buvo reikalaujama įdarbinti žmones.

Per Padėkos dieną ir Kalėdas visi skurdesni miesto gyventojai iš respublikonų partijos gaudavo dovanų po kalakutą ir krepšį daržovių. Žiemos mėnesiais sunkvežimiai anglių būdavo išpilami tuščiuose sklypuose įvairiuose miesto rajonuose, kad žmonės turėtų kuo pasišildyti namus. Šeimai netekus artimojo, į paskutinę kelionę jo palydėti visuomet ateidavo kvartalo, apylinkės įgaliotiniai, paprastai su apygardos lyderiais, dažnai į laidotuves atvykdavo ir pats Nakis. Tik jis mokėjo taip švelniai laikyti našlę už rankos ir kuždėti jai, koks nuostabus žmogus buvo jos vyras. Prireikus pasirūpindavo, kad uniformuotas vairuotojas vienu iš jo kadilakų parvežtų namo gedinčią šeimą. „Nepamirškite, kad Atlantik Sityje nėra kapinių, miestas juk saloje. Neturtingi žmonės iš tiesų būdavo labai dėkingi už tai, kad į salą juos parveždavo prabangiu automobiliu.“[81]

Dalyvauti miestiečių laidotuvėse buvo Nakio ir jo tarnautojų pareiga, kurią jie sąžiningai atlikdavo. Rūpindamasis rinkėjų poreikiais, Nakis stiprino savo valdymo aparato prestižą. Atlantik Sičio rinkėjai mylėjo jį ir buvo ištikimi rėmėjai.

Savo politinės valdžios apogėjų Nakis pasiekė po sėkmingų 1928 metų rinkimų. Tais metais jis rėmė Morganą Larsoną, kandidatavusį į gubernatoriaus postą, ir Hamiltoną Kiną, pretendavusį į JAV senatoriaus postą, – abu jo kandidatai laimėjo rinkimus. Po rinkimų sudaryta JAV Senato komisija tyrė skundus dėl rinkimų įstatymo pažeidimų. Kinas buvo apkaltintas davęs Nakiui tuščią nepasirašytą čekį. Buvo teigiama, jog 200 000 dolerių buvo panaudoti rinkėjų balsams pirkti. Čekis taip ir nerastas, tačiau rinkimai iš tiesų buvo verti dėmesio. Šį kartą Hadsono apygardos demokratai parėmė respublikonų kandidatus. Franko Heigo nurodymu, tūkstančiai demokratų atvyko į preliminarius respublikonų rinkimus paremti Larsono ir Kino. Net demokratų rinkimų štabo darbuotojai balsavo už respublikonų kandidatus. Kaip buvo rašoma komisijos tyrimo išvadose, beveik 22 000 Hadsono apygardos demokratų perbėgo į priešininkų stovyklą. Sunku patikėti, kad tai būtų buvę įmanoma be Nakio ir Heigo susitarimo. Kinas neigė kaltinimus ir tvirtino, kad jo rinkėjus sužavėjo nepakartojama Nakio asmenybė. Visuose susibūrimuose, kur kalbėdavo Nakis, „kiekvienas prieš pradėdamas kalbą prisiekdavo savo ištikimybę Dievui ir Enochui Džonsonui“. Kitais metais Larsonas ir Kinas pasiūlė Nakiui valstijos respublikonų partijos pirmininko postą, tačiau šis pasiūlymo atsisakė. Jis turėjo kur kas didesnę valdžią, nei galėjo suteikti kokie nors titulai ar pareigos.

Koks įtakingas buvo Nakis, rodo vienas jo susidūrimas su reformatorių grupe, pasivadinusia Šimto (angl. *One Hundred* – *vert. past.*) komitetu. Tai buvo idealistų grupė, kovojanti su šešėline kurorto ekonomika. Nakis paprasčiausiai pasišaipė iš jų.[82]

Reformatorių grupei vadovavo advokatas Samuelis Komlis. Daugelį metų kovodamas su miesto blogybėmis, Komlis bergždžiai daužė galvą į Atlantiko apygardos teisingumo sistemą. Kartu su Volteru Tompsonu jie varstė teisingumo rūmų duris ir ieškojo teisybės, tačiau Nakio imperija buvo nepajudinama. Komlio pasamdyti sekliai surinko patikimų liudytojų, galinčių patvirtinti ne vieną prostitucijos, azartinių lošimų ir nelegalios prekybos alkoholiu atvejį mieste. Rašytiniai jų parodymai buvo įteikti Atlantiko apygardos prokurorui Luisui Repetui, tam pačiam, kuris apkaltino pakrantės patrulius pasikėsinimu nužudyti žmogų. Repeto manymu, neužteko įrodymų, kad būtų galima iškelti bylas.

Komlis kreipėsi į civilinių bylų teismo teisėją Viljamą Smatersą ir pareikalavo uždaryti *Golden Inn*, gerai žinomą kazino, esantį *Missouri* aveniu. Teisėjas Smatersas jam atrėžė: „Aš ne reformatorius, o teisėjas.“ Nuo Nakio priklausomas teisėjas nebuvo linkęs kenkti kurorto pramogų verslui. Komlis nenuleido rankų ir kreipėsi į valstijos generalinį prokurorą E. L. Kacenbachą, bet ir šis prokuroras nenorėjo teptis rankų. „Kodėl turėčiau važiuoti į Atlantik Sitį, jei Aukščiausiasis Teismas manęs ten nesiunčia.“ Nieko Komlis nepešė ir iš teisėjo Liuterio Kempbelo: „Teisiškai jūs teisus, bet nemanau, kad visuomenė to norėtų.“ Žinoma, visi šie teisėjai buvo priklausomi nuo Nakio, tačiau tai buvo ne vienintelė priežastis, kodėl jie atsisakė

padėti Komliui. Atlantik Sičio žmonės buvo patenkinti esama tvarka. Šešėlinis verslas buvo svarbus miesto turizmo ekonomikai, tad niekas nenorėjo tampyti liūto už ūsų.

Galutinį pažeminimą Komlis ir reformatorių grupė patyrė 1930 metų sausio 31 dieną. Tądien Atlantik Sityje vyko du svarbūs renginiai. Komlis Tompsonas ir keletas dvasininkų surengė mitingą susibūrimų klube, esančiame *New York* aveniu. Tai buvo didžiausias kada nors reformatorių surengtas mitingas, į kurį susirinko beveik šeši šimtai dalyvių – dauguma jų buvo nevietiniai dvasininkai. Reformatoriai griežtai pasmerkė Nakį ir jo pavaduotojus. Jie lygino Atlantik Sitį su Sodoma ir Gomora, kaltino Džonsoną dėl iškreiptos miesto ekonomikos, tačiau jo tai nė kiek nejaudino – tą vakarą vyko „Nakio noktiurnas“ ir jis priėmė svečius.

Tuo metu, kai kovotojai už teisingumą negailestingai pliekė savo carą, Nakis *Ritz Carlton* viešbutyje linksmino gubernatorių, jo kabinetą ir visos valstijos įstatymų leidėjus, tiek respublikonus, tiek demokratus. „Nakio noktiurnus“ jis rengdavo norėdamas atsidėkoti draugams iš Trentono. Gubernatorius Larsonas buvo kviestas ir į reformatorių mitingą. Dėl jo mitingas net keletą kartų buvo atidėtas, nes gubernatoriui vis atsirasdavo skubių reikalų. Tą vakarą Larsonas pasirinko „Nakio noktiurną“. Linksmas pobūvis, į kurį niekas neatsisakydavo ateiti, gubernatorių viliojo labiau nei nuobodžios Sausojo įstatymo šalininkų ir reformatorių kalbos. Dvylikos patiekalų vakarienė prasidėjo apie vidurnaktį. Nakio svečiai buvo vaišinami gardžiausiais patiekalais ir brangiausiais gėrimais, jų paslaugoms buvo gražiausios kurorto moterys. Garbūs valstijos

politikai buvo žaisliukai Nakio rankose, tad miesto kritikams buvo naivu tikėtis jų pagalbos. Vis dėlto pačiam Nakiui politinė valdžia buvo tik priemonė pasiekti savų tikslų.

Tikrasis Atlantik Sičio boso pašaukimas buvo ne politika, o verslas. Nelegalaus verslo protegavimas buvo labai pelningas. Atlantik Sičio šešėlinė ekonomika kasmet atnešdavo Nakiui daugiau kaip 500 000 dolerių pelną. Jis gaudavo duoklę nuo kiekvienos alkoholinių gėrimų dėžės, įvežamos į Atlantik Sitį Sausojo įstatymo metais, rinkdavo mokesčius už „inspektavimą“, „informacijos suteikimą“ žirgų lenktynių totalizatorių organizatoriams, įnašą iš viešnamių, lošimo salonų.

Nakis draugavo ne vien su Atlantik Sičio šešėlinės ekonomikos veikėjais. XX amžiaus trečio dešimtmečio pabaigoje jis tapo patikimu Čarlzo Lučiano-Lakio šeimos nariu. Tuo metu, kai Nakis jau maudėsi savo šlovės spinduliuose, jaunas nuožmus gangsteris Lučianas dar tik skynėsi kelią į nusikalstamo pasaulio viršūnes. Du didžiausi Lučiano konkurentai buvo Maranzanai ir Maserijos. Abi nusikaltėlių šeimos norėjo prisivilioti Lučianą. Pasirinkęs vieną, Lučianas neišvengiamai būtų patekęs į kitos gaujos nemalonę. Galų gale jis prisidėjo prie Maserijų, tačiau bijojo Maranzanų šeimos keršo. Norėdamas įsitvirtinti nusikaltėlių pasaulyje, Lučianas, Mejeriui Lanskiui patarus, įsteigė visos šalies nusikalstamo pasaulio sindikatą. Šiam priklausė septyni (Lučianas buvo prietaringas, todėl pasirinko laimingą skaičių) ištikimiausi Lučiano sąjungininkai reketininkai.

Pagarsėjusi nusikaltėlių gauja, praminta Septyneto grupe, buvo tikra rakštis FTB agentams.[83] Gaujai priklausė Bagsio

ir Mejerio gauja (Bagas Sigalas ir Mejeris Lanskis), Niujorką kontroliavę reketininkai, turto prievartautojai ir kontrabandininkai; Džo Adonis iš Bruklino; Longis Zvilmanas ir Vilis Moretis, kontroliavę Long Ailandą ir šiaurinę Naujojo Džersio teritoriją; Karalius Saliamonas iš Bostono, veikęs Naujojoje Anglijoje; Haris Rosenas-Nigas iš Filadelfijos; pats Lučianas ir „Pietų Džersio pakrantės valdovas“ Nakis Džonsonas. Vos atsiradusi gauja veikė labai sėkmingai ir sudariusi aljansą su dvidešimt dviem gaujomis iki 1929 metų prekiavo, gamino, pardavinėjo ir tiekė alkoholinius gėrimus, protegavo nelegalaus verslo savininkus teritorijoje nuo Meino iki Floridos ir į vakarus iki Misisipės upės.

Tais pačiais metais, kai parėmė kandidatus į gubernatoriaus bei JAV senatoriaus postus ir atsisakė valstijos respublikonų partijos pirmininko pareigų, Nakis tapo svarbiu organizuoto nusikalstamo pasaulio žaidėju. Smito Džonsono sūnus iš tiesų daug pasiekė nuo tų laikų, kai dirbo savo tėvo, šerifo, pavaduotoju.

Nors Septyneto gauja veikė labai sėkmingai, Lučianas nebuvo patenkintas ir norėjo praplėsti įtakos zoną. Mejerio Lanskio pamokytas, Lučianas pradėjo propaguoti naujus veiklos metodus ir strategijas, iki šiol nenaudotas nusikalstamo pasaulio atstovų. Jis pasiūlė surengti visos valstijos reketininkų bosų suvažiavimą. Prireikė net kelių mėnesių, kol buvo sutarta ir numatyta suvažiavimo darbotvarkė, tačiau dėl susitikimo vietos niekas neabejojo. Visi pritarė, kad nusikalstamo pasaulio atstovų konferencijai tinkamiausias yra Atlantik Sitis. Tokio pasirinkimo priežastys buvo paprastos. Nakis valdė miestą,

kurio ne vienas gangsteris pavydėjo, ir galėjo mieste surengti suvažiavimą atvirai, nesislėpdamas. Reketininkams Atlantik Sityje nereikėjo bijoti policijos pareigūnų ar teisėtvarkos atstovų, nes abi šias institucijas kontroliavo Nakis. Delegatai galėjo atvykti ir išvykti iš miesto kada panorėję, neatkreipdami į save nepageidaujamo dėmesio. Reketininkai neabejojo, kad Džonsonas ir jo žmonės viskuo pasirūpins.

Lučiano suvažiavimas buvo numatytas 1929 metų antrą gegužės savaitę. Tai buvo istorinis įvykis. Iš visos šalies į miestą ėmė plaukti ilgi juodi limuzinai su gangsteriais. Iš Čikagos atvyko Alas Kaponė su draugužiu Džeiku Guziku; iš Filadelfijos – Maksas Hofas-Bubu su savo partneriais Vaksiu Gordonu ir Hariu Rosenu-Nigu; iš Klivlando atvažiavo Mo Dalicas su savo bendrais Lu Rotkopfu ir Čarlzu Poliziu; iš Bostono atvyko Karalius Saliamonas; Purpurinės gaujos vadeiva Eibas Bernšteinas, pats Detroito vadeiva, negalėjo atvykti, todėl atsiuntė savo atstovą; Kanzaso miesto gaujos vadeiva Tomas Pendergastas taip pat negalėjo dalyvauti, todėl atsiuntė savo pavaduotoją Džoną Lazijį; Longis Zvilmanas ir Vilis Moretis atstovavo Long Ailandui ir Šiaurės Džersiui. Be Nakio, kuris susikvietė visą miesto valdančiąją partiją, didžiausia delegacija buvo Lučiano ir Mejerio Lanskio (tuo metu šiam buvo medaus mėnuo) iš Niujorko: Kastelas, Lepkė ir Dačas Šulcas.

Suvažiavimo delegatams Nakis buvo rezervavęs kambarius *Breakers*, viename prabangiausių Bordvolko viešbučių, tačiau padarė apmaudžią klaidą. Viešbučio *Breakers* klientūra buvo vien baltaodžiai anglosaksų protestantai. Nakio pateiktame sąraše buvo anglosaksiškos pavardės, todėl, kai viešbutyje

pasirodė Alas Kaponė ir Nigas Rosenas, tarnautojai atsisakė juos įleisti. Džonsono nebuvo šalia ir viešbučio valdytojas nežinojo, kad Kaponė ir Nigas yra jo svečiai. Kas įvyko vėliau, geriau tegul papasakoja pats Lučianas (be abejo, per savo biografus):

> „Kažkas paskambino Nakiui Džonsonui. Reikalas buvo labai svarbus. Nakis perskambino. Netrukus ilga limuzinų virtinė pajudėjo iš *Breakers* kiemo ir pasuko *President* viešbučio link. Nakis Džonsonas, kaip visuomet įsisegęs raudoną gvazdiką švarko atlape, išėjo iš viešbučio pasitikti limuzinų eilės. Pastebėjęs Džonsoną, Kaponė sustabdė automobilių paradą viduryje gatvės. Nakis su Alu santykius aiškinosi čia pat, gatvėje. Džonsonas buvo visa pėda aukštesnis už Kaponę, jų balsai aidėjo kaip sirenos. Manau, juos girdėjo net Filadelfijoje. Vienas kitam jie nepasakė nė vieno padoraus žodžio. Džonsonas nuolat kartojo keturių raidžių keiksmažodį, kokio tuomet dar nebuvo, o Kaponė klykė visa gerkle ir kaltino Nakį prastai suorganizavus renginį. Paskui Nakis sugriebė Alą už rankos, įgrūdo į savo automobilį ir atsisukęs šūktelėjo: „O jūs, mulkiai, važiuokit paskui!“[84]

Kai visi delegatai buvo įkurdinti viešbučio kambariuose, pagaliau prasidėjo suvažiavimas. Pirmasis dienotvarkėje numatytas renginys buvo šeimininko Nakio svečių priėmimo vakaras. Dalyviams netrūko nieko – nei alkoholinių gėrimų, nei

maisto, nei moterų. Kai kurie buvo atsivežę žmonas ar merginas – joms Nakis padovanojo kailinius apsiaustus. Suvažiavimo delegatai linksminosi visą dieną ir tik paskui ėmėsi verslo reikalų. Kitą rytą papusryčiavę savo kambariuose delegatai išėjo į Bordvolko promenadą ir ten buvo vežiojami riedančiomis kėdėmis. Pasivažinėję jie paliko kėdes nebaigtos tiesti Bordvolko promenados gale ir patraukė į paplūdimį. Smėlėtoje pakrantėje jie nusimetė batus, kojines, atsiraitojo kelnes iki kelių ir braidžiodami jūroje ėmė aptarinėti verslo reikalus.

Ką tik gimusio nusikaltėlių organizacijų tinklo vadai kaip lygūs su lygiais diskutavo ir priėmė sprendimus kasdien niekieno netrukdomi vaikščiodami smėlėtu paplūdimiu po atviru dangumi. Svarbiausia tema buvo, kaip sustabdyti beprasmišką nusikalstamo pasaulio šeimų karą ir sukurti taikius aljansus tarytum atsaką pernelyg uolioms šeimoms ir jų gaujoms. Jie kalbėjo apie būtinybę taikiai bendradarbiauti. Tikslas buvo sumažinti niekam nereikalingą konkurenciją ir maksimaliai padidinti pelną. Alas Kaponė vėliau prisiminė šį suvažiavimą:

> „Pasakiau jiems, kad mums visiems užteks vietos, kad visi galime praturtėti ir kad metas liautis žudyti vieniems kitus. Pasakiau, jog turime dirbti savo darbą, kaip tai daro paprasti žmonės: grįžę namo po darbo apie jį nebegalvoja. Susitarti taikiai bendradarbiauti žmonėms, kurie daugelį metų kariavo vieni su kitais, nebuvo paprasta, tačiau, nepaisant nesutarimų, mes užkasėme karo kirvį ir nutarėme pradėti viską iš naujo. Sudarėme susitarimą daugiau nebekariauti ir visi jį pasirašėme.“[85]

Taip Atlantik Sityje, svetingo šeimininko Nakio Džonsono mieste, gimė pirmasis šalyje nusikalstamo pasaulio sindikatas.

Vis dėlto ne visi Nakio susitikimai su gangsteriais buvo tokie malonūs, kaip su Lakiu Lučianu.[86] 1932 metų žiemos vakarą Džonsonas „vaišino" Manhataną. Tai buvo vienas iš uždarų pobūvių, kai kiekvienam svečiui būdavo parūpinama moteris. Nakis, kaip paprastai apsuptas gražių moterų, persisotinęs sočiu maistu, apsvaigęs nuo šampano, sėdėjo ir mėgavosi malonumais. Netikėtai salone pasirodė nepažįstamas vyras ir pasakė norįs pasikalbėti su juo asmeniškai. Nakis, palaikęs jį vienu iš daugelio paslaugų prašytojų, pasiūlė jam užeiti į gretimą kambarį. Nepažįstamasis buvo Tonis Kudžinas-Geluonis, samdomas žudikas iš Pietų Filadelfijos. Nakiui nespėjus atsitokėti, nepažįstamasis įrėmė jam pistoletą į šonkaulius ir išsivedė laukan. Nusikaltėlis nuvežė Nakį į apleistą butą viename iš Bruklino daugiabučių. Labai greitai Džonsono pavaduotojai sužinojo, kad jų šeimininkas pagrobtas ir reikalaujama išpirkos. Nigas Rosenas inicijavo derybas su Kudžinu ir sumokėjo 100 000 dolerių išpirką, o Nakis gyvas ir sveikas grįžo namo. Buvo kalbama, jog Rosenas pats pasamdė Kudžiną ir sumokėjo išpirką, norėdamas pelnyti Nakio palankumą. Kad ir kokia buvo tikroji pagrobimo priežastis, Nakis atsidėkodamas Rosenui atrėžė dalį Atlantik Sičio nelegalios azartinių lošimų rinkos – leido administruoti kazino *Iowa* aveniu.

Nakio, kaip reketininko ir politiko, karjera atskleidžia jo asmenybės ir valdomo miesto sudėtingumą. Vienintelė kurorto paskirtis buvo linksminti žmones. Atlantik Sitis ir jo gyventojai be sąžinės graužaties „apiplėšinėjo" svečius, tačiau

jiems buvo labai svarbu, kad lankytojai savo pinigus paliktų šypsodamiesi. Džonsonas buvo puikus šio amato meistras, todėl buvo mylimas ir gerbiamas mieste. Nakis ir jo dragužiai buvo kurorto simbolis. Jam valdant reketininkai mieste buvo gerbiami kaip niekur kitur. Galimybė pasipelnyti iš nelegalios veiklos iškreipė miesto bendruomenės moralę. Nelegalių barų savininkai, azartinių lošimų salonų administratoriai, loterijų organizatoriai, suteneriai, prostitutės, korumpuoti policininkai ir politikai, kurie sveikoje bendruomenėje būtų buvę smerkiami ir laikomi visuomenės padugnėmis, Atlantik Sityje buvo gerbiami, o apsukresni už kitus buvo didvyriai ir pavyzdys kitiems. Tokie buvo Nakio imperijos pamatai – visas Atlantik Sitis buvo korumpuotas.

6

Sunkūs laikai Nakiui ir jo miestui

Ralfas Velofas ir Nakis Džonsonas į *Ritz Carlton* vestibiulį įžengė vienu metu: Velofas ką tik buvo įėjęs į viešbutį, o Džonsonas išėjo iš lifto. Abu nesitikėjo pamatyti vienas kito.[87] Velofas ketino kilti į devintą aukštą pas bosą, o Džonsonas buvo beišeinąs pasivaikščioti po pusryčių. Planavo susitikti su Velofu vėliau, vakare, tačiau šis nekantravo ir norėjo pasikalbėti su bosu kuo greičiau. Nakis matė, kad Velofas labai susijaudinęs, tačiau paėmė atkištą voką netaręs nė žodžio. Skaičiuodamas pinigus (voke buvo 1 200 dolerių savaitinis mokestis) jis nuolat tildė Velofą. Baigęs Džonsonas pasiteiravo Velofo, kas jam neduoda ramybės. Velofas norėjo užeiti į Nakio apartamentus pasikalbėti, tačiau jam buvo atsakyta: kad ir koks būtų reikalas, jie gali tai aptarti vestibiulyje.

Velofas nė nebandė slėpti susierzinimo. Kalbėdamas jis keletą kartų pakėlė balsą, Nakis atsakė jam trumpais žodžiais.

Bet kas stovėjęs vestibiulyje galėjo girdėti jų pokalbį. Sindikato nariai atsiuntė Velofą pasikalbėti su Džonsonu. Mieste buvo atsiradę naujų loterijos organizatorių, dirbusių be sindikato leidimo, o dorovės policija nieko nedarė. Džonsonas pasakė, kad veikiausiai bus įvykęs nesusipratimas. Jo dorovės policininkai gerai išmanė savo darbą ir registravo kiekvieną žaidėją. Paklaustas, ar kalbėjęs dėl šio reikalo su Ralfu Goldu, Velofas atsakė neigiamai. Džonsonas patarė pasikalbėti su kriminalistu Goldu ir pažadėjo, kad Goldas sutvarkys šį reikalą. Velofas lengviau atsikvėpė, ir juodu paspaudė vienas kitam rankas. Prieš jiems išsiskiriant, Nakis pasakė, kad Velofas sugrįžtų, jei Goldui nepavyktų sutvarkyti reikalo.

Triukšmingas Nakio gyvenimo stilius ir įžūlus įstatymų nepaisymas negalėjo likti nepastebėti, anksčiau ar vėliau jis turėjo tapti teisėsaugos taikiniu. Vis dėlto jis jau daugiau kaip dvidešimt metų mėgavosi neribota valdžia ir tvirtai savo gniaužtuose laikė Naujojo Džersio teisingumo sistemą. Nuo Vudrou Vilsono laikų niekas neišdrįso jam pasipriešinti, o valstijos įstatymai Džonsonui ir kurorto šešėlinio verslo atstovams tiesiog negaliojo. Po 1930 metų situacija ėmė keistis.

Kaip ir visai šaliai, Didžiosios krizės metai Atlantik Sičiui buvo sunkūs. Griūvant Amerikos ekonomikai, žmonės pirmiausia atsisakė atostogų, tad Atlantik Sitis prarado populiariausio šalies kurorto statusą. Į miestą vis dar atvykdavo darbininkų iš Filadelfijos, bet dažniausiai tik vienai dienai – palošti. Bordvolko prekiautojai buvo priversti be saiko taupyti, kad išgyventų, o daugelis klestėjusių verslų bankrutavo. Beveik visi didieji promenados viešbučiai veikė nuostolingai, o uždarius

dešimtį iš keturiolikos bankų savo turtą prarado ir daugelis investuotojų. Nekilnojamojo turto vertė, siekusi 317 milijonų dolerių, 1930 metais sumažėjo dviem trečdaliais. Mokesčiai mieste buvo didžiausi šalyje, todėl daugelis gyventojų prarado savo būstus. 1930 metų pabaigoje Atlantik Sičio skola vienam gyventojui buvo ne tik didžiausia klasėje nuo 30 000 iki 100 000, bet ir visoje apygardoje.

Prohibicijos panaikinimas 1933 metais dar labiau pablogino situaciją mieste. Nutarimas, turėjęs pagyvinti šalies ekonomiką, tik smarkiau pagilino kurorto ekonominę krizę. „Netekęs privilegijų, turėtų Sausojo įstatymo laikais, miestas labai kentėjo. Praradome daug nuolatinių klientų iš Filadelfijos.“[88] Panaikinus keturiolika metų veikusį Prohibicijos įstatymą, Atlantik Sitis nebebuvo toks patrauklus konvencijų rengėjams, tačiau, nepaisant miestą užgriuvusių sunkumų, Nakis ir šešėlinis verslas klestėjo.

Į kurortą su kiauru municipaliteto biudžetu ir merdėjančiu viešbučių bei pramogų verslu, kuriame klestėjo reketininkai, vis dažniau nusitaikydavo valstijos laikraščiai. Miesto blogybės tapo svarbiausia tema ir leidėjo Hersto laikraščiuose, su pasimėgavimu aprašinėjančiuose kiekvieną korupcijos skandalą. Laikraščių leidybos magnatas Viljamas Randolfas Herstas, buvęs nuolatinis kurorto lankytojas Sausojo įstatymo metais ir ne mažesnis moterų mylėtojas kaip Nakis, turėjo mieste meilužę. Atvykęs į kurortą jis dažnai susitikdavo su naktinio baro *Silver Slipper Saloon* šokėja. Nakis, kuriam mergina irgi patiko, pernelyg su ja suartėjo. Sužinojęs apie tai Herstas iškėlė bjaurią pavydo sceną ir grasino susidoroti su Nakiu. „Vienas

pažįstamas baro padavėjas pasakojo girdėjęs, kaip Herstas prisiekė atkeršyti. Kas galėjo pamanyti, kad tiek triukšmo kils dėl kažkokios mergšės."[89]

Keršydamas Herstas savo laikraščiuose išspausdino keletą straipsnių apie korupciją Atlantik Sityje ir juose Nakį vadino negailestingu diktatoriumi. Džonsonas, savo ruožtu, uždraudė kurorte pardavinėti Hersto laikraščius ir taip įsigijo amžiną priešą. Kaip tvirtino artimi Džonsono draugai, būtent Herstas paragino federalinę vyriausybę pasidomėti Nakio imperija. „Herstas pažinojo daugelį žmonių iš Franklino Delano Ruzvelto administracijos, todėl kai mieste pasirodė federaliniai agentai, niekas neabejojo, kad tai jo darbas."[90]

1936 metų lapkritį JAV mokesčių administratoriai ir FTB agentai, vadovaujant specialiajam agentui ir teisininkui Viljamui Frankui, pradėjo slaptą tyrimą Atlantik Sityje. Įsirengę štabą gyvenamuosiuose apartamentuose, agentai pirmiausia nustatė kazino, žirgų lenktynių totalizatorių, loterijos punktų ir viešnamių vietas mieste. Statydami už žirgus, pirkdami loterijos bilietus, agentai nustatė, kokio dydžio mokestis renkamas. Būdami mieste ir tiesiogiai bendraudami su miesto gyventojais, agentai nesunkiai nustatė svarbiausius šešėlinės Atlantik Sičio ekonomikos žaidėjus.

Viljamui Frankui ir jo žmonėms buvo akivaizdu, kad miesto bendruomenė yra šešėlinės ekonomikos dalis – niekas nė nebandė slėpti, kuo verčiasi. „Reketininkai veikė visiškai atvirai."[91] Totalizatoriai veikė dviejose judriausiose *Atlantic* ir *Pacific* aveniu ir kiekvienas praeivis galėdavo užeiti palošti. Kur yra viešnamiai, žinojo visi, ir niekas neapsimetė, kad jų mieste

nėra. Nelegali loterija, panaši į šiais laikais valstybės organizuojamas loterijas, vyko visur, o laimingi jos skaičiai priklausė nuo kelių organizuojamų žirgų lenktynių. „Sunku buvo rasti parduotuvę, kurioje nebūtų skelbiami laimingi skaičiai." Taip pat paaiškėjo, kad miesto policija ne tik žinojo apie nelegalų verslą, bet ir saugojo jį nuo teisėtvarkos. Turėdamas preliminarius agento Franko tyrimo rezultatus, finansų ministras Robertas Morgentau turėjo pakankamai įrodymų, kad galėtų imtis Džonsono ir jo miesto. Atlikti tyrimą tebuvo įprastinė procedūra.

Nakis, ne kartą audituotas JAV mokesčių administratorių, mokėjo tvarkyti savo pinigus ir nepalikdavo jokių galų.[92] Jis nevedė juodosios buhalterijos knygų ir nepaliko jokių įrašų, bankuose ir akcijų biržose neturėjo jokio turto – visus reikalus tvarkydavo grynaisiais. Jis visada rūpinosi, kad agentai tikrindami jo mokesčių deklaracijas neturėtų prie ko prikibti. Iki tyrimo Nakis kasmet laiku deklaruodavo apytikriai 36 000 dolerių metinį pelną. Jis paprastai nurodydavo 6 000 dolerių iždininko atlyginimą, o likusias įplaukas įvardydavo kaip komisinius, kurių šaltinio vėliau teisme negalėjo nurodyti nei Nakis, nei jo sekretorė, nei buhalteris. Taigi komisijai reikėjo įrodyti, kad 30 000 dolerių buvo nelegalios Nakio pajamos. Nurodęs „komisinius" kaip įplaukas – tai anuomet buvo nedraudžiama – Nakis galėdavo pasiteisinti deklaravęs pajamas, jei būtų apkaltintas kyšininkavimu.

Nakio nurodymu, panašiai savo pajamas deklaruodavo ir jo pavaduotojai. Džonsono žmonės kasmet laiku pateikdavo mokesčių deklaracijas: politikai kaip savo pragyvenimo šaltinį

paprastai nurodydavo oficialų atlyginimą, o reketininkai – „komisinius“. Iš gauto pelno atėmę išlaidas, kurias galėjo pateisinti, gautą sumą jie nurodydavo kaip metinį pelną, kitas, neteisėtai gautas, pajamas jie pavadindavo „komisiniais“. Dėl tokios praktikos vyriausybė vėliau pertvarkė pajamų deklaravimo įstatymus.

Tyrimą sunkino ir patys slaptą operaciją vykdantys agentai. Pirmaisiais tyrimo mėnesiais jų buvo nedaug, todėl niekas nė nepastebėdavo, tačiau, padidėjus Viljamo Franko grupei, vis dažniau įvairių dalykų klausinėjami žmonės greitai suprato, kad kiekvienas jų žingsnis sekamas. Paaiškėjus, jog mieste veikia FTB agentai, lojalūs Nakio imperijos kariai – miesto Policijos departamento vadovai ir patruliuojantys policininkai, prokuratūros valdininkai ir teisėjai – ėmė sekti agentus ir kasdien informuodavo Nakį, kas kokią dieną buvo apklaustas. Netrukus jis apie agentus žinojo daug daugiau, nei tyrėjai apie jį. Ne vien policija trukdė dirbti agentams: Nakis pasirūpino, kad visi miestiečiai žinotų apie svečius mieste, ir kiekvienas sutikęs bendradarbiauti su agentais būdavo įtraukiamas į juoduosius sąrašus.

Vienas iš pirmųjų dalykų, kuriuos tyrė Frankas ir jo agentai, buvo viešieji pirkimai. Niekam nebuvo paslaptis, kad kiekvienas kontraktas su municipalitetu turi savo kainą. Nuo Komodoro laikų ir iki jo Atlantik Sityje buvo imami kyšiai už kontraktus su miesto ir apygardos valdžia. Paprastai rangovai turėdavo mokėti nuo 5 iki 33,3 procentų gaunamo pelno, atsižvelgiant į veiklos pobūdį ir pelningumą. Tie, kurie atsisakydavo žaisti pagal taisykles, likdavo tuščiomis, o kontrak-

tą pasirašydavo kiti. Agentai buvo garantuoti, kad, patikrinę rangovų įmones, ras nedeklaruotų pajamų, kurias bus galima susieti su Džonsonu.

Greitkelio tiesimo darbų kontraktas buvo vienas iš pelningesnių, todėl buvo tikėtina, kad už jį sumokėta duoklė. Taigi, Džonas Tomlinas, ėjęs atsakingas pareigas miesto ir apygardos valdžios struktūrose (daugiau kaip dvidešimt metų jis vadovavo miesto respublikonų partijai ir buvo apygardos friholderių tarybos Kelių priežiūros komisijos pirmininkas), tapo pagrindiniu agentų taikiniu. Tomlino sūnus Morelis Tomlinas, tėvui patarus, buvo įsteigęs paslaugų teikimo bendrovę. Nuo 1929 iki 1936 metų ji laimėdavo beveik visus kelių tiesimo ir grindinio klojimo darbų kontraktus. Tomlinui, atsakingam apygardos pareigūnui, taip pat buvo pasiūlytas labai pelningas greitkelio *Black Horse Pike* atkarpos nuo Atlantik Sičio iki Filadelfijos tiesimo darbų kontraktas. Federalinį finansavimą keliui tiesti Džonsonui parūpino Hardingo administracija. Nakis, padėjęs Džersio kandidatams gerai pasirodyti preliminariuose partijos rinkimuose, buvo prezidento Hardingo favoritas. Šis net buvo pasikvietęs Džonsoną į Baltuosius rūmus praleisti naktį Linkolno lovoje. Atsidėkodamas už paramą, Nakis federalinės automagistralės atkarpą pavadino Hardingo vardu. Turėdamas ryšių tiek Vašingtone, tiek Trentone galėjo pasirinkti ir *Black Horse Pike* rangovus. Jis pasirinko Džono Tomlino sūnų.

Kai mokesčių administratoriai pradėjo tikrinti Morelį Tomliną, paaiškėjo, kad apskaita jo bendrovėje buvo tvarkoma labai aplaidžiai, tačiau buvo išsaugoti iš užsakovų gautų pajamų čekiai. Tomlino bankas bankrutavo Didžiosios

ekonominės krizės metais, todėl tyrėjai 1937-ųjų vasarą net keletą savaičių buvo priversti sėdėti užsidarę tvankiame sandėliuke, kol peržiūrėjo tūkstančius segtuvų ir suvedė visus galus. Kai reikiami dokumentai pagaliau buvo surasti, paaiškėjo, kad nuo 1928 iki 1935 metų Morelis Tomlinas gavo daugiau kaip 1,6 milijonus dolerių pajamų, o Džonas Tomlinas – daugiau kaip 500 000 dolerių. Morelis net nesivargino pildyti pajamų deklaracijų, o jo tėvas Džonas deklaravo simbolinę sumą, mažesnę nei neapmokestinamas minimumas.

Nesunku buvo nustatyti, kad pinigai į Džono Tomlino sąskaitą plaukdavo iš sūnaus bendrovės. Kai FTB pirmą kartą iškvietė Tomlinus pasiaiškinti dėl nedeklaruotų pajamų, tėvas ir sūnus atėjo apsirengę skarmalais ir dievagojosi esą skurdžiai. Kai vienas iš agentų parodė jiems neseniai laikraštyje išspausdintą nuotrauką, kurioje buvo Džonas Tomlinas su vakariniu kostiumu viename iš Nakio rengiamų politinių pobūvių, ir pagrasino kaltinimais, Tomlinai iškart pasisamdė advokatus, kuriems pinigų negailėjo. Tėvui ir sūnui buvo iškelta byla ir abu buvo pripažinti kaltais. Nors Tomlinams buvo siūloma neliečiamybė, jie atsisakė paliudyti, kad pelnu dalijosi su Nakiu.

Kitas viešasis pirkimas, sudominęs agento Franko tyrėjų grupę, buvo 1933–1935 metų atliekų išvežimo paslaugų kontraktas. Šio kontrakto rangovai buvo Čarlzas Beideris, mero Edvardo Beiderio brolis, taip pat Džeimsas Donachiu, Filadelfijos apygardos respublikonų partijos pirmininkas, ir Edvardas Grehemas. Jiems priklausė bendrovė pavadinimu *Charles L. Bader and Company*. Agentams išnarplioti šią bylą

buvo ypač paprasta. Iš Beiderio bendrovės įrašų buvo akivaizdu, kad įmonė nemokėjo mokesčių. Tikrinant buhalterines knygas, banko sąskaitas, čekius, buvo rastas ir įrodymas, kad Nakiui buvo sumokėtas kyšis. Bendrovės buhalterė, Beiderio duktė, turėjo išsaugojusi 10 000 dolerių čekio šaknelę su Nakio inicialais E. L. D. Šiuos pinigus Beideris ir Donachiu turėjo Nakiui perduoti grynaisiais.

Kad Nakiui buvo mokama duoklė, rodė ir vienos teismo bylos įrašai. Pelno nepasidalijantys ir nuolat besikivirčijantys Beideris, Donachiu ir Grehemas vieną savo ginčą sprendė teisme. Atlantiko apygardos kanclerio teismo nurodymu bendrovėje buvo atliktas auditas ir nustatyta, kad, be kitų išlaidų, bendrovė dar buvo sumokėjusi 10 000 dolerių kyšį. Tiek teisėjui, tiek kaltintojams turėjo nekilti abejonių, kad savivaldybei buvo sumokėtas kyšis už kontraktą, tačiau jokių veiksmų nebuvo imtasi. Nakis buvo labai įtakingas, o korumpuotam Atlantiko apygardos teismui kyšis atrodė paprasčiausios verslo išlaidos. Beideris, Donachiu ir Grehemas buvo nuteisti, tačiau agentams to buvo maža. Vienintelio įrodymo, jog Nakiui buvo sumokėtas 10 000 kyšis, nepakako, kad būtų galima jį apkaltinti pajamų slėpimu.

Specialusis agentas Viljamas Frankas, kuriam ši byla tapo asmeniniu iššūkiu, norėjo surinkti daugiau įrodymų prieš Džonsoną – Frankas neslėpė savo pasibjaurėjimo juo. Taigi, Franko vyrai toliau tikrino kontraktus, miesto sudarytus su valdžia. Vienas iš kontraktų, kurio negalėjo nepastebėti agentai, buvo Atlantik Sičio geležinkelio stoties statyba. 1933 metais Naujojo Džersio komunalinių paslaugų komiteto sprendimu dvi

Atlantik Sičio geležinkelio linijos turėjo būti reorganizuotos ir sujungtos į vieną Pensilvanija–Redingas–Sišoras liniją. Vienas iš šio projekto darbų buvo geležinkelio stoties statyba.

Didžiosios ekonominės krizės metais, kai rangovai varžėsi dėl kiekvieno darbo, Džonsonas lengva ranka padovanojo 2,4 milijonų dolerių vertės kontraktą *A. P. Miller, Inc.*, savo sąjungininko Tonio Milerio bendrovei. Pareigūnai, atsakingi už viešuosius pirkimus, buvo priklausomi nuo Nakio, tad šis galėjo rinktis rangovus. Pagal valstijos įstatymus, pusę statybos išlaidų turėjo apmokėti geležinkelio bendrovė, kitą pusę – Komunalinių paslaugų komitetas. Tuo pasirūpino meras Haris Bakarakas, atstovavęs Atlantik Sičiui Komunalinių paslaugų komitete ir besąlygiškai vykdęs Nakio nurodymus. Projektas dar turėjo būti oficialiai patvirtintas Trentone ir miesto valdžiai reikėjo patvirtinti statybos vietą, bet ir šiais reikalais pasirūpino Nakis. Na, o geležinkelininkai buvo praktiški žmonės ir neprieštaravo jo pasirinkimui. Vienintelis jų reikalavimas buvo, kad darbus atliktų kompetentinga bendrovė. Nakis pasirūpino, kad kontraktas būtų pasirašytas su *A. P. Miller, Inc.*

Tikrindami Milerio bendrovę tyrėjai nustatė, kad 1935-aisiais, paskutiniais kontrakto metais, bendrovė oficialiai išmokėjo 60 000 dolerių atlygį miesto advokatui Džozefui A. Korijui. Bendrovė deklaravo iš kontrakto gavusi apytikriai 240 000 dolerių pelną. Tų metų deklaracijoje taip pat buvo nurodyta, kad bendrovė turėjusi 1 150 dolerių išlaidų. 60 000 dolerių buvo nuslėpti kaip statybų išlaidos. Pagal kelias Korijo išrašytas sąskaitas, bendrovė buvo išmokėjusi jam 60 000 dolerių, tačiau šie pinigai nepateko į Korijo banką – jis pinigus pasiėmė grynaisiais.

Džo Korijas buvo artimas Nakio draugas ir politinis sąjungininkas. Jis padėdavo partijai susirinkti italų kilmės rinkėjų balsus *Duck Town* kvartale. Daugelį metų Nakio pavedimus vykdžiusiam Korijui buvo dosniai atsilyginama. Mainais už jo lojalumą ir reikiamų partijai balsų parūpinimą Nakis visus savo klientus siųsdavo pas Koriją. Remiamas ir proteguojamas Nakio jis buvo išrinktas į asamblėją ir paskirtas laikinuoju civilinių bylų teismo teisėju, o vėliau – teisėju. Viena iš bendrovių, kuriai atstovavo Korijas prieš pradėdamas eiti teisėjo pareigas, buvo *A. P. Miller, Inc.*

1935 metais Korijas deklaravo 20 800 dolerių pajamų. Jis sutiko priimti agentus savo kabinete. Paklaustas, kodėl deklaracijoje nebuvo nurodyta 60 000 dolerių, kuriuos buvo gavęs už suteiktas paslaugas, Korijas pasiteisino turėjęs išlaidų, tačiau kokių – atskleisti negalėjo. Agentams primygtinai reikalaujant įrodymų, jis labai pasipiktino. Į mantiją įsisupęs piktai žingsniavo po kabinetą ir šaukė, kaip drįstama abejoti jo, teisėjo, sąžiningumu. Korijo arogancija užpykdė Viljamą Franką, todėl šis liepė savo agentams giliau pasikapstyti Korijo buhalterijoje. Agentų laimei, Korijo bankas skrupulingai registravo visas savo klientų operacijas.

Peržiūrėję bendrovės finansinių operacijų istoriją, agentai po kelių dienų vėl apsilankė pas Koriją, šįkart su įrodymais, kad 1935 metais jis neturėjęs 40 000 dolerių išlaidų. Teisėjo orumas bemat subliuško. Korijas prisipažino deklaracijoje nenurodęs visų pajamų. Jis sutiko sumokėti visus mokesčius ir visas baudas, jei tyrėjai skirtų. Norėjo kuo greičiau baigti „šį reikalą“ ir viską pamiršti, tačiau FTB agentai nebuvo linkę

derėtis su teisėju ir pareikalavo paaiškinti, už kokias paslaugas jam buvo sumokėta 60 000 dolerių. Agentai taip pat įspėjo, kad jam gresia baudžiamoji atsakomybė dėl vengimo mokėti mokesčius, ir pasiūlė bendradarbiauti.

Bendradarbiauti Korijas atsisakė. Nuo 1937 metų spalio iki 1938 metų balandžio teisėjas padarė viską, kad išvengtų baudžiamosios atsakomybės. Jis sumokėjo visus mokesčius, Nakis pasinaudojo visais įmanomais ryšiais, kad išgelbėtų įtakingo teisėjo kailį, netgi asmeniškai kreipėsi pagalbos į JAV generalinį prokurorą Robertą H. Džeksoną, tačiau niekas jam negalėjo padėti. Nepaisant visų pastangų, byla prieš Koriją nebuvo nutraukta. 1938 metų gegužę didžioji federalinė komisija Korijų apkaltino dėl vengimo mokėti mokesčius ir klaidingų duomenų pateikimo JAV mokesčių administratoriams. Teisėjas net keletą kartų patyrė nervinį sukrėtimą. Iki metų pabaigos jis gydėsi sanatorijoje.

Korijo bylos nagrinėjimas buvo numatytas 1939 metų sausį. Supratęs, kad baudžiamosios atsakomybės išvengti nepavyks, Korijas nusprendė kalbėti. Mainais už suteiktą neliečiamybę, jis prisipažino FTB agentams, kad 60 000 dolerių buvo ne užmokestis už teisines paslaugas, o dalis pelno iš geležinkelio stoties statybos kontrakto, kurį Korijas, Mileris ir Nakis turėjo pasidalyti. „Džo Korijas mus labai nustebino. Visi manėme, kad jis laikys liežuvį už dantų ir sės į kalėjimą."[93]

Pasak Korijo, Mileris mainais už kontraktą turėjo Nakiui mokėti tris penktadalius pelno, gaunamo atskaičius visus mokesčius. Korijas su Mileriu buvo geri pažįstami ir turėjo savų susitarimų. Jų manymu, pelnas turėjo būti dalijamas į tris

lygias dalis. Nakis, nepasitikėjęs Mileriu, pareikalavo sudaryti raštišką susitarimą. Rengiant šį dokumentą, Mileriui atstovavo Korijas, o Nakiui – Atlantiko apygardos teisėjas Lindlis Džefersas. Korijas tikėjo, kad dokumentas buvo sunaikintas 1935 metais, kai visi trys sutarė kitaip išgryninti pinigus, kad nereikėtų mokėti mokesčių, tačiau paaiškėjo, jog rengti dokumentą padėjusi sekretorė buvo išsaugojusi stenogramą ir galėjo pagal ją atkurti dokumento tekstą.

Korijas paliudijo, jog 1935 metų rugsėjį Tonis Mileris, pirmą kartą gavęs 70 000 dolerių užmokestį, pasiūlė 60 000 dolerių pervesti Korijui neva kaip užmokestį už teisines paslaugas, kad bendrovė galėtų nurodyti šią sumą kaip išlaidas. Pagal ankstesnį susitarimą, įmonė turėjo sumokėti visus mokesčius ir tik tada išmokėti dividendus Mileriui. Taigi šis davė Korijui 60 000 dolerių už „teisines paslaugas“, o Korijas turėjo deklaruoti pinigus kaip asmenines pajamas ir sumokėti 13 200 dolerių pajamų mokesčio. Likusius 46 800 dolerių visi trys turėjo pasidalyti: Mileriui turėjo atitekti 9 400 dolerių, Korijui – 9 x 400, o Nakiui – likę 28 000 dolerių. Korijo manymu, Mileris, o ne Nakis, turėjo gauti didesnę dalį, nes būtent Milerio ir jo korporacijos pajamų deklaravimo machinacija „sutaupė“ jiems 25 000 dolerių, kuriuos šiaip būtų sumokėję kaip mokesčius.

Korijo godumas sužlugdė Milerio planą.[94] Užuot deklaravęs šio duotus 60 000 dolerių ir sumokėjęs 13 200 dolerių pajamų mokesčio, Korijas tiesiog susikišo pinigus į kišenę. Jis teisinosi pasielgęs taip todėl, kad Mileris nesilaikęs jųdviejų susitarimo. 1936 metais, dar iki pajamų deklaravimo, Korijas

sužinojo, kad Mileris nuslėpė nuo jo dalį pelno, todėl, nieko nesakęs nei Mileriui, nei Korijui, 13 200 dolerių pasiliko sau. Kruopščiai patikrinę Korijo parodymus, FTB agentai įsitikino, kad jis sakė tiesą, tačiau tai dar nebuvo įrodymas, jog Nakiui buvo mokama duoklė. Nors sutartyje, kurią redagavo Korijas ir Džefersas, Džonsonui buvo numatytas trečdalis rangovų pelno nuo daugiau kaip 240 000 dolerių, agentai tegalėjo įrodyti, kad jam vieną kartą buvo sumokėta 28 000 dolerių.

Tyrimas pajudėjo iš mirties taško, tačiau Viljamas Frankas nebuvo patenkintas. Vien įrodymo, kad buvo sumokėta 28 000 dolerių, nepakako, kad Nakiui būtų galima iškelti bylą dėl vengimo mokėti mokesčius, nes 1935 metais jis deklaravo 56 000 dolerių išlaidų. Neturėdamas kito pasirinkimo, Frankas rekomendavo pateikti Džonsonui kaltinimus tik dėl susimokymo su *A. P. Miller, Inc.* slepiant pajamas.

1939 metų gegužės 10 dieną didžioji federalinė komisija nusprendė, kad pakanka įrodymų apkaltinti Nakį ir Milerį, tačiau Viljamas Frankas buvo nepatenkintas savo tyrimo rezultatais. Po dvejų su puse metų triūso, be Korijo parodymų, jis daugiau nieko neturėjo. Frankas būgštavo, kad tokią valdžią turintis Nakis gali išvengti baudžiamosios atsakomybės. Jam būtų užtekę nutildyti Koriją, ir byla būtų žlugusi. Nei Frankas, nei JAV prokuratūra netikėjo, kad kaltinimų dėl susimokymo pakaks nuteisti Nakį, ypač turint galvoje, jog svarbiausias bylos liudytojas taip pat buvo kaltinamasis. Reikėjo rimtesnių įkalčių.

Maždaug tuo pačiu metu Franko agentai ėmėsi ir svarbiausių Atlantik Sičio šešėlinės ekonomikos veikėjų. Buvo pasi-

rinkta bauginimo taktika. Jie be atrankos tikrino visus reketininkus, tikėdamiesi, kad atsiras tokių, kurie neatlaikę spaudimo prisipažins mokėję Nakiui už apsaugą. Reketininkus labiausiai viliojo prostitucijos ir azartinių lošimų verslas. Atlikus preliminarų tyrimą, buvo nustatyti aštuoni dideli prostitucijos verslo tinklai (buvo rasta ir daugybė mažų, klestinčių viešnamių), 25 lažybų organizavimo punktai ir kazino, devyni loterijų organizavimo tinklai ir daugiau kaip 800 loterijos punktų. Atlantik Sityje mokesčių inspektoriams iš tiesų buvo ką veikti. Surasti galimų kaltinamųjų buvo nesunku. Įstatymo pažeidimo atvejų buvo tiek daug, jog surinktų įrodymų būtų pakakę šimtams bylų, tačiau agentams reikėjo įtariamųjų, kurie prispausti prakalbėtų. Pirmiausia jie ėmėsi viešnamių ponių.

1937 metų vasarą federalinė valdžia pradėjo atakuoti kurorto prostitucijos verslą dviem frontais. Tuo metu, kai Franko vyrai pradėjo domėtis viešnamių šeimininkėmis, mieste pasirodė dar viena federalinių tyrėjų grupė skundams tirti. Buvo skundžiamasi, kad į kurortą atvežama labai daug moterų prostitucijai. 1937 metų rugpjūčio 30 dieną FTB surengė reidus į visus viešnamius ir areštavo viešnamių šeimininkes, „gyventojas“ bei klientus – iš viso buvo suimta daugiau kaip 200 asmenų (140 iš jų buvo prostitutės).

Prostitutės buvo sulaikytos valstijos apygardos teismų kaip daiktiniai įrodymai. Joms davus parodymus, visoms viešnamių šeimininkėms ir trisdešimčiai sutenerių buvo pareikšti kaltinimai dėl prekybos baltaisiais žmonėmis. Tarp apkaltintųjų buvo Atlantiko apygardos šerifo pavaduotojas Rėjus Bornas, Atlantik Sičio mero padėjėjas Leo Levis, taip pat Nakio

asmens sargybinis ir patarnautojas Luisas Keselas. Reketininkas Bornas kas savaitę rinkdavo duoklę už apsaugą iš viešnamių šeimininkių. Levis ir Keselas buvo vieni iš kelių viešnamių tinklo organizatorių. Beveik keturiasdešimt svarbių Atlantik Sičio prostitucijos organizatorių buvo nuteisti už prekybą žmonėmis, tačiau nė vienas iš jų nesutiko bendradarbiauti su Franku ir jo agentais. Tyrėjai tuomet pateikė kaltinimus nuteistiesiems ir dėl vengimo mokėti mokesčius.

Viešnamių šeimininkės, kaip visi Atlantik Sičio šešėlinės ekonomikos veikėjai, reikalus tvarkė tik grynaisiais, todėl federaliniai agentai turėjo būti išradingi. Apklausę prostitutes, sulaikytas kaip daiktinius įrodymus, agentai nustatė jų uždarbį. Atlantik Sityje prostitutės pusę uždarbio atiduodavo viešnamio šeimininkėms. Iš gauto atlygio dar būdavo išskaičiuojama už paslaugas gydytojui, reguliariai tikrinančiam merginas, ir skalbyklos patarnavimus – šis užmokestis padėjo agentams nustatyti, kiek klientų merginos aptarnaudavo. Surinkę visą informaciją, FTB agentai galėjo gana tiksliai nustatyti, kiek pelno gaudavo kiekvienas viešbutis. Kaltinimai dėl vengimo mokėti mokesčius buvo pateikti ir viešnamių šeimininkėms, tačiau nė viena iš jų nesutiko bendradarbiauti su teisėtvarka. „Tos senos kekšės buvo nepajudinamos.“[95]

Prostitucija, nors ir pelningas verslas, buvo laikoma tik žaidimu. Kur kas rimtesnis užsiėmimas Atlantik Sityje buvo azartinių lošimų verslas. Azartinių lošimų mieste buvo kokių tik nori, pagal kiekvieno kišenę ir skonį. Daugelį metų azartinių lošimų verslas dominavo kurorto ekonomikoje, o jo atstovai buvo neatsiejama bendruomenės dalis. Kiekvienas politi-

kas privalėjo skaitytis su jais. Nakis buvo gudrus ir klastingas politikas, tačiau vien gudrumu ir klasta jis nebūtų išsaugojęs valdžios trisdešimt metų. „Nakis taip ilgai buvo miesto bosas todėl, kad davė žmonėms tai, ko jie prašė. Jam valdant kiekvienas turėjo galimybę be baimės užsidirbti vieną kitą dolerį.“[96] Jei Nakis nebūtų globojęs reketininkų, šie jį būtų pakeitę kitu daug anksčiau, nei mieste pasirodė Viljamas Frankas ir FTB agentai.

Agentai taip pat nustatė, kad restoranai ir naktiniai klubai dažnai turėjo lošimų salonus tarp gatvės parduotuvių. Salonai veikė visai atvirai, tarsi būtų buvę legalūs, ir kiekvienas praeivis galėdavo užsukti palošti. Vieni lošimo namai buvo labai kuklūs, su išrikiuotų medinių suolų eilėmis, kiti prabangūs, apstatyti patogiais baldais. Buvo ir dviaukščių: pirmame aukšte paprastai būdavo kuklūs salonai, kuriuose lošėjai statydavo nuo 50 centų iki dolerio, antrame – prabangūs, apstatyti minkštais baldais, skirti turtingiems klientams, kurie statydavo nuo penkių iki dešimties dolerių. Kazino šeimininkai nemokamai vaišindavo lošėjus valgiais ir gėrimais, o nuolatiniams klientams dar ir sumokėdavo už traukinio bilietus.

Kad į miestą atvažiuodavo daug lošėjų, buvo galima nustatyti iš didelių laimėjimų, kurie būdavo išmokami po žirgų lenktynių. Kitaip tariant, lažybų organizatoriai nebūtų galėję išmokėti didelių laimėjimų, jei nebūtų buvę daug lažybininkų. Šį verslą visiškai kontroliavo Nakis. 1935 metais nuvykęs į Čikagą, jis susitarė su nusikalstamo pasaulio naujienų agentūra, kad jam būtų suteikta privilegija Atlantik Sityje skelbti žirgų lenktynių rezultatus. Visi miesto salonai už suteiktą

informaciją turėjo mokėti Nakiui po 200 dolerių kas savaitę. 40 dolerių iš šios sumos buvo atiduodama nusikaltėlių naujienų agentūrai, visa kita likdavo Nakiui.

Daugelyje lošimo salonų buvo siūlomi įvairiausi lošimai, pradedant žirgų lenktynių totalizatoriais, loterijomis, baigiant pokeriu, kauliukais ir rulete. Didžiausiuose salonuose, kur buvo organizuojami žirgų lenktynių totalizatoriai, paprastai stovėdavo ir lošimo stalai, kur buvo galima palošti pokerį ar kauliukais, čia pat buvo galima atsilošti ar pralošti paskutinius pinigus žirgų lenktynių totalizatoriuje. Prabangesni kazino dažniausiai priklausė naktiniams klubams. Tokiuose salonuose, kaip geriausiuose pasaulio kazino, lošėjai galėjo išsinuomoti kambarį, pavalgyti, išgerti ir pasisamdyti kekšę. Mažesni miesto salonai per dieną vidutiniškai išmokėdavo nuo 500 iki 1 000 dolerių, o didesni – nuo 5 000 iki 6 000 dolerių laimėjimų.

Nakio valdymo laikotarpiu labai populiarūs buvo šie kazino: *500 Club*, *Paradise Cafe*, *Club Harlem*, *Little Belmont*, *Bath and Turf Club*, *Cliquot Club* ir *Babette*, vienas prabangiausių tos eros kazino, į kurį žmonės plaukdavo iš visos šalies. „Į *Babette* patekti galėjo tik patys geriausi žmonės. Čia buvo gardžiausi kepsniai, didžiausias gėrimų pasirinkimas visame mieste ir linksmiausios pramogos. Klube esu mačiusi Miltoną Berlą, tuomet jis dar buvo niekam nežinomas.“[97]

Naktiniai klubai, kuriuose koncertuodavo Brodvėjaus ir Holivudo žvaigždės, buvo žinomi visoje šalyje. Garsūs atlikėjai gal ir nenešė pelno, bet priviliodavo į kazino daugiau lošėjų. Atlantik Sičio naktinių klubų savininkai buvo nusikaltėliai,

gyvenantys palaidą gyvenimą. Daugelis jų buvo ne kartą teisti, todėl dažnai turėdavo pravardę ar slapyvardį: Viljamas Kanovicas buvo vadinamas Tapetiniu Viliu, Lu Kuris – Mažyliu Lu Kāriu, Maiklas Kurčijo – daktaru Kuču, Martiną Maiklą visi vadino Pietiečiu Džeku. Tikrasis Nakio vardas Enochas būtų skambėjęs keistokai tokioje draugijoje.

Dažniausiai Atlantik Sičio reketininkų globojamas azartinis lošimas buvo skaičių loterija. Tai, kad 66 000 nuolatinių gyventojų turinčiame kurorte, turint galvoje, kad vidutinis lošėjas statydavo nuo penkių iki dešimties centų, veikė neįtikėtinai daug lošimo salonų, rodė loterijos organizatorių pelnas. Skaičių loterijos sindikatas kasdien uždirbdavo nuo 5 000 iki 6 000 dolerių – nuo 1,5 iki 2 milijonų per metus. Skaičių loterija buvo tokia populiari, jog lošimas mieste buvo organizuojamas net du kartus per dieną, ryte ir vakare. Tyrimo metu federaliniai agentai patikrino ir apklausė beveik 1 500 miesto prekybininkų. 830 iš jų raštu patvirtino, kad jų parduotuvėse buvo žaidžiama loterija, 200 ar 300 asmenų atsisakė savo parodymus patvirtinti raštu. „Nuėjęs į parduotuvę ant kampo nusipirkti pieno galėjai dalyvauti loterijoje. Kone kiekvienas verslininkas, be savo pagrindinio verslo, dar organizuodavo skaičių loterijas."[98] Nakis sugebėjo priversti visus miestiečius bendradarbiauti su reketininkais.

Iki 1939 metų pavasario buvo iškelta daugiau kaip keturiasdešimt bylų. Pirmiausia kaltinimai buvo pareikšti reketininkams Viljamui Kanovicui ir Deividui Fišeriui, žirgų lenktynių totalizatoriaus organizatoriams, o vėliau – svarbiausiems skaičių loterijos sindikato veikėjams. Maždaug tuo pačiu metu

buvo pradėtos kelti bylos apygardos automagistralės ir atliekų išvežimo paslaugų kontraktų rangovams. Beveik trisdešimt ištikimų Nakio pavaduotojų laukė teismo. Agentai darė jiems didžiulį spaudimą. Net keletą kartų kaltinamieji buvo iškviesti į Kamdeną atsakyti į didžiosios federalinės komisijos klausimus, tačiau nė vienas iš jų nepalūžo. Atlantik Sičio reketininkai tylėdami išklausė kaltinimus dėl teismo negerbimo, melagingų parodymų davimo ir atsisakė liudyti prieš Nakį.

Pirmasis dėl vengimo mokėti mokesčius buvo teisiamas Ostinas Klarkas, skaičių loterijos sindikato bankininkas. Teisėjas buvo priverstas iš teismo salės išprašyti tris Nakio pasamdytus banditus, kurie grėsmingai sėdėjo priešais liudytojus, tačiau daugiau incidentų nebuvo. Klarkas buvo pripažintas kaltu ir nuteistas kalėti trejus metus, tačiau bendradarbiauti su teisėsauga atsisakė. Federaliniai agentai tikėjosi, kad Klarkui paskelbtas nuosprendis išgąsdins skaičių loterijos sindikato narius ir privers juos kalbėti, tačiau jie klydo. Nakio pavaduotojai liko ištikimi.

Po Ostino Klarko teismo Nakis ir jo žmonės pradėjo visais įmanomais būdais trukdyti vyriausybės teisminiam procesui. Prieš kitų bylų nagrinėjimą agentai kvietėsi gynėjų liudytojus į FTB būstinę, įsikūrusią *Pacific* aveniu, antrame pašto aukšte, tačiau daugelis iš jų neatėjo, o atėjusieji po susitikimo su valstijos teisėsaugos atstovais Nakio žmonių buvo tempiami į prokuratūrą ir kamantinėjami. Viljamo Franko neišmušė iš vėžių toks organizuotas Nakio pasipriešinimas, bet tegul apie tai papasakoja specialusis agentas:

> „Nebuvo abejonių, kad opozicija buvo labai gerai organizuota. Greitai supratome, jog melagingi parodymai buvo ne pavieniai atvejai, o dalis gerai organizuoto sąmokslo, taip pat supratome, kad jiems talkino teisininkai. Per prisiekusiųjų posėdžius pašto vestibiulyje visą laiką lūkuriuodavo keletas advokatų, pasiruošusių bet kada įžengti į teismo salę ir apginti bet ką, apkaltintą teismo negerbimu ar melagingų parodymų davimu. Buvo akivaizdu, kad šie teisininkai ne asmeniniai kaltinamųjų gynėjai, o sąmokslo organizatorių samdiniai. Vienas iš jų gynė kone kiekvieną kaltinamąjį."[99]

Frankas suprato, kad jo kova su Nakiu tik prasidėjo.

Be Ostino Klarko, dėl smulkių nusižengimų buvo nuteista dar keletas kaltinamųjų (visi jie atsisakė bendradarbiauti su vyriausybės teisėjais). Pirmas skaudus smūgis, pataikęs į pačią Nakio imperijos širdį, buvo keturiolikos skaičių loterijos bankininkų teismas. Jie buvo kaltinami susimokę duoti melagingus parodymus ir vengę mokėti mokesčius.

Kai 1940 metų balandžio 29 dieną prasidėjo teismas, agentai tikėjosi, kad visi keturiolika bankininkų bus nuteisti. Be agentų, kaltintojai į teismą duoti parodymų kvietė ir kaltinamųjų tarnautojus. Šie žmonės per mažai žinojo, kad būtų galėję pakenkti Nakiui, ir per mažai uždirbo, kad būtų rizikavę sėsti į kalėjimą dėl melagingų parodymų. Teisme jie patvirtino didžiajai komisijai duotus parodymus, tačiau per kryžminę apklausą į visus gynėjų primenamuosius klausimus atsakė teigia-

mai. Tokie liudytojai buvo nepatikimi, todėl ieškovai teikdami kaltinimus galėjo remtis tik telefoninių pokalbių įrašais ir pačių kaltinamųjų parodymais. Deja, prisiekusiųjų tokie įkalčiai neįtikino ir po dviejų dienų svarstymo teismas nusprendė, kad nepakanka įrodymų. Vis dėlto Viljamas Frankas neketino pasiduoti. Jis kreipėsi į JAV prokuratūrą, kad byla būtų peržiūrėta. Pakartotinis svarstymas buvo numatytas liepos mėnesį.

Praėjus kelioms savaitėms po pirmojo bylos nagrinėjimo, teismui pirmininkavęs teisėjas gavo laišką, informuojantį, kad vienas iš ginamųjų advokatų buvo papirkęs keletą prisiekusiųjų teismo teisėjų. Nors agentai negalėjo įrodyti, kad buvo sumokėtas kyšis, vėliau buvo surinkta daugiau įrodymų prieš kaltinamuosius. Be kaltinamųjų, buvo nuteistas ir vienas iš jų advokatų už prisiekusiųjų teismo teisėjų papirkimą. Advokatas Izidorius Vorfas, JAV prokuroro padėjėjas, po metų taip pat neteko teisės advokatauti.

Antras keturiolikos skaičių loterijos bankininkų teismas prasidėjo 1940 metų liepos 8 dieną. Procesas vyko kur kas sklandžiau nei pirmą kartą ir kaltintojai buvo tikri, kad šįkart kaltinamieji bus nuteisti, tačiau šie atrodė visiškai ramūs ir nesijaudino dėl teismo baigties. Tik du iš jų buvo pasisamdę advokatus, bet advokatai gynė juos, tarsi byla jau būtų buvusi pralaimėta. Agentai, prokurorai ir teisėjai buvo pribloškti, kai prisiekusiųjų teismas paskelbė išteisinamąjį verdiktą.

Viljamas Frankas būgštavo, kad tyrimas pakliuvo į aklavietę. Jis nė kiek neabejojo, kad kaltinamiesiems padėjo Nakis. Teismui pirmininkavusį teisėją Bigsą labai nustebino prisiekusiųjų teismo verdiktas, todėl jis pasiūlė Frankui ir jo agen-

tams apklausti teisėjus. Apklausos rezultatai pribloškė visus. Paaiškėjo, kad vienas iš prisiekusiųjų Džozefas Fermanas buvo pakištas – kai kurių manymu, tuo pasirūpino vienas Nakio draugų iš Federalinio teismo kanceliarijos. Fermanas asmeniškai pažinojo du ginamųjų advokatus, Karlą Kiselmaną ir Skotą Čerčeskį. Fermano brolis buvo advokatas ir turėjo ryšių su Kiselmanu. Kiselmanas ir Čerčeskis dažnai susitikdavo su Fermanu neoficialioje aplinkoje – papietauti ar pažaisti pulo Kamdeno *Walt Whitman* viešbutyje. Nei Kiselmanas, nei Čerčeskis nebuvo nurodę, kad pažįsta vieną iš prisiekusiųjų teismo teisėjų.

Prisiekusiųjų apklausa parodė, kad Viljamas Frankas neturėjo jokių šansų laimėti bylą. Teisėjai taip pat papasakojo, kad Fermanas iš pat pradžių nepagarbiai kalbėjo apie teismą, šaipėsi iš teisėjų ir kaltintojų. Svarstymo metu aštuoni iš prisiekusiųjų teismo teisėjų balsavo už kaltinamąjį nuosprendį, keturi – prieš, tačiau labai įtaigus ir užsispyręs Fermanas neatstojo nuo aštuonių prisiekusiųjų tol, kol privertė juos pakeisti nuomonę. 1941 metų kovą įvyko dar vienas kaltinamųjų teismas. Teisiamiesiems buvo pateikti kaltinimai dėl sunkesnių nusikaltimų, ne vien dėl susimokymo nemokėti mokesčių ir jų nedeklaravimo. Prieš teismą visiems skrupulingai atrinktiems prisiekusiųjų teismo teisėjams buvo primintos jų pareigos ir atsakomybė. Šįkart prisiekusiųjų teismas visus teisiamuosius pripažino kaltais.

Viljamas Frankas dar labiau ėmė spausti jau nuteistus Ostiną Klarką, keletą kitų nusikaltėlių ir keturiolika skaičių loterijos sindikato bankininkų. Gavęs JAV prokuroro leidimą,

Frankas pradėjo tardyti kaltinamuosius dėl mokesčių Nakiui už apsaugą, grasindamas pailginti jų kalėjimo laiką už melagingus parodymus. Vienas iš loterijos sindikato bankininkų neatlaikęs spaudimo palūžo ir sutiko duoti parodymus mainais už švelnesnę bausmę. Svarbiausias bylos liudytojas, sutikęs pasisakyti prieš Nakį, buvo Ralfas Velofas, vienas iš skaičių loterijos sindikato partnerių. Velofas prisipažino nuo 1935 iki 1940 metų kartu su kitais sindikato nariais kas savaitę mokėjęs Nakiui 1 200 dolerių duoklę už apsaugą. Agentams nieko daugiau nereikėjo. Jie suformulavo kaltinimus Nakiui ir 1941 metų liepą buvo paskirtas abiejų kaltinamųjų teismas.

Viljamas Frankas ir kaltintojai nepamiršo, kad prisiekusiųjų teismo teisėjai skaičių loterijos sindikato narių byloje buvo papirkti jau du kartus, todėl pasirūpino, kad Džonsonas negalėtų paveikti teismo proceso. Teisėjas Albertas Marinas, pirmininkavęs Nakio teisme, davė nurodymus patikrinti visus prisiekusiųjų teismo teisėjus. Kaip ir buvo tikėtasi, likus kelioms dienoms iki Nakio teismo, agentai nustatė dar vieną prisiekusiųjų teismo teisėjų papirkimo atvejį.

1941 metų gegužę už vengimą mokėti mokesčius buvo nuteistas Zendelas Fridmanas, naktinių skaičių loterijų organizatorių partneris. Vienas iš kandidatų į prisiekusiųjų teismą Nakio byloje, buvęs prisiekusiųjų teismo teisėjas Fridmano byloje, apklausiamas prisipažino, kad Zendelas Fridmanas ir Barnis Marionas siūlę jam kyšį. Po poros dienų dar du prisiekusieji paliudijo, kad juos taip pat mėginta papirkti. Vienas iš asmenų, siūliusių kyšį prisiekusiesiems, buvo apygardos šerifo administracijos tarnautojas (tuo metu šerifu dirbo Alfas

Džonsonas, Nakio brolis). Džozefas Testa prisipažino, kad Nakio asmens sargybinis Luisas Keselas prašęs jo pasikalbėti su prisiekusiuoju.

Kaltintojai tikėjosi, kad po prisiekusiųjų teismo teisėjų papirkimo skandalo Nakio žmonės nedrįs daugiau to daryti, tačiau jie klydo. Tai, kad keletas asmenų buvo nuteisti už teismo negerbimą ir prisiekusiųjų teismo teisėjų papirkimą, nė kiek neišgąsdino Fridmano. Nakis labai stengėsi išgelbėti skaičių loterijos reketininkus, tad buvo galima tik spėlioti, kam jis buvo pasirengęs, kad išneštų savo kailį sveiką. Likus savaitei iki teismo proceso pradžios ieškovus apėmė panika.

1941 metų liepos 14 dieną, po ketverius su puse metų trukusio varginamo Franko grupės tyrimo, Nakio byla pagaliau pasiekė teismą. Sausakimšoje teismo salėje vyravo karnavališka atmosfera.

Tautos fenomenas Nakis, pirmą teismo dieną pasirodęs su šiaudine skrybėle, vanilės spalvos kostiumu ir skaisčiai raudonu gvazdiku atlape, pasirišęs levandų spalvos kaklaraištį ir su lazdele žalvarine rankena, buvo vertas savo reputacijos. Jo byla sukėlė didžiulį ažiotažą. Teismo salėje teko pastatyti staliukus daugiau nei trisdešimčiai žurnalistų, suvažiavusių iš visos šalies ir pasiryžusių kasdien stebėti teismo procesą. Prie teismo pastato buvo susirinkę daugybė įvairiausio plauko gatvės prekeivių ir pardavėjų, kurie naudojosi proga išpešti vieną kitą dolerį iš gausios minios. Nors ir turėję Korijo, geležinkelio stoties kontrakto rangovo, ir Velofo, mokėjusio duoklę už apsaugą, prisipažinimus, prasidėjus bylos nagrinėjimui tyrėjai nerimavo. Dar prieš teismą kaltintojai kvietė 125 liudytojus,

kurie, jų manymu, turėjo būti kviečiami gynėjų paliudyti Nakio „politines išlaidas", norėdami įspėti juos apie baudžiamąją atsakomybę už melagingus parodymus, tačiau daugelis iš jų nepasirodė – pašto, kuriame buvo įsikūrę agentai, vestibiulyje Nakis buvo pastatęs vieną iš savo banditų, kuris kiekvieną liudytoją nusiųsdavo namo.

Pasitraukęs iš teisėjo pareigų Džozefas Korijas buvo svarbiausias baudžiamojo teismo proceso pirmosios dalies liudytojas. Daugelį metų buvo kalbama, kad būtent Nakis yra nežinomas Tonio Milerio partneris, gaunantis dalį *A. P. Miller, Inc.* pelno mainais už geležinkelio kontraktą. Korijas patvirtino šiuos gandus ir atkleidė daugiau susitarimo detalių. Pasak Korijo, iš pradžių jo bendrovė Nakiui atiduodavo penkiasdešimt procentų pelno, tačiau Mileris nuolat vėluodavo sumokėti, todėl, bijodamas prarasti kontraktą, jis sutiko mokėti Nakiui šešiasdešimt procentų.

Pagal kontrakte numatytas sąlygas, geležinkelio bendrovė turėjo reguliariai apmokėti Milerio pateiktas sąskaitas ir nedidelę dalį uždarbio skirti nenumatytoms išlaidoms. Likusią pelno dalį Mileris galėjo gauti tik baigęs statyti geležinkelio stotį. Jei Mileris nebūtų laikęsis kontrakte numatytų susitarimų, jo pelnas būtų buvęs konfiskuotos už įsipareigojimų nevykdymą.

Kai Mileris gavo pirmą čekį, Nakis pareikalavo savo dalies. Mileris pasakė, kad teks palaukti, kol bus baigti statybos darbai, tačiau Nakis buvo labai godus ir nenorėjo laukti. 1934 metų sausį juodu pasirašė raštišką susitarimą. Nors teisėjas Džefersas liepė Korijo sekretorei sunaikinti stenogramas, ši to nepadarė. Kad ji išsaugojo stenogramas, nežinojo nei Nakis, nei Mileris.

Džonsonas buvo tikras, kad egzistavo dvi dokumento kopijos ir abi jos buvo sunaikintos.

Nakio advokatas, buvęs JAV prokuroras Valteris Vinis, ne kartą vyriausybės kaltintojų prašė parodyti dokumento kopiją, tačiau tai nebuvo patenkinta. Pagal tuometines teismo nuostatas, kaltintojai turėjo tokią teisę. Vinis net buvo nuvykęs į Vašingtono Teisingumo departamentą. Jis pasakė teisėjams, kad jo ginamasis Nakis pripažins kaltę, jei jam bus parodytas dokumentas, tačiau JAV prokuratūra nepatenkino prašymo. Tik prasidėjus teismo procesui Korijo sekretorė pateikė teismui Milerio ir Nakio susitarimo stenogramos tekstą. Džonsonas neigė pasirašęs tokį dokumentą, tačiau prisiekusiųjų įtikinti jam nepavyko.

Kai prasidėjo antra teismo proceso dalis ir buvo nagrinėjami kaltinimai dėl mokesčių už apsaugą reikalavimo, kaltintojai pagaliau lengviau atsikvėpė – liudytojų jie turėjo daugiau, nei reikėjo. Nusprendęs netylėti Ralfas Velofas nenorėjo būti vienintelis liudytojas, todėl ėmė įkalbinėti kitus skaičių loterijos sindikato narius pasekti jo pavyzdžiu. Teisme Velofas paliudijo, kad skaičių loterijos sindikato nariai Nakiui mokėjo už apsaugą nuo 1933 metų. Pagal susitarimą, Nakis turėjo saugoti sindikatą nuo teisėtvarkos ir neįleisti į miestą konkurentų. Kai sindikato veikla susidomėdavo policija ar mieste atsirasdavo svetimų loterijų organizatorių, jie kreipdavosi į kontaktinį asmenį Ralfą Goldą, specialaus Atlantik Sičio policijos būrio vadą.

Velofas kartu su kitais sindikato nariais paliudijo, kad nuo 1935 iki 1940 metų kiekvienas iš jų kas savaitę mokėjo Nakiui

1 200 dolerių grynaisiais. Teisme prieš Nakį liudijo dvylika skaičių loterijos sindikato narių. Kad ir kaip gerai buvo apgalvota kryžminė gynėjų apklausa, liudytojai teisėjams pasirodė patikimi.

Pradėjęs ginamąją kalbą Nakio advokatas Valteris Vinis pripažino, kad jo klientas imdavęs pinigus. „Mes neneigiame, kad imdavome pinigus iš Atlantik Sičio skaičių loterijos reketininkų. Nesididžiuojame, jog pelnėmės iš tokio šaltinio, tačiau neigiame kaltinimus, kad nedeklaravome pajamų mokesčių inspekcijai."[100]

Teisindamas savo ginamąjį, Vinis sakė, kad patys skaičių loterijos organizatoriai kreipėsi į Nakį pagalbos. Atlantik Sityje tuo metu vyravo nuomonė, kad toks žaidimas kaip skaičių loterija turėtų būti legalus. Velofas ir kiti skaičių loterijos šalininkai buvo net įteikę miesto valdžiai peticiją, raginančią įteisinti loteriją ir pasirašytą daugiau kaip 7 000 miesto gyventojų. Nakis tik pildė savo rinkėjų valią, o pinigais, kuriuos gaudavo, remdavo politinę partiją. Vinis tvirtino, kad, be politikos, Džonsonas kitų interesų neturėjo. Reketininkų pinigais jis finansavo respublikonų partijos aparatą. Kaip sakė Vinis, ginamajam reikėjo „daug tepalo, kad jo politinio aparato ratai suktųsi".

Kaip įrodymą, kur buvo leidžiami pinigai, Džeimsas Boidas, apygardos friholderių tarybos sekretorius, duodamas parodymus pateikė teismui batų dėžę su 800 kvitų. Boidas ir Rupertas Čeisas, iždininko Nakio pasiuntinys, paliudijo, kad mokesčių nemokėjimu kaltinamas Nakis partijai išleido daugiau kaip 78 000 dolerių per kelerius metus. Kitas savo pajamas Džonsonas deklaravo kaip „komisinius".

Nakis duodamas parodymus prisipažino ėmęs pinigus iš skaičių loterijos sindikato. „Rinkimuose rėmiau kandidatuojančius savo politinius bendraminčius, kurie daugelį metų padėjo partijai rūpintis skurstančiaisiais, neišgalinčiais susimokėti už būstą ar nusipirkti anglių." Nakį gynė ir trijų miesto laikraščių leidėjai, kurie tvirtino, kad visus pinigus jis išleidęs savo partijai. Laikraštininkai paliudijo, kad Džonsonas reklamuodavęs partiją laikraščiuose. Taip pat pridūrė, kad jų laikraščiai rėmė Nakio partijos kandidatus.

Pabaigoje Vinis išsikvietė visą legioną įžymybių, atėjusių užtarti jo kliento. Ryškiausi šioje kompanijoje buvo pareigų nebeeinantis gubernatorius Haroldas G. Hofmanas ir buvęs JAV senatorius Deividas Berdas, tačiau tai nepadėjo. Penkiasdešimt aštuonerių metų Nakis pirmą kartą gyvenime patyrė pralaimėjimą. Jis buvo pripažintas kaltu dėl vengimo mokėti mokesčius. 1941 metų rugpjūčio 1 dieną buvo nuteistas dešimčiai metų kalėjimo ir 20 000 dolerių bauda.

Jei Nakis ir jautėsi pažemintas, niekada niekam to neparodė. Nuosprendį jis išklausė išdidžiai ir šaltakraujiškai, kaip iš sosto verčiamas monarchas. Per visą teismo procesą jis išliko išdidus. Nakis gyveno spalvingą gyvenimą. Prieš sėsdamas į kalėjimą jis dar kartą nustebino visus savo ekstravagantiškumu – prie altoriaus nusivedė nuotaką.

Po gyvenimo meilės Meibel Džefris mirties Nakis per beveik trisdešimt metų nė karto draugams neužsiminė ketinąs vesti. Patrauklią dainininkę ir šokėją Florenciją Osbek-Flosi jis pažinojo jau kelerius metus. Jie buvo artimi vienas kitam,

tačiau niekas netikėjo, kad juodu susituoks. Taigi 1941 metų liepos 31 dieną, prieš Nakiui sėdant į kalėjimą, jis ir Flosi davė vienas kitam ištikimybės įžadus Pirmoje presbiterionų bažnyčioje. Po ceremonijos jaunąjį, pasipuošusį gelsvu moherio kostiumu, pasirišusį geltoną kaklaraištį ir avintį baltais batais, su žmona prie bažnyčios sutiko tūkstančiai miestiečių, atėjusių palinkėti jiems laimingo gyvenimo. *Ritz Carlton* viešbutyje buvo iškelta puota. Buvo pakviesta šimtai svečių ir linksmybės tęsėsi iki paryčių. „Nakis iš tiesų mokėjo linksmintis. Sunku buvo patikėti, kad rytoj jis sės į kalėjimą.“[101] Nakis ir Flosi buvo ištikimi vienas kitam, tačiau artimai Nakį pažinoję žmonės manė, jog jis susituokė tik todėl, kad per ją galėtų palaikyti ryšį su savo bendrais Atlantik Sityje.

Po ketverių metų išėjęs iš kalėjimo Nakis gyveno ramų gyvenimą. Kai reikėdavo deklaruoti mokesčius, jis dėjosi esąs visiškas vargšas. Keletą kartų Nakiui siūlyta kandidatuoti į miesto komisiją, tačiau jis niekada daugiau nebesiekė valdžios. Būti visagaliu valdovu jis jau nebegalėjo, todėl nusprendė likti nuošalyje. Nakis puikiai prisiminė, kokį pažeminimą patyrė Komodoras, bandęs susigrąžinti prarastas pozicijas respublikonų partijoje, todėl nenorėjo dar sykį pralaimėti.

Paskutinius dvidešimt metų Nakį dažnai buvo galima matyti vaikštinėjantį Bordvolko promenada ar vedantį vaikus iš mokyklos. Jis dalyvaudavo labdaros renginiuose, retkarčiais pasirodydavo partijos lėšų rinkimo renginiuose. Daugelį metų gausus būrys draugų keldavo puotą jo gimtadienio proga. Labai dažnai politiniai miesto lyderiai ateidavo pas jį patarimo. Kritiniais momentais jis net padėdavo respublikonams laimėti

rinkimus, kaip tik jis vienas mokėjo, tačiau niekada nebebuvo toks įtakingas, niekada nebebuvo caras.

Paskutines savo gyvenimo dienas Nakis praleido apygardos Nortfildo slaugos namuose. Čia jis priiminėjo svečius, gėrė škotišką viskį ir bendravo su senais bičiuliais, kurie dažnai jį aplankydavo. 1968 metų gruodžio 9 dieną, sulaukęs aštuoniasdešimt penkerių, Nakis ramiai mirė. Buvo kalbama, kad jis išėjo šypsodamasis. Nakio Džonsono gyvenimas buvo nepasotinamo godumo, korupcijos ir šlovingų Atlantik Sičio laikų simbolis.

7

Hapas

Kai liftas pagaliau sustojo, jis buvo vienintelis, nekantriai laukiantis, kol atsidarys durys. Vos joms prasivėrus, Frankas Farlis išlėkė iš lifto kaip kulka ir beveik tekinas nubėgo koridoriumi. Priimamajame prie jo kabineto stovėjo keturiolika kėdžių, visose sėdėjo žmonės, atėję ko nors prašyti. Farlis pasisveikino su visais ir paklausė sekretorės, kas pirmas, paskui įėjo į kabinetą ir kvietėsi prašytojus vieną po kito, kol kiekvienas gavo progą pasikalbėti su senatoriumi.

Atlantik Sičio gyventojai buvo įpratę kreiptis dėl paslaugų, visai nesusijusių su politika. Farlis buvo tarsi feodalas. Žmonės prašydavo įvairiausių dalykų: darbo, licencijų, kontraktų su municipalitetu, konsultacijų teisiniais ar asmeniniais klausimais, finansinės paramos. Farlis neišleisdavo nė vieno prašytojo nesuteikęs vilties. Kartais prašančiajam sėdint kabinete jis kam nors paskambindavo. Dažnai padiktuodavo kokį laiško tekstą sekretorei Dorotei Beri, o lankytojas laukdavo. Būdavo, kad Farlis negalėdavo niekuo padėti, bet niekada to

nepasakydavo prašytojui. Nusiųsdavo jį pas kitą pareigūną, kuriam pavesdavo atlikti nemalonią misiją – pranešti blogą žinią. Šiaip ar taip, nė vienas prašytojas neišeidavo iš Farlio kabineto nepatenkintas ir nesijausdamas dėkingas už pagalbą. Farlis buvo naujasis miesto bosas.

Vien tai, kad Nakio Džonsono valdžia atiteko Frankui Farliui, daug ką pasako apie jį ir Nakio suformuotą partijos valdymo aparatą. Valdžia, kurią turėjo Nakis, negalėjo būti atiduota bet kam. Jo valdymo aparato sraigteliai taip pat turėjo balsą – turėjo pasakyti, kokio lyderio jiems reikia. Tokios valdžios, kokią turėjo Nakis, buvo neįmanoma išplėšti jėga: konkurentų buvo per daug, tačiau nedaugelis iš jų turėjo reikiamų savybių.

Nakis Džonsonas paliko kur kas sudėtingesnį valdymo aparatą, nei buvo paveldėjęs iš Luiso Kunlio. Komodoras globojo reketininkus, o reketininkai jam mokėjo už apsaugą. Iš gautų pinigų Kunlis išlaikė partijos aparatą, tačiau politikų ir reketininkų veiklos sritys buvo skirtingos ir jie veikė kiekvienas sau. Valdant Nakiui, nusikaltėlių sindikato hierarchijos viršūnė buvo tiesiogiai susijusi su miesto respublikonų partija. Atlantik Sitį valdė viena jėga, politikų ir reketininkų sąjunga, kuriai vadovavo Nakis. Taigi, jį turėjo pakeisti žmogus, kuris vienodai gerbtų tiek politikus, tiek reketininkus.

1940 metais, FTB tyrimui tęsiantis jau kelerius metus, Džonsono aplinkos žmonės žinojo, kad anksčiau ar vėliau jis sės į kalėjimą. Viljamas Frankas su savo agentais nepaliko miesto, kol Nakio nepasodino. Vos tik Nakiui buvo pareikšti kaltinimai ir numatytas teismas, keli jo pavaduotojai ėmė var-

žytis dėl vietos. Du rimčiausi konkurentai buvo Frankas Farlis ir meras Tomas D. Tagartas jaunesnysis.

Tomis Tagartas gimė Filadelfijoje 1903 metais. Į Atlantik Sitį atsikėlė su tėvais, kai buvo šešerių. Tagartai buvo viena iš šimtų šeimų, XX amžiaus pradžioje persikėlusi iš Filadelfijos į kurortą. Tomas vyresnysis dirbo vyriausiuoju chirurgu Atlantik Sičio ligoninėje dvidešimt penkerius metus ir buvo labai gerbiamas miesto bendruomenės. Tagarto motina buvo kilusi iš turtingos giminės. Ji mėgo girtis, kad jos protėviai į Ameriką atvyko laivu „Mayflower". Jei Atlantik Sityje egzistavo aukštesnysis luomas, tai Tagartai tikrai jam priklausė.

Tomis Tagartas baigė Atlantik Sičio vidurinę mokyklą, vėliau studijavo *Dickinson* teisės mokykloje. 1927 metais gavęs diplomą, padedamas šeimos, įsteigė privatų teisininkų biurą. Jis labai anksti susidomėjo politika. Įstojęs į trečiosios apylinkės respublikonų partijos klubą, per keletą rinkimų triūsė partijos štabe. Tagartas dirbo visus darbus: rašė rinkimų kampanijos tekstus, spausdino bukletus ir pats juos platino gatvėse. Kad ir turėjo geresnį išsilavinimą nei daugelis ir buvo kilęs iš turtingos šeimos, Tomis Tagartas tarnavo kaip visi apylinkės „gelbėtojai", tačiau nebuvo „vienas iš daugelio paslaugių berniukų". Mažai kam žinoma, kad jis buvo homoseksualas, slėpęs savo orientaciją. Vienas tavernos savininkas, bendravęs su daugeliu žmonių, yra apie Tagartą kalbėjęs: „Ką aš galiu pasakyti? Jam patiko berniukai, jauni berniukai. Net keletą kartų esu jam parūpinęs gražių jaunų pederastų. Bet jis buvo velniškai geras politikas, nors ir iškrypėlis."[102]

Politika Tagartą viliojo labiau nei gražūs vaikinai. Jis buvo ištikimas partijai. Jo atsidavimas ir lojalumas darė Nakiui įspūdį, tad 1934 metais, aplenkęs keletą kur kas didesnį stažą turinčių partijos narių, iškėlė Tagarto kandidatūrą į valstijos asamblėją. Išrinktas Tagartas visiems laikams susiejo savo gyvenimą su Atlantik Sičio politika. „Jis buvo autoritetingas partijos narys. Tomis Tagartas padarė politinę karjerą todėl, kad žaidė pagal visas rinkimų apylinkių sistemos taisykles.“[103]

Išrinktas asamblėjos nariu, Tagartas iškart suprato, kad jo rinkimų kampanija tik prasidėjo ir kad visą savo laiką turės skirti žmonėms. Vis dėlto 500 dolerių asamblėjos nario metinė alga buvo per maža, kad atlygintų jam už politikai aukojamą laiką. Papildyti biudžetą padėjo Nakis, pasiūlęs jam antrą darbą – policininko protokolininko. Šiais laikais panašias funkcijas atlieka municipalinio teismo teisėjas. Tagartas tvarkė smulkių nusikaltėlių, asocialių asmenų ir eismo taisyklių pažeidėjų bylas.

Rinkimų apylinkių sistemos valdininkams buvo labai svarbu bendrauti su municipaliniu teismu – jo teisėjas turėjo būti komandos žaidėjas ir mokėti subtiliai sutvarkyti reikalus. „Jei prisigėręs tavo dėdė paklius į areštinę, apylinkės lyderis jį ištrauks. Jei tavo berniukas atsidurs netinkamoje vietoje ir netinkamu laiku, apylinkės lyderis padarys viską, kad išgelbėtų jį nuo bausmės. Jei tavo brolis įsivels į muštynes, apylinkės lyderis pasirūpins, kad jis nesėstų į kalėjimą.“[104] Apylinkės lyderiui ar vadovams bendradarbiauti su teismais buvo tiesiog būtina. Jie turėjo padėti kiekvienam rinkėjui, pakliuvusiam į teisėsaugos nemalonę. Jei apylinkės lyderis nepadės – rinkėjas

nustos tikėjęs partija. Policijos protokolininkas kaip tik buvo tas žmogus, kuriuo politinė partija galėjo pasikliauti, kai prireikdavo apeiti vieną ar kitą įstatymą. Protokolininkas turėjo žinoti, ką daryti, kai į jo kabinetą įėjęs partijos lyderis numesdavo ant stalo keletą teismo šaukimų ir pasakydavo: „Štai, pasirūpink šiais reikalais."[105]

Tomis Tagartas puikiai žinojo, ką turi daryti policijos protokolininkas. Jis taip pat žinojo, kad naujos jo pareigos yra puiki galimybė daryti karjerą, ir nedvejodamas ja naudojosi. Dirbdamas municipaliniame teisme, Tagartas susipažino su daugeliu apylinkės bei rajono lyderių ir kitų svarbių miesto vadovų, o kasdien darydamas paslaugas, galėjo šimtus Atlantik Sičio gyventojų padaryti partijos skolininkais. 1936 metais Tagartas buvo perrinktas į asamblėją, o 1937 metais buvo išrinktas valstijos senatoriumi trejų metų kadencijai. Taigi, Tagartas, labai mieste populiarus respublikonų kandidatas, laikė save teisėtu Nakio imperijos sosto paveldėtoju. Kai FTB tyrimas suintensyvėjo ir svarbiausiems veikėjams buvo pateikiami kaltinimai, skelbiami nuosprendžiai, Tagartas, manydamas, kad „politinė valdžia pasiekiama ranka"[106], jau taikėsi į boso kėdę.

Pirmą ėjimą Tagartas padarė 1940 metais. Tais metais jis kartu su kitais kandidatais siekė dar vieno posto – šįkart miesto komitete. Tikėjosi, kad kartu išrinkti komiteto nariai iškels jo kandidatūrą į merus, tačiau padarė apmaudžią klaidą. Jis prieštaravo, deja, nesėkmingai, kad į kandidatų sąrašą būtų įtrauktas Alas Šachadis. Tagartas būgštavo, kad Šachadis gali paremti kitą kandidatą į mero postą, o ne jį. Šachadis buvo įtrauktas į kandidatų sąrašą ir kartu su kitais išrinktais

komisijos nariais parėmė Tagarto kandidatūrą į mero postą, tačiau šio reputacija partijoje sušlubavo. Jis pasirodė pernelyg ambicingas. Taip pasielgęs parodė bendražygiams, kad turi „savų planų", o tai Nakiui ir jo pavaduotojams kėlė nerimą. 1940 metų gegužę Tagartas pradėjo eiti mero pareigas, tačiau partijoje imta juo nepasitikėti.

Tagarto manipuliacijos neliko nepastebėtos ir asamblėjos nario Franko Farlio. Jaunas miesto advokatas, neturintis tokių privilegijų kaip Tagartas, 1937 metais, kai Tagartas tapo valstijos senatoriumi, buvo išrinktas į asamblėją.

Fransis Šermanas Farlis-Hapas gimė Atlantik Sityje 1901 metais gruodžio 1 dieną. Farlis buvo jauniausias iš dešimties Džimo Farlio ir Marijos Klauni vaikų. Jo tėvai sunkiai dirbo, kad išmaitintų ir aprengtų savo vaikus. Šeima gyveno *Pennsylvania* aveniu, rajone, beveik susiliejusiame su Šiaurės kvartalu. Tik neturtingi baltieji gyveno kaimynystėje su juodaodžiais ir prostitutėmis – Farlių namas stovėjo netoli vadinamosios *Chalfonte* alėjos, miesto Raudonųjų žibintų kvartalo. Gyventojai puikiai sutarė su prostitutėmis, tad *Chalfonte* alėja buvo laikoma kvartalo dalimi. Dar būdamas vaikas Farlis pardavinėjo gatvėse laikraščius, o pradėjęs mokytis vidurinėje mokykloje, naktimis dirbo miesto laikraščio *Press-Union* korektoriumi.

Džimas Farlis buvo vienas iš gaisrininkų aktyvistų, kovojusių, kad gaisrininkai būtų apmokami darbuotojai, o ne savanoriai. 1904 metais Džimas, kovotojas už gaisrininkų teises ir aktyvus Kunlio partijos apylinkės darbininkas, buvo paskirtas Priešgaisrinės apsaugos departamento sekretoriumi. Atlygini-

mas buvo nedidelis, tačiau pastovios pajamos, gaunamos dvylika mėnesių per metus, garantavo jam saugumą, kurio daugelis miesto gyventojų neturėjo. Vyrui, turinčiam dešimt vaikų, pastovios pajamos buvo labai svarbios. Būdamas Priešgaisrinės apsaugos departamento sekretoriumi, Džimas Farlis galėjo padėti daugeliui žmonių, todėl įsigijo daug draugų. Vėliau jis padėjo sūnums gauti darbo miesto Gaisrinės ir Policijos departamentuose. Farlių šeima, šokanti pagal respublikonų partijos dūdelę, buvo tikras partijos produktas. Kunlio ir Džonsono politiniai valdymo aparatai už lojalumą jiems atsidėkojo. Hapas, matydamas, kaip jo tėvas ir broliai daro karjerą, labai greitai suprato, kad rinkimų apylinkių sistema paremtas valdymo aparatas yra reikšmingiausia institucija mieste.

Svarbiausias žmogus jaunojo Franko Farlio gyvenime buvo sesuo Džina. Tarp jauniausiojo ir vyriausiojo iš dešimties Farlių vaikų buvo dvidešimties metų skirtumas. Didelėse šeimose vaikai dažnai susiskirsto poromis, pasirenka sau į draugus brolį ar seserį, kuris jiems brangesnis už kitus. Frankas su Džina buvo neišskiriami. Džina buvo artimiausia jo draugė ir patikėtinė visą gyvenimą. Pastebėjusi jaunesniojo brolio talentą, Džina paskatino jį stoti į koledžą. Ji aukojosi dėl jo ir daug ko atsisakė, kad brolis baigtų koledžą ir teisės mokyklą. Per visą savo karjerą Hapas kiekvieną rytą ateidavo pas Džiną pasitarti. Jis nedarydavo jokių svarbių sprendimų nepasitaręs su vyresniąja seserimi.

Farlis buvo kuklus ir nė iš tolo nepriminė spalvingojo Nakio. Jo atsidavimą Sičio politinei partijai būtų galima pavadinti vienuolišku. Miestas buvo visas jo gyvenimas. Hapas buvo

aukštas, atletiškai sudėtas ir stiprių rankų vyras. Retėjantys jo plaukai visada buvo sušukuoti atgal. Paprastai jis vilkėdavo kuklų dvieilį kostiumą ir avėjo batus smailėjančiais galais. Beveik gunktelėjęs, visada sutelkęs žvilgsnį į priekį, atrodė vis kažkur skubantis, susikaupęs kaip reiklus klebonas. Jis nebuvo apdovanotas oratoriaus talentu, tačiau buvo geras pašnekovas ir mokėjo įtikinti kitus. Airių katalikas Farlis buvo pirmasis kitos etninės grupės atstovas, kuriam pavyko prasiskinti kelią Atlantik Sičio valdžios struktūrose.

Frankas Farlis buvo iniciatyvus ir mėgo visur dalyvauti. Pradėjęs dar jaunystėje, Farlis sportavo visą gyvenimą. Mokyklos laikais jis buvo geras gynėjas futbole, gaudytojas beisbole, puolėjas krepšinyje. Puikus sportininkas ypač gerų rezultatų pasiekė kaip krepšininkas. Kai mokėsi teisės mokykloje, buvo priimtas į Džordžtauno universiteto krepšinio komandą. Sportiškas ir mėgstantis lenktyniauti Farlis taip pat buvo lyderis. Kad ir ką darydavo, dirbdavo ar žaisdavo, Farlis visada būdavo labai iniciatyvus. Komandos draugai jį praminė Laiminguoju, todėl vėliau Farlis pasivadino Hapu.

Farlis turėjo ypatingą bruožą, galbūt kai kas tai pavadintų poreikiu. Jis buvo be galo ištikimas draugams. Kartą įsigijęs draugą, jis likdavo ištikimas jam visą gyvenimą. Nauji Farlio draugai netrukdavo įsitikinti, kad jis niekada nepamirš pasveikinti su gimtadieniu, jei susirgs – parašys laišką, netikėtai paskambins pasikalbėti.

Viena tokia draugystė užsimezgė 1921 metais. Baigęs Pensilvanijos universitetą Farlis įstojo į Džordžtauno teisės mokyklą. Vasarą, prieš prasidedant studijoms, Hapas susipažino su kitu

Džordžtauno teisės studentu, naktimis dirbančiu administratoriumi viename iš Atlantik Sičio viešbučių. Tai buvo Džonas Sirika – po kelerių metų Džonas išgarsėjo kaip kaltintojas Niksono ir Votergeito skandale. Farlis ir Sirika išliko draugai visą gyvenimą. Teisėjas Sirika Farlį prisiminė kaip labai nuoširdų, turintį gerą humoro jausmą. „Vienas draugiškiausių mano sutiktų žmonių. <...> Mes susipažinome vieną vasarą Atlantik Sityje, o susidraugavome studijuodami teisės mokykloje. Ir po studijų jis man paskambindavo pasikalbėti. Ilgai kalbėdavomės. Farlis mėgo mane nustebinti netikėtu skambučiu. Kartą kalbėjome apie Votergeito skandalą, juokėmės iš kaltinamųjų kvailumo – jie tikėjosi išvengti atsakomybės davę melagingus parodymus. Juk net pirmo kurso teisės studentui būtų aišku, kad verčiau pasinaudoti penktąja Konstitucijos pataisa, nei meluoti davus priesaiką. Hapas, kad ir respublikonas, vadino Niksono žmones kvailiais.“[107] Vis dėlto Farlis galėjo būti ne tik malonus ir draugiškas.

Hapas Farlis buvo dalykiškas varžovas ir komandos žaidėjas. Komanda jam buvo labai svarbi. Arba esi ištikimas komandai, arba jai nepriklausai – kitų alternatyvų nebuvo. Farlis visada norėjo laimėti ir pergalės siekdavo iki galo. Jis nesiimdavo jokių darbų, jei nebūdavo tikras, kad galės juos baigti. Visada laikėsi taisyklės: „Ką darai, daryk gerai, jei negali padaryti gerai, geriau net nepradėk.“[108] Senas jo draugas prisimena: „Hapas buvo iš tų žmonių, kurie visada baigia pradėtus darbus. Jis nesiimdavo kito, kol nebaigdavo vieno.“[109]

Grįžęs namo po teisės studijų Farlis labiau domėjosi sportu nei teise ar politika. Jis žaidė beisbolą ir krepšinį pusiau

profesionaliose *Melrose* klubo ir *Morris Guards* komandose. Hapas taip pat treniravo Atlantik Sičio katalikų klubo ir *Schmidt Brewers* krepšinio komandas – jos abi net keletą kartų laimėjo lygos čempionatus. Daugiau kaip dešimt metų po teisės studijų Farlis aktyviai sportavo. Kol mokslo draugai tobulino profesinius įgūdžius ir sėmėsi patirties, Hapas Farlis žaidė su kamuoliu ir gausino draugų būrį. Kai vėliau ėmėsi politinės veiklos, šie draugai tapo didžiausiu jo ramsčiu. Nors Farlis daug metų dirbo politikoje, daugelis bendraamžių prisiminė jį kaip sportininką, o ne politiką. Draugai sportininkai negalėjo mokėti didelių honorarų, o jų pasiūlytas teisininko darbas vargu ar buvo tinkamiausias kelias pradėti karjerą.

Po daugelio metų Farlis papasakojo savo versiją, kaip įsitraukė į politiką. Jis dažnai sakydavo, kad kelias į politiką prasidėjo tada, kai ėmė ginti savo krepšinio komandos, kurios nenorėjo įsileisti į mokyklos salę, interesus. Hapas iš tiesų vadovavo judėjimui dėl geresnių sąlygų jauniesiems sportininkams, tačiau tai nebuvo svarbiausia priežastis, pastūmėjusi jį į politiką. Iš tiesų Farlis susirūpino dėl savo ateities. Prabėgus dešimčiai metų po studijų, jis dar nebuvo įsitvirtinęs kaip teisininkas. Iš savo darbo vos sudurdavo galą su galu. Jo broliai, neturintys jokio išsilavinimo, padedami Džonsono ir partijos, kilo karjeros laiptais ir turėjo puikius, gerai apmokamus darbus Gaisrinės ir Policijos departamentuose. Didžiosios krizės metais tokie darbai atrodė labai geri teisininkui, vos įstengiančiam sumokėti nuomą už būstą. Farlis tiesiog suprato, kad turi pasukti šiuo keliu, jei nori rasti sau vietą Atlantik Sityje.

Politinės karjeros pradžioje Farlis vedė Merę Feil-Meilutę, mokyklos laikų meilę. Hapas ir Meilutė susipažino dar būdami paaugliai. Feil šeima iš aukštesniojo visuomenės sluoksnio nepritarė dukters draugystei su Hapu. Farlio šeima, kad ir labai ambicinga, jiems atrodė vargšai airių prasčiokai. „Hapo šeima buvo neturtinga, todėl jis atrodė per prastas jų dukrai."[110]

Pirmuosius kelerius metus juodu bendravo laiškais, kuriuos perduodavo Meilutės draugės. Vėliau Hapas išvyko mokytis į koledžą, o Meilutė pradėjo dirbti sekretore nekilnojamojo turto agentūroje, tačiau jų susirašinėjimas nenutrūko. Kai Hapas baigė teisės studijas, juodu draugavo dar penkerius metus ir tik 1929-aisiais susituokė. Merės Feil priklausomybė nuo alkoholio temdė jųdviejų gyvenimą. „Kiek prisimenu, Meilutė visada buvo alkoholikė. Jie gyveno virš manęs. Mačiau, kaip Hapas pirmą jų medaus mėnesio naktį nešė ją laiptais, bet ne taip, kaip neša įsimylėjęs vyras savo jaunąją žmoną. Ji buvo girtut girtutėlė ir vos pastovėjo ant kojų. Matydavau tai kiekvieną vakarą."[111] Nors vaikų jie nesusilaukė, Hapas liko jai ištikimas iki pat mirties. Net artimiausi draugai neturėjo menkiausio pagrindo įtarti jo neištikimybe.

Dirbdama nekilnojamojo turto agentūroje *Fox Realty* Meilutė susipažino su Hermanu Ormanu-Stampiu. Būtent Meilutė suvedė Farlį su Stampiu Ormanu, nekilnojamojo turto agentu. Nors ir nedaug ragavęs mokslų, buvo toks pat gudrus ir apsukrus kaip daugelis Atlantik Sičio gyventojų. Jis neblogai pasipelnė Sausojo įstatymo laikais, tarnaudamas Nakio pavaduotoju. Ormanas iškart atpažino būsimą partijos lyderį. Juodu susidraugavo. Ormanas dažnai kviesdavosi Hapą ir

Meilutę pietų. Bendraudamas su Ormanu ir stebėdamas Nakį Džonsoną, Farlis labai greitai perprato reketininkų ir politikų partnerystės mechanizmą. Kai Farliui buvo leista kandidatuoti į valstijos asamblėją 1937 metais, Stampis Ormanas parėmė jį ir finansavo rinkimų kampaniją. Ši Ormano investicija buvo pradžia abiem naudingos sąjungos, kuri truko dar dvidešimt penkerius metus.

1937 metų rinkimų rezultatai parodė, kad Farlis per daugelį metų įsigijo daug draugų. Pirmoje savo politinėje kovoje surinko balsų daugumą ir 127 rinkėjų balsais aplenkė savo varžovą Tomį Tagartą. Tagartas, kuriam tai buvo ketvirti rinkimai, iki Farlio buvo populiariausias respublikonų partijos kandidatas. Puikiai pasirodęs 1937 metų rinkimuose, Farlis tapo labai populiariu tarp respublikonų. Jis ir kitas partijos kandidatas, gerbiamas teisininkas ir gretimo Brigantino miesto meras Vincentas Heinmanas, netrukus tapo labai gerbiamais politikais visoje Atlantiko apygardoje ir atstovų rūmuose. Puikiai sutariantys Farlis ir Heinmanas labai greitai susidraugavo ir tapo stipria komanda. 1938 ir 1939 metais jie buvo perrinkti didele balsų persvara dar vienai kadencijai.

Tagartas, Farlis ir Heinmanas buvo trys realiausi pretendentai į Nakio Džonsono vietą. Be jų, buvo dar trys asmenys, turintys partijoje vardą: Džeimsas Karmakas, miesto stomatologas, turintis daug ryšių visuomenėje ir partijoje; Voltas Džefris, buvęs JAV kongresmenas ir apygardos šerifas; Džo Altmanas, miesto komiteto narys, buvęs asamblėjos narys ir dirbantis Policijos departamento protokolininku. Farlis, gerai

išstudijavęs visų konkurentų silpnąsias ir stipriąsias savybes, sukūrė planą, kaip kiekvieną iš jų įveikti. Pirmiausia Farlis ėmėsi Heinmano.

Tagartui tapus meru, partijos lyderiai nebeleido jam siekti kitos kadencijos valstijos senate. Jo vietą turėjo užimti Farlis arba Heinmanas. Heinmanas buvo populiarus, vertinamas kaip išmintingas teisininkas ir veikiausiai būtų laimėjęs rinkimus, jei būtų nusprendęs kandidatuoti. Farlis žinojo, kad jį labiau vilioja teisininko karjera nei politiniai postai. Negana to, taip pat jautė, jog draugui veikiausiai neužtektų drąsos pakeisti Nakį. Heinmanui parėmus, Farlis būtų turėjęs didelį pranašumą prieš kitus konkurentus, šokančius į čirškančią keptuvę. Mainais už paramą į senatoriaus ir partijos pirmininko postus jis pažadėjo paremti Heinmano kandidatūrą į teisėjus. 1940 metais Heinmanas buvo paskirtas civilinių bylų teismo teisėju, o 1960 metais buvo išrinktas valstijos Aukščiausiojo Teismo teisėju ir sėkmingai tęsė juristo karjerą. Kitas Farlio varžovas buvo Karmakas.

Turtingas ir įtakingas Karmakas niekada nebuvo rimtas pretendentas į Nakio vietą. Farlis jautė, kad jis atsisakytų kandidatuoti pakeisti Nakį, jei gautų prestižinį postą. 1941 metų rinkimuose Farlis ir Heinmanas parėmė Karmako kandidatūrą į apygardos šerifus, o naujasis šerifas tapo ištikimu Farlio rėmėju. Dar buvo konkurentas Džefris.

Voltas Džefris buvo lojalus respublikonas, daugelį metų be vargo laimėjęs visuose rinkimuose. Pradėjęs karjerą kaip pajūrio miesto Margeito valdininkas ir baigęs kaip JAV Kongreso narys, Džefris politinės karjeros pabaigoje labiau norėjo

pelningo posto nei valdžios. *Quid pro quo**. Kad užsitikrintų partijos pirmininko vietą, Farlis pažadėjo Džefriui iždininko pareigas, kai tik pasitrauks Džonsonas. Farlis, kuriam senatoriaus atlyginimo nepakako pragyvenimui, iždininko vietą norėjo pasilikti sau, tačiau Heinmanas patarė jam būti kantriam. 1941 metais, kai Nakis buvo pasodintas į kalėjimą, Džefris tapo iždininku ir dirbo juo trejus metus. 1944 metais Farlis, remiamas friholderių tarybos narių, jį išstūmė. Iždininku jis dirbo iki 1970 metų. Paskutinis Farlio konkurentas buvo Altmanas.

Džo Altmanas buvo gudrus ir patyręs politikas. „Taktiškas, galantiškas ir tolerantiškas.“[112] Jis buvo labai mylimas žmonių ir partijos lyderių, tačiau nebuvo ambicingas. Jam patiko dirbti Nakiui, o ne vadovauti. Altmanas veikiausiai būtų sulaukęs partiečių paramos, jei būtų pretendavęs į boso vietą, tačiau jo, mėgstančio popietėmis palošti kortomis *Lion* klube, neviliojo sunkus darbas. Supratęs, kad Altmanas nori saugaus ir prestižinio darbo, o boso kėdę mielai atiduotų kitam, Farlis pažadėjo paremti jo kandidatūrą į mero postą, kai pasibaigs Tagarto kadencija. 1944 metais Altmanas buvo išrinktas į merus ir, vadovaujant Farliui, dirbo juo dvidešimt penkerius metus.

Dar vienas asmuo, be kurio paramos Farlis nebūtų galėjęs pakeisti Nakio, buvo Džeimsas Boidas, friholderių tarybos klerkas. Boidas buvo dešinioji Nakio Džonsono ranka ir įtakingas ketvirtosios rinkimų apylinkės lyderis. Boidas manė, kad iš visų pretendentų į Nakio vietą Farlis yra vienintelis,

* Lot. *Quid pro quo* – paslauga už paslaugą. (Vert. past.)

kuriam valdant jis gali išsaugoti esamas pozicijas partijos valdymo aparate, todėl neturėjo kito pasirinkimo kaip tik paremti Farlį. Kalbant apie Džonsoną, jo paramos Farliui nepavyko užsitikrinti. Nakis buvo pernelyg užsiėmęs savais reikalais. Jam rūpėjo, kaip išvengti kalėjimo ir atsikratyti FTB agentų, o į partijos reikalus kišosi vis rečiau. Be užuojautos, Farlis neturėjo ką pasiūlyti Džonsonui, nebent darbą savivaldybėje jo nuotakai Flosi, todėl stengėsi nelįsti jam į akis, bet išlikti lojalus.

Na, o visi kiti svarbūs respublikonų partijos žaidėjai buvo Farlio pusėje. Tagartas tuo metu neapgalvotais veiksmais toliau žlugdė savo politinę karjerą. Vos išrinktas į merus, jis pareikalavo Viešosios tvarkos ir saugumo departamento direktoriaus pareigų, kad galėtų tiesiogiai kontroliuoti Policijos departamentą. Užsimojęs šešėlinės ekonomikos veikėjams parodyti jų vietą, Tagartas ant klubų pradėjo nešiotis šešių kulkų revolverius su perlais nusagstytomis rankenomis. Vietinė spauda Tagartą praminė Dviginkliu Tomiu. 1940 metų vasarą, Džonsonui dar laukiant teismo, Tagartas jau ėmė rengti reidus į lošimo namus mieste. Jis asmeniškai vadovavo operacijoms radijo ryšiu iš savo automobilio.

Dviginklis Tomis nusprendė parodyti reketininkams, kas dabar mieste bosas ir su kuo jiems reikės derėtis, jei nenorės prarasti verslo. Apie Tagarto reidus pradėjo rašyti ne tik miesto, bet ir visos valstijos laikraščiai. Atlantik Sičio politikas paskelbė karą reketininkams! Tai buvo negirdėtas dalykas. Nusikalstamo pasaulio verslininkams atsisakius paklusti, Tagartas suintensyvino reidus. Jis žūtbūt siekė įvesti mieste tvarką.

Tomis Tagartas, „lojalus respublikonas“, dirbęs Policijos departamente protokolininku ir pažeidinėjęs įstatymus dėl politinės karjeros, tapo reformatoriumi.

Nors žygiai labai patiko laikraščiams, pačiam Tagartui tai buvo politinė savižudybė. Dviginklio Tomio bandymas užgrobti valdžią buvo nesėkmingas. Negana to, Farlio šalininkai sužinojo, kad Tagartas homoseksualus. Kad pašalintų šį iš posto, rinkimų apylinkių lyderiai 1941 metų balandį suformavo „karo tarybą“. Gegužę, prabėgus vos metams po mero rinkimų, rajonų vadovai jau rinko parašus, kad Dviginklis Tomis būtų pašalintas iš posto ir sušaukti nauji rinkimai.

Pakartotinių rinkimų nebuvo. Frankas Farlis turėjo gudresnį planą, kaip nukenksminti maištininką. Jis pasirūpino, kad visi miesto komiteto nariai balsuotų už dvi „valdžios atėmimo rezoliucijas“[113], sukurtas specialiai Tagartui. Kai šio nebuvo mieste, keturi komisijos nariai atėmė iš mero Policijos departamentą, savivaldybės teismą, Statybos plėtros departamentą ir ryšių su visuomene kabinetą. Tagartui liko tik mero vardas. Vėliau komisijos nariai viešai pasisakė: „Ilgai nesiryžome to daryti, tačiau meras nepajėgė kontroliuoti visų departamentų.“ Tai buvo vienintelis viešas pareiškimas. Farlio nurodymu, nebuvo atsakinėjama į jokius žurnalistų klausimus. Farlis ir jo sąjungininkai naudojosi Kalvino Kulidžo taisykle: „Neprivalai aiškintis dėl to, ko nepasakei.“

Tagartas puikiai žinojo, kas sąmokslo autorius, tačiau nieko negalėjo padaryti. Iki 1942 metų gegužės, kai Nakis jau sėdėjo kalėjime, beveik visi partijos lyderiai rėmė Farlį. Tagartas pateikė ieškinį savo kolegoms komisijos nariams ir pareikalavo, kad

jam būtų grąžinti įgaliojimai, tačiau pralaimėjo. 1944 metais merą Tagartą pakeitė Džo Altmanas. Vėliau Tagartas dažnai atakavo Farlį, bandė jį sukompromituoti, tačiau visada nesėkmingai. Pavargęs kovoti ir galutinai sužlugdytas, 1950 metų rugsėjį Tomis Tagartas mirė, kaip daugelis mano, nuo nervinio išsekimo. Jį sužlugdė sistema, kurios iki galo neperprato.

Verta paminėti vieną įdomią smulkmeną. Valdžios pereinamuoju laikotarpiu teisininkas Frankas Farlis konsultavo vieną klientą Džordžą Gudmaną.[114] Tuo metu, kai Tagartas rengė reidus į lošimų salonus ir buvo visų laikraščių herojus, Farlis tyliai talkino šešėlinės ekonomikos veikėjams.

Džordžas Gudmanas teikdavo lošimo namams informaciją apie žirgų lenktynių rezultatus. Tai buvo jo verslas. Kontoroje jis turėjo privačią telefono liniją, sujungtą su dvidešimt trimis Atlantik Sičio lošimo punktais. 1940 metais Naujojo Džersio telefono ryšių kompanija *Bell* įspėjo Gudmaną, kad ketina nutraukti telefono ryšių paslaugas. Kompanija bijojo būti apkaltinta paslaugų teikimu nelegalaus verslo savininkui. Gudmanui atstovaujantis Farlis susitiko su vyresniuoju *Bell* konsultantu Franklandu Brigsu. Vėliau teisme duodamas parodymus Brigsas kalbėjo: „Jis [Farlis] pasakė man, kad Gudmanas neslėpė, jog jo verslas yra informuoti azartinių lošimų salonus, tačiau jis [Gudmanas] ne lažybininkas ir ne lošėjas, o tik informacijos tiekėjas. Ponas Farlis įrodinėjo, kad jo klientas turi teisę tai daryti ir kad jis yra ne didesnis nusikaltėlis negu laikraščiai, kurie skelbia žirgų lenktynių rezultatus.“ Farliui keletą kartų pavyko pasiekti, kad Gudmanui būtų pratęstas paslaugų teikimas, tačiau galų gale *Bell* nutraukė sutartį. Sutikęs atstovauti Gudma-

nui, Farlis pelnė Atlantik Sičio gangsterių pasitikėjimą, o tai naujajam bosui buvo labai svarbu. Vis dėlto kur kas svarbiau Farliui buvo tapti gerbiamam politinių valstijos lyderių.

Per kelerius darbo asamblėjoje metus užsitarnavęs daugelio pagarbą ir 1940 metais išrinktas į valstijos senatą, Hapas Farlis turėjo viską, ko norėjo. Atlantiko apygardoje dominavo respublikonai, todėl Nakio įpėdinis ir partijos lyderis tapo gerbiamu visos valstijos respublikonų. Miesto bosas ir senatorius Farlis bendravo su abiejų partijų lyderiais. Pietų Džersyje dominavo respublikonai, todėl netrukus Farlis, kaip didžiausios Atlantiko apygardos atstovas, tapo ir septynių Pietų Džersio senatorių atstovu.

Farlis labai mėgo darbą senate ir buvo labai darbštus įstatymų leidėjas. Jis domėjosi kitais senatoriais ir žinojo, kas kiekvienam iš dvidešimties jo kolegų svarbu. Farlis visada buvo „mandagus, draugiškas ir garbingas". Kaip prisimena senatorius Veinas Dumontas, dirbęs su Farliu dvidešimt metų, „jis niekada lengvai nežadėdavo, bet jei pažadėdavo, visada galėjai būti tikras, kad ištesės duotą žodį. Visada galėjai juo pasitikėti." To paties Farlis reikalavo ir iš savo kolegų. „Jei sulaužysi duotą pažadą, prarasi Farlio pasitikėjimą visam gyvenimui. Daugiau jis nenorės su tavimi turėti jokių reikalų."

Frankas Farlis buvo apsigimęs įstatymų leidėjas. Jis niekada nepamiršdavo susitarimo sąlygų, smulkmeniškai žinojo kiekvieną svarstomą įstatymą ir vengė dviprasmiškų įsipareigojimų, esant reikalui, mokėjo mandagiai atsisakyti. „Jis niekada nepamirš, kad sukirto rankomis ir ką pažadėjo. Hapas buvo labai patikimas. Visada žinojo, už kokį arklį pastatė, niekas nelikdavo jo nepastebėta."[115] Senatas, Atlantik Sitis ir apygarda

buvo visas Farlio gyvenimas. Jis mielai paremdavo kitų apygardų senatorių siūlomus įstatymus, jei jie nekenkdavo Atlantiko apygardai. Farlio nedomino bendros valstijos problemos, tačiau svarstant Atlantiko apygardai svarbų įstatymą, padarydavo viską, kad jis būtų priimtas. Hapas niekada neįskaudindavo kolegų senatorių, kurių siūlomų įstatymų negalėdavo paremti. Šią nemalonią misiją visada palikdavo atlikti kitiems.

Farlis nesiekė aukštesnio posto kaip daugelis kitų politikų, kurių visas gyvenimas buvo rinkimai, nors ir turėjo ne vieną progą kandidatuoti į Kongresą, gubernatoriaus ar JAV senatoriaus postus. Jis žinojo, kad korumpuotas Atlantik Sičio respublikonų partijos valdymo aparatas lyginimas su Džersio miesto mero demokrato Heigo Kenio režimu. „Hapas nebuvo toks kvailas, kad siektų ko nors daugiau nei Atlantiko apygardos partijos lyderio pozicijos." Aukštesnės pareigos būtų reiškusios daugiau dėmesio Farliui ir jo partijai, o to jis tikrai nenorėjo. Tapęs senatoriumi ir politiniu Atlantiko apygardos bosu, patenkino politinį ego ir visų tikslų galėjo pasiekti be aukštesnių postų. Negana to, senatoriai Trentone, žinodami, kad Farlis jiems ne konkurentas, visiškai juo pasitikėjo.

Kitas svarbus Farlio bruožas buvo pareigingumas. Per trisdešimt ketverius metus darbo įstatymų leidžiamajame organe jis praleido tik tris posėdžius – visus kartus jis gulėjo ligoninėje. Farlis buvo nepaprastai darbštus įstatymų leidėjas, vienas iš tų, kurie niekada neatostogauja. Darbas jam buvo poilsis. Hapas manė, kad, „jei nori ką nors nuveikti, turi viską laiką būtų ten, kur tavęs reikia, ir padaryti viską, ką gali". Jis nuolat domėjosi, kaip veikia valstijos biurokratija, visuomeninės

institucijos, koks jų biudžetas ir kaip šios institucijos galėtų padėti išrinktam pareigūnui geriau tarnauti rinkėjams. Net su žemiausio lygmens valdininkais Farlis bendravo mandagiai, kaip su kolegomis įstatymų leidėjais. Kiekvienam išrinktam į valdžią pareigūnui Farlis galėtų būti pavyzdys.

Prisiminęs „Nakio noktiurnus“, Hapas įsteigė „Dvidešimt vieno senatoriaus klubą“. Dvidešimt vienos apygardos senatoriai, tiek respublikonai, tiek demokratai, susirinkdavo pabendrauti neoficialiame renginyje dažniausiai pasibaigus senato sesijai. Hapas Farlis kartą per metus kviesdavosi kolegas senatorius su šeimomis į Atlantik Sitį smagiai praleisti savaitgalio, skaniai pavalgyti ir pailsėti. Renginio šeimininkas apgyvendindavo svečius viename iš prabangių Bordvolko viešbučių. Pobūviai nebuvo tokie ištaigingi kaip Nakio, tačiau Hapas buvo svetingas be saiko neišlaidaudamas. Dvidešimt penkerius metus tai buvo puiki viešųjų ryšių priemonė Farliui ir jo miestui.

Farliui buvo svarbu bendrauti ne vien su senatoriais. Jis kasdien susitikdavo su rinkimų apylinkių lyderiais, rajonų vadovais ir visada žinodavo, kas vyksta mieste. Jei kas susirgdavo, Farlis nusiųsdavo gėlių ar atviruką su linkėjimu pasveikti; jei kas mirdavo, Farlis ateidavo į laidotuves; jei kas pristigdavo pinigų, bet būdavo pernelyg išdidus, kad prašytų išmaldos, Farlis anonimiškai nusiųsdavo dovanų ar pasiūlydavo paskolą. Prireikus konsultuodavo ir teisiniais klausimais. Jis darydavo tai nemokamai, kitaip tariant, teikdavo paslaugas *pro bono**, tuo metu, kai tokių paslaugų dar nebuvo.

---

* Lot. *Pro bono publico* – viešajam gėriui. (Vert. past.)

Dirbdamas įstatymų leidėju dvidešimt metų, Farlis kiekvieną pirmadienį kalbėdavosi su rinkėjais, iš kurių Trentono Transporto departamentas grasindavo atimti vairuotojo pažymėjimus. Prieš pradėdamas darbą senate Farlis priimdavo nuo šešių iki aštuonių žmonių ir nė iš vieno neimdavo užmokesčio. Prašydavo vienintelio dalyko – balsuoti už respublikonų partijos kandidatus kituose rinkimuose. Hapas buvo labai darbštus respublikonų valdymo aparto pareigūnas, dirbęs sudėtingoje socialinių paslaugų programoje, kurios *kiekvienas* sraigtelis turėjo atlikti savo darbą. Kad ir kas atsitikdavo mieste, pavaduotojai privalėdavo jam pranešti.

Ankstesniais Hapo valdymo metais mieste gyveno dar vieni „pavaduotojai“, nesusiję su respublikonų valdžios aparatu, tačiau ne mažiau svarbūs miestui. Kurorte buvo dislokuota Jungtinių Amerikos Valstijų armija. Antrojo pasaulinio karo metais Atlantik Sityje įsikūrusi JAV armijos mokymo bazė, kuri treniravo šimtus tūkstančių karių, ekonominiu požiūriu miestui buvo tikras išsigelbėjimas.

Didžiausi Atlantik Sičio viešbučiai ir Konvencijų rūmai, kurių daugelis prasidėjus karui stovėjo tušti, buvo reorganizuoti į Armijos oro pajėgų karinių pratybų centrą. Išsinuomojusi Konvencijų rūmus ir aplinkinę teritoriją, armija konferencijų sales pavertė karine baze. Tūkstančiai naujų šauktinių didžiausioje Konvencijų rūmų auditorijoje darydavo rytinę mankštą, klausydavo instruktažo, o kurorto paplūdimiuose treniruodavosi ir ruošdavosi manevrams. Kariai laisvalaikiu linksminosi, tačiau azartinius žaidimus lošti jiems buvo draudžiama. Miesto valdžia buvo griežtai įspėta, kad armijos vadai

neleis kariams palikti pinigų kurorto lošimo salonuose. Pirmą kartą per beveik penkiasdešimt metų „karantinas" užsitęsė ilgiau nei keletą dienų. „Karantinu" miesto gyventojai vadino periodą, kai atvykus nekviestiems svečiams verslininkai buvo priversti uždaryti lošimo salonus. „Karantinas" kurorte niekada nesitęsdavo ilgiau, nei buvo būtina. Net tuomet, kai mieste darbavosi FTB agentai ir buvo nagrinėjama Nakio byla, „karantinas" buvo skelbiamas tik retsykiais ir užtrukdavo ne ilgiau kaip savaitę. Antrojo pasaulinio karo metais „karantinas" tęsėsi kelerius metus. Tai buvo labai sunkus periodas verslininkams, kurie gyveno vien iš azartinių lošimų verslo ir neturėjo naktinio klubo ar restorano.

Armijos atsiradimas mieste buvo sunkus išbandymas, tačiau labai naudingas kurorto ekonomikai. Dauguma miesto viešbučių ir pensionų buvo paversti kareivinėmis ar administraciniais armijos punktais. Iki 1943 metų armija jau karaliavo tokiuose viešbučiuose kaip *Traymore*, *Breakers*, *Brighton*, *Shelburne* ir *Dennis*. Atlantik Sičio bazė kariams buvo maloni staigmena. Gyvenimo sąlygos čia buvo nepalyginamai geresnės nei daugelyje šalies karinių bazių. Daugumai karių taip patiko gyventi mieste, jog vėliau, pasibaigus karui, atsikraustė su šeimomis. Bordvolko promenados prekeiviams, krautuvininkams, kirpėjams, barų padavėjams ir restoranų savininkams armijos kariai buvo vieninteliai klientai septynias dienas per savaitę. Armija padėjo daugeliui verslininkų išgyventi sunkmetį kurorte, kuris panaikinus Sausąjį įstatymą neteko daugelio poilsiautojų ir suvažiavimo delegatų. Antrojo pasaulinio karo metai buvo palankūs Atlantik Sičio

ekonomikai ir Farlio Hapo autoritetas tuo metu akivaizdžiai išaugo.

1943 metų rinkimai dar labiau sustiprino Farlio pozicijas – ir šiaip įtakingas jis tapo dominuojančiu Naujojo Džersio atstovu senate. Septyniasdešimetis Volteras Edžas, vienas garsiausių savo jėgomis prasimušusių Atlantik Sičio žmonių, po dvidešimt penkerių metų darbo Toronte netikėtai nutaręs grįžti į politinį gyvenimą, dalyvavo rinkimuose ir tapo gubernatoriumi. Pirmą kartą Edžas tapo gubernatoriumi valdant Nakiui, vėliau šio proteguojamas sėkmingai dirbo JAV senatoriumi ir ambasadoriumi Prancūzijoje. Edžo sugrįžimas į politinę areną Hapui buvo kaip niekad laiku. Senatoriaus, iš kurio apygardos buvo kilęs gubernatorius, akcijų vertė Trentone labai smarkiai pakilo. Su Farliu ėmė skaitytis ne vien Pietų Džersio, bet ir visos valstijos politinių partijų lyderiai, dažnai buvo prašoma jo paramos. Hapas nedvejodamas tuo pasinaudojo. Jau pirmaisiais Edžo metais gubernatoriaus poste Farlis buvo išrinktas daugumos partijos lyderiu, o po metų ėmęs pirmininkauti senatui, taip pat tapo neginčijamu įtakingosios partijos grupuotės lyderiu. Gavęs tokią valdžią senate, jis nesidairė atgal.

Valstijos senato dominuojančios respublikonų partijos įtakingai grupuotei Hapas vadovavo ryžtingai, kaip griežtas treneris savo komandai. Farlis naudojosi visomis įmanomomis gudrybėmis ir inicijavo visus ėjimus. Tuo metu Trentone respublikonų partijos įtakinga grupuotė reiškė senatą, o Farlio vardas labai greitai ėmė reikšti įtakingą partijos grupuotę. Senoji didžioji partija visada turėjo didelę balsų persvarą

senate – respublikonams priklausė nuo trylikos iki septyniolikos mandatų. Septynių pietinių apygardų atstovai senate visada būdavo respublikonai ir Farlis galėjo juos laikyti savais. Kaip daugumos partijos įtakingos grupuotės lyderis, jis įvedė įstatymų priėmimo tvarką – joks bilis negalėjo būti pateikiamas balsuoti visam senatui, kol jam nepritardavo vienuolika respublikonų partijos įtakingos grupuotės narių. Buvo tikimasi, kad senatoriai balsuodami laikysis panašaus daugumos principo ir pritars įtakingosios grupuotės sprendimui. Vienuolika balsų tapo būtina sąlyga. Net tais atvejais, kai įstatymui pritardavo devyni ar septyni senatoriai iš Šiaurės Džersio, be Farlio pritarimo joks įstatymas negalėjo būti svarstomas senate.

Dėl tokio Farlio dominavimo senato komitetų sistema tapo visiškai neveiksminga. Neatlikdami jokių funkcijų jie tapo fasadiniai. Vienintelis galią turėjo teismų komitetas, pertvarkomas pasikeitus gubernatoriui, tačiau Farlis beveik visada buvo arba šio komiteto pirmininkas, arba dominuojantis narys. Beveik dvidešimt penkerius metus jis buvo toks įtakingas, kad joks gubernatorius, respublikonas ar demokratas, negalėjo nieko daryti be jo sutikimo. Nepaisyti Farlio buvo tiesiog neįmanoma. Jis visiškai kontroliavo senatą ir priešintis būtų prilygę politinei savižudybei. „Man ne kartą teko dalyvauti Hapo pasitarimuose su gubernatoriumi. Kiek atsimenu, visada pirmiausia būdavo aptariami Hapo reikalai.“[116] Gubernatoriai turėjo tartis su Hapu Farliu, jei norėjo įgyvendinti savo programas.

1945 metais buvo priimtas vienas ypatingas bilis. Tai, kad Farliui pavyko jį prastumti, rodo, kokią didžiulę įtaką senate

Farlis turėjo jau po ketverių metų. 1944 metų rugsėjį kilusi audra smarkiai suniokojo Bordvolką. Dalis promenados buvo visiškai nuplauta. Karo metais Atlantik Sičio valdžia neturėjo pakankamai lėšų finansuoti promenados atstatymą, todėl Farlis kartu su Atlantik Sičio apygardos įstatymų leidžiamojo organo nariu Leonu Leonardu inicijavo mokesčio municipaliteto reikmėms, kitaip dar vadinamo „prabangos mokesčiu", įvedimą. Prabangos mokestis turėjo būti specialus nutarimas, kuriuo Atlantik Sičiui būtų leidžiama įvesti pardavimo mokestį – joks Naujojo Džersio miestas neturėjo tokios privilegijos. Buvo siūloma penkiais procentais apmokestinti visus mažmenininkus. Pagal šį įstatymą taip pat būtų buvę apmokestinti restoranai, viešbučiai, pramogų ir kitų paslaugų teikėjai, prekiaujantys maistu ir alkoholiniais gėrimais. Apie tokią galimybę Atlantik Sityje buvo seniai diskutuojama, nes didžiausią pelną miestas gaudavo iš turizmo verslo. Buvo paskaičiuota, kad prabangos mokestis vos per vieną vasaros sezoną papildytų miesto biudžetą 500 000–800 000 dolerių.

Susitarimai senate buvo įprastinis reikalas. Nors įstatymui prieštaravo vienas respublikonų senatorius iš Esekso apygardos, Farliui pavyko užsitikrinti net penkiolika balsų, keturiais daugiau, nei buvo būtina. Kur kas sudėtingiau buvo užsitikrinti trisdešimt vieną balsą asamblėjoje. Šįkart Farliui oponavo Esekso apygardos respublikonai. Šie per rinkimų kampaniją buvo pažadėję rinkėjams neįvesti naujų mokesčių. Neužsitikrinęs keturių Esekso apygardos respublikonų balsų, Farlis galėjo tikėtis ne daugiau kaip 28 balsų. Jis išbandė visus įmanomus būdus, tačiau Esekso apygardos įstatymų leidėjai nenorėjo

nusileisti. Tada Farlis kreipėsi pagalbos į Džersio miesto merą Franką Heigą, seną Nakio Džonsono sąjungininką.

Užsitikrinęs paramą iš Hadsono apygardos demokratų partijos lyderio Franko Heigo, kurio partijai asamblėjoje priklausė keturi balsai, Farlis turėjo viską, ko reikia. Heigo politinis aparatas nenorėjo, kad būtų priimti du respublikonų pasiūlyti įstatymai – abu juos rėmė gubernatorius Edžas. Vienas įstatymas smarkiai būtų apkarpęs Hadsono apygardos Kelių policijos departamento jurisdikciją ir padaręs departamento pareigūnus priklausomus. Kitu, antikorupciniu, įstatymu buvo siekiama, kad Hadsono apygardos Bulvaro komisija, dažniausiai proteguojama, būtų sudaryta iš dviejų partijų atstovų. Heigas nenorėjo, kad šie įstatymai būtų priimti. Farlis, net nepasitaręs su gubernatoriumi, pažadėjo Heigui, kad įstatymai nebus svarstomi senate, ir mainais už šią paslaugą gavo keturis jo balsus. Prabangos įstatymas, galiojęs daugiau nei penkiasdešimt metų, atnešė miestui milijonus dolerių pelno.

Su kiekvienais rinkimais Farlio prestižas atstovų rūmuose augo. Per dvidešimt metų senate jis tapo nepaprastai įtakingu politiku, kurį visi gerbė ir kurio bijo. Jei norėjai ko pasiekti Trentone, pirmiausia turėjai pasitarti su Hapu. Tokia neribota valdžia neliko nepastebėta. Nuo 1946 iki 1950 metų Farlis buvo tikrinamas net keletą kartų. Buvo tiriama, ar, teikdamas teisines paslaugas Atlantik Sičio hipodromui ir *Massett* statybos bendrovei, nesupainiojo viešųjų ir privačiųjų interesų. Atlantik Sičio municipalitetas ir respublikonų partijos aparatas ne kartą buvo audituotas, tačiau Farlis visada iš vandens išlipdavo sausas ir tik dar labiau sustiprindavo savo pozicijas.

Vis dėlto vienas patikrinimas patraukė visos šalies dėmesį. JAV senato taikiniu tapo korumpuota Farlio imperija. 1951 metais JAV senatorius Estesas Kifaveris iš Tenesio kandidatavo į prezidentus. Dalis jo rinkimų kampanijos pažadų buvo kovoti su organizuotu nusikalstamumu ir korupcija. Senato komisijos pirmininkas Kifaveris važinėjo po miestus ir rengė viešus teismus nusikaltėlių sindikatams. Likus metams iki rinkimų, Atlantik Sityje įvyko policininkų maištas, ir Farlio partija tapo vienu iš Kifaverio taikinių.

1950 metų vasarą policijos pareigūnų ir ugniagesių grupė reikalavo didesnių atlyginimų. Policijos pareigūnai, kurie per metus uždirbdavo mažiau kaip 3 000 dolerių, reikalavo padidinti atlyginimą 400 dolerių. Maištininkai kreipėsi ne į miesto merą, o tiesiai į Farlį. Municipaliteto valdininkai buvo jo žmonės, marionetės, kurie darė tai, kas jiems buvo liepiama. Miesto komiteto susirinkimuose, kurie vykdavo kas savaitę, jie neturėjo balso, nes visus sprendimus priimdavo Farlis. Be jo pritarimo negalėjo būti pasirašytas joks municipaliteto kontraktas, atliktas priešgaisrinės saugos patikrinimas, išduota licencija prekiauti alkoholiu ar kas nors susitarta su Bordvolko verslininkais. Policininkų ir ugniagesių lyderiai puikiai žinojo, kad be Farlio pritarimo nieko nepasieks.

Farlis priėmė protestuotojų delegaciją ir išklausė jų reikalavimus. Kaip paprastai jis buvo malonus ir pažadėjo „ką nors sugalvoti“. Tarnautojai pamanė, kad jiems bus pakelti atlyginimai, tačiau praėjo keli komisijos susirinkimai, o tai neįvyko. Jų prašymas net nebuvo svarstomas. Kai protestuotojų atstovai kreipėsi antrą kartą, Farlis paprašė kantrybės, bet jie daugiau

nenorėjo laukti ir pradėjo rengti peticiją, kuria buvo reikalaujama surengti referendumą šiuo klausimu per 1950 metų lapkričio rinkimus. Maištininkams pavyko surinkti daugiau kaip 16 000 parašų. Turėdami tokį palaikymą jie tikėjosi, kad Farlis ir miesto komisija bus priversti patenkinti prašymą, tačiau skaudžiai klydo.

Užuot patenkinęs reikalavimą, Farlis, nuėjęs į visuotinį policininkų ir ugniagesių mitingą, pareikalavo atsiimti prašymą surengti referendumą. Peticijos iniciatoriams nesutikus paklusti, jis ėmėsi atsakomųjų veiksmų. Pirmiausia išplatino policininkams lojalumo priesaikos lapelius. Šie turėjo atsisakyti reikalavimo rengti referendumą ir sutikti, kad ateityje klausimus dėl atlyginimo spręstų komisija. Šiuos lojalumo lapelius jie turėjo parodyti rinkimų apylinkių darbuotojams per rinkimus (tuomet dar nebuvo automatinio balsavimo). Tokia bauginimo taktika buvo veiksminga. Referendumas įvyko, tačiau jo iniciatoriams baigėsi skaudžiu pralaimėjimu – mažiau nei pusė peticiją pasirašiusių rinkėjų neparėmė policininkų reikalavimo. Grupės lyderiai liko nieko nepešę ir pažeminti.

Įskaudinti trys maišto organizatoriai – policininkai Džekas Portokas, Fredis Vorlikas ir Fransis Gribinas – nutarė keršytauti. Jie nusitaikė į skaudžiausią Farlio partijos vietą.

Kai Nakis Džonsonas buvo pasodintas į kalėjimą, mieste beveik visą laiką buvo „karantinas“. Jis buvo skelbiamas, kai dėl išorinių veiksnių negalėdavo veikti lošimo namai: miestą tikrindavo federaliniai agentai, nes Antrojo pasaulinio karo metais tūkstančiai JAV armijos šauktinių gyveno kurorto viešbučiuose. Vis dėlto 1950 metais gyvenimas jau buvo grįžęs į

senas vėžes. Nors Farlio žmonės veikė atsargiau, ne taip įžūliai kaip Nakis Džonsonas, korupcija klestėjo. Jo partija ir toliau rinko duokles už apsaugą – šiuo reikalu rūpinosi Stampis Ormanas, Farlio priedanga.

Portokas, Vorlikas ir Gribinas žinojo, kad lošimo salonai, žirgų lenktynių totalizatoriai ir loterijos mieste veikia todėl, kad miesto policija sąmoningai to nemato. Reketo reikalai buvo ne policijos patrulių reikalas. Jei svetimas verslininkas pradėdavo veikti mieste be leidimo ar nemokėdavo duoklės už apsaugą, Ormanas siųsdavo savo drausminamojo policijos būrio patrulius Lu Arnheimą arba Arką Vitemą „išmušti“ pinigų, o jei nepavykdavo – uždarydavo jo verslą.

Praėjus kelioms savaitėms po nesėkmingo referendumo, Portokas ir jo kompanija, nutarę pamokyti partiją, pradėjo rengti atvirus išpuolius. Panašiai kaip Tomis Tagartas prieš dešimt metų, jie suimdavo nelegalių azartinių lošimų salonų savininkus už valstijos įstatymų pažeidimus. Atlantik Sičio reketininkai neteko žado. To dar niekas nebuvo matęs. Farlio reakcija buvo atsargi. Iš pradžių patrulius pokalbiui išsikvietė apylinkių lyderiai Ormanas ir Džimis Boidas. Kaip teigė vienas anų metų apylinkės lyderis, Portokui ir jo draugams buvo priekaištaujama, kad „kompromituoja Atlantik Sitį“, ir liepta tuoj pat nutraukti reidus. „Kodėl taip elgiatės? Ko norite pasiekti tokiu savo elgesiu? Juk puikiai žinote, kad prieš partiją nelaimėsite. Jei nesiliausite, neteksite darbo.“

1951 metų žiemą vienas iš Farlio pavaduotojų, Visuomenės saugumo departamento komisaro padėjėjas Ričardas Džeksonas, suorganizavo Farliui susitikimą su maištaujančiais

policijos pareigūnais. Šis norėjo sudaryti paliaubas, tačiau Džimis Boidas paskutinę minutę atšaukė susitikimą. Boidas manė, kad policininkai parodė silpnumą, sutikę ateiti derėtis, todėl pasiūlė Farliui susidoroti su jais. Kad ir kaip ten buvo, reidai nesiliovė. Portokas su draugužiais greitai tapo miesto įžymybėmis. Nuo 1950 lapkričio iki 1951 metų gegužės ši kompanija šokdino reketininkus ir kėlė visiems siaubą. Jų reidai be atrankos siutino Ormaną, Boidą ir Farlį. Šalies laikraščiai praminė maištininkus „Keturiais riteriais", kovotojais su nusikaltėliais ir korumpuotais politikais. (Iš tiesų Riterių tebuvo trys, o ne keturi – Viljamas Šepersonas tik retkarčiais talkindavo Portokui, Vorlikui ir Gribinui.) Kai Farlis nesutiko eiti į kompromisą ir pakelti atlyginimus, policininkai jautėsi įvaryti į kampą, tad neturėjo kito pasirinkimo kaip tik tęsti reidus. Daugių daugiausia, ko jie galėjo pasiekti – tai sukompromituoti Farlį.

Vis dėlto paskutinis žodis buvo partijos. Keturi riteriai vis dažniau buvo siunčiami patruliuoti į nuošalius ir ramius miesto rajonus, ten, kur policininkai paprastai nepatruliuodavo: žiemos mėnesiais į Bordvolko promenados kvartalus, kur niekada nieko nevyko, arba saugoti vamzdynų, kuriais buvo tiekiamas gėlas vanduo iš žemyno rezervuaro. Buvo net sudarytas specialus eismo reguliavimo būrys. Portokas su draugužiais turėjo budėti miesto gatvėse ir iš posto jiems buvo draudžiama pasitraukti daugiau kaip per 6 metrus. Patruliai budėdavo nuo 10 val. 30 min. ryto iki 6 val. 30 min. vakaro, tuo metu, kai hipodromo totalizatoriaus ir skaičių loterijos organizatoriai rinkdavo iš klientų pinigus ir būdavo mokamos duoklės už

apsaugą. Kai policininkai nesiliovė maištauti ir reidus tęsė po darbo valandų, jiems penkiomis dienomis vėliau buvo išmokėti atlyginimai (ilgiau nemokėti viešojo sektoriaus pareigūnams draudė tuometiniai įstatymai). Pabaigoje visiems Keturiems riteriams buvo pareikšti kaltinimai dėl netinkamo elgesio ir visi trys buvo atleisti iš darbo.

Kol buvo galutinai sutriuškinti, Keturi riteriai dar turėjo paskutinę progą pasimaudyti šlovės spinduliuose duodami parodymus Kifaverio komisijai ir pateikdami svarbiausių politikų bei reketininkų, kurie pelnėsi iš azartinių lošimų verslo, vardus. Keturi riteriai įteikė komisijai kortelėmis suindeksuotą segtuvą su daugiau nei trijų šimtų reketininkų vardais ir papasakojo, kaip skaitmeninės loterijos baronai, pardavinėję miesto gyventojams ir turistams loterijos bilietus už grašius, kasmet susikraudavo 150 000 dolerių pelno. Jie taip pat daug atskleidė apie korumpuotą Policijos departamento mechanizmą. Policijos viršininkas Haris Saundersas, anot jų, tik marionetė, o miesto Visuomenės saugumo departamento komisaras Viljamas Katbertas, kurį gaisrininkas veždavo miesto mašina į fermą žemyne atsivežti kiaušinių, – nukvakęs senis. Iš tiesų Policijos departamentui vadovavo Stampis Ormanas ir Džimis Boidas. Ormanas, didžiausias miesto reketininkas, prižiūrėjo, kad visi laiku susimokėtų duoklę, o Boidas buvo politinis partijos drausmintojas. Kifaverio komiteto ataskaitoje buvo rašoma: „Stampis Ormanas iš tiesų valdė Policijos departamentą ir globojo nelegalų azartinių lošimų verslą.“

Ormanas buvo iškviestas į apklausą, bet komisija mažai ką iš jo sužinojo. Jis arba neatsakė į pateiktus klausimus, arba

skundėsi „prasta atmintimi". Duoklių rinkėjas, kuriam Farlis buvo suteikęs didžiulius įgaliojimus, buvo nepratęs atsakinėti į klausimus.

Duoti parodymų komisijai taip pat atvyko Keturių riterių šalininkai: buvęs teisėjas Polas Vorkė ir Džekas Vulfas. Jie paliudijo, kad bandantys priešintis politinei sistemai žmonės buvo baudžiami. Apygardos teisėjas Vorkė, nuteisęs keletą nelegalių azartinių lošimų salonų savininkų griežtomis bausmėmis, atėjus laikui būti perrinktam kitai kadencijai, sužinojo, kad neteko darbo. Farlis tai neigė, tačiau Vorkės prašymo daugiau niekada nepatenkino. Džekas Vulfas, ne Laferčio stiliaus demokratas, per rinkimų į asamblėją kampaniją negailestingai kritikavęs respublikonų partijos aparatą, skundėsi, kad jo kontora turėjo mokėti daug didesnius mokesčius už patarnavimus.

Per komisijos apklausą visa korumpuota Farlio partijos sistema atsiskleidė kaip ant delno. Kifaverio komisijos išvadose buvo teigiama:[117] akivaizdu, kad miesto politikai bendradarbiauja su reketininkais. Lėšomis, surenkamomis iš reketininkų už apsaugą, buvo finansuojama respublikonų partija. Stampis Ormanas reguliariai policininkams išdalydavo sąrašus azartinių lošimų operatorių, kurie turėjo teisę veikti mieste. Ormano drausminamasis policininkų būrys uždarydavo be leidimo veikiančius verslus. Lesteris Berdikas, vienas iš Farlio pavaduotojų, Naujojo Džersio senato klerkas, naktimis uždarbiavo kaip hipodromo totalizatoriaus operatorius ir reketininkas, rinko duoklę iš lažybų salonų. Vincentas Leinas, Atlantiko apygardos inspektorius, prižiūrėjęs nuteistuosius lygtinai, taip pat buvo azartinių lošimų namų administratorius. Keturių riterių

sulaikyti reketininkai buvo nuteisti tik už smulkius nusikaltimus ir labai greitai paleisti iš kalėjimo. Lažybininką Ostiną Džonsoną iš įkalinimo įstaigos savaitgaliais namo parveždavo šerifo Džeraldo Gormlio vairuotojas.

Kai buvo paviešinti šie faktai, Farlis ėmėsi nedidelių pakeitimų valdžios struktūroje ir perstumdė vieną kitą žaidėją. Kai vėliau buvo sušauktas prisiekusiųjų teismas, nė vienas iš minėtų asmenų, išskyrus Keturis riterius, nebuvo nuteistas.

Vis dėlto Kifaverio tyrimas turėjo pasekmių miestui. Labiausiai nukentėjo reketininkai. Po Kifaverio tyrimo Farlis ir Ormanas nutarė, kad azartinių lošimų verslas Atlantik Sityje nebegali veikti atvirai ir turi pasitraukti į pogrindį. Tai lėmė, jog nelegalus azartinių lošimų verslas nustojo būti svarbiausia turto ekonomikos šaka. Būta ir politinių pasekmių. Paskelbus gegužę vykusio tyrimo išvadas, suįžūlėję Farlio priešininkai per rinkimus į miesto komitetą surengė tikrą konkursą.

1952 metų rinkimuose į komitetą respublikonų partijai atstovavo Farlio grupė, vadovaujama Džo Altmano, – grupėje nebebuvo po tyrimo priversto atsistatydinti Visuomenės saugumo departamento direktoriaus Viljamo Katberto. Farlio kandidatams oponavo Atlantiko apygardos šerifo Džeimso Karmako vadovaujama grupė, pasivadinusi „Bilietu į laisvę“. 1941 metais išrinktas šerifu Karmakas pasitraukė iš respublikonų partijos – atsisakęs žaisti pagal taisykles ir mokėti Džimiui Boidui duoklę, jis buvo pašalintas iš partijos. Karmako grupei taip pat priklausė karingasis Marvinas Perskis, buvęs jūrų laivyno karininkas, talentingas jaunas advokatas, Keturių riterių, sukilusių prieš partiją, gynėjas.

Su aršiausiu sąjungos puolėju Perskiu priešakyje Laisvės sąjunga pradėjo negailestingą Farlio ir jo aparato ataką. Buvo perspausdintos ir išplatintos Kifaverio komiteto apklausos stenogramų ištraukos, visos šalies laikraščiuose pasirodė straipsnių apie korupciją Atlantik Sityje, buvo atskleisti valdžios susitarimai su rangovais, paskelbta, kiek verslininkai turėdavo mokėti už kontraktus miesto politikams. Taip pat buvo paviešinta, kiek teisininkai sumokėjo municipalitetui už atliktą obligacijų emisiją. Iš beveik 100 000 dolerių mokesčių mokėtojų pinigų tik 21 000 atiteko Niujorko teisininkų kontorai, atlikusiai visą teisinį darbą. Likusius 79 000 dolerių pasidalijo Farlis ir vienuolika jo draugužių. Nė piršto nepajudinęs Hapas gavo 9 500 dolerių. Perskis ir Karmakas neregėtai atvirai kritikavo partiją ir viešino korumpuotų jos narių vardus. Per visus valdymo metus Farlis dar nebuvo susidūręs su tokiu pasipriešinimu.

Partija, žinoma, neigė Perskio ir Karmako kaltinimus, tačiau išliko neutrali. Nesileido į diskusijas su Laisvės sąjungos lyderiais ir nesiteisino dėl keliamų kaltinimų. Farlis, kaip visada kovojantis savais būdais, į apylinkių lyderius ir rajonų vadovus kreipėsi jiems gerai suprantama kalba: jei laimės Laisvės sąjungos kandidatai, apylinkių lyderiai neteks privilegijų.

Į pagalbą Farlis dar pasikvietė į pensiją išėjusį Nakį Džonsoną ir leido jam veikti savo nuožiūra Šiaurės rajone. Kito kelio Hapas nematė. Kad ir teistas, seniai nedirbantis miesto valdžios struktūrose, Nakis vis dar buvo populiarus Atlantik Sičio juodaodžių bendruomenėje. „Farlis niekada nemokėjo taip bendrauti su juodaodžiais, kaip Džonsonas.“[118] Juodao-

džiai tikėjo, kad išėjęs iš kalėjimo Nakis vėl bus jų bosas, o Farlio niekada nepripažino. Nugalėtojų nugalėtojas Nakis važinėjo po jų rajoną ir agitavo balsuoti už partijos kandidatų sąrašą. Pastangos nenuėjo veltui. Respublikonų kandidatai laimėjo keturiasdešimt devyniose iš šešiasdešimt keturių rinkimų apylinkių. Karmakas, pirmasis kandidatas oponentų sąraše, trimis tūkstančiais balsų pralaimėjo paskutiniam respublikonų sąrašo kandidatui Tomui Vutenui. Farliui pavyko nuslopinti maištą. Rinkimų apylinkių politinė sistema, kurią Nakis Džonsonas buvo sukūręs prieš daugiau nei trisdešimt metų, vis dar buvo pajėgi pritraukti rinkėjų balsus.

Jei politinė rinkimų apylinkių sistema būtų buvusi neveiksminga, Farlio kandidatai buvo patyrę pralaimėjimą. Tai buvo skiedinys, sucementavęs partijos valdymo aparatą ir visuomenę. Rinkimų apylinkių sistemos žaidėjų lojalumą būtų galima prilyginti religiniam fanatizmui. Atlantik Sičio apygardų politikai buvo kaip greitos orientacijos pėstininkai – disciplinuoti ir lojalūs, tarytum gerai išmuštruoti armijos kariai. *Kiekvienas* šioje komandoje buvo karys. Aukštesnės pareigos respublikonų partijoje reiškė ne vien didesnes privilegijas, bet ir didesnę atsakomybę. Kiekvienas partijos narys, pradedant žemiausio rango darbuotoju ir baigiant Farliu, privalėjo atlikti savo pareigą. Rinkimų apylinkių sistema paremta imperija buvo valdoma ne vieno diktatoriaus, o išmintingų, kasdien sistemos labui plušančių politikų tinklo. Farlis buvo imperijos bosas todėl, kad pasiekė šios piramidės viršūnę, ir išliko taip ilgai todėl, jog darė tai, ko iš jo tikėjosi žemesnio rango pavaldiniai. Šie nuolat jam primindavo apie savo poreikius.

Hapas privalėjo daryti tai, ko iš jo buvo tikimasi, arba užleisti vietą kitam.

Farlis buvo bosas, o ne prievaizdas, kasdien kontroliuojantis pavaldinius. Jis pats niekada tiesiogiai nesiderėjo su reketininkais – tuo rūpinosi Stampis Ormanas. Panašiai tvarkė ir politinius reikalus. Jis mieliau dirbo įstatymų leidėjo darbą ir manipuliavo senatu. Turėjo daug pareigų Trentone, todėl negalėjo miesto politiniam gyvenimui skirti tiek laiko, kiek Nakis, todėl šias pareigas patikėjo Džeimsui Boidui, apskrities friholderių tarybos klerkui.

Džimis Boidas, dar vadinamas Boidžiu, buvo Nakio Džonsono protežė. Su Džonsonu Boidas susipažino 1920 metais, kai Nakis pradėjo bendrauti su Lučianu ir Septyneto grupe. Džonsonui reikėjo patikėtinio, kuriam galėtų pavesti dalį politinių užduočių. Boidas dirbo pasiuntinuku viešbutyje *Ritz Carlton*, kai Nakis ten gyveno. Juodu vienas kitam iškart patiko. Boidas buvo apsigimęs politikas ir mokėjo manipuliuoti žmonėmis, naudodamasis savo žavesiu ir mokėjimu bauginti. Džonsonas, iškart pastebėjęs šias Boido savybes, paskyrė jį savo politiniu pagalbininku. Pradėjęs dirbti Nakio asmeninės sekretorės Mei Pakson padėjėju, Boidas, boso padedamas, labai greitai padarė politinę karjerą. Netrukus tapo friholderių tarybos klerku, ketvirtosios rinkimų apylinkės lyderiu ir patikimiausiu Džonsono pavaduotoju. Hapas Farlis paveldėjo Džimį Boidą iš Džonsono. Net jei ir būtų norėjęs, nebūtų galėjęs jo kuo nors pakeisti.

Džimis Boidas buvo „tas žmogus, kuris visiems pasakydavo NE“. Kiekvienam politiniam vadovui, kurio postas priklauso

nuo rinkėjų, reikalingas žmogus, kad jo vardu būtų galima daryti negerus darbus: pranešti rėmėjui, kad jo prašymas negali būti patenkintas, pačiam bosui būtų pernelyg pavojinga. Toks žmogus, storžievis ir niekšas, visada pranešantis blogą žinią, valdžiai buvo tarsi skydas. „Hapas, kaip ir jo pirmtakas Nakis, negalėjo žmonėms pasakyti NE, tai turėjo padaryti tokie žmonės kaip Boidas." Farlis niekada neatsisakydavo padėti, bet retai ką nors pažadėdavo. Dažniausiai jis sakydavo: „Aš neprieštarauju, bet pirma pasikalbėkite su Boidžiu. Jis viskuo pasirūpins."[119]

Pokalbis su Boidžiu prašančiajam dažnai būdavo labai nemalonus. Boidas galėjo būti bejausmis, „šaltas kaip ledas". Jis suvokė, kad kelia žmonėms baimę, ir ciniškai naudojosi Farlio jam suteikta valdžia. Pirmiausia Boidas pasakydavo prašytojui, kad negali jam padėti dėl daugybės priežasčių, ir jas išvardydavo. Tai Boidas sakydavo kiekvienam – kuriam vėliau padėdavo ir kuriam nepadėdavo. Jis niekada nepraleisdavo progos išpešti politinės naudos. Kuo didesnė atrodė paslauga, tuo dėkingesnis partijai jautėsi rinkėjas.

Džimis Boidas, keturių Atlantik Sičio apylinkių lyderis, buvo politinis drausmintojas. Jis rūpinosi, kad partijos valdymo aparatas dirbtų sklandžiai ir be sutrikimų. Jis organizuodavo susitikimus ir spręsdavo, kada koks kandidatas turi atvykti pas bosą. Visus Boido nurodymus apylinkės valdininkai vykdydavo besąlygiškai. Jei jie pasiskųsdavo, kad negali ko nors padaryti, Boidas sarkastiškai atkirsdavo: „Žinoma, nieko baisaus, mes nukelsime rinkimus." Tai būdavo vienintelis Boido įspėjimas. Jei valdininkas ir po įspėjimo

nesugebėdavo atlikti užduoties, jį iškart atleisdavo, atimdavo visas partijos suteiktas privilegijas ir pakeisdavo kuo nors kitu. Džimis Boidas „tvirtai laikė pavaldinius geležiniuose gniaužtuose". Daug ko pasimokęs iš Nakio, Boidas suvokė, kad respublikonų partijos aparatas turi dirbti sklandžiai kaip gerai organizuotas verslas.

Partijos aparatas gyvavo iš lėšų, surenkamų už „teikiamas paslaugas". Boidas vadovavo partijos sistemos politiniams darbininkams, kurie kasdien bendraudavo su visuomene. Jei kas patekdavo į areštinę, susirgdavo, mirdavo, jei kam prireikdavo finansinės paramos ar rajone atsirasdavo naujas gyventojas, rajono vadovas turėjo tai žinoti. Apylinkių atstovai turėjo padaryti viską, kad padėtų žmogui. Jei iškildavo labai rimta problema, apie tai turėjo būti pranešta apylinkės lyderiui, galbūt net Boidui ar Farliui. Nesvarbu, kokia bėda ištikdavo miestietį, apylinkės atstovai turėjo padaryti viską, kad jam padėtų. Joks rinkėjas negalėjo būti paliktas likimo valiai ir pamirštas, ypač jei jis būdavo atvykęs iš svetur. „Buvo privaloma užregistruoti kiekvieną naują rajono gyventoją, kad būtų galima jį įtraukti į rinkėjų sąrašus. To nepadarius, laukė nemalonumai." Džimiui Boidui „politika buvo verslas ir nieko daugiau".

Verslininkiškas požiūris ne tik garantavo partijai rinkėjų balsus, bet ir buvo finansiškai naudingas. Ne vien surenkamos duoklės storino partiečių kišenes. Buvo ir kitų galimybių pasipelnyti. Džimis Boidas priklausė valgomųjų ledų koncernui. Šeštame ir septintame dešimtmečiuose Boido, Edvardo Napeno ir Rubeno Pero valgomųjų ledų koncernas buvo monopolistas Atlantik Sičio paplūdimyje. Pajūryje nebuvo parduoda-

ma nė vieno ledinuko, nė vienos valgomųjų ledų porcijos, iš kurių nebūtų pasipelnę Boidas ir jo kompanija.

Tai buvo tikras verslas. Visi trys valgomųjų ledų koncerno veikėjai turėjo savo funkcijas. Po Antrojo pasaulinio karo valstijoje buvo priimtas įstatymas, kuriuo karo veteranams buvo suteikta pirmumo teisė prekiauti viešose vietose. Kurorte veteranas dar turėdavo gauti leidimą prekiauti, o tuo visada rūpinosi Boidas. Jis buvo friholderių tarybos klerkas ir oficialiai municipalitetui nepriklausė, tačiau būdamas Farlio patikėtinis galėjo tvarkytis kaip tinkamas. Boidui karaliaujant ketvirtojoje apylinkėje, be jo žinios nebuvo išduotas nė vienas leidimas. Apsukrusis Džimis labai greitai sumetė, kad turi puikią galimybę pasipelnyti, ir nedvejodamas ja pasinaudojo.

Edas Napenas turėjo ryšių su karo veteranų grupėmis, todėl buvo pakviestas į koncerną. Buvęs ketvirtosios apylinkės lyderis, miesto teisėjas Napenas, pažįstantis daugelį Atlantik Sičio veteranų, surasdavo patikimų žmonių, kurie sutikdavo bendradarbiauti su koncernu ir mokėti duoklę. Advokatas Peras, turintis ryšių su Filadelfijos valgomųjų ledų gamintojais, rūpinosi, kad šie savo produkcijos neparduotų nepriklausomiems prekiautojams, taip pat prižiūrėjo valgomųjų ledų realizavimą. Buvo ir daugiau žmonių, žinančių apie šį nešvarų Boido žaidimą, tačiau niekam tai nerūpėjo ir niekas neieškojo teisybės. Tik Atlantik Sityje toks žmogus kaip Džimis Boidas galėjo pelnytis iš ledinukų ant pagaliuko.

Politikų kišenes pildantys saldžių širdelių formos verslo susitarimai, kaip Boido valgomųjų ledų monopolija, nestebino ir nepiktino visuomenės. Korupcija mieste buvo toleruojama.

Atlantik Sičio gyventojams nerūpėjo, sąžininga ar nesąžininga jų valdžia, jiems buvo svarbu, kad apylinkių politikai tenkintų jų poreikius. Gana dažnai vienas iš tokių poreikių būdavo gauti gerą tarnybą miesto ar apygardos valdžios struktūrose. Kaip ir Nakis Džonsonas, Farlis su Boidu sukūrė šimtus fiktyvių ir ne visu etatu darbo vietų. Partija galėjo žmonėms pasiūlyti tūkstančius darbų, pavyzdžiui, pakrantės patrulio, sveikatos apsaugos inspektoriaus, kurjerio, techniko, klerko, bilietų kontrolieriaus Konvencijų rūmuose ar hipodromo prižiūrėtojo.

Norint gauti gerą tarnybą, pirmiausia reikėjo kreiptis į savo rajono vadovą. Nebuvo galima tiesiog užsukti į municipaliteto rūmus ir užpildyti prašymo. Gyvenamosios apylinkės lyderis turėjo laiduoti už tave, antraip net prašymo forma būdavo neišduodama. Darbą buvo galima gauti tik savo apylinkėje. Jei antrojoje apylinkėje atsirasdavo laisva darbo vieta – kas nors atsistatydindavo, mirdavo ar būdavo atleistas iš pareigų, – jo vietą užimti galėdavo tik gyventojas iš antrosios apylinkės. Apylinkių lyderiai turėjo teisę keistis kai kurių postų darbuotojais, tačiau tai būdavo daroma labai retai. Dažniausiai pirmas klausimas, į kurį turėdavo atsakyti pretendentas į darbo vietą, kurioje apylinkėje jis gyvena. „Griežta Atlantik Sičio politinės sistemos tvarka prilygo įstatymui. Žmogus negalėjo įsidarbinti kur panorėjęs, turėdavo laukti, kol jo apylinkėje atsiras laisva darbo vieta.“[120]

Atlantik Sityje, kurio ekonomika priklausė nuo sezoninių darbų, turėti nuolatinį darbą buvo didžiulė privilegija. Gavus nuolatinę tarnybą, tarkim policijos pareigūno, ugniagesio ar biuro tarnautojo, būdavo tampama respublikonų partijos

skolininku. Be tiesioginių pareigų, dar reikėjo atlikti prievolę partijai. Buvo būtina aktyviai dalyvauti politiniame apylinkės gyvenime ir dalį atlyginimo atiduoti partijai (buvo organizuojamos rinkliavos). Negana to, nuo politinio aktyvumo priklausė karjera.

Aukštesnes pareigas buvo galima užsitarnauti tik įrodžius lojalumą partijai. Viršininkas, anksčiau dirbęs tavo darbą, buvo paaukštintas todėl, kad ištikimai tarnavo partijai. Jei paseksi jo pavyzdžiu, ir tau bus suteiktas toks šansas. Norint ko nors pasiekti valdžios struktūrose ar politikoje, buvo privaloma atidirbti partijai ir išeiti politinius mokslus. Šioje politinėje sistemoje reikėjo „užsitarnauti galimybę daryti politinę karjerą. Neišėjus šios mokyklos, nebuvo jokių galimybių."[121] Rinkimų apylinkių politinė sistema nuolat ugdė sau jaunąją pamainą.

Vienas iš tokių Atlantik Sičio rinkimų apylinkių sistemos auklėtinių buvo puikus politikas Ričardas Džeksonas-Dikas[122]. 1928 metais dvidešimtmetis Dikas Džeksonas iš ketvirtosios Atlantik Sičio apylinkės persikėlė į antrąją. Jis buvo nepatenkintas menkai apmokamu banko kasininko darbu ir norėjo įsidarbinti Priešgaisrinės apsaugos departamente, tačiau ketvirtojoje apylinkėje buvo pernelyg daug konkurentų ir Džeksonas beveik neturėjo šansų. Diko brolis Hovardas, gaisrininkas veteranas, pasiūlė juodviem persikelti į antrąją apylinkę, kur jaunesnysis brolis turėtų daugiau šansų pasiekti tikslą. Hovardas turėjo ir savų planų. Jis norėjo tapti Priešgaisrinės apsaugos departamento vadovu, tačiau, nevadovavęs rajonui, neturėjo galimybės siekti šio posto. Padedamas brolio Diko,

labai patrauklios asmenybės, Hovardas uoliai dirbo, kad užsitarnautų partijos pasitikėjimą ir galimybę siekti Priešgaisrinės apsaugos departamento vadovo posto.

Nors persikėlęs į antrąją apylinkę Dikas iškart įstojo į respublikonų partijos klubą, jam dar teko laukti visus metus, kol atsirado vieta Priešgaisrinės apsaugos departamente. Visą tą laiką Dikas aktyviai dalyvavo politiniame apylinkės gyvenime. „Žinojau, jei noriu ko pasiekti, turiu sekti savo brolio Hovardo pavyzdžiu. Ėjau į visus politinius susitikimus, tepiau sumuštinius, nešiojau alų ir maistą, po susibūrimų valiau patalpas, platinau politinę literatūrą. Buvau jų pasiuntinukas. Tempdavau žmones į rinkimų punktus, registruodavau balsuotojus. Dariau viską, ką apylinkės lyderiai man liepė.“

Dažnai lankydamasis sporto renginiuose ir įvairiuose susibūrimuose, Džeksonas susipažino su daugybe žmonių. Viename iš jų Džeksonas sutiko Hapą Farlį, vėliau tapusį jo draugu ir politiniu sąjungininku.

Per rinkimų kampaniją Džeksonas vaikščiodavo į namus ir agituodavo žmones balsuoti už respublikonų kandidatus. „Gal jums ir negirdėtas kandidatas, bet aš jį gerai pažįstu. Būtent į jį kreipsiuosi sakydamas, kad noriu jums padėti. Suteikite man galimybę padėti jums ir balsuokite už šį žmogų.“ Aistringai agituodamas balsuoti už partijos kandidatus Džeksonas iš tiesų agitavo už save ir kėlėsi reitingą partijoje. Ne vienus metus aktyviai dalyvavę rinkimų kampanijose, Dikas ir Hovardas Džeksonai atidavė duoklę respublikonų partijai. Po penkerių metų, 1933-iaisiais, jiems pagaliau pasitaikė proga prasimušti hierarchinėje partijos sistemoje. Ra-

jono, kuriame gyveno Džeksonai, vadovas sunkiai sirgo ir buvo arti mirties, todėl nutarė pasitraukti iš posto. Jo vietą turėjo užimti friholderis Džonas Luisas, tačiau Džeksonai pareikalavo, kad naujasis rajono vadovas būtų renkamas balsavimu. Pagal tuometines partijos taisykles, balsuoti turėjo teisę kiekvienas rajone registruotas asmuo, ne vien įmokas mokantys klubo nariai. Dikas ir Hovardas Džeksonai į rinkimus pasikvietė gausų būrį savo rėmėjų. Hovardas be vargo laimėjo rinkimus, o po metų tapo Priešgaisrinės apsaugos departamento vadovu.

Dikui Džeksonui savo šanso teko laukti dar penkerius metus. 1938 metais, kai Hovardas sugrįžo į ketvirtąją apylinkę, jo vietą užėmė Dikas. Jis vadovavo rajonui iki 1941 metų. Tuo metu pradėjo talkinti Hapui Farliui, besitaikančiam į partijos boso kėdę. Dikas labai gerbė Farlį, todėl parėmė jo kandidatūrą į Nakio vietą. Antrosios apylinkės lyderis ir Policijos departamento vadovas Semas Viklis puikiai sutarė tiek su Tagartu, tiek su Farliu, ir nenorėjo nė su vienu pyktis, todėl stengėsi išlikti neutralus. Farliui tai prilygo išdavystei. 1941 metais Farlis, įgyjantis vis daugiau įtakos valdžios struktūrose, užsiminė, kad antrosios apylinkės valdytojo postą turėtų perimti Dikas. Praradęs partijos palankumą Viklis nebebuvo toks populiarus lyderis ir apylinkėje. Rinkimų apylinkių sistemoje visi „tik ir laukė, kad koks pareigūnas sukluptų ir užleistų vietą“. Nenorėdamas pralaimėti Dikui ir patirti pažeminimo, Viklis atsisakė dalyvauti kitų metų rinkimuose.

Naujasis antrosios apylinkės lyderis Dikas Džeksonas netrukus buvo paskirtas Priešgaisrinės apsaugos departamento

sekretoriumi. Kol jame dirbo, baigė vidurinę mokyklą, buhalterijos, teksto rinkimo ir apskaitos kursus verslo koledže. Sekretoriaus pareigoms jis buvo pasiruošęs geriau nei daugelis. Dikas labai gerai atliko savo darbą. Už sukurtą gaisrų registravimo sistemą jis buvo apdovanotas Nacionalinės ugniagesių tarybos pagyrimo raštu.

Apylinkės lyderio ir Priešgaisrinės apsaugos departamento sekretoriaus pareigos buvo laikomos prestižinėmis Atlantik Sityje, tačiau Dikas nemanė, kad jau viską pasiekė. „Niekada nepamiršau, kad Priešgaisrinės apsaugos departamento sekretoriaus pareigas gavau vienu plunksnos brūkštelėjimu. Žinojau, jog vienu plunksnos brūkštelėjimu galiu jų ir netekti. Kad jausčiausi saugesnis, dėl viso pikto padaviau prašymus į vadovo bei padalinio vadovo postus ir abu šiuos postus gavau." Vis dėlto Farlio prašomas Dikas Džeksonas liko dirbti sekretoriumi iki 1950 metų. Vėliau Farlio protegojamas Dikas tapo Viljamo Katberto, Visuomenės saugumo departamento direktoriaus, atsakinguoju sekretoriumi. Katbertas buvo labai senas, todėl Dikas dažnai atlikdavo jo darbus.

Kifaverio tyrimo metu Katbertas labai apsikvailino, todėl Farlis 1952 metais neleido jam siekti antros kadencijos. Dideliam Džeksono nusivylimui, Farlis į šią vietą pasiūlė Tomą Vuteną (Džimio Boido protežė). Vutenas buvo išrinktas Visuomenės saugumo departamento direktoriumi, o Dikas liko dirbti jo sekretoriumi. Visiškai neišmanantis savo darbo Vutenas buvo priverstas pasikliauti Džeksonu. Kai po metų komisaro postą paliko Filas Gravatas, Farlis pa-

sirūpino, kad jo vietą užimtų Dikas Džeksonas. Jis į šį postą buvo perrinktas 1956, 1960, 1964 ir 1968 metais, visada didele balsų persvara. Nuo 1963 iki 1967 metų laikinai ėjo mero pareigas, kol Džo Altmanas gydėsi po sunkios avarijos. 1967 metais Altmanui išėjus į pensiją, Džeksonas buvo išrinktas meru. Kaip ir priklausė, jis pabuvojo visose hierarchijos pakopose.

1972 metais Dikas Džeksonas, vienas iš garsiojo Atlantik Sičio Septyneto, buvo nuteistas už turto prievartavimą, tačiau žmonės iki šiol jį prisimena kaip vieną geriausių Atlantik Sičio merų. Tiesa, kad jo administracija buvo korumpuota, tačiau tai nesumenkina nuopelnų miestui. Visas Atlantik Sitis buvo korumpuotas. Taip jau likimas lėmė, kad Džeksonas buvo valdžioje tuo metu, kai mieste pasirodė FTB agentai.

Sėdinčiam federaliniame kalėjime Džeksonui buvo pasiūlyta laisvė mainais už parodymus prieš Hapą Farlį. „Kaip manote, kas mane aplankė neprabėgus nė savaitei? Į kalėjimą atėjo tie patys vyrukai, kurie tyrė mano bylą. Jie man sako: „Išduok mums Farlį ir būsi laisvas." Aš atsakiau jiems: „Nesuprantu, apie ką kalbate." Dikas tylėjo ir atsėdėjo visą jam skirtą laiką. Išleistas į laisvę ir palankiai sutiktas visuomenės, jis dirbo „konsultantu" ir padėjo verslo žmonėms, kuriems reikėjo ryšių su savivaldybe. Džeksonas dažnai sakydavo: „Taip jau yra, kad dažnai tenka sutikti tuos pačius žmones, todėl kildamas karjeros laiptais geriau gražiai elkis su visais."

Dikas Džeksonas mirė 1988 metais. Iki gyvenimo pabaigos jis išliko gerbiamas politikas, žmonių vadinamas „meru".

Būtent tokie lojalūs kariai kaip Džeksonas padėjo Hapui Farliui tapti vienu įtakingiausių politinių bosų Naujojo Džersio istorijoje. Sėkminga Farlio karjera yra įrodymas, kad Džeksonas ne veltui buvo jam lojalus. Hapo ir respublikonų partijos sėkmė buvo komandos, kurios visi žaidėjai sąžiningai triūsė dėl bendro tikslo, pasiektas rezultatas.

8

Skausmingas ritimasis žemyn

Buvo vėlyva žiemos popietė. Visame pastate buvo tylu, tik Franko Ferio kabinete sėdėjo Hapas Farlis ir šnekučiavosi su savo partneriu. Tądien jiems buvo chaotiška diena, tad prieš eidami namo juodu norėjo pasikalbėti. Frankas Feris Farliui buvo daugiau nei kolega teisininkas – jis buvo jam kaip sūnus. Ferio tėvas ir Hapas visą gyvenimą buvo draugai. 1937 metais, kai Farlis pirmą kartą kandidatavo į postą, Ferio tėvas paskolino Farliui automobilį, kad jaunasis kandidatas galėtų važinėti pas savo rinkėjus. Per daugelį metų Feris tapo labai artimas Farliui, juodu siejo ypatingas ryšys. Farlis pasitikėjo Feriu labiau nei daugeliu, tad tą vakarą juodu kalbėjosi apie Farlį prislėgusius rūpesčius. Abu puikiai suprato, kad nieko pakeisti negali.

Gerais laikais Atlantik Sitis turėjo net keturis laikraščius: du dienraščius, vieną sekmadieninį ir vieną savaitinį. Vienintelis

mieste likęs laikraštis *Atlantic City Press* savo taikiniu pasirinko Farlį. Šis jau nebebuvo šviesiaplaukis vyrukas, parvežantis dovanų iš Trentono į miestą, – dabar jis buvo senstantis politinis bosas, gyvenantis eroje, kurioje mėgstamiausias žiniasklaidos užsiėmimas – kritikuoti aukštus valdininkus. Pasenęs politinis valdymo aparatas nebegąsdino Farlio ramybės drumstėjų. Jau kelintą savaitę laikraščiuose vienas po kito pasirodydavo jį kritikuojantys straipsniai. Kartais buvo rašoma apie nepagrįstai išpūstus municipaliteto tarnautojų atlyginimus, kartais atvirai buvo puolamas pats Farlis. Laikraštis dabar mielai klausėsi kiekvieno, nepatenkinto Farlio valdžia, skundų. Paskutinis laikraščio straipsnis neišsiskyrė iš kitų, bet tai buvo dar vienas nemalonus incidentas. Farliui buvo akivaizdu, kad susitaikyti su *Atlantic City Press* nepavyks.

Savaitės pradžioje Farlis buvo pakviestas į šunų parodą Konvencijų rūmuose užrišti kaspino konkurso nugalėtojui. Žurnalistai įamžino šį momentą, tačiau laikraštis išspausdino tik šuns nuotrauką, be Farlio.[123] Spauda nusprendė daugiau nesuteikti jam galimybių teigiamai pasirodyti visuomenėje. Hapas turėjo didžiulę valdžią miesto taryboje, galėjo manipuliuoti valstijos senatu, tačiau spaudos kontroliuoti neįstengė. Apie šį incidentą Farlis kalbėjo pusiau juokais, tarsi jo tai nejaudintų, tačiau ir Farlis, ir Feris puikiai žinojo, kad toks neigiamas viešumas labai kenkia įvaizdžiui.

Kartu su Hapo Farlio autoritetu mažėjo ir kurorto prestižas. Panaikinus Sausąjį įstatymą, neteko vienintelio „šlapiojo miesto“ privilegijų ir pamažu, bet nepaliaujamai, ritosi žemyn. Kai Farlis pagaliau galės ką nors pakeisti, kurorto ekonomikos

pagrindas jau bus pažeistas ir ką nors pakeisti bus neįmanoma. Kurorto nuosmukis prasidėjo Antrojo pasaulinio karo metais, kai mieste buvo dislokuoti tūkstančiai armijos karių. Šešto dešimtmečio viduryje verslininkai jau turėjo mikliai suktis ištisus metus, kad išgyventų. Ne sezono metu atšauktas suvažiavimas Konvencijų rūmuose ar keli lietingi vasaros savaitgaliai galėjo sužlugdyti verslą. Bordvolko restoranų, pensionų ir parduotuvių savininkai jau negalėjo būti tikri, kad gaus pastovų pelną.

Atlantik Sitis tapo pokarinės modernizacijos auka. Nors Amerikoje pokyčiai atrodė nedideli, šiam miestui jie buvo pražūtingi. Ištobulėjus oro kondicionierių ir baseinų įrangos pramonei, žmonėms atsirado daugiau galimybių mėgautis grynu oru ir vandens malonumais namie, buvo nebūtina važiuoti prie jūros. Negana to, Atlantik Sitis dabar turėjo konkuruoti ir su pietiniais šalies kurortais. Kelionė lėktuvu tapo prieinama visiems, tad daugelis, užuot dažnai važiavę į Atlantik Sitį, taupydavo pinigus ir skrisdavo atostogauti į šalies pietus. Turistų srautą sumažino ir atsiradę lengvieji automobiliai.

Lengvųjų automobilių atsiradimas ypač pakenkė kurorto ekonomikai. Atlantik Sitis gimė kartu su geležinkeliu. Beveik tris amerikiečių kartas jis vežė į vienintelį šalies kurortą. Geležinkelis sujungė visą šalį nuo vienos pakrantės iki kitos ir jo palikimas Amerikai nepaprastai svarbus. Būtent geležinkelis įskiepijo žmonėms norą keliauti, kuris vėliau tapo išskirtiniu tautos bruožu. Geležinkelio magnatai kartu su federaline ir valstijų valdžia įdiegė amerikiečių pasąmonėje poreikį būti mobiliems, tačiau atsiradus automobilių pramonei, žmonės tapo laisvesni, nepriklausomi nuo traukinių tvarkaraščių ar

maršrutų. Amerikiečių šeima tiesiog galėdavo susimesti daiktus į automobilį ir važiuoti, kur akys veda. Tai buvo tokia laisvė, apie kokią anuometinė vidurinė klasė nė sapnuoti nesapnavo. Nuo 1920 iki 1960 metų (išskyrus Antrojo pasaulinio karo metus) šalyje kasmet automobilių buvo pagaminama daugiau, nei gimdavo kūdikių. Automobilis tapo prieinamas visiems ir buvo galima rinktis kasmet atostogauti Atlantik Sityje ar kitame kurorte. Žmonės naudojosi šia laisve.

Atsiradus pigioms asmeninio transporto priemonėms, nepaprastai suklestėjo pramogų verslas. Visoje šalyje kaip grybai po lietaus pradėję dygti nauji kurortiniai centrai dar labiau sustiprino konkurenciją dėl turistų dolerio. Negana to, nepratęs prie konkurencijos Atlantik Sitis buvo toli gražu ne modernus. Bordvolkas, viešbučiai, parduotuvės, restoranai, kaip ir pats miestas, akivaizdžiai seno. Jis prarado savo žavesį, tad daugelis buvusių klientų mieliau važiavo į kitus kurortus. Kaip rašė vienas nacionalinis laikraštis: „Šiandien Atlantik Sičio turistai, jei ne suvažiavimo delegatai, yra vargšai, juodaodžiai ar vyresnio amžiaus žmonės, arba ir viena, ir antra, ir trečia. Miesto senėjimo požymiai matyti visur. <...> panašu, kad smunkant ekonomikai, miestas nyksta fiziškai, nyksta jo žmonės ir socialinė struktūra."[124]

Be padidėjusios konkurencijos, kurorto padėtį dar sunkino viešbučių savininkų ir kitų verslininkų reakcija. Klestėjimo metais kurorto centre, miesto širdyje, verslas veikė aštuonis devynis mėnesius per metus. Kvartale, kurį supo Bordvolko promenada, *Virginia*, *Atlantic* ir *Arkansas* aveniu, buvo susikoncentravę daugiausia privačių viešbučių, pensionų, restora-

nų ir parduotuvių. Dvidešimtąją miesto dalį užimantis kvartalas, kuriame veikė šimtai privačių verslų, buvo gyviausia vieta. Verslininkai, kurie savo rankomis statė viešbučius ir kūrė pramogų verslą, buvo ekonominis miesto stuburas, sukūręs daugiausia darbo vietų ir mokėjęs daugiausia nekilnojamojo turto mokesčių.

Norėdama privilioti daugiau turistų, miesto valdžia leido statyti naujus viešbučių autoturistams šalia greitkelių ir kitose miesto dalyse, ne vien turistiniame centre – tradicinis Atlantik Sičio valdžios atsakas: „Duok žmonėms, ko jie prašo." Dėl šio trumparegiško sprendimo centriniai miesto viešbučiai neteko dar daugiau klientų. Nors naujieji iš pradžių veikė pelningai, turistų buvo per mažai, kad verslas klestėtų. Kaip vėliau paaiškėjo, sprendimas buvo visiems nepelningas.

Centrinio miesto kvartalo viešbučių ir pensionų verslas pamažu žlugo. Jų savininkai, priimdavę svečius iš viso šiaurės rytų regiono, labai didžiavosi savo teikiamomis paslaugomis ir kiek įmanydami stengėsi įtikti klientams. Pataikavo kiekvienam skoniui ir tenkino kiekvieną užgaidą. Žiemą per šventes nuolatiniams svečiams jie siųsdavo sveikinimo atvirukus, o artėjant vasarai – kvietimus. Kiekvienas viešbutis ar pensionas turėjo kuo pasigirti. Vieni galėjo pasiūlyti jaukų prieangį, kiti – privatų kokteilių barą, treti turėjo didelę iškilmių salę, vidaus baseiną ir kitokį privalumą, kurio neturėjo kiti viešbučiai.

Didžiąją Atlantik Sičio viešbučių klientų dalį sudarė nuolatiniai svečiai, kurie kas vasarą sugrįždavo į pamėgtą viešbutį. Metų metus vasarotojai, dažnai net kelios jų kartos,

apsistodavo tose pačiose vietose. Jau suaugę vaikai mėgo grįžti į viešbučius, kur dar vaikystėje poilsiaudavo su tėvais. Vis dėlto laikai keitėsi, o Atlantik Sitis stovėjo vietoje. Jaunajai kartai jis jau ėmė atrodyti antrarūšis kurortas. Klientų skaičiui nuolat mažėjant, centrinio kvartalo verslininkai iš pradžių sunerimo, o kai situacija nė kiek nepagerėjo, susikrovė daiktus ir bėgo iš miesto. Šešto dešimtmečio pabaigoje ir septinto pradžioje buvo masiškai parduodami viešbučiai. Kurortas be klientų buvo pasmerktas žlugti, todėl verslininkai skubėjo pabėgti, kol dar nevėlu.

Trečios, ketvirtos kartos viešbučių savininkus pakeitė nauji nevietiniai investuotojai, kurie nusipirko viešbučius suvilioti buvusio kurorto prestižo. Naujųjų savininkų laukė nemaloni staigmena – jų laukto turistų antplūdžio nebuvo ir jiems teko labai taupyti, kad sudurtų galą su galu. Iš pradžių naujieji šeimininkai uždarė valgomuosius – daugelis jų neturėjo pakankamai patirties, kad galėtų pelningai teikti maitinimo paslaugas. Netekę savitumo viešbutėliai dar labiau sumažino pelną. Ne sezono mėnesiais į miestą vis rečiau atvažiuodavo žmonių, todėl savininkai, nepaisydami buvusios tradicijos, uždarydavo viešbučius žiemai, nuo spalio iki gegužės. Miesto centre verslas jau nebeveikė ištisus metus. Kurorto ekonominis stuburas buvo pažeistas.

Viešbučiai buvo ne tik seni, bet ir aptriušę. Smarkiai sumažėjus pelnui, trūko lėšų jų priežiūrai. Atvykę į kurortą poilsiautojai paprastai norėjo geresnių sąlygų nei namie, tačiau Atlantik Sitis neturėjo ką jiems pasiūlyti. Šeštame ir septintame dešimtmečiuose šalyje suklestėjus statybos pramonei, vi-

durinės klasės amerikiečiai jau gyveno daug patogiau ir turėjo daugiau privatumo – apie tokius patogumus jų seneliai nė svajoti nedrįso. Poilsiautojai norėjo komforto, tačiau atsilikęs kurortas neįstengė jiems to pasiūlyti. Niekas nebenorėjo vonios kambariu dalytis su kaimynu ir gyventi tvankiose patalpose be oro kondicionieriaus arba kėblinti porą kvartalų pėsčiomis iki automobilių stovėjimo aikštelės kaip namie. Nors į Atlantik Sitį vis dar atvykdavo turistų, retas sugrįždavo kitą vasarą.

Sumažėjus nuolatinių klientų, daugelis viešbučių stovėjo pustuščiai ir nenešė šeimininkams pelno. Neturėdami kitos išeities daugelis savininkų pavertė juos prieglaudomis seneliams ir vargšams arba nakvynės namais pakeleiviams. Atlantik Sityje visada trūko gyvenamųjų namų, ypač skurstantiesiems. Tokie nuomininkai negalėjo mokėti tiek, kiek mokėjo turistai, tačiau jie nuomojo ištisus metus ir užtikrino viešbučių ir pensionų šeimininkams nuolatines pajamas. Dėl lėšų trūkumo neprižiūrimi ir neremontuojami viešbučiai atrodė apgailėtinai kaip ir naujieji jų gyventojai.

Nykstant kurortui, vis dažniau jį paliko baltieji – kas dešimtmetį išvykstančių baltųjų skaičius dvigubėjo. Jei 1940 metais baltieji sudarė 80 procentų kurorto gyventojų, tai 1970 metais jų buvo vos 50 procentų. Sumažėjo ir bendras gyventojų skaičius – nuo 64 094 iki 47 859. Ypač daug baltųjų – net trečdalio – miestas neteko septintame dešimtmetyje. Daugumai jų pasitraukus ir išsivežus pinigus, mieste liko vien žmonės, neturintys patirties turizmo versle, dažniausiai juodaodžiai darbininkai, kurie tvarkėsi kaip išmanė.

Afroamerikiečių bendruomenė niekada nebuvo turtinga. Klestinčiam viešbučių ir pramogų verslui reikėjo stiprių rankų, o jų gerovė visada priklausė nuo turizmo verslo. Prasidėjus nuosmukiui dėl darbo vietų jiems teko varžytis su baltaodžiais darbininkais – darbas viešbučiuose jau nebebuvo vien „negrų“. Skurstančiame mieste juodaodžiai buvo niekam nereikalingi. Skaudi likimo ironija – žmonės, kurių protėviai ant smėlio pastatė Atlantik Sitį ir kurių indėlis į kurorto ekonomiką buvo didžiulis, dabar tapo našta ir paniekos objektu.

Pasikeitė ne tik rasinis Atlantik Sičio grimas, miesto gyventojai seno. Trečdalis jų kurorte buvo vyresni kaip šešiasdešimt penkerių metų. Septintame dešimtmetyje Atlantik Sitis vyresnio amžiaus žmonių skaičiumi nusileido tik Tampos kurortui (Sent Piterberge, Floridoje). Į miestą gyventi vyko tik senimas, o jaunuoliai, kurie dar galėjo dirbti, bėjo iš jo. Daugelis jaunystėje atvažiuodavusių į kurortą savaitgaliais tikėjosi išėję į pensiją ramiai nugyventi paskutines dienas, kasdien vaikštinėti Bordvolku pučiant švelniam jūros vėjeliui, tačiau atvažiavę rado skurstantį ir griūvantį miestą. Gatvėse siautėjo vandalai, todėl senukai bijojo net išeiti iš namų. Daugeliui garbaus amžiaus žmonių idiliška svajonė virto tikru košmaru.

1964 metais apie apgailėtiną miesto padėtį sužinojo visa šalis. Tų metų vasarą Atlantik Sityje vykusi nacionalinė demokratų partijos konvencija kurortui virto tikru košmaru. Visiems tapo akivaizdu, kad miestas nepasiruošęs priimti 15 000 konferencijos delegatų, žurnalistų ir techninių darbuotojų. Viešbučiai negalėjo patenkinti visų konvencijos

dalyvių poreikių. „Jau ryte komutatoriai strigo. Sutrikę operatoriai tiesiog neperdavė politikų, kuriems bendravimas ir keitimasis informacija buvo tiesiog būtinybė, siunčiamų pranešimų, žadėtieji televizoriai neveikė, o oro kondicionierių, kurie taip pat buvo pažadėti, paprasčiausiai nebuvo.“[125]

Negana to, prasidėjus konvencijos savaitei miesto viešbučiuose ir restoranuose smarkiai pakilo kainos. Atlantik Sičio gyventojams svetimi politikai ir spaudos atstovai niekada nebuvo itin laukiami svečiai, o kurorto verslininkams savaitę trunkanti konvencija buvo tik gera proga pasipelnyti, užsidirbti vieną kitą dolerį iš žmonių, kurių gyvenime jie daugiau nematys. Godumas miestui brangiai kainavo. Delegatus labai papiktino atviras lupikavimas, o šalies naujienų agentūros mielai klausėsi jų skundų. „Miesto pastangos priimti svečius buvo kaip niekad apgailėtinos – kurortas ir Prekybos rūmai apsijuokė prieš visą šalį.“[126]

Iškart po šio skandalo biografas Teodoras Vaitas taip kalbėjo apie tuometinį bėdų kamuojamą kurortą: „Ką galima pasakyti apie Atlantik Sitį? Apgailėtinas miestas <...>, laikas visai jį pasiglemžė. Dabar Atlantik Sitis primena vieną iš daugybės apgailėtinų nykių kurortų, kuriais nusėta visa Amerika, pradedant Konio sala Niujorke ir baigiant *Knott's Berry Farm* Kalifornijoje, į kuriuos neturtingieji ir vidurinės klasės atstovai plūsta pasimėgauti malonumais, nebetenkinančiais turtingųjų. Miesto turistai dabar neturtingi senyvo amžiaus žmonės, paaugliai, atvykstantys į sporto renginius, ir vargingos šeimos, kurios dažniausiai įsikuria perpildytuose aptriušusiuose ir neišvaizdžiuose viešbučiuose.“[127]

Kurortas buvo įpratęs būti kritikuojamas, tačiau šis renginys susilaukė ypatingo susidomėjimo. Po savaitę vykusios demokratų partijos konvencijos kritiniai straipsniai apie miestą tapo kandūs ir pašaipūs. Didžiausi šalies žurnalai ir laikraščiai nepraleido menkiausios progos pasišaipyti iš Atlantik Sičio. Su pasimėgavimu buvo aprašinėjama kiekviena istorija: Amerikos gražuolių konkurse įvyko nesusipratimas, turistas, atvykęs savaitgaliui į kurortą, buvo apiplėštas Bordvolko aukcione, *Elk*, *Moose*, *Tall* brolijų nariai ar verslininkai surengė konvenciją mieste ir liko nepatenkinti. Paprastai tai buvo aprašymai kokio nors nemalonaus įvykio, teikiančio progą dar kartą pasijuokti iš miesto.

Dažniausiai tai buvo įvairios pseudoanalizės, kurių autoriai dėl visų nelaimių ir skurdo kaltino patį miestą. Šiaip ar taip, įvyko sunkiai suvokiamas dalykas: populiarus kurortas nustojo būti šalies pasididžiavimu, tačiau kritikai nepajėgė suvokti, kad Atlantik Sitis ne žlugo, o buvo apleistas žmonių. Laikas bėgo, o miestas nesikeitė.

Nors Farlio Hapo miestas garmėjo į prarają, jo politinė valdžia atrodė nepajudinama. Po įnirtingos 1952 metų rinkimų kovos 1956 metų rinkimuose penkiems valdžioje esantiems respublikonų partijos kandidatams jau buvo atsiradusi simbolinė trijų nepriklausomų kandidatų opozicija, tačiau Farlio žmonės be vargo laimėjo rinkimus. 1960 metų rinkimuose opozicija dar buvo tokia silpna, jog iš esmės nesudarė jokios konkurencijos Farlio kandidatams.

Miesto respublikonų ir demokratų partijų draugystė, kurią pradėjo Nakis Džonsonas ir Čarlis Lafertis, tęsėsi ir Far-

lio laikais, tik vėliau Lafertį pakeitė du „Farlio demokratai“ Viljamas Keisis ir Arturas Panzijo. Kiekvienuose rinkimuose į miesto valdžią paprastai kandidatuodavo trys respublikonai ir du „Farlio demokratai“. Apygardos rinkimuose buvo laikomasi to paties principo, tad iš tiesų Hapas niekada neturėjo tikrų konkurentų, tik simbolinius. Kaskart perrinktas kitai kadencijai įgydavo vis daugiau valdžios Trentone. Iš tiesų jis karaliavo valstijos sostinėje.

Daugiau nei dvidešimt metų būdamas daugumos partijos lyderis senate, Hapas Farlis subūrė lojalių sąjungininkų grupę, tad joks reformatorius ar valdžios pareigūnas negalėjo stoti skersai kelio. Kaip įtakingiausias asmuo Trentone, jis galėjo vetuoti bet kokį siūlomą įstatymą, dažniausiai su gubernatoriaus pritarimu. Jei gubernatorius neparemdavo, Farlis paprasčiausiai sulaukdavo tinkamo momento ir vetuodavo jo pasiūlymus tol, kol gaudavo, ko nori, – Farlis mokėjo pasirinkti taktiką. Senatoriui iš Atlantik Sičio Trentone niekas nedrįso prieštarauti, tiek valdžios jis nebūtų turėjęs net būdamas gubernatorius. Vis dėlto tuo metu jau brendo jėga, kuri ilgainiui smarkiai apkarpė jo valdžią.

Viena iš svarbių priežasčių, kodėl Hapas Farlis galėjo turėti tiek valdžios įstatymų leidžiamajame organe, buvo apygardų suskirstymo principas. Visoms dvidešimt vienai Naujojo Džersio apygardoms, neatsižvelgiant į gyventojų skaičių, senate atstovavo vienas senatorius. Tokia tvarka valstijoje galiojo nuo Konstitucijos priėmimo 1776 metais. Daugelį metų šešių savo draugų senatorių iš Pietų Džersio balsais Farlis galėjo būti garantuotas. Jam reikėdavo užsitikrinti ne daugiau kaip

keturių iš likusių keturiolikos senatorių paramą. Tai padaryti buvo nesunku, nes Farlis buvo respublikonų partijos lyderis senate, kuriame dominavo respublikonai. Tai jam leido savo rankose sutelkti valdžią.

Šeštame dešimtmetyje labai sparčiai pradėjo vystytis urbanistiniai Naujojo Džersio centrai. Kai buvo paskelbti 1960 metų surašymo duomenys, urbanistinių apygardų politikų dėmesį atkreipė tai, kad valstijos gyventojams labai nevienodai atstovaujama. *Rutgers* universitetas atliko tyrimus ir paskelbė tokias išvadas: vienuolikos mažiausių apygardų senatoriai, kurie sudarė daugumą, iš tiesų atstovavo tik 19 procentų valstijos gyventojų; Esekso apygardai, turinčiai didžiausią miestą Niuarką, buvo neatstovaujama 219,7 procentais; Keip Mėjaus apygardai buvo per daug atstovaujama 83 procentais. Atlantik Sičiui, turinčiam 160 000 gyventojų, buvo atstovaujama 44 procentais per daug. Toks neproporcingas gyventojų atstovavimas buvo nustatytas daugelyje JAV valstijų. Taigi, buvo akivaizdu, kad *status quo* reikia keisti.

1962 metais, po Beikerio bylos prieš Karą, Jungtinių Valstijų Aukščiausiajam Teismui priėmus „Beikerio sprendimą“, reikalaujantį įvesti principą „vienas asmuo – vienas balsas“, buvo išleistas įsakas suvienodinti federalines ir valstijų rinkimų apygardas.[128] „Beikerio sprendimas“ kone iškart pakeitė politinę situaciją ir sukėlė didžiulį sąmyšį šalyje. Vos jam įsigaliojus, jau po kelių valandų į federalinius ir valstijų teismus ėmė plaukti skundai dėl neteisingo gyventojų atstovavimo įstatymų leidžiamajame organe. Viena iš tokių bylų, atsiradusių po „Beikerio sprendimo“, buvo Kristoferio Džekmano,

profsąjungos lyderio ir aktyvaus demokrato iš Hadsono apygardos, vėliau tapusio Naujojo Džersio asamblėjos pirmininku, byla. Džekmanas siekė, kad apygardos būtų perskirstytos pagal gyventojų skaičių. Aukščiausiasis Teismas vienbalsiams priėmė sprendimą, kuriuo buvo reikalaujama, kad gyventojai būtų vienodai atstovaujama ir senate, ir asamblėjoje.

Vienas iš teisėjų, balsavusių už šį sprendimą, buvo Vincentas Heinmanas, senas Farlio sąjungininkas, jo paties rekomenduotas į Aukščiausiąjį Teismą. Heinmanas, nors ir nepritarė Teismo sprendimui, balsavo už, tačiau vėliau išplatino savo nuomonę. Jis rašė: „Kiekvienam teisėjui privalu laikytis teisės teorijos principų, nors kartais tai ir prieštarauja jo įsitikinimams."[129] Heinmanas paskui prisiminė istoriją, ikirevoliucines dienas, kai kolonija buvo padalyta į rytinį ir vakarinį Džersį. Naujojo Džersio valdžia visada turėjo aukštesniuosius ir žemesniuosius rūmus, o atstovai į senatą valstijoje tradiciškai buvo renkami „pagal teritorijas, o ne gyventojų skaičių". Konstitucija buvo ne kartą peržiūrėta, tačiau rinkimo į senatą principas liko nepakeistas. Heinmanas nematė reikalo ir dabar jį keisti, bet turėjo balsuoti už tokį JAV Aukščiausiojo Teismo sprendimą. Heinmano raštu išsakyta nuomonė veikiau priminė atsiprašymą senam draugui.

Hapui Farliui Aukščiausiojo Teismo sprendimas reiškė politinę katastrofą. Tai jam buvo didžiulis praradimas. Anksčiau buvęs vienas iš dvidešimt vieno senatoriaus ir galėjęs užsitikrinti balsų daugumą balsuojant, dabar Farlis buvo vienas iš keturiasdešimties, galintis užsitikrinti ne daugiau kaip dešimt balsų.

Farlio politinė galia seko ne vien Trentone. Nors iš šalies respublikonų partija atrodė vis dar stipri ir jos kandidatai laimėdavo visus rinkimus didele balsų persvara, pamatai jau byrėjo. Kertinis Farlio imperijos akmuo buvo išklibintas. Pamažu, beveik nepastebimai, ėmė silpti ir rinkimų apylinkių sistema – federalinės ir valstijų reformos pagaliau ėmė duoti vaisių. Atsiradusi socialinių paslaugų ir patarnavimų sistema pradėjo griauti Nakio Džonsono sklandžiai suderintą valdymo aparatą, dalijusį žmonėms malones ir privilegijas, muštravusį, auklėjusį savo darbininkus ir kandidatus.

Svarbiausias Farlio aparato valdymo įrankis buvo paslaugos ir privilegijos, kurias partija galėjo suteikti savo rinkėjams už lojalumą, tačiau Ruzvelto Naujasis kursas, Didžiosios ekonominės krizės metais įvesta ekonominė ir visuomeninė reformų programa, pradėjo veikti, radosi vis daugiau socialinių institucijų. Ištikus bėdai Atlantik Sičio gyventojams jau nereikėjo prašyti apylinkės vadovo išmaldos. Atlantik Sičio vargšai jau nepriklausė nuo respublikonų partijos malonės, nes galėjo gauti bedarbių ir kitokias pašalpas. Prireikė dar ne vieno dešimtmečio, kol Ruzvelto socialinis liberalizmas išklibino rinkimų apylinkių sistemą, tačiau šis procesas buvo negrįžtamas. Paslaugos ir patarnavimai jau nebegalėjo būti politinis žaisliukas, nes žmonės turėjo socialines garantijas.

Kontroliuoti privilegijomis darėsi vis sunkiau. Nors Džimis Boidas ir jo pavaduotojai vis dar stipriai laikė už pavadžio kiekvieną pavaldinį, tačiau atsiradus socialinių paslaugų sistemai miesto ir apygardos žmonės tapo ne tokie priklausomi. Boidui kurį laiką dar pavyko rasti būdų manipuliuoti žmonė-

mis – sumažinti svarbių etatų skaičių, padidinti reikalavimus tam tikram postui užimti, – tačiau rinkimų apylinkių politinė sistema iro, kartu mažėjo ir valdininkų drausmė. Dabar kiekvienas tarnautojas galėjo riesti nosį prieš apylinkės lyderį, nes niekas negalėjo jo atleisti iš darbo už tai, kad neįvykdė partijos užduoties ar nedalyvavo politiniame gyvenime.

Lemiamą smūgį rinkimų apylinkių sistemai sudavė pasikeitęs juodaodžių požiūris į rikimus. Daugiau kaip penkiasdešimt metų gausi Šiaurės kvartalo juodaodžių bendruomenė respublikonų partijai per rinkimus buvo bilietas į valdžią, tačiau Hapui juodaodžiai niekada nebuvo tokie lojalūs kaip Komodorui ar Nakiui. Požiūrio pasikeitimą lėmė Ruzvelto Naujasis kursas. Daugeliui nuskriaustųjų amerikiečių, ypač juodaodžių, Franklinas Delanas Ruzveltas buvo vilties spindulys. Jo prezidentavimo metais susikūrusi koalicija turėjo tikslą sukurti vyriausybę, kuri tarnautų neturtingiesiems, ir didžiausi jos rėmėjai buvo juodaodžiai. Šie kurorto gyventojai, neturėdami pasirinkimo, paprastai balsuodavo už valdančiosios partijos kandidatus, tačiau Amerikai įžengus į septintą dešimtmetį ir šalyje prasidėjus afroamerikiečių kovai už savo teises, Atlantik Sičio juodaodžiams vis patrauklesnė atrodė reformatoriška demokratų partijos politika. Pagaliau suvokę, koks rasistinis iš tiesų buvo respublikonų partijos aparatas, jie jau nebebuvo tokie lojalūs. Atlikus apygardos rinkėjų registracijos įrašų patikrinimą, kurio išvados buvo paskelbtos laikraštyje *Press*, paaiškėjo, kad biuleteniai turėjo rinkėjo rasę nurodančią žymę. Kai ši žinia pasiekė miesto gatves, kilo didžiulis juodaodžių pasipiktinimas. Apygardos politikai prarado bet kokią galimybę

kontroliuoti afroamerikiečius. Respublikonų partija jau nebegalėjo nuvaryti jų prie balsadėžių ir nusipirkti balsų. Juodaodžiai, kuriems tereikėjo susirasti tinkamą kandidatą, galėjo tapti labai rimta opozicija Farliui ir jo valdymo aparatui.

Nors Hapas Farlis ir suprato, kad pasaulis tapo nepakantus jo stiliaus politikams, nė nemanė trauktis iš valdžios ar keisti valdymo stiliaus. Per dešimt rinkimų kovų jis nė karto neturėjo rimto konkurento, ir ne vien todėl, kad jie buvo „Farlio demokratai". Tai, jog galėjo rinktis politinius oponentus, rodo, kokią nežabotą galią jis turėjo Atlantik Sityje. Tokia valdžia bet kam būtų apsukusi galvą ir nedaugelis savo noru būtų jos atsisakęs.

Pirmas iššūkis senatoriui Farliui buvo mestas per 1965 metų rinkimus. Tai buvo pirmieji rinkimai po „Džekmano sprendimo", kuriuo remiantis buvo pradėtas įgyvendinti apygardų perskirstymo planas. Pagal jį, Atlantiko ir Keip Mėjaus apygardos turėjo būti sujungtos į vieną.

Po 1952-ųjų rinkimų į municipalitetą Farlio priešininkas Marvinas Perskis per kelerius metus įsitvirtino kaip advokatas *Wildwood* rajone, Keip Mėjaus apygardoje. Farlis, pasinaudojęs ryšiais su miesto teisėjais ir verslo bendruomene, pasirūpino, kad Perskis negalėtų dirbti advokatu Atlantik Sityje, todėl Perskis išvyko iš miesto. Jis ne pasidavė, o tiesiog nematė reikalo daužyti galvą į Hapo valdymo aparatą, tačiau niekada to Farliui neatleido ir tapo amžinu jo priešu. 1965 metais Perskis jautėsi pakankamai stiprus, kad dar kartą susigrumtų su Farliu. Šis turėjo labai įtakingus rėmėjus, tačiau Perskis buvo tikras, kad žemyne esančių Keip Mėjaus ir Atlantiko apygardų demokratai parems jį.

Farlis nepamiršo 1952 metų rinkimų dvikovos su Perskiu ir neturėjo noro susigrumti su juo dar kartą. Kaip teigė vienas apžvalgininkas, „Farlis mirtinai bijojo Marvino“[130]. Prieš pat kandidatų registravimą senatas netikėtai priėmė sprendimą sujungti Glosterio, Atlantiko ir Keip Mėjaus apygardas į vieną. Nauja rinkimų apygarda buvo per didelė. Kad nebūtų pažeistas proporcingo rinkėjų atstovavimo principas, Farliui patarus, buvo nuspręsta, jog apygardą atstovaus du senatoriai. Hapas pasirinko Glosterio apygardai, nes tuo metu senate jai atstovavo populiarus respublikonas Džonas Hantas. Užsitikrinęs Hanto paramą, Farlis įgijo didelį pranašumą prieš Perskį, kurio šioje apygardoje niekas nerėmė. Neturėdamas jokių galimybių nugalėti Farlį, Perskis, užuot pralaimėjęs rinkimus, balotiravosi į asamblėją ir be vargo laimėjo.

Nedidelė, bet vis gausėjanti nepriklausomų demokratų grupė vietoje Perskio kandidatu iškėlė Leo Klarką, buvusį FTB agentą. Klarkas, gimęs ir užaugęs Atlantik Sityje, mokėsi *Holy Spirit* vidurinėje mokykloje, kurioje garsėjo kaip geras sportininkas. Baigęs *Notre Dame* universitetą, jis padarė puikią karjerą – tapo FTB agentu. Klarkas, tikras, o ne „Farlio“, demokratas, buvo stiprus oponentas, nebijantis Farlio.

Remiamas Perskio ir miesto advokato Patriko Makgano, Leo Klarkas pradėjo įnirtingai atakuoti Farlį kaltinimais interesų konfliktu ir korupcija. Anot jo, apgailėtina kurorto padėtis ir smunkanti ekonomika, – prasto Farlio valdymo ir vienos partijos dominavimo rezultatas. Farlis neabejojo, kad Klarkas suras klausytojų, ir tai labai jį gąsdino. Keip Mėjaus apygardoje Klarkas įveikė Farlį penkiais šimtais balsų. Neprastai

Klarkas pasirodė ir Glosterio apygardoje, kur garbingai pralaimėjo panašiu balsų skirtumu. Klarkas pralaimėjo Farliui keturiais tūkstančiais balsų. Tai buvo mažiausia balsų persvara, kuria Farliui teko laimėti rinkimus per dvidešimt aštuonerius metus. Nors Leo Klarkas ir pralaimėjo, šie rinkimai buvo oficialus demokratų įšventinimas Atlantiko apygardoje.

1967 metų rinkimai priminė farsą. Tuo metu buvo išleistas antrasis teismo nutarimas ir vykdomas dar vienas apygardų perskirstymas pagal įstatymų leidėjų priimtą nutarimą, kuriam rinkėjai buvo pritarę per visuotinius rinkimus. Šį kartą taip pat buvo siūloma Keip Mėjaus ir Atlantik Sičio regionus sujungti į vieną rinkimų apygardą. Tų metų pavasarį demokratų kandidatas Perskis rengė išpuolius prieš Farlį vieną po kito. Jis priešininką vadino „politiku dinozauru“, o jo partijos valdymo sistemą – „ydingiausiu valdymo aparatu JAV istorijoje“. Perskis nusitaikė į jautriausią Farlio partijos vietą, tačiau visos jo pastangos nuėjo perniek. Šįkart išgelbėjo valstijos Aukščiausiojo Teismo sprendimas. Gavęs skundų dėl neteisingo Junjono ir Paseiko apygardų suskirstymo, Aukščiausiasis Teismas priėmė sunkiai paaiškinamą sprendimą – perskirstyti visas valstijos rinkimų apygardas. Nors į teismą buvo kreiptasi tik dėl dviejų apygardų ir jokių kitų skundų nebuvo, buvo perskirstos visos dvidešimt viena valstijos apygardos. Keip Mėjaus apygarda buvo sujungta su Kamberlandu, o Atlantiko apygarda liko nesujungta. Vėl iš Marvino Perskio buvo atimta galimybė laimėti rinkimus.

Teismo sprendimas buvo paskelbtas liepos mėnesį, per vėlai, kad Leo Klarkas, kaip ir kiti nepriklausomi kandidatai de-

mokratai, spėtų įsitraukti į rinkimų kovą. Tinkamai pasiruošę buvo tik Farlio rėmėjai. Respublikonai pasirinko niekam nežinomą politiką Harį Geinsą ir jis paklusniai ėjo į skerdynes. Kaip ir reikėjo tikėtis, Farlis buvo išrinktas dar vienai ketverių metų kadencijai, laimėjęs rinkimus 13 000 balsų persvara.

Farlio pergalė neišgąsdino jo kritikų. Jie buvo tikri, kad Perskis būtų laimėjęs rinkimus, jei Aukščiausiasis Teismas nebūtų perskirstęs rinkimų apygardų. Vincentas Heinmanas, ilgametis Teisės komiteto narys, jau dvidešimt penkerius metus dirbęs įstatymu leidėju, buvo Farlio statytinis. Vis dėlto Hapo kritikai neketino nuleisti rankų ir atsisakyti kovos. Paramos jie sulaukė iš miesto žiniasklaidos, ypač iš *Atlantic City Press*. 1969-ųjų pabaigoje ir 1970-ųjų pradžioje vienintelis Atlantik Sičio laikraštis išspausdino keletą straipsnių apie Bernardo Izeso ir Džono Kaco atliktus tyrimus. Niekam nebuvo paslaptis, kad municipalitete klesti korupcija. Kyšininkavimas, papirkinėjimas, išpūsti valdininkų atlyginimai buvo įprasti dalykai. Net trys Atlantik Sičio kartos turėjo korumpuotą valdžią ir buvo pripratusios prie negarbingo jos elgesio. *Atlantic City Press* nusprendė išvesti į dienos šviesą Farlio partiją.

Izesui ir Kacui nereikėjo būti detektyvams, kad surinktų pakankamai medžiagos straipsniams apie korupciją politikoje. Respublikonų valdymo aparatas buvo atversta knyga. Reporteriai iš pradžių apklausė uniformuotus valdininkus. Paaiškėjo, kad devyni iš dešimties Atlantik Sičio gaisrininkų mokėjo duoklę Atlantiko apygardos respublikonų valdžios aparatui. Iš 1968 metais gaisrinėje dirbusio 221 darbuotojo, tik 19 nebuvo respublikonų partijos rėmėjai. Atsakydamas į šiuos kaltinimus,

gaisrinės vadovas Vorenas Konoveris pasiteisino, kad visi darbuotojai įmokas mokėjo savo noru ir jokio spaudimo jiems nebuvo daroma, tik buvo primenama: „Jei norite sumokėti, dabar tinkamas laikas tai padaryti, bet neprivaloma. To nepadaręs nebūsite baudžiamas.“[131] Vis dėlto *Atlantic City Press* atlikti tyrimai parodė priešingai, nei teigė Konoveris: gaisrinės vadovybė gaudavo sąrašus darbuotojų, kurie atsisakė paremti partiją. Jie dažniausiai nesulaukdavo paaukštinimo tarnyboje. Vienas gaisrininkas net devynerius metus laukė paaukštinimo, nors vieta, kuriai užimti jis turėjo reikiamą kvalifikaciją, buvo laisva.

Izeso ir Kaco tyrimų metu paaiškėjo, kad miesto ir apygardos politiniams samdiniams labai dažnai buvo mokamos didesnės algos. Darbuotojų, kurie gaudavo nelegalų atlyginimą, buvo rasta kiekviename municipaliteto departamente. Žurnalistai nustatė, kad šiems nematomiems tarnautojams buvo mokama už darbą rinkimų štabuose. Beveik septyniasdešimt metų egzistavo praktika lojaliems respublikonų politinės partijos padėjėjams atsilyginti iš miesto mokesčių mokėtojų pinigų. Farlio valdymo aparatas nelegaliai atsilygindavo partijos talkininkams įvairiausiais būdais: Mokesčių ir finansų departamento inspektorius iš tiesų dirbo namie draudiku, be to, darbavosi respublikonų būstinėje; prabangos mokesčio inspektorius visu etatu dirbo autobuso vairuotoju ir į municipalitetą ateidavo tik atlyginimo pasiimti; produktų masės ir tūrio kontrolierius, neatlikęs nė vieno patikrinimo, visu etatu dirbo automobilių pardavėju; sveikatos apsaugos inspektorius, lojalus municipaliteto tarnas, visu etatu dirbęs viename iš miesto viešbučių, paimti atlyginimo siųsdavo kitą žmogų.

Izesas ir Kacas taip pat nustatė, kad už viešuosius pirkimus buvo mokami kyšiai. Rangovai, turintys reikalų su miesto valdžia, buvo reketuojami. Paaiškėjo, kad nuo tų laikų, kai buvo nuteistas Komodoras, niekas nepasikeitė. Viskas turėjo savo kainą ir, norint pasirašyti su valdžia kontraktą, dalį pelno reikėjo atiduoti. Kas nesumokėdavo duoklės, pakliūdavo į juoduosius sąrašus. Verslininkas, nuolat inspektuojamas sveikatos apsaugos ir priešgaisrinės apsaugos tarnybų, negaudavo reikiamo parašo tol, kol nesumokėdavo duoklės. Nesumokėsi inspektoriui – tavo verslą uždarys.

Joks susitarimas su municipalitetu nebuvo įprastinė procedūra. Norint gauti leidimą prekiauti alkoholiniais gėrimais, buvo privaloma jį pirkti tik iš brokerio Stampio Ormano. Prašymus miesto valdžiai buvo galima pateikti tik per advokatus Edį Helfantą ar Edą Feinbergą. Iš valdžios negausi nieko, jei kreipsiesi ne į tuos žmones ir nepatepsi reikiamų ratų. Žurnalistiniai Izeso ir Kaco tyrimai paskatino JAV prokuratūrą pradėti tyrimą. Jį atlikus, buvo pateikti kaltinimai merui Viljamui Somersui, keliems jo padėjėjams ir kitiems miesto pareigūnams. Kaltinamuosius, kuriuos miesto spauda praminė „Atlantik Sičio Septynetu“, Federalinio teismo prisiekusieji pripažino kaltais dėl kyšininkavimo, šantažavimo ir visuomenės pasitikėjimo nepateisinimo. Visi kaltinamieji tylėjo, todėl Farliui nebuvo pateikta jokių kaltinimų.

Artėjo Franko Farlio karjeros saulėlydis, tačiau jis nenorėjo to pripažinti. Pusę gyvenimo buvo paskyręs sportui, kitą pusę – politikai. Tiek kaip sportininkas, tiek kaip politikas jis visada buvo nugalėtojas. Talentingas, ambicingas, nė vieno

pralaimėjimo nepatyręs Hapas Farlis beveik septyniasdešimt metų neįsivaizdavo savo gyvenimo be kovos sporto aikštelėje ar politikoje, todėl negalėjo pripažinti pralaimėjimo ir garbingai pasitraukti. Kaip senstantis boksininkas, kuris prieš išeidamas į pensiją nori išsikovoti paskutinį titulą, Hapas neišvengiamai turėjo patirti lemiamą smūgį.

Farlio likimas priklausė nuo miesto sėkmės. Kaip politinis lyderis, jis neišvengiamai turėjo būti apkaltintas dėl visų miesto nelaimių. Anksčiau ar vėliau rinkėjai turėjo nusisukti nuo jo ir ieškoti kito lyderio, kuris išspręstų jų problemas.

Blogėjant ekonominei miesto situacijai ir daugėjant korupcijos skandalų miesto valdžioje, didėjo nepasitenkinimas respublikonų partijoje. Šeštame ir septintame dešimtmečiuose vykęs masiškas vidurinės klasės baltųjų pasitraukimas iš Atlantik Sičio į žemyne palei Šor Roudą įsikūrusius Absikoną, Plezantvilį, Nortfildą, Linvudą ir Somers Pointą turėjo lemiamų pasekmių respublikonų partijai. Šie miestą palikę baltieji jau nebuvo tokie lojalūs Farliui ir jo politiniam aparatui, kokie buvo jų tėvai ir seneliai. Tai buvo labiau išsilavinę ir turtingesni žmonės, turintys darbus, nesusijusius su turizmu, ir nepriklausomi nuo respublikonų partijos privilegijų. Atlantik Sitis jau nebeturėjo tokios įtakos ir apygardos politikams. Politinės jėgos buvo tolygiau pasiskirsčiusios, todėl Šor Roudo regiono respublikonai vis atviriau rodė nepasitenkinimą Farliu ir norėjo naujo partijos lyderio.

Vos pasibaigus vieniems rinkimams politikai pradeda galvoti apie kitus. Kai tik užsidaro balsavimo punktai ir suskaičiuojami rinkėjų balsai, būsimieji kandidatai ir jų rėmėjai ima

ruoštis. Jau pirmosiomis šio begalinio proceso dienomis pradeda formuotis koalicijos ir komitetai. Septynis mėnesius po rinkimų visuomenė nepastebi jokios politinės veiklos, tačiau būtent per šiuos mėnesius sprendžiama, kas bus apdovanotas ar nubaustas už praėjusius rinkimus, ir daromi svarbiausi politiniai sprendimai. Tai, ką vėliau mato visuomenė, yra šių mėnesių veiklos rezultatas. Nors 1970 metų visuotiniuose rinkimuose Hapas Farlis triūsė negailėdamas jėgų ir visi jo kandidatai, kad ir nedidele balsų persvara, laimėjo rinkimus, jis pats partijai tapo kliūtimi ir lapkričio pabaigoje pradėjęs bręsti nepasitenkinimas vis didėjo.

Nepraėjus nė dešimčiai dienų po 1970 metų rinkimų, Farliui jau teko slopinti maištą. Viskas prasidėjo nuo respublikonų partijos Linvudo klubo paskelbtos rezoliucijos. Linvudo grupė buvo tik vienas iš kelių žemyne esančių respublikonų klubų, kurie buvo nepatenkinti Farlio ir Boido geležine valdžia partijoje. Didžiosios senosios partijos Linvudo grupė išplatino pareiškimą, raginantį „reformuoti Atlantik Sičio apygardos politiką bei vyriausybę“. Jame buvo teigiama, kad partijai „reikia pažangesnio lyderio, kuris galėtų išspręsti šių laikų problemas. Partijos valdymo stilius yra pasenęs ir jį būtina keisti.“[132] Tokia rezoliucija Farliui buvo tarsi perkūnas iš giedro dangaus.

Linvudo frakcija, ėmusi raginti Farlį atsistatydinti, sugriovė vieningos respublikonų partijos įvaizdį, taip rūpestingai puoselėtą Farlio. Išsaugoti trapią vienybę Hapui pavyko tik sutikus įkurti visos apygardos vykdomąjį komitetą, kuris turėtų balsą renkant kandidatus ir formuojant politinę partijos strategiją.

Farlis, sutikęs dalytis valdžia, padarė didžiulę nuolaidą, tačiau to nepakako.

Tuo metu, kai Hapas Farlis kaip įmanydamas stengėsi užglaistyti nesutarimus savo partijoje, apygardoje jau formavosi demokratų partija. 1965 metų Leo Klarko rinkimų kampanija ir kelių nepriklausomų demokratų pergalė kai kuriuose žemyno regionuose per vėlesnius rinkimus parodė, kad žmonės pagaliau pradėjo įsileisti demokratų partiją. Nepaisant akivaizdžiai sėkmingų pirmųjų žingsnių, ji formavosi apgailėtinai lėtai. Respublikonai stipriai laikė valdžią savo rankose nuo XX amžiaus pradžios ir beveik visi valdžios postai buvo užimti respublikonų. Demokratus, kita vertus, rėmė tik idealistai, protestuojantys prieš visagalius bosus, iš svetur į Atlantiko apygardą atvykę demokratų šalininkai arba nepatenkinti respublikonai, atstumti savo partijos valdžios struktūrų. Joks sveiko proto žmogus, norintis ką nors gauti iš miesto ar apygardos valdžios, negalėjo sieti savęs su demokratų partija. Vienas iš tokių atstumtųjų, kuris vėliau sudarė naujos demokratų partijos branduolį, buvo kurorto advokatas Patrikas Makganas. Patriko kelias į demokratų partiją rodo, kokią valdžią turėjo Farlis.

Patrikas Makganas gimė 1928 metais Atlantik Sityje. Jo tėvas turėjo du *Paddy McGahn's* barus *Iowa* ir *Atlantic* aveniu. Hapas Farlis buvo Makgano šeimos advokatas. Abu Pato tėvai buvo lojalūs senatoriaus šalininkai. Patrikas Makganas buvo aktyvus ketvirtosios apylinkės respublikonų klubo dalyvis, tad jam mirus 1949 metais, į paskutinę kelionę išlydėti atėjo tokie garbūs asmenys kaip Nakis Džonsonas, Hapas Farlis, Džimis

Boidas ir meras Džozefas Altmanas. Baigęs koledžą Patas pradėjo studijuoti teisę. Pirmaisiais studijų metais jis buvo pašauktas į rezervinį jūrų dalinį kariauti Korėjoje. Pasižymėjęs kare Patas buvo apdovanotas karo didvyrio medaliu. 1953 metais grįžęs į kurortą Makganas, prieš tęsdamas studijas, nusprendė dalyvauti miesto politikoje. Džonsono ir Farlio partijos politinės sistemos auklėtinis Makganas buvo pasiruošęs tarnauti eiliniu Farlio partijoje, kad padarytų politinę karjerą. Motinos paskatintas, Makganas kreipėsi į Farlį patarimo, kaip aktyviau įsitraukti į politinę miesto veiklą.

Hapas Farlis buvo „labai malonus“, tačiau patarė Makganui: „Turėtumėte labai daug konkurentų. Išmintingiau pasielgsite, jei baigsite teisės studijas ir pradėsite politinę karjerą kitur, ne Atlantiko apygardoje.“[133] Kaip pasakė pats Makganas, Farlis „labai mandagiai“ užtrenkė jam duris į politinį gyvenimą. „Jam reikėjo rūpintis jau esamais žmonėmis. Kitaip tariant, viešbutyje nebuvo laisvų vietų.“ Taip Patas Makganas tapo demokratu. Tokių atstumtųjų, panašiais keliais atėjusių į demokratų partiją, buvo daug daugiau.

1971 metais Atlantik Sičio gyventojus, matančius, kaip griūva jų miestas, buvo apėmusi neviltis. Tuo pasinaudojo daktaras Džozefas L. Makganas, Pato vyresnysis brolis. Džo Makganas buvo idealus oponentas Farliui. Airių katalikas Makganas, gimęs ir užaugęs Atlantik Sityje, mokėsi *Our Lady Star of Sea* ir *Holy Spirit* mokyklose, vėliau baigė Pensilvanijos universiteto medicinos mokyklą. Džozefas Makganas Atlantik Sityje buvo garsus ir gerbiamas gydytojas. Daugiau kaip dešimt metų jis vadovavo Mažajai lygai. Dirbdamas akušeriu

ir ginekologu su savo partneriu jis priėmė daugiau kaip 12 000 miesto naujagimių. Labai intelektualus, labai iškalbus ir sąmojingas Džozefas bendraudamas su tūkstančiais savo pacientų šeimų įsigijo daug gerbėjų. Tai buvo tikrai neblogas pamatas politikui naujokui.

Pirmą kartą politiniuose rinkimuose Džo Makganas dalyvavo 1966 metais – kandidatavo į postą Absikono miesto taryboje. Išrinktas Džo joje buvo vienintelis demokratas. Po dvejų metų jis kandidatavo į mero postą ir pasiekė neįtikėtiną pergalę. Mieste, kuriame beveik nebuvo demokratų, Makganas surinko dvigubai daugiau balsų už savo varžovą. Po tokios fenomenalios pergalės „daktaras Džo" tapo nepriklausomų demokratų lyderiu. Broliai Makganai – puikus oratorius Džo ir talentingas strategas Patas – pradėjo kurti apygardos demokratų partiją negailėdami nei laiko, nei pinigų, ir kartu ėmė ruoštis 1971 metų rinkimams į senatą. Po 1970 metų rinkimų, kai demokratų partija gavo keturis merų postus ir dvidešimt penkis postus įvairiuose Atlantiko apygardos rajonuose, pagaliau oficialiai pradėjo veikti dvi partijos. Demokratai toli gražu nebuvo taip gerai organizuoti kaip daugelį metų viešpataujanti respublikonų partija, tačiau pasiektos pergalės Makganams buvo ženklas pradėti kovą prieš Farlį.

Mūšį broliai pradėjo Farlio kieme. Makganai suvokė, jog vien demokratų ir jokiai partijai nepriklausančių žmonių palaikymo jiems neužteks, kad laimėtų. Partijų jėgos buvo labai nelygios, todėl Džo Makganui reikėjo paprastų respublikonų balsų. Taigi, Patas ir Džo Makganai, naudodamiesi per daugelį metų įgytomis pažintimis, pradėjo vilioti Farlio rėmėjus, taip

atimdami didžiausią jo pranašumą. Pirmiausia jie pradėjo nuo žemyno respublikonų.

Šor Roudo respublikonai buvo linkę paremti Džo Makganą. Iš dalies jis buvo vienas iš jų. Kaip ir jie, Džo pabėgo iš griūvančio Atlantik Sičio į žemyną. Kaip ir jie, nematė ateities mieste, nes nustojo tikėti politine struktūra, vadovaujama senstančio autokrato, kurio valdymo stilius, galbūt ir tikęs senojo režimo politikams prieš trisdešimt metų, dabar buvo atgyvenęs. Žemyno respublikonai labai norėjo pokyčių, todėl buvo linkę paremti demokratus. Jei kas ir dvejojo, ar balsuoti už Makganą, nesutikęs pasitraukti iš valdžios Farlis išsklaidė paskutines jų abejones. Jie suteikė Farliui galimybę garbingai pasitraukti. Jis galėjo net paskirti savo įpėdinį, kad ir apygardos nekilnojamojo turto savininkų tarybos narį Hovardą pravarde Fricas, seno Hapo draugužio Vincento Heinmano sūnų. Tai būtų nuraminę Farlio kritikus, tačiau šis nenorėjo paleisti valdžios iš rankų, todėl Šor Roudo respublikonai neturėjo kitos išeities. Farlis turėjo pasitraukti.

Susirinkę Šor Roudo respublikonų balsus, Makganai pasuko į Atlantik Sitį. Šiame fronte labai sumaniai pasidarbavo Patas. Abu broliai buvo gimę ir užaugę ketvirtojoje apylinkėje ir turėjo daug pažinčių, tačiau būtent Patas buvo tikras tėvo sūnus, dirbęs baro padavėju ir mokantis perprasti žmones vos pažvelgęs. Kaip politikas, jis turėjo daug Nakio Džonsono bruožų. Labai nuovokus, pragmatiškas ir užsispyręs. Jis gerai žinojo, ką turi daryti, kad įsitvirtintų Atlantik Sičio politikoje. Kaip ir Nakis, Patas galėjo būti klastingas, negailestingas priešams ir dosnus bei lojalus draugams.

Atlantik Sityje veikiausiai nebuvo žmogaus, kuris nepažinojo Pato Makgano ir nežinojo, kad būtent jis buvo brolio rinkimų kampanijos variklis. Brolių sąjungą galima sulyginti su Hapo Farlio ir Džimio Boido partneryste: Džo buvo kandidatas, geras vyrukas, Patas – strategas ir vykdytojas. Kaip ir Boidas, Patas pats priėmė sprendimus ir neprivalėjo tartis su Džo. Jis asmeniškai susitikdavo su daugeliu respublikonų partijos darbininkų ir talkininkų, kurių dauguma buvo nepatenkinti esama tvarka, ir ragino balsuoti už demokratus.

Patas žinojo, kad dauguma respublikonų siūlė Farliui nesiekti kitos kadencijos, todėl agituodamas kalbėjo jiems tai, ką jie norėjo girdėti. Įtikinėjo, jog tai bus istoriniai rinkimai, pakeisiantys politinių jėgų pusiausvyrą, todėl verta pasirinkti nugalėtoją ir naują režimą. Sakė, kad traukinys jau pajudėjęs iš stotelės, bet paskubėję jie dar spėtų įšokti. Pato agitacija buvo labai veiksminga. Tiesa, atsirado tokių, kurie kategoriškai atsisakė dezertyruoti, tačiau dauguma respublikonų paslapčia įtikinėjo kaimynus, kad būtina atsikratyti Farlio.

Įkalbėti pavyko daugelį. Farlis gėdingai pralaimėjo konkurentui net 12 000 (trečdaliu) rinkėjų balsų. Farlis buvo sutriuškintas net aštuoniolikoje iš dvidešimt trijų Atlantiko apygardos miestų.[134] Atlantik Sityje jis pralaimėjo 2 000 balsų. Džimio Boido išliaupsintoje ketvirtojoje apylinkėje, kur Farlis laimėdavo mažiausiai 5 000 balsų persvara, Džo Makganas nusileido tik 200 balsų. Pirmą kartą gyvenime Hapas Farlis patyrė nesėkmę, triuškinamą nesėkmę. Jis buvo priblokštas. Kad ir labai nusivylęs, garbingai pripažino pralaimėjimą. Jis nieko nekaltino ir nesipiktino, tik pasveikino Džo Makganą

su pergale ir palinkėjo jam sėkmės. Per visą ceremoniją Farlis išliko džentelmenas.

Jei Hapas ir jautė nuoskaudą dėl pralaimėjimo 1971 metų rinkimuose, niekada niekam to neparodė. Pasitraukęs iš valdžios savo noru ir išėjęs į užtarnautą poilsį, veikiausiai būtų likęs visų gerbiamas miestietis. Deja, jis nepasitraukė laiku. 1976 metų rinkimuose Farlis nebuvo išrinktas kandidatu. Visų atstumtas jis buvo niekam nereikalinga relikvija. Tiesa, retkarčiais žmonės kreipdavosi į jį patarimo, tačiau labai retai ir visada privačiai. Atstumtojo stigma išstūmė Farlį iš politinės arenos, tačiau jis niekada nesiskundė likimu. Hapas Farlis mirė nuo vėžio po kelerių metų, 1977-aisiais. Iki gyvenimo pabaigos išliko miesto patriotas ir turėdamas progą visada tai parodydavo.

Iš trijų bosų, valdžiusių korumpuotą Atlantik Sitį, Fransis Šermanas Farlis geriausiai išmanė valdymą ir saikingai naudojosi privilegijomis. Hapas Farlis buvo gigantas. Naujojo Džersio politikos istorijoje jis užima svarbią vietą.

9

Nepamirškite išjungti šviesos

Langai buvo nevalyti jau daugelį mėnesių. Kėdės buvo purvinos, patalpoje trenkė drėgme. Pajuodusioje švieslentėje degė tik vienas žodis: „Netrukus...“ Be Skinio D'Amato, *500 Club* savininko, niekas daugiau neprisiminė, koks atlikėjas tą vakarą turėjo pasirodyti klube.

Polas D'Amato-Skinis buvo miesto įžymybė. Išmestas iš mokyklos, vienuolikmetis Skinis jau organizuodavo loterijas, o sulaukęs šešiolikos įsteigė lošimo saloną. Atrodė, kad apsukrus reketininkas, pradėjęs karjerą dar Nakio Džonsono laikais, mieste pažįsta visus, pradedant pardavėju, pjaustančiu mėsą pusryčiams parduotuvėlėje ant kampo, ir baigiant Holivudo žvaigždėmis. Žavus dabita Skinis, kaip ir priklausė klubo savininkui, buvo naktinis paukštis. Nuolat geriantis kavą ir rūkantis cigaretę po cigaretės, Skinis retai kada atsibusdavo anksčiau nei vidurdienį ir pusryčiaudavo lovoje. Jo

darbas buvo rūpintis, kad klube niekad netrūktų pramogų: jis kviesdavosi įvairiausius atlikėjus, pradedant dainininkais ir baigiant pokštininkais, linksminusiais vaikus ir moteris. Gerais laikais *500 Club* prilygo geriausiems Vegaso ar Didžiojo obuolio klubams. Čia karjerą pradėjo tokios garsios žvaigždės kaip Dinas Martinas ir Džeris Luisas, dažnai koncertuodavo ir Frankas Sinatra. Dabar į apleistą barą užsukdavo tik saujelė senų nuolatinių lankytojų, vienas kitas naujokas, atviliotas buvusios klubo šlovės. Pastaruoju metu D'Amato sunkiai vertėsi – dažnai vėluodavo išmokėti darbuotojams algas, sumokėti mokesčius. Baro neuždarė tik todėl, kad daugiau neturėjo ką veikti. Neturėjo ką veikti bare ir atsitiktiniai lankytojai, ypač nuolatinės baro palydovės.

Rita buvo vienintelė moteris, sėdinti prie baro. Platinos spalvos plaukais, ant kiekvieno rankos piršto, išskyrus nykštį, užsimovusi po žiedą. Niekam nekilo abejonių, ko ji čia atėjo: glaudžiai prie kūno prilipę džinsai atrodė tarsi nulieti jai, o žalias nertinis rėžė akį. Net brangi liemenėlė, kuriai ji nepagailėjo krūvos pinigų, neįstengė išlaikyti beviltiškai nukarusių krūtų. Metai jai buvo negailestingi ir net storas *Maybelline* kosmetikos sluoksnis nepajėgė jų paslėpti. Bare buvo dar keletas jaunuolių, užklydusių iš smalsumo, ieškančių tų pašėlusių metų, apie kuriuos jiems pasakojo tėvai, atmosferos. Vienas kitas žvilgtelėjo į Ritą, bet ir ji nenukėlė į tuos laikus. Po poros valandų baras ištuštėjo ir liko tik senbuviai. Neturėdama daugiau ką veikti bare, Rita patraukė laimės ieškoti *Pacific* aveniu.[135]

1974 metais Atlantik Sitis, kaip sena nusivalkiojusi kekšė Rita, beviltiškai ieškojo klientų, kad galėtų išgyventi. Kadaise

klestėjęs, gyvybe kunkuliavęs pajūrio kurortas, dabar virtęs apleistu getu prie sūrios balos, bandė prisivilioti klientų buvusiu grožiu, iš kurio buvo likęs tik vardas. Turistų Atlantik Sitis jau nebetraukė ir atostogauti jie važiavo kitur.

Džonatano Pitnio svajonių miestas merdėjo. Centras, kurorto širdis, kur anuomet klestėjo viešbučių verslas, buvo purvinas ir apleistas. Ne sezono metu Atlantik Sitis atrodė tarsi išmiręs, o nuo rugsėjo iki birželio gatvėse buvo tiek mažai žmonių, jog *Atlantic* aveniu paleistas kamuolys būtų riedėjęs iki pat galo, neužkliudęs nė vieno praeivio. Gatvių, vedančių į paplūdimį, siluetas priminė sąvartyną, pradedant Bordvolko promenada su aukštais apdaužytais viešbučiais, susmukusiais paplūdimio kvartalo pensionais ir baigiant *Pacific* aveniu kertančiomis gatvėmis su apleistomis bažnyčiomis, apšiurusiais pensionais, alkoholiu prekiaujančiomis parduotuvėmis ir pigiomis purvinomis valgyklėlėmis, kurios būdavo uždaromos vos pradėjus temti. Didžiulis sąvartynas, kuriame skendėjo *Atlantic*, *Baltic* ir *Mediterranean* aveniu, priminė neaprėpiamą getą. Daugelis gyvenamųjų namų kvartalų priminė Dresdeną po Antrojo pasaulinio karo, nors niekas Atlantik Sičio nebombardavo. Miestas tiesiog nyko. Tūkstančiai namų buvo nedažyti ir neremontuoti, kai kuriuose iš jų glaudėsi benamiai, bet dauguma buvo tušti, vienas kitas sudegęs.

Sudegusi buvo ir gyventojų viltis. Kai išvyko vidurinė klasė, miestas neteko svarbiausios bendruomenės dalies. Buvo uždaromos arba jungėsi mokyklos, bažnyčios, skirstėsi įvairūs klubai, jų nariams išsikėlus gyventi į žemyną ir dar labiau nuskurdinus miesto bendruomenę. Mažosios krepšinio

lygos, paauglių krepšinio komandų ir jaunimo klubo narių vis mažėjo, daugelis iš jų visai išsiskirstė. Gatvėse siautėjo vandalai. Nuolat buvo apiplėšinėjamos gastronomijos parduotuvėlės, juvelyrinių ir metalo dirbinių salonai buvo uždaromi, nes dirbti tapo nepelninga. Kirpyklų ir kosmetinių salonų šeimininkams išėjus į pensiją nebebuvo kam jų pakeisti, ir visur mieste buvo galima matyti iškabas „Parduodama" arba „Nuomojama". Nesurenkantys žiūrovų ir nuolat apiplėšinėjami kino teatrai buvo uždaromi, kiekvienoje miesto įstaigoje lengva buvo rasti tuščių neišnuomotų patalpų. Miestą buvo apėmusi visiška neviltis.

Net keletą dešimtmečių veikliausi Atlantik Sičio žmonės beviltiškai bandė atgaivinti nykstantį miestą. 1950–1974 metais iš turizmo gaunamos pajamos nuo daugiau nei 70 milijonų sumažėjo iki mažiau nei 40 milijonų dolerių. Tūkstančiai viešbučių buvo nugriauti arba stovėjo užkalti – nuomojamų kambarių, kurių buvo beveik 200 000, dabar sumažėjo iki mažiau nei 100 000, o ir tie toli gražu nebuvo modernūs. „Kaip gali privilioti turistų į viešbutį, kurio čiužiniai nekeisti jau keturiasdešimt metų, o gyventojai vonios kambariu turi dailytis su kaimynu?"[136]

Bordvolko promenada su nejaukiomis žiojinčiomis skylėmis vietoje kadaise stovėjusių prabangių viešbučių priminė bedančio šypseną. Miestas jau nebegalėjo didžiuotis garsiuoju pasivaikščiojimų taku, anuomet gyvybe kunkuliavusiu populiariosios kultūros centru. Pigiais namukais ir lošimo salonais nusėtoje Bordvolko promenadoje dabar slampinėjo valkatos. Devynis mėnesius per metus mieste darbo neturėjo 25 pro-

centai darbingų žmonių, trečdalis miestiečių gyveno iš socialinių pašalpų. Daugiau kaip 90 procentų pastatų buvo pastatyti iki 1939 metų, todėl daugelis neatitiko dabartinių standartų. Iš devynių Naujojo Džersio miestų, įtrauktų į Federalinę miestų rėmimo programą, Atlantik Sityje buvo didžiausias procentas (33,5 procentai) šeimų, uždirbančių mažiau kaip 3 000 dolerių per metus. Su skurdu kovojanti miesto grupė atlikusi tyrimus nustatė, kad kurorte didžiausias skyrybų, veneros ligų ir naujagimių mirtingumo atvejų procentas visoje valstijoje. Pagal FTB paskelbtus statistinius nusikalstamumo duomenis, iš 528 Amerikos miestų, turinčių nuo 25 000 iki 50 000 gyventojų, Atlantik Sityje daugiausia smulkių nusikaltimų (septynių dažniausių nusikaltimų grupėje). Nusikaltėliai buvo vargšai, apiplėšinėję didesnius vargšus. Miestas neturėjo jokio pajamų šaltinio. Jau kelintą dešimtmetį nevyko naujų statybų – vienintelė mieste vykdoma veikla buvo padegimai.

Kelios miesto agentūros, norėdamos pagyvinti merdinčią ekonomiką, bandė reklamuoti Atlantik Sitį kaip „šeimų kurortą“. Triukšmingi laikai prabėgo, buvo skelbiama jų reklamose, Atlantik Sitis tapo ramus, idealus miestas mamoms ir tėčiams auginti vaikučius. Nevykęs pokštas. Žmonės, tokie kaip D'Amato, kurie dar nebuvo pamiršę šlovingų Atlantik Sičio laikų, žinojo, kad jis niekada nebus kurortas šeimoms.

Jau 1958 metais miesto Moterų prekybos rūmų atstovės priėmė netikėtą sprendimą – parėmė ilgametės viešbučio savininkės Mildred Foks pasiūlymą legalizuoti azartinius lošimus. Kategoriška, itališko temperamento, smulkutė, raudonplaukė, mergautine pavarde Logiovino, be paliovos varstė miesto

valdininkų kabinetų duris. Politiškai aktyvi Foks buvo tikra FTB ir Kenedžio stiliaus, o ne „Farlio“ demokratė. Atlantik Sitis buvo jos miestas, ir ji neketino jo palikti. Atkakli, bet nuovoki, Mildred įtikinėjo kiekvieną, kad kurorte būtina legalizuoti azartinius lošimus. „Tai vienintelis būdas išgelbėti miestą. Mūsų kurortas netrukus virs vaiduokliu.“[137] Ši keturių vaikų motina buvo *Fox Manor*, mažo viešbučio jaunavedžiams *Pacific* aveniu, savininkė ir valdytoja. Tuo metu, kai mieste vis dar veikė nedidelis pogrindinių lošimo namų tinklas, pradėjusi agituoti už azartinių lošimų legalizavimą Foks susilaukė grasinimų, kad su ja ir jos vaikais bus susidorota. Moteriai pasiskundus, FTB agentai įmontavo klausymosi įrangą jos bute ir klausėsi telefoninių pokalbių su jos sutikimu, tačiau jiems nepavyko nustatyti grasintojų. Pusantrų metų specialieji agentai lydėjo Foks vaikus į mokyklą ir iš jos.

Septinto dešimtmečio pradžioje, kai kurorte jau nebebuvo lošimo namų, žmonės vis dažniau kalbėjo, kad Atlantik Sitis turi pasikeisti, jei nori susigrąžinti nacionalinio kurorto vardą, o vienintelis būdas tai padaryti – legalizuoti azartinius lošimus. Kazino miestas Las Vegasas juk klesti, nors stovi dykumoje. Tik pagalvokite, kokios galimybės legalizavus kazino atsivertų Atlantik Sičiui, prie vandenyno esančiam ir Bordvolko promenadą turinčiam miestui. Taip ir panašiai žmonės įtikinėjo vieni kitus.

Farlis, kurio karjera ėjo į pabaigą, kategoriškai atsisakė paremti šį pasiūlymą. Tai veikiausiai buvo vienintelis kartas, kai politiniai interesai jam buvo svarbesni nei miesto. Galbūt buvo pernelyg išvarginusi kova dėl valdžios išsaugojimo, o gal

jis tiesiog nebetikėjo, kad ką nors galima pakeisti. Gerai Farlį pažįstantys žmonės manė, kad jis bijo per daug viešumo. Jei Atlantik Sitis būtų tapęs rytiniu Las Vegasu, tai būtų atkreipę šalies ir federalinės valdžios dėmesį į korumpuotą šio miesto valdžios aparatą, o to Farlis tikrai nenorėjo.

Farliui pasitraukus iš politikos, žmonės vėl prisiminė Foks pasiūlymą. Ji ir į ją panašūs verslininkai visą laiką puoselėjo šią idėją, bet įteisinti azartinius lošimus kurorte buvo didžiulis darbas – tai buvo įmanoma tik pakeitus Naujojo Džersio konstituciją, o tai padaryti buvo galima tik visuotiniu valstijos referendumu. Jis galėjo būti rengiamas tik patvirtinus specialiu įstatymų leidžiamojo organo aktu ir pritarus gubernatoriui. Tai įgyvendinti buvo labai sudėtinga, ypač kai iš valdžios buvo pasitraukęs Farlis. Negana to, gubernatoriaus kėdėje sėdėjo pedantiškas buvęs Aukščiausiojo Teismo teisėjas, negailestingas kriminalistų persekiotojas Brendanas Bernas, pramintas „Nesuteptuoju“. Vargu ar toks gubernatorius būtų parėmęs kazino įteisinimo Atlantik Sityje idėją.

Pirmą kartą Brendanas Bernas į gubernatorius kandidatavo 1973 metais. Tiesiai iš Aukščiausiojo Teismo teisėjo suolo jį ištraukė turtingų airių kilmės Šiaurės Džersio demokratų grupė. Ši klika buvo padėjusi dar dviem savo kandidatams laimėti gubernatoriaus postą. Bernas jiems buvo idealus: tvarkingas, gražus, iškalbus, turintis daug ryšių su įtakingais žmonėmis, baigęs Harvardo teisės studijas ir bebaigiąs Prinstono universitetą. Brendanas buvo visiška priešingybė Farlio stiliaus politikui. Baigęs teisę Bernas pradėjo dirbti Aukščiausiojo Teismo teisėju, vėliau darbavosi Esekso apygardos prokuratūroje,

tapo prokuroru ir teisėju. Aktyvus kovotojas su nusikaltėliais, teisuolis Bernas turėjo nepaperkamo teisėjo reputaciją, kuria labai didžiavosi.

Iki pamatų korumpuotame Naujajame Džersyje Bernas veikiausiai abiejų partijų buvo laukiamas išskėstomis rankomis, kaip prieš šešiasdešimt metų buvo laukiamas Vudrou Vilsonas. Demokratų lyderių remiamas Bernas nesunkiai buvo išrinktas į kandidatus. Jo rinkimų kampanija nebuvo itin turtingo turinio, tiesą sakant, jis žadėjo vienintelį dalyką: „Sugrąžinti žmonių pasitikėjimą Naujojo Džersio valdžia." Tai nelengva užduotis bet kam. Berno konkurentas buvo kongresmenas Čarlzas Sandmanas iš Keip Mėjaus. Sandmanas buvo amžinas kandidatas, norintis visą gyvenimą praleisti gubernatoriaus kėdėje. 1973 metų birželį jis smarkiai nuvylė tuometinį gubernatorių Viljamą Kahilą, kovo mėnesį preliminariuose rinkimuose po įnirtingos kovos jį įveikęs ir suskaldęs respublikonų partiją. Sandmanas, kuris vėliau, kilus Votergeito skandalui, buvo ištikimiausias Ričardo Niksono gynėjas, mažai ką žavėjo konservatyviomis kalbomis ir buvo silpnas konkurentas Brendanui, tad pralaimėjo jam didžiule balsų persvara. Pradėjusio eiti gubernatoriaus pareigas Brendano Berno darbotvarkėje azartinių lošimų legalizavimui nebuvo suteikta pirmenybė. Tiesa sakant, tokio dalyko net nebuvo jo darbotvarkėje.

Kita vertus, kurorto įstatymų leidėjams azartinių lošimų legalizavimas buvo prioritetinis klausimas. 1974 metais pagaliau prasidėjo Atlantik Sičio atgimimas. Valstijos senatorius Džo Makganas prisijungė prie miesto žiniasklaidos ir aktyvistų kovos. Šis įstatymų leidėjas turėjo vienintelį tikslą. Būtent

tais metais įsižiebė viltis, kad azartiniai lošimai bus įteisinti. Pirmą kartą Atlantik Sičio istorijoje įstatymų leidžiamąjį organą sudarė beveik vien demokratai, o gubernatoriaus kėdėje taip pat sėdėjo demokratas. Metų pradžioje visų lūkesčiai buvo labai dideli. Laikraštis *Atlantic City Press* pirmasis viešai prabilo apie miesto viltis: „Gubernatorius Brendanas Bernas pasakė, kad pritaria referendumui dėl konstitucijos straipsnio, draudžiančio azartinius lošimus, panaikinimo, o ką tik į įstatymų leidžiamąjį organą išrinkti atstovai yra linkę savo balsais jį paremti. Kad visuomenė pritars, niekas neabejoja."[138] Džo Makganas žinojo, kad paprasta nebus.

Išrinktas į senatorius jis pagaliau gavo šansą pakeisti savo gimtojo miesto, daugelį metų grimzdusio į nebūtį, likimą. Nors ir neapdovanotas derybininko Farlio talentu, jis buvo labai nuovokus ir pakankamai subrendęs, kad tikslo siektų iki galo. Makgano sąjungininkas, aktyvus agitacinės kampanijos už referendumą dėl konstitucinio pakeitimo lyderis, buvo įstatymų leidžiamojo organo narys Stivenas Perskis. 1971 metais išrinktas į asamblėją šis dvidešimt šešerių vaikinas buvo jauniausias įstatymų leidėjas Atlantiko apygardos istorijoje. Laimėti rinkimus jam padėjo įspūdinga Makgano pergalė prieš Farlį. Atvykusiam į Trentoną jaunajam įstatymų leidėjui pagalbos nereikėjo. Jis turėjo galvą ant pečių ir žinojo, ką daryti. Stivas Perskis, seno Farlio priešo Marvino Perskio anūkas ir teisėjo sūnus, buvo gerbiamos teisininkų šeimos trečios kartos advokatas. Vidutinio ūgio ir kūno sudėjimo, nuolat ant akių krintančiais juodais plaukais, su akiniais storais raginiais rėmais jis darė akylo žmogaus įspūdį. Pasitikintis savimi, beveik

įžūlus Perskis turėjo retą teisininko talentą ir puikai išmanė teisinę sistemą. Gabus, greitai, bet sklandžiai kalbantis, įdomi asmenybė Perskis buvo nepailstantis kazino įteisinimo advokatas ir geriausias šio tikslo propaguotojas kurorte. Negana to, jis buvo pelnęs Brendano Berno prielankumą. Perskis, vienas iš pirmųjų parėmęs Berno kandidatūrą preliminariuose rinkimuose, kalbėjosi su gubernatoriumi apie kazino legalizavimą dar iki rinkimų. Po jų Perskis dažnai užsukdavo pas gubernatorių, todėl pažinojo daugelį jo kabineto darbuotojų. Įstatymų leidėjai Makganas ir Perskis buvo ideali komanda, dirbanti miesto labui.

Mieste prasidėjusią agitacinę kampaniją dėl konstitucinio pakeitimo galima apibendrinti žodžiais „Tik nepersistenkime“. Pernelyg tikintys savo pergale referendumo iniciatoriai agitavo vangiai ir neefektingai. Atlantik Sičio lyderiai nematė reikalo pernelyg afišuotis, vildamiesi, kad reikalai savaime susiklostys taip, kaip reikia.

Tuo metu Naujajame Džersyje strigo valstijos mokesčių reforma. Valstijos Aukščiausiajam Teismui priėmus nutarimą finansuoti valstybines mokyklas, visiems buvo akivaizdu, kad mokesčių reforma neišvengiama. Naudodamiesi padėtimi kai kurie azartinių lošimų legalizavimo šalininkai ėmė kalbėti, kad įteisinus azartinius lošimus galbūt nereikėtų ir mokesčių reformos. *Atlantic City Press* paskubėjo užkirsti kelią tokioms kalboms ir atskaitė pamokslą savo skaitytojams, ypač politikams: „Valstija iš azartinių lošimų legalizavimo turės labai mažai naudos, jei iš viso turės, tad kiekvienam – ir azartinių lošimų legalizavimo šalininkui, ir oponentui – <...> turėtų būti aišku, kad

agituojant už tai nevalia net užsiminti apie mokesčių reformą. Reikia daug svaresnio argumento: Atlantik Sičiui sugrąžinti buvusią šlovę gali tik azartinių lošimų legalizavimas.“[139]

Referendumo iniciatoriai vengė ir kitų pavojų. Daugelis nenorėjo, kad Atlantik Sitis virstu „rytiniu Las Vegasu“, miestu, kur ant kiekvieno kampo – prekybos centruose, vaistinėse, degalinėse – stovi žaidimų automatai. Šiaip ar taip, Atlantik Sičio žmonės turėjo savigarbą ir nenorėjo, kad jų kurortas taptų antruoju Vegasu. Taigi, agituojant reikėjo vengti kalbų apie galimą nusikalstamo pasaulio įtaką kazino verslui ir neskoningą Las Vegaso blizgesį. Atlantik Sičio lyderiai norėjo nupiešti kuo gražesnį, beveik idilišką miesto vaizdą. Apie azartinius lošimus jie kalbėjo kaip apie klasišką ir grakštų žaidimą, kuris nieko bendro neturi su nelegaliais lošimais, vykstančiais Bahamose ar Montekarle. Kaip tvirtino kazino legalizavimo šalininkai, Atlantik Sitis pernelyg taurus miestas, kad taptų Las Vegasu. Nebus pigaus blizgesio ir tviskesio ir ant kiekvieno kampo nestovės žaidimų automatai. Jei lošimo verslas bus legalizuotas, salonai veiks tyliai ir kultūringai. Kazino bus civilizuota pramoga tikriems džentelmenams ir ponioms.

Azartinių lošimų propaguotojai dar būgštavo, kad pasiūlymas legalizuoti lošimus vien Atlantik Sityje įžeis kitus miestus ir jų gyventojai ims sabotuoti referendumą. Kurortas mielai pasidalijo šia privilegija, vildamasis, kad kiti miestai ja nepasinaudos. Taigi, norėdami išvengti galimos opozicijos, Makganas ir Perskis pasiūlė legalizuoti azartinius lošimus visoje valstijoje. Priėmus konstitucinę pataisą, azartiniai lošimai būtų tapę legalūs tik tuose miestuose, kurių apygardos ar miestų rinkėjai tam

būtų pritarę antruoju referendumu. Norėdami neutralizuoti visuomenės baimę, kad kazino gali perimti mafijos žmonės, įstatymų leidėjai pasiūlė lošimo namų administravimą patikėti vyriausybinėms institucijoms – tai, jog vyriausybė neišmanė šio verslo subtilumų, nieko nejaudino. Valdžia tik nustatys taisykles, o visais kitais dalykais atsiras kam pasirūpinti. Naujų kazino bus statoma nedaug – jie galės būti steigiami jau esančiuose viešbučiuose arba valstijai priklausančiuose pastatuose. Negana to, azartinius žaidimus bus draudžiama reklamuoti ir į kazino salonus bus įleidžiami tik gerą reputaciją turintys lošėjai. Sudarę tokį referendumo tekstą, Atlantik Sičio lyderiai vylėsi, kad opozicija neturės prie ko prikibti.

1974 metų gegužę buvo išplatintos Kongreso išvados dėl siūlomo įstatymo pakeitimo, jose Bernas išdėstė savo požiūrį, kaip turėtų būti organizuojami azartiniai lošimai. Pirmasis kazino Bordvolko promenadoje turėtų būti pastatytas valstijos lėšomis. Vėliau galėtų atsirasti dar du kazino, išnuomojus patalpas jau esančiuose viešbučiuose. Lošimo namai veiktų nuo 20 val. iki 4 val. Juose būtų draudžiama vaišinti klientus alkoholiniais gėrimais. Privataus verslo savininkai negalėtų investuoti į kazino. Tai buvo tipiška idealizuota vyriausybės vizija. Buvo manoma, kad azartinių lošimų verslą reguliuos valdžios institucijos, o jų tarnautojai administruos kazino – dar vienas rūpestis biurokratijai. Gubernatorius Bernas nepritarė siūlymui legalizuoti azartinius lošimus visoje valstijoje ir abejones išsakė įstatymų leidžiamajame organe, kai buvo pradėtas svarstyti šis klausimas. Bernas kartu su generolu Viljamu F. Hailandu nepritarė tokiam referendumo siūlymui.

Gubernatorius siūlė referendumą rengti tik dėl kazino legalizavimo Atlantik Sityje.[140] Jis netgi grasino neparemti, jei bus siūloma legalizuoti kazino ir kituose miestuose. Kai kurie apžvalgininkai mano, kad Bernas norėjo išsaugoti savo „Nesuteptojo" reputaciją visuomenėje, tikėdamasis, kad jo pasiūlymas įžeis kitų regionų rinkėjus ir referendumas žlugs. Kurorto lyderiai tylėjo, tačiau Stivas Perskis neketino nuleisti rankų. Asmeniškai pažįstantis Brendaną Berną Perskis pradėjo derėtis su gubernatoriumi, ir šis šiek tiek sušvelnino savo poziciją. Bernas sutiko pritarti tokiam referendumui su sąlyga, kad pirmuosius penkerius metus po konstitucinės pataisos įsigaliojimo kazino galės veikti tik Atlantik Sityje. Tai buvo didelis kompromisas, ir tik Perskis galėjo jį pasiekti.

Užsitikrinę Berno paramą, Makganas ir Perskis nesunkiai gavo įstatymų leidžiamojo organo pritarimą rengti referendumą. Jau po penkių mėnesių referendumas buvo įtrauktas į lapkritį vyksiančius rinkimus. Tuo metu, kai Makganas ir Perskis nėrėsi iš kailio Trentone, jų gimtasis miestas nieko nedarė. Jau metų pradžioje azartinių lošimų šalininkai žinojo, kad turi dešimt mėnesių įtikinti rinkėjams, taip pat suprato, jog bus oponentų.

New York Times, *Wall Street Journal* ir daugelis kitų mažesnių laikraščių, taip pat Naujojo Džersio, Niujorko, Filadelfijos televizijos pradėjo aktyvią agitacinę kovą prieš azartinių lošimų įteisinimą. Garsus JAV senatorius Klifordas Keisas, valstijų senatoriai Anė Martindel, Reimondas Beitmanas ir Džonas Fėjus, asamblėjos nariai Džeimsas Harlis ir Tomas Kinas atvirai pasisakė prieš azartinius lošimus. Ypač aktyvus oponentas

buvo Kinas, asamblėjos mažumos lyderis. „Juk tai visiškai pakeis Naująjį Džersį. Jei įteisinsime azartinius lošimus, tapsime kazino valstija, kurios įstatymų leidėjams niekas daugiau nerūpės, kaip tik azartinių lošimų gaunamas pelnas." Aršūs priešininkai taip pat buvo du aukščiausio rango JAV pareigūnai – generalinis prokuroras Viljamas Hailandas ir prokuroras Džonatanas Goldšteinas.

Labai įtaigus opozicijos oratorius Goldšteinas, padedamas Naujojo Džersio bažnyčių tarybos dvasininkų, savo tiesą skelbė šimtinėms minioms visoje valstijoje. Jis negailestingai kritikavo siekius įteisinti azartinius lošimus per vietines miestų radijo stotis ir laikraščius. „Miestas tikisi, kad kazino jį išgelbės, bet ar ne azartiniai lošimai jį pražudė?"[141] Prokuroras Goldšteinas, vienas iš kaltintojų garsiojo Atlantik Sičio Septyneto byloje, gerai žinantis apie tradicinę miesto politikų bičiulystę su reketininkais, gąsdino žmones, kad kazino verslas pereis į mafijos rankas. Įtaigiam oratoriui pavyko įtikinti paprastus žmones, ir tai labai pakenkė kazino legalizavimo šalininkams.

Opozicija turėjo ir daugiau svarių argumentų. Valstijos senatorė Anė Martindel manė, jog kurortas nenusipelno išskirtinių privilegijų ir valstijos konstitucija neturėtų būti keičiama vien todėl, kad to nori vienas miestas. Naujajame Džersyje buvo galima skelbti referendumus ir daryti konstitucines pataisas tik visai valstijai svarbiais klausimais. Atlantik Sitis turėjo pats savimi pasirūpinti. Martindel pasiūlė Atlantik Sičiui paįvairinti ekonomiką – vystyti lengvąją pramonę ar užsiimti kitokia komercine veikla, nesusijusia su turizmu. Kurortas turėtų ne ieškoti lengviausios išeities, teigė ji, o kovoti su atsili-

kimu, kaip tai daro senstantys šiaurės rytų miestai. Bordvolke surengtoje spaudos konferencijoje, likus kelioms savaitėms iki referendumo, Martindel pasakė: „Man nerimą kelia Atlantik Sičio ateitis. Norėčiau, kad kurortas būtų atkuriamas ant tvirtų pamatų, o ne ant lakaus smėlio – azartinių lošimų. Miestui reikia rimtų planų, kaip paįvairinti ekonomiką ir pritraukti daugiau investuotojų, planų, kuriuos įgyvendinus ekonominių ir socialinių problemų kankinamame Atlantik Sityje atsirastų naujų darbo vietų."[142]

Kurorto lyderiams Martindel kalba pasirodė tarsi iš fantazijų pasaulio. Miestą galėjo išgelbėti vienintelis dalykas – azartiniai lošimai. Neturėdamas kuo prisivilioti turistų, kurortas buvo pasmerktas žlugti. Referendumo iniciatorių nelaimei, daugelio valstijų, ypač skurstančių urbanistinių Naujojo Džersio regionų, rinkėjams aistringa Martindel kalba padarė įspūdį. Dauguma kitų miestų politikų taip pat nematė reikalo keisti konstitucijos dėl Atlantik Sičio poreikių.

Kazino šalininkai, nors ir stokodami lėšų, agitacinei kampanijai išleido dvidešimt kartų daugiau nei opozicija. Goldšteinas, Martindel ir kiti oponentai, kuriems noriai talkino žiniasklaida, galėjo pasisakyti nemokamai. Vienas iš jų agitacijos pavyzdžių buvo Naujojo Džersio laikraščio *Vineland Times Journal* vedamasis, kurį perspausdino daugelis laikraščių.

> „Visuomenė mulkinama ne pirmą kartą. Šįkart mulkinama kaip niekad įžūliai. Atlantik Sitis nori mus įtikinti, jog valstija suklestės ir gyvenimas pagerės vien todėl, kad fermeriams, darbininkams,

> verslininkams, namų šeimininkėms ir pensininkams bus daug lengviau palikti paskutinius marškinius prie lošimo stalo, ruletės rato ar žaidimų automato (dabar juk dėl to tenka net į Nevadą skristi). Atlantik Sičio politikai rimtais veidais mums įrodinėja, kad šimtmetį trukęs rasizmas, politikų ir policijos pareigūnų korupcija, vargšų išnaudojimas, prostitucija ir kitos blogybės išnyks legalizavus azartinius lošimus. Kodėl? Todėl, kad į Atlantik Sitį miniomis ims plūsti geriausi šalies vyrai bei moterys ir sugrąžins Absikono salai buvusią šlovę, o garbingi, taurūs jos žmonės bus sotūs ir laimingi.“[143]

Azartinių lošimų legalizavimo šalininkai tuo tarpu nieko nedarė. Net šešis mėnesius jie snaudė. Kadaise klestėjęs tviskantis miestas iš tiesų buvo labai atsilikęs. Septyniasdešimt vienos korumpuotos partijos valdymo metų paliko gilų randą žmonių sąmonėje. Miesto gyventojai buvo įpratę, kad viskuo pasirūpins respublikonų partija kartu su reketininkais ir viešbučių savininkais.

Paprasti Atlantik Sičio žmonės buvo neaktyvūs ir nesidomėjo politika – tai buvo tokių žmonių kaip Kunlis, Džonsonas ir Farlis reikalas. Subyrėjus rinkimų apylinkių sistemai, nebeliko ir kam pasirūpinti jų reikalais. Atlantik Sičio žmonės buvo sutrikę.

Liepos viduryje pagaliau susitelkusių agitacinės kampanijos dalyvių pastangos buvo per menkos. Pasamdytas viešosios nuomonės tyrėjas buvo įspėjęs kazino šalininkus nesitikėti

lengvos pergalės, tačiau niekam tai nerūpėjo. Taip pat nebuvo surinktas agitacinei kampanijai planuotas milijonas dolerių, o pusė turimų pinigų jau buvo išleista. Stivas Perskis, Džo Makganas ir keletas kitų sąjungininkų važinėjo po valstiją, bandė oponuoti Goldšteinui ir kitiems ministrams, tačiau jų pasirodymai priminė vienkartinius vodevilius. Po susitikimų žmonėms niekas neskambino, nerašė laiškų ir nesibeldė į jų duris – nebuvo jokių koordinuotų pastangų patraukti savo pusėn rinkėjus. Kazino šalininkai neįsteigė nė vieno agitacinio štabo už Atlantik Sičio ribų. Negana to, ir pati kampanija buvo vangi, bespalvė, neturėjo skambaus optimistinio šūkio, kuris būtų paraginęs žmones pasakyti TAIP.

Referendume buvo beviltiškai pralaimėta. Tik dviejose apygardose – Atlantiko ir Hadsono – pasiekta daugiau kaip 400 000 balsų persvara. Visur kitur referendumas beviltiškai nesisekė. Tai buvo tarsi spyris į užpakalį senai grožį praradusiai kekšei. Po pralaimėjimo Atlantik Sitį apėmė didžiulė neviltis. Daugelis gyventojų neįsivaizdavo, kas laukia miesto.

Tiesa, buvo keletas optimistų, kurie siūlė ieškoti kitokių pragyvenimo šaltinių, tačiau daugeliui miestiečių šis pralaimėjimas buvo tarsi mirties nuosprendis Atlantik Sičiui. Tie, kurie galėjo išvažiuoti iš miesto ir užsiimti verslu kitur, būtent taip ir pasielgė. Atrodė, kad viskas prarasta. Praėjus kelioms savaitėms po referendumo mieste buvo labai populiarūs automobilių lipdukai su žodžiais, iškalbingai bylojančiais apie miestą apėmusią neviltį: „Jei išvažiuojate iš salos paskutinis, nepamirškite išjungti šviesos."

10

Antras obuolio kąsnis

Jai išlipus iš autobuso, pradėjo lynoti. Skėtį buvo palikusi namie. Eiti reikėjo vos porą kvartalų, bet dėl skaudamo klubo ji šlubčiojo ir municipaliteto rūmus pasiekė kiaurai permirkusi. Lėja Finkler buvo nevietinė, į kurortą atsikėlusi iš Niujorko, tačiau Atlantik Sityje ją visi žinojo ir gerbė kaip aktyvią kovotoją už vyresnio amžiaus miesto gyventojų teises. Sukumpusi nuo senatvės, tačiau liekna, beveik miniatiūrinė, išblyškusiu veidu, žilais trumpai kirptais plaukais, su akiniais, prastai apsirengusi moteris atrodė trapi, tačiau akys kalbėjo ką kita: „Su manimi geriau nejuokaukite."

Lėja Finkler buvo tikra pilkoji pantera, nors tuo metu vyresnio amžiaus žmonės dar nebuvo susibūrę kovoti už savo teises, nebuvo ir Pilkųjų panterų judėjimo. Lėja neslėpė paniekos politikams. Atlantik Sičio valdžios vyrai net susigūždavo nuo minties, kad teks su ja susidurti. Kaip visada, atėjusi į susitikimą su miesto valdžia, ji reikalavo būti išgirsta. Šįkart ji piktinosi, kad dėl didelio nusikalstamumo nesaugu išeiti į gatvę.

Prieš porą dienų keli paaugliai buvo apiplėšę ir sumušę jos draugę prie namų. Lėja netvėrė pykčiu. „Mes įkalinti namie. Jau seniai bijome vakarais išeiti pasivaikščioti Bordvolku, dabar negalėsime nė duonos ar pieno nusipirkti. Atsakykit man, dykaduoniai, ką ruošiatės daryti?“

Moteris kalbėjo, tačiau valdžios vyrai nesiklausė. Vos Lėja praverdavo burną, pripratę prie jos barningų kalbų vyrai mintimis nusikeldavo kitur. Kai baigė kalbėti, vienas iš komiteto narių paprašė jos kantrybės ir pažadėjo pasitarti su policija. Problema sudėtinga, neišsprendžiama per vieną dieną, bet jei būtų legalizuoti azartiniai lošimai, pagerėtų miesto ekonomika ir padėtis savaime pasikeistų. Tuo metu buvo rengiamas antrasis referendumas. Žmonėms parėmus azartinių lošimų legalizavimą, gatvėse visiems būtų saugiau. Komiteto narys patarė Lėjai, užuot burnojus, agituoti žmones balsuoti už referendumą. Nesužavėta pasiūlymo moteris ir toliau burnojo.[144]

Žmonės, iš tiesų norėję atkurti Atlantik Sitį, nė akimirką nedvejojo savo siekiais ir nenuleido rankų. Nors pirmasis bandymas buvo nesėkmingas, azartinių lošimų legalizavimo šalininkai daug ko iš jo pasimokė. Po 1974 metų referendumo keletą mėnesių jie analizavo agitacinę kampaniją ir greitai išsiaiškino savo klaidas. Džo Makganas ir Stivas Perskis klaidingai suprato rinkėjų lūkesčius. Pernelyg bijodami pasirodyti egoistai, pirmajame referendume jie siūlė legalizuoti lošimus visuose miestuose, tačiau iškart po rinkimų atlikta apklausa parodė, kad būtent todėl daugelis rinkėjų nepritarė lošimų įteisinimui. Žmonės nenorėjo, kad žaidimų automatai atsirastų jų miestuose ant kiekvieno kampo – kiekvienoje vaistinėje,

degalinėje. Jei būtų buvę siūloma įteisinti azartinius lošimus vien Atlantik Sityje, jie būtų pritarę.

Kitas dalykas, kėlęs rinkėjams abejonių, buvo kazino nuosavybė. Pagal pirmojo referendumo siūlomas nuostatas, kazino administruoti turėjo valdžios institucijos. Kazino šalininkų manymu, tai turėjo nuraminti rinkėjus ir įtikinti, kad bus administruojama sąžiningai ir efektyviai, tačiau rinkėjai buvo kitokios nuomonės. Investuoti didelius pinigus į Atlantik Sitį ir tinkamai administruoti kazino, jų manymu, būtų galėjęs tik privatus verslas. Taigi, pakoregavus šias nuostatas – pasiūlius legalizuoti azartinius lošimus vien Atlantik Sityje ir leisti juos administruoti privačiam verslui – buvo galima tikėtis pergalės antrajame referendume. Vis dėlto Makganas ir Perskis buvo nelinkę tikėti lengva pergale.

Net keletą savaičių iki 1974 metų referendumo Naujojo Džersio bažnyčioje kiekvieną sekmadienį buvo pamokslaujama apie azartinių lošimų žalą. Parapijų pamokslininkai ir kunigai iš sakyklų gąsdino miesto žmones moraliniu nuosmukiu. Bažnyčios nuomonė žmonėms, ypač vyresniems, buvo labai svarbi, todėl referendume daugelis pasisakė prieš kazino legalizavimą.

Makgano ir Perskio antrajam referendumui pasiūlyto teksto redakcija buvo geniali – pats Nakis Džonsonas nebūtų geriau sugalvojęs. Referendumo nuostatos ne tik buvo patrauklios vyresnio amžiaus žmonėms, bet ir neutralizavo bažnyčios opoziciją. Antrojo referendumo tekste atsirado reikalavimas iš Atlantik Sičio kazino verslo surenkamų mokesčių įsteigti specialų Naujojo Džersio vyresnio amžiaus gyventojų ir neįgaliųjų

paramos fondą. Balsuodami antrajame referendume žmonės turėjo galimybę pasisakyti prieš moralinį nuosmukį ir už ypatingas socialines privilegijas. Nepritardami azartinių lošimų legalizavimui rinkėjai kartu būtų pasisakę ir prieš paramą vyresnio amžiaus piliečiams. Ar buvo įmanoma sugalvoti gudresnį būdą kovoti su opozicija?

Antrajam referendumui buvo aktyviai ruošiamasi jau nuo pirmų dienų – to dar nebuvo Atlantik Sičio istorijoje. Kai kazino šalininkai Naujojo Džersio rinkėjams pasiūlė antrą kartą balsuoti už įstatymo pataisą, ilgamečiai miesto gyventojai labai nerimavo dėl referendumo baigties. Jiems tai atrodė gyvybės ar mirties klausimas. Juos galima suprasti. Tai buvo paskutinė viltis miestui išsigelbėti, ir visi suvokė, kad dar vieno šanso Atlantik Sičiui nebus duota. Politikoje svarbiausia informacija ir mokėjimas pasinaudoti tinkamu momentu. Makgano ir Perskio manymu, geriausias metas skelbti referendumą buvo 1976 metų prezidento rinkimai. Paprastai tokie rinkimai sutraukia daugiausia žmonių prie balsadėžių – būtent to ir reikėjo kazino legalizavimo šalininkams. Politikai žinojo, kad dalis rinkėjų balsuoja tik visuotiniuose rinkimuose ir nedalyvauja valstijos ar miesto rinkimuose. Tai dažniausiai menkai politiškai išprusę rinkėjai, kurių daugelis veikiausiai net nebuvo girdėję apie 1974 metų referendumą dėl azartinių lošimų legalizavimo. Tinkamai informavus tokius paprastus žmones, buvo galima tikėtis pergalės. 1976 metais šiai grupei buvo galima priskirti tris ar keturis milijonus rinkėjų. Pavykus užsitikrinti jų ir dar daugiau nei ketvirčio milijono vyresnio amžiaus žmonių bei neįgaliųjų balsų, azartinių lošimų šalininkai galėjo laimėti.

Trūko tik lėšų gerai organizuotai agitacinei kampanijai išvystyti, bet pakeitus nuostatą, kad kazino administruos ne vyriausybė, o privatus verslas, jų rasti buvo nesunku. 1974 metų referendumo agitacinei kampanijai paremti privatus verslas buvo paaukojęs kiek daugiau nei 5 000 dolerių (didelėmis sumomis parėmė aštuoni verslininkai). 1976 metų referendumui lėšų skyrė net trisdešimt trys rėmėjai, ir ne vien Atlantik Sičio verslininkai. Jei pirmą kartą agitacinei kampanijai kitų miestų gyventojai paaukojo 10 150 dolerių (įnašais po 100 dolerių), tai antrajam referendumui tos pačios kategorijos rėmėjai iš viso paaukojo 518 000 dolerių. Net 43 procentai visų aukų buvo gauta ne iš Atlantik Sičio verslininkų, kurie tikėjosi naudos iš azartinių lošimų legalizavimo.

Didžiausia referendumo rėmėja buvo mažai žinoma Bahamų bendrovė *Resorts International* (paaukojo daugiau kaip 250 000 dolerių). Taigi, 1976 metų referendumui buvo surinkta daugiau nei dvigubai didesnė suma – 1,3 milijonai dolerių (1974 metais – 600 000 dolerių). Turėdami pakankamai lėšų referendumo iniciatoriai galėjo pasisamdyti veiklius agitatorius, kurie mintų Atlantik Sičio gatves ir siūlytų rinkėjams naują prekę.

Vos tik įstatymų leidžiamasis organas paskelbė referendumo datą (gegužės pabaigoje), referendumo iniciatorių grupė iškart ėmė ieškoti agitacinės kampanijos stratego. Surinkus lėšas buvo sudarytas referendumo valdymo komitetas, kuris jau pirmą savaitę buvo pakrikštytas „Atkurkime Atlantik Sitį“ komitetu (angl. *C.R.A.C. – vert. past.*). Kaip vėliau paaiškėjo, komitete diletantų nebuvo. Miesto labui triūsė labai talentingų žmonių grupė.

Be Makgano ir Perskio, į komitetą dar buvo priimtas dvipartinis Džeimsas Kuperis, gerbiamas advokatas ir *Atlantic National* banko prezidentas; Murėjus Rafelis, buvęs apygardos friholderis, puikus prekybininkas; Čarlzas Reinoldsas, apsukrus ir veiklus laikraščio *Press* leidėjas, kurio leidykla į referendumo fondą pervedė 50 000 dolerių (antras didžiausias įnašas); Mildred Foks, didelę patirtį turinti viešbučio administratorė ir viena iš pirmųjų lošimo namų legalizavimo iniciatorių; Patas Makganas, senatoriaus brolis, turintis ryšių su demokratais visoje valstijoje; Frankas Sirakusa, draudimo agentas, sugebantis išpešti paskutinį dolerį iš rėmėjų; ir galų gale Farlis, kuriam po 1974 metų rinkimų į didžiąją politiką buvo užtrenktos visos durys.

Hapo vaidmuo komitete buvo neįprastas. Stivas Perskis kreipėsi pagalbos į Atlantik Sičio apygardos respublikonų partijos pirmininką Hovardą Heinmaną-Fricą, Farlio draugo ir sąjungininko Aukščiausiojo Teismo teisėjo Vincento Heinmano sūnų. Frico Heinmano nustatytu laiku visi trys politikai turėjo susitikti, tačiau šis netikėtai susirgo. Perskis manė, kad būtina kuo greičiau į komiteto veiklą įtraukti Farlį, todėl nuėjo su juo susitikti vienas. Marviną Perskį Hapas sutiko draugiškiau, nei Stivas Perskis tikėjosi. „Jis buvo labai malonus ir paprašė leisti jam veikti savais būdais, kaip geriausiai moka, t. y. pasinaudoti pažintimis, kurių jis turėjo visoje valstijoje." Perskis ir komitetas „Atkurkime Atlantik Sitį" mielai priėmė pasiūlymą. Taigi, Farlis surengė begalę privačių susitikimų, daugeliui asmenų paskambino, akis į akį pasikalbėjo su abiejų partijų politiniais lyderiais iš visos valstijos ir priminė jiems

„skolas už paslaugas“, kurių Farlis buvo daug suteikęs trisdešimt ketverius metus dirbdamas įstatymų leidėju.

1976 metų referendumo agitacinei kampanijai vadovavo labai stipri talentingų žmonių grupė. Surinkus pagrindinius „Atkurkime Atlantik Sitį“ komiteto žaidėjus, buvo būtina surasti geriausią valstijoje agitacinės kampanijos strategą. Jo ilgai ieškoti nereikėjo.

Sanfordas Veineris, šių laikų Kapitonas Džonas Jangas, kaip ir jis būtų galėjęs parduoti bet ką. Duonai užsidirbdavo ne teikdamas turistams paslaugas, o komplektuodamas ir pardavinėdamas kandidatus bei jų idėjas. Veinerį iš San Fransisko į komitetą pasikvietė Patas Makganas. Makganas su Veineriu susipažino per Polo Makloskio rinkimų į Kalifornijos kongresmenus kampaniją (Makganas su Makloskiu kartu tarnavo jūrų laivyne). Būtent Veineriui Makloskis turėjo dėkoti už pergalę prieš kongresmenę Širlę Templ Blek. Tik šįkart Veineris buvo pakviestas ne griauti, o puoselėti iliuziją.

Sanfordas Veineris kaip joks kitas politikas mokėjo manipuliuoti elektoratu. Per aštuoniolika metų dirbęs 172 rinkimų kampanijose politiniu konsultantu, jis pralaimėjo tik trylika kartų ir nepatyrė nesėkmės nė viename iš penkiasdešimt keturių politinių referendumų. Daug rūkantis greitakalbis Veineris buvo nepaprastai geras strategas. Jo tikslinga, įtaigi kalba be miglotų apibendrinimų buvo gerai suprantama masėms. Sanfordas Veineris buvo žmogus, kurio reikėjo „Atkurkime Atlantik Sitį“ komitetui. Vienas apžvalgininkas taip apibūdino Veinerio vaidmenį 1976 metų referendumo agitacinėje kampanijoje:

„Veineris ėmėsi sunkiai įgyvendinamos misijos – nepopuliarią ir susikompromitavusią idėją pateikti žmonėms kaip naują ir patrauklią. Sanfordui Veineriui iš tiesų nebuvo lygių. Tik jis mokėjo taip įtikinti oponentą, įrodyti, kad juoda yra balta, ir kalbėti vien apie teigiamas dalyko puses. Jis buvo nepralenkiamas savo amato meistras. Tokius nepaprastus sugebėjimus būtų galima apibūdinti šiuolaikiniu posakiu: žmonėms gali įsiūlyti bet kokią idėją, jei apvilksi ją gražiais drabužiais.“[145]

Atėjęs į komitetą Sanfordas Veineris pirmiausia išsiaiškino situaciją. Jis pavedė savanorių grupėms ir samdomiems darbuotojams surinkti informaciją apie visus valstijos regionus: jų finansinę būklę, demografinę padėtį, tradicinį rinkėjų lojalumą partijoms ir kitus dalykus. Suvedęs gautus statistinius duomenis į kompiuterį, Veineris išanalizavo kiekvieno Naujojo Džersio regiono rinkėjų aktyvumą, tradicinį pasirinkimą balsuojant. Ši informacija ir gyventojų surašymo duomenys padėjo jam geriau pažinti visos valstijos apygardų ir miestų rinkėjus. Taip pat Veineris, pasinaudojęs moderniomis apklausų telefonu technologijomis, nuolat tyrė visuomenės nuomonę apie azartinių lošimų legalizavimą. Tokios *Resorts International* finansuojamos apklausos buvo atliekamos iki pat rinkimų dienos ir atsižvelgiant į gautus rezultatus kas savaitę buvo koreguojama agitacinės kampanijos strategija.

Prieš pradėdamas agitacinę kampaniją, Veineris gerai susipažino su rinkėjais. Paprasti rinkėjai turi išankstinę nuomonę

ir balsuoja remdamiesi ja. Geriausia tokiems sakyti tai, kuo jie tiki, ir nemėginti jų perkalbėti ar perauklėti. Veineris nustatė, kad 34 procentai Naujojo Džersio rinkėjų yra kazino legalizavimo Atlantik Sityje šalininkai, 31 procentas – nepritaria legalizavimui ir 35 procentai rinkėjų abejoja. Pirmoji grupė balsuos už kazino legalizavimą, neatsižvelgiant į agitacinę kampaniją. Antrajai grupei buvo net neverta švaistyti laiko. Taigi, svarbiausias kampanijos taikinys buvo dvejojantys rinkėjai.

Paprastai žmonės yra labiau linkę balsuoti prieš nei už tam tikrą kandidatą ar pasiūlymą. Politiniuose rinkimuose dažniausiai dalyvauja neigiamai motyvuoti žmonės. Prie balsadėžių susirenka kur kas daugiau rinkėjų, norinčių pasisakyti prieš nei už. Vienintelis neigiamas dalykas, galintis motyvuoti rinkėjus, buvo didžiulis skurdas Atlantik Sityje, tačiau kitų miestų gyventojams vargu ar tai būtų buvęs pakankamas argumentas, skatinantis ateiti prie balsadėžių. Veineris taip pat suvokė, kad turi patraukti abejojančius rinkėjus savo pusėn kuo greičiau, kol to dar nepadarė oponentai. Taigi, abejojantiems rinkėjams buvo negalima kalbėti apie miestą prislėgusius rūpesčius – reikėjo rasti kitų svarių argumentų, galinčių paskatinti juos balsuoti už kazino legalizavimą.

Peržiūrėjęs pirmąsias telefonines visuomenės apklausas, Veineris rado tai, ko jam reikėjo. Pasirodė, kad net aštuoni iš dešimties Naujojo Džersio apklaustųjų tikisi, jog legalizavus azartinius lošimus valstija surinks daugiau mokesčių. Nors vidutinis rinkėjas nenutuokė, kiek valstija galėtų pasipelnyti iš azartinių lošimų verslo, daugelis įsivaizdavo, kad tai turėtų būti nemaža suma. Argi ne todėl Nevados gyventojai mokėjo

mažiausius mokesčius šalyje? Būtent tai ir reikėjo pabrėžti agituojant šiuos žmones. Jie jau tikėjo, kad lošimo salonų legalizavimas gali pastorinti valstijos piniginę ir sumažinti jiems mokesčius. Taigi, Veineris turėjo įdėmių klausytojų, tereikėjo pateikti keletą įspūdingų skaičių, kurie sustiprintų tikėjimą.

Viena iš kelių Veinerio šiam tikslui pasamdytų konsultantų komandų, Vašingtono (Kolumbijos federalinės apygardos) *Economic Research Associates* bendrovė, apskaičiavo, kiek pelno galėtų gauti Atlantik Sitis legalizavus azartinius lošimus. Nesvarbu, kad skaičiai buvo apytiksliai, jie buvo geri ir Veineris jais pasinaudojo. Atlikti tyrimai parodė, kad legalizavus azartinius lošimus per pirmuosius penkerius metus Atlantik Sitis 844 milijonus dolerių galėtų skirti kurortui tvarkyti ir atstatyti, atsirastų 21 000 nuolatinių darbo vietų, iš jų 19 000 statybų rinkoje, ir dar 400 milijonų būtų galima skirti atlyginimams. Ataskaitoje buvo teigiama, jog taip pat svarbu buvo ir tai, kad 1980 metais jau būtų sukaupta 17,7 milijonų dolerių vyresnio amžiaus gyventojų ir neįgaliųjų rėmimo fondui. Turėdamas tokius skaičius, Veineris pradėjo austi gražią pasaką apie tai, kaip legalizavus kazino atgims Atlantik Sitis, papilnės visos valstijos iždas ir bus pasirūpinta vyresnio amžiaus piliečiais bei neįgaliaisiais. Agitacinė kampanija pagaliau prasidėjo.

Iki vidurvasario Veinerio kampanija jau buvo įsibėgėjusi visu smarkumu, nesnaudė ir kiti komiteto nariai. Kurorto politikai vykdavo į politinių partijų prezidentų nominacijas, kad galėtų šnektelėti su įtakingiausiais Naujojo Džersio vyrais jiems rūpimu klausimu. „Atkurkime Atlantik Sitį“ komitetas siųsdavo stropiai atrinktus ir išmokytus pasiuntinius į kiekvie-

ną konvenciją. Buvo surengtas ne vienas brangus susitikimas (finansuojant *Resorts International*) su aukštais valstijos politikais. Bendraujant tiek su demokratais, tiek su respublikonais buvo naudojama Hapo taktika, kurią jis sėkmingai taikė daugelį metų: „Man reikia tavo paramos, bet jei negali man padėti, nedaryk nieko, kas man pakenktų." Vienas iš tokių referendumo šalininkams naudingų pokalbių įvyko tarp Pato Makgano ir valstijos senatorės Anės Martindel.[146]

Makganas:

– Ji sakė, kad daugiau neagituos prieš kazino.

Martindel:

– Aš to nesakiau.

– Bet teigėte, kad dalyvausite Džimio Karterio rinkimų kampanijoje ir būsite labai užimta.

– Sakiau.

Valstijos politiniai lyderiai buvo ne vieninteliai asmenys, kurių paramos siekė „Atkurkime Atlantik Sitį" komitetas. Veineris manė, jog viena iš 1974 metų referendumo nesėkmės priežasčių buvo agitacinės kampanijos orientacija vien į elitą. Taigi, jis nutarė suburti daugiau nei šimto paprastų įvairiausių profesijų bei interesų žmonių grupę ir išmokyti juos sakyti kalbas. Jie buvo supažindinti su komiteto turimais statistiniais duomenimis – Veineris turėjo būti tikras, kad visi rinkėjai bus teisingai informuoti. Visoje valstijoje buvo organizuojami susitikimai, kuriuose grupės atstovai kalbėdavo savo profesijos žmonėms: statybininkai kalbėjo statybininkams, mokytojai – mokytojams, gydytojai – gydytojams, buhalteriai – buhalteriams ir taip toliau. Negana to, Veineris įvairiuose regionuose

įsteigė agitacinės kampanijos štabus, daugiausia šiaurinėse urbanistinėse Naujojo Džersio vietovėse. Pasamdyti vietiniai darbuotojai, padedami daugybės iš Atlantik Sičio atvežtų padėjėjų, ėjo į gatves dalyti reklaminių bukletų ir vilioti rėmėjų. Dažnai jiems talkindavo ir vietinės politinės partijos, kurioms ši kova buvo dalis jų rinkimų kampanijos. Veinerio armijos fronto linija stūmėsi į priekį.

Artėjant rinkimų dienai, Veineris pradėjo aktyvią reklaminę propagandą per televiziją ir radiją – to Naujajame Džersyje dar niekas nebuvo daręs dėl referendumo. Nuo spalio vidurio iki lapkričio 2-osios „Atkurkime Atlantik Sitį" komitetas išleido per 750 000 dolerių reklamai. Įtaigios reklamos buvo rodomos didžiausių valstijos televizijos kanalų, transliuojamos kone visų vietinių radijo stočių. Per paskutines dvi kampanijos savaites Veineris paruošė keturiolika reklaminių filmukų, jie buvo parodyti 1 200 Filadelfijos ir Niujorko televizijos kanalų, taip pat transliuojamų Naujajame Džersyje. Per paskutines keturiolika dienų buvo transliuota beveik 4 500 reklamų septyniasdešimtyje įvairių radijo stočių. Paprastai tai būdavo paprastas nuoširdus pasakojimas apie sunkią septyniasdešimt dvejų metų moters dalią. „Ji sena ir vieniša, bet jūs galite jai padėti pritardami kazino Atlantik Sityje legalizavimui." Paskui diktorius paaiškindavo, kaip pinigai, surinkti iš kazino lošimo salonų verslo, gali padėti vargšei senyvai moteriai, neišgalinčiai susimokėti už būsto nuomą ir patarnavimus. Kiekvienas juk turi senstančią motiną, senelę, tetą ar kaimynę. Rinkėjui juk nieko nekainuos, jei išties pagalbos ranką, kad ji galėtų sumokėti mokesčius ir nusipirkti vaistų. Atlantik Sitis puikiai save reklamavo.

Be reklamos televizijoje ir radijuje, buvo iškabinta tūkstančiai plakatų, pastatyta daugybė stendų, reklaminiai lipdukai mirgėjo visuose greitkeliuose, prekybos centruose. Visų reklamų pagrindinė tema – kiek naudos duos Atlantik Sityje pradėję veikti kazino visiems Naujojo Džersio gyventojams. Pagrindinis kampanijos šūkis buvo: „Padėk sau. Pasakyk kazino „Taip“.“ Kad įsitikintų, ar propaganda veiksminga, komitetas nuolat atliko apklausas telefonu. Rajonuose, kur buvo daug neapsisprendusių rinkėjų, per televiziją ir radiją dažniau buvo transliuojamos reklamos ir į kiekvienus namus siunčiami samdyti darbuotojai su komiteto „Atkurkime Atlantik Sitį“ paruošta propagandine literatūra.

Paskutinė priemonė, padėjusi užsitikrinti pergalę, buvo „gatvės pinigai“. Kaip teigiama ataskaitoje, referendumo dieną žmonėms buvo išdalyta 170 000 dolerių. Dalyti rinkėjams pinigus buvo Naujojo Džersio politikų tradicija. Buvo tokių regionų, kur rinkėjų kitaip nebuvo įmanoma privilioti prie balsadėžių. Samdyti darbuotojai rinkimų dieną belsdavosi į kiekvienas duris ir tempdavo žmones prie balsadėžių. Jei prireikdavo, pavaišindavo rinkėjus, duodavo buteliuką ar įkišdavo keletą dolerių į kišenę. „Atkurkime Atlantik Sitį“ komitetas negailėjo pinigų ir pasirūpino, kad visų valstijos didmiesčių rinkėjai ateitų prie balsadėžių ir tinkamai pažymėtų biuletenį.

Sanfordas Veineris nepaliko vietos jokiam atsitiktinumui. Kampanijai einant į pabaigą, Naujojo Džersio elektoratas buvo tinkamai paruoštas. Balsavimas tebuvo formalumas. Referendume už kazino legalizavimą pasisakyta daugiau kaip 350 000 balsų persvara. Veineris po kelių dienų grįžo

į San Fransiską, per mažiau nei keturis mėnesius suvaidinęs lemiamą vaidmenį Atlantik Sičio kovoje dėl išlikimo.

Vėlesniais metais buvo daug kitų laimėtojų. Vienas iš jų buvo dosniausias Veinerio kampanijos rėmėjas *Resorts International.*

Pirmam įkelti koją į šią rinką buvo didžiulė privilegija. Jau pirmosiomis agitacinės kampanijos dienomis nebuvo abejojančių, kad *Resorts International* pirmasis atvers savo lošimo salono duris, tačiau niekas nė nesapnavo, jog šis ateivis, pirmasis kazino verslininkas Atlantik Sityje, jau pirmais metais susižers tiek pelno. Nuo Džonatano Pitnio ir kampanijos *Camden-Atlantic Land* laikų niekas neturėjo tokios galimybės pasipelnyti kaip *Resorts International.* Įdomu tai, kad pirmieji bendrovės *Resorts International* savininkai, kaip ir paplūdimio kaimo įkūrėjas Pitnis, nė nesvajojo apie kazino verslą.

Resorts International ištakos – Krosbių šeimos bendrovė *Mary Carter Paint.* Džonas F. Krosbis buvo verslininkas ir teisininkas, dirbęs Konektikuto prokuroru ir Vudrou Vilsono administracijos teisės patarėju. Krosbis turėjo keturis sūnus. Vyriausiasis buvo statybų vykdytojas, antrasis – plastinės chirurgijos specialistas, trečiasis sėdėjo kalėjime, o jaunėlis dirbo biržos makleriu. Į verslo pasaulį Krosbiai atėjo 1955 metais, nusipirkę bendrovę *Schaefer Manufacturing,* Viskonsino liejyklą, kurią vėliau pavadino *Crosby-Miller.* Po kelerių metų *Crosby-Miller,* padedant investuotojų grupei, kuriai vadovavo buvęs Niujorko gubernatorius Tomas E. Diujis, nusipirko *Mary Carter Paint.* Tai buvo Krosbio sūnaus, biržos maklerio Džeimso Krosbio, sumanymas.

Džeimsas Krosbis gimė 1928 metais Long Ailande (Niujorko valstijoje). Baigęs parengiamąją mokyklą ir Džordžtauno universitetą, Džimas įsidarbino dažų fabrike. Dirbdamas jame susidomėjo verslu. Vėliau Krosbis dirbo Niujorko maklerių biržoje – supirkinėjo ir pardavinėjo vertybinius popierius. Po aštuonerių metų persikėlęs, dirbdamas Vašingtone su finansininku Gustavu Ringu, Krosbis susidomėjo Naujojo Džersio bendrove *Mary Carter Paint.*

Mary Carter Paint gaminami dažai nebuvo ypatingi, tiesą sakant, netgi vidutiniškos kokybės, tačiau bendrovės reklamos metodai iš tiesų buvo novatoriški. Ji viliojo pirkėjus šūkiu: „Nusipirkite vieną indelį dažų, kitą gausite nemokamai." Tokį reklaminį bendrovės triuką iškart ėmė kritikuoti vartotojų teisių gynėjų grupės. Jų teigimu, bendrovė sąmoningai klaidino pirkėjus. Federalinė prekybos komisija pritarė vartotojų teisių gynėjams ir 1955 metais pateikė skundą, *Mary Carter Paint* buvo uždrausta taip reklamuoti savo prekes. Krosbis susidomėjo skandalinga bendrove ir, manydamas, kad tai pelninga investicija, pasiūlė savo šeimos nariams įsigyti jos kontrolinį akcijų paketą.

Taip 1960 metais ėmė formuotis korporacija, kuri vėliau tapo *Resorts International.* Į pagalbą Krosbis pasikvietė Irvingą Deivisą-Džeką, Harvardo verslo koledžo auklėtinį. Kartu jie sudarė tvirtą verslo sąjungą. Bendrovę valdė tik Krosbio šeima ir jos draugai. Kad Džimas norėjo išsaugoti verslą šeimos rankose, buvo akivaizdu iš biržoje parduodamų akcijų. Bendrovė buvo sukūrusi dviejų rūšių akcijas, paprastąsias ir privilegijuotąsias. Privilegijuotųjų akcijų buvo daug daugiau,

tačiau paprastosios akcijos turėjo šimtą kartų didesnę vertę už privilegijuotąsias.

Beveik visos paprastosios akcijos priklausė Krosbio šeimai ir draugams. Bendrovė priimdavo ir kitus investuotojus, tačiau kontrolinis paketas visada priklausė šeimai.[147] Dėl šios priežasties bendrovė, pakeitusi pavadinimą į *Resorts International*, negalėjo pardavinėti savo akcijų prestižinėje *Stock Exchange* biržoje, todėl prekiavo tik *American Stock Exchange*.

Naujų akcininkų lėšas *Mary Carter Paint* investavo į gamybą ir didino klientų skaičių. Iki 1960 metų bendrovė pardavinėjo dažus daugiau nei 70 parduotuvių ir buvo suteikusi teisę jais prekiauti daugiau kaip 200 prekybinių įmonių. Plėsdama dažų gamybą, ji susidūrė su vis didesne konkurencija. Rinkoje buvo per daug įsitvirtinusių konkurentų, todėl įmonės pelnas buvo menkas. Džimas suprato, kad norint išsaugoti šeimos verslą, būtina jį paįvairinti. Krosbis ir Deivisas tokią galimybę surado toli nuo Amerikos dažų pramonės – Karibuose.

Fidelis Kastro, nuvertęs diktatorių Fulgencijų Batistą, sugriovė kapitalizmą Kuboje ir išvarė iš salos Batistos draugą Mejerį Lanskį. Šio vadovaujami nusikalstamo pasaulio atstovai Kuboje krovėsi milijonus. Jų klientai buvo amerikiečiai ir europiečiai. Nuvertus Batistą, Mejeriui Lanskiui ir jo kompanijai teko ieškoti kitos salos verslui. Jie nutarė išbandyti laimę Bahamų salose.

Bahamose Lanskio žmonės susirado sąjungininką serą Stafordą Sandsą, vieną įtakingiausių žmonių salose. 1960 metais paskubomis buvo išduotos licencijos keletui asmenų, susijusių su Mejeriu Lanskiu. Vienas iš jų buvo Volesas Gruvsas,

teistas už sukčiavimą akcijų biržoje. 1964 metais jis atidarė kazino ir įdarbino jame žmones, dirbusius Kuboje Lanskio lošimo namuose. Maždaug tuo pačiu metu Lanskio žmonės ruošėsi atidaryti kazino kartu su vienu padoriu verslininku, nesėkmingai bandžiusiu gauti licenciją, bendrovės *A&P* paveldėtoju Hantingtonu Hartfordu. Gruvsas, Hartfordas ir *Mary Carter Paint* – sunku įsivaizduoti keistesnę verslo sąjungą.

1962 metais iš Majamio advokato Ričardo Olseno sužinojęs apie galimybę pelningai investuoti Bahamose, Krosbis įsigijo keletą pirkinių Didžiojoje Bahamoje. Po trejų metų Olsenas vėl kreipėsi į Krosbį su pasiūlymu pirkti nepavykusį Hantingtono Hartfordo kurortinį objektą Rojaus saloje.

Šešto dešimtmečio pradžioje Hartfordas buvo investavęs 30 milijonų dolerių savų pinigų į salą, tuomet vadintą Kiaulės sala. Jis pakeitė salos pavadinimą, pastatė joje prabangų viešbutį ir restoraną, įrengė golfo aikštelę, teniso kortus, plaukimo baseinus ir egzotiškus terasinius sodus, tačiau be licencijos verslas buvo pasmerktas žlugti. Bahamų valdžia atmetė ne vieną Hartfordo prašymą, todėl jis ieškojo verslo partnerio. Apie savo bėdas su Sandsu pasipasakojo draugui Ričardui Olsenui. Šis, prisiminęs, kad Krosbis domėjosi investicijomis Bahamose, susisiekė su juo.

1965 metų vasarį Krosbis ir bendrovės teisininkas Čarlzas Merfis susitiko su Hartfordu Niujorke. Hartfordas buvo nemalonaus būdo, tad derėtis buvo sunku, tačiau galų gale juodu sutarė. Prieš investuodamas į Rojaus salą, Krosbis norėjo įsitikinti, kad gaus leidimą atidaryti kazino. Jis nuėjo tiesiai pas Stafordą Sandsą. Kaip ir Hartfordui, Krosbiui Stafordas

atsisakė išduoti licenciją, tik šįkart buvo atviresnis ir pridūrė, kad tas partneris turėtų būti Volesas Gruvsas. Krosbis priėmė pasiūlymą ir 1966 metų pradžioje, po kelių mėnesių derybų, gimė *Mary Carter Paint*, Gruvso ir Hartfordo verslo partnerystė.

Kadangi reikėjo įsteigti keletą naujų bendrovių, Stafordas Sandsas pasisiūlė būti trijų partnerių teisininku. Už paslaugas *Mary Carter Paint* Sandsui sumokėjo 250 000 dolerių. Pagal sudarytą sutartį, *Mary Carter Paint* atiteko 75 procentai Rojaus salos akcijų už 12,5 milijonus dolerių. Gruvsui liko 25 procentai akcijų. Šiam priklausė 4/9 korporacijos pelno, o Krosbis įsigijo kontrolinį akcijų paketą. Taip *Mary Carter Paint* įsitraukė į azartinius lošimus.[148]

Abejotinas *Mary Carter Paint*, Gruvso ir Hartfordo sandėris neliko nepastebėtas JAV Teisingumo departamento. Federalinė valdžia buvo atsiuntusi grupę agentų į Bahamas patikrinti, ar Amerikos nusikaltėlių šeimos neinvestuoja ten pinigų. Teisingumo departamento įgaliotinis Robertas Pelokvinas, kuris vėliau perėjo dirbti į *Resorts International* priklausiusią saugumo agentūrą *Intertel*, pranešė vyriausybei apie kazino verslo parnerių, iš kurių vienas buvo *Mary Carter Paint*, sandėrį. Ataskaitoje, kuri vėliau tapo bendrovės kompromatu, Pelokvinas išdėstė sutarties sąlygas ir pateikė tokią išvadą: „Panašu, kad savo dalį gaus ir Lanskis.“

Mary Carter Paint ir Voleso Gruvso partnerystė gyvavo neilgai. 1976 metų pradžioje *Saturday Evening Post* ir *Life Magazine* pasirodė straipsnių apie korupcinį skandalą, susijusį su licencijų išdavimu. Straipsniuose apie mafijai priklau-

Nuotraukos iš *HBO*® kanalo filmavimo aikštelės.
Serialas „Sausasis įstatymas: mafijos gimimas“ (*Boardwalk Empire*).

Stivas Bušemis (Steve Buscemi) vaidina Nakio Tompsono personažą, sukurtą pagal tikrą asmenį Enochą Džonsoną-Nakį.

Pas de la Verta (Paz de la Huerta) vaidina Nakio merginą Liusę Danciger (Lucy Danziger).

Maiklas Pitas (Michael Pitt) vaidina Nakio protežė Džimį Darmodį (Jimmy Darmody).

Stivenas Grehamas (Stephen Graham) vaidina Alą Kaponę (Al Capone).

Stivas Bušemis (Steve Buscemi) vaidina Nakį.

Kelė Makdonald (Kelly Macdonald) vaidina Nakio draugę Margaret Šrioder.

Maiklas K. Viljamsas (Michael K. Williams) atlieka Atlantik Sičio juodaodžių bendruomenės meru pasiskelbusio Čalkio Vaito (Chalky White) vaidmenį.

Maiklas Stulbargas (Michael Stuhllbarg) vaidina Arnoldą Rotšeiną (Arnold Rothstein).

Vincentas Piaca (Vincent Piazza) vaidina Lakį Lučianą (Lucky Luciano).

Grečen Mol (Gretchen Mol) vaidina ilgametę Nakio draugę, šokėją ir dainininkę Džilijan (Gillian).

Antonis Laciura (Anthony Laciura) vaidina Nakio patarnautoją Edį Keslerį.

Šėjus Vikhemas (Shea Whigham) vaidina Nakio brolį Eliją Tompsoną (Eli Tompson) (kairėje),
Stivas Bušemis (Steve Buscemi) vaidina Nakį,
Maiklas Pitas (Michael Pitt) vaidina Džimį Darmodį (Jimmy Darmody).

Kelė Makdonald (Kelly Macdonald) vaidina Margaret Šrioder (Margaret Schroeder).

Džekas Hiustonas (Jack Huston) vaidina Ričardą Harou (Richard Harrow).

Aleksa Paladino (Aleksa Palladino) vaidina Andželą Darmodi (Angela Darmody).

Maiklas Stulbargas (Michael Stuhllbarg) vaidina Arnoldą Rotšeiną (Arnold Rothstein), o Vincentas Piaca (Vincent Piazza) vaidina Lakį Lučianą (Lucky Luciano).

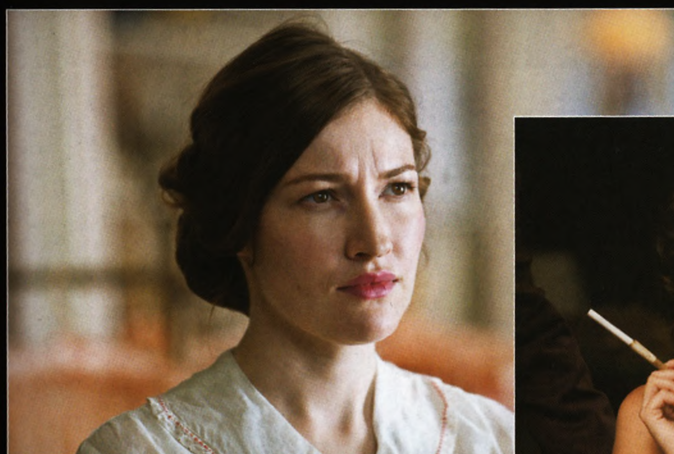

Stivas Bušemis (Steve Buscemi) vaidina Nakį Tompsoną (Nucky Thompson), Dabnis Kolemanas (Dabney Coleman) vaidina Nakio mokytoją Luisą Kistnerį-Komodorą (Louis „Commodore“ Kaestner), sukurtą pagal tikrą asmenį Luisą Kunlį (Louis Kuehnle).

Maiklas K. Viljamsas (Michael K. Williams) vaidina Čalkį Vaitą (Chalky White).

Maiklas Pitas (Michael Pitt) vaidina Džimį Darmodį (Jimmy Darmody), o Stivenas Grehamas (Stephen Graham) vaidina Alą Kaponę (Al Capone).

Maiklas Šenonas (Michael Shanonnon) vaidina federalinį agentą Vaną Oldeną (Van Olden).

Kelė Makdonald (Kelly Macdonald) vaidina Margaret Šrioder (Margaret Schroeder).

Pas de la Verta (Paz de la Huerta) vaidina Liusę Danciger (Lucy Danziger).

Vakarėlis naktiniame klube *Babette*.

Maiklas Pitas (Michael Pitt) vaidina Džimį Darmodį (Jimmy Darmody), o Aleksa Paladino (Aleksa Palladino) vaidina Andželą Darmodi (Angela Darmody).

Stivas Bušemis (Steve Buscemi) sako kalbą Moterų blaivybės draugijos susirinkime.

Vincentas Piaca (Vincent Piazza) vaidina Lakį Lučianą (Lucky Luciano

Prodiuseris, rašytojas ir serialo kūrėjas Terensas Vinteris (Terence Winter).

Prodiuseris Martinas Skorsezė (Martin Scorsese) režisuoja pirmą serialo seriją.

Maiklas Pitas (Michael Pitt) su Terensu Vinteriu (Terence Winte

Martinas Skorsezė (Martin Scorsese) su Stivu Bušemiu (Steve Buscem

Maiklas Šenonas (Michael Shanonnon) vaidina Vaną Oldeną (Van Olden).

Dabnis Kolemanas (Dabney Coleman) vaidina Komodorą Kistnerį (Commodore Kaestner).

Maiklas Pitas (Michael Pitt), vaidinantis Džimį Darmodį (Jimmy Darmody), su Stivu Bušemiu (Steve Buscemi), vaidinančiu Nakį.

sančius kazino Bahamose buvo minimas ir Volesas Gruvsas. Krosbis, bijodamas susikompromituoti, iškart įsigijo Gruvso akcijas. Nors partnerio nebeliko, kazino liko dirbti jo pasamdyti darbuotojai, iš kurių kai kurie turėjo ryšių su Mejeriu Lanskiu.

Dažų paklausai vis mažėjant, o kazino verslui Rojaus saloje klestint, Krosbis nusprendė pakeisti *Mary Carter Paint* bendrovės pavadinimą. 1968 metais jis pardavė dažų gamybos verslą ir bendrovę pavadino *Resorts International.* Krosbis ėmė dairytis galimybių investuoti į kazino verslą kituose kurortuose visame pasaulyje, tačiau nesėkmingai. Dar kelerius metus *Resorts International* veikė tik Bahamose. Kai po antrojo referendumo azartiniai lošimai buvo legalizuoti Naujajame Džersyje, jis susidomėjo Atlantik Sičiu.

Miestas, į kurį Džimis Krosbis atvyko 1976 metų žiemą, atrodė nykus, tačiau jo gyventojai dar buvo nepamiršę, kaip svetingai priimti svečius. Kai jis su padėjėjais pirmą kartą važiavo Atlantik Sičio gatvėmis, miestiečiai sveikino juos kaip didvyrius. Limuzinų virtinė, lydima policijos automobilių, iškilmingai sutiko svečius iš Bahamų, kurių nė vienas nesuprato, ko žmonės taip džiūgauja, o džiaugėsi jie todėl, kad į miestą atvažiavo žmogus su pinigais.

Skurdus, griūvantis miestas kiek atšaldė Krosbio entuziazmą. Garsiosios Bordvolko promenados fone dūksojo ištisi su žeme sulyginti miesto kvartalai ir nebuvo matyti jokių statybos ženklų. Milžiniški plotai vien šiukšlynų ir griuvėsių. Šimtai sudegusių namų, nušiurusių pensionatų, kuriuose gyveno vien vargšai ir išsigandę senyvi žmonės. Bordvolko viešbučiai,

kurie Krosbiui labiausiai rūpėjo, priminė didžiulius apleistus urvus. Nė vienas iš jų nenešė pelno jau daugelį metų. Didžiąją dalį reikėjo nugriauti, tačiau net tam nebuvo pinigų. Tik visiškas kvailys arba aiškiaregis galėjo investuoti į tokį miestą. Krosbis veikiausiai buvo ir viena, ir kita. Jis nusprendė, kad būtent čia *Resorts International* plės savo verslą – Naujajam Džersiui reikėjo *Mary Carter Paint* paslaugų.

Kaip ir visada Krosbis, kartą nusprendęs suleisti šaknis Atlantik Sityje, daug nesvarstė ir iškart ėmėsi darbo. Labai greitai *Resorts International* nusipirko *Chalfonte-Haddon Hall*, senstantį, bet vis dar naudojamą tūkstančio kambarių viešbutį Bordvolko promenadoje. Jį už maždaug 7 milijonus dolerių Krosbio bendrovė įsigijo dar iki referendumo. Taip pat nusipirko apleistą 22 hektarų sklypą Bordvolko promenadoje. Vis dėlto didžiausias *Resorts International* indėlis miestui buvo parama 1976 metų referendumui. „Atkurkime Atlantik Sitį" komitetas nebūtų galėjęs suorganizuoti tokios agitacinės kampanijos be finansinės Krosbio bendrovės paramos.

Iškart po referendumo *Resorts International* ėmė rūpintis reikalais Trentone. Krosbis pasamdė reikiamus žmones, kad gintų jo interesus, įstatymų leidėjams pradėjus svarstyti azartinių lošimų reguliavimo klausimus. Net trys advokatai atstovavo Krosbiui Trentone: Patrikas Makganas, valstijos senatoriaus Džozefo Makgano brolis; Marvinas Perskis, įstatymų leidėjo Stiveno Perskio dėdė; Džoelas Sternsas, buvęs vyriausiasis gubernatoriaus Ričardo Hijuso patarėjas teisės klausimais ir demokrato gubernatoriaus Brendano Berno sėkmingos rinkimų kampanijos patarėjas.

Kai įstatymų leidėjai atliko savo darbą, Krosbis beveik neturėjo kuo skųstis. Būgštavimai, kad bus pernelyg griežtai kontroliuojamos įplaukos, draudžiama klientams nemokamai tiekti alkoholį, bus normuojamos darbo valandos ir ribojamos minimalios statymo sumos, buvo be pagrindo. Visi šie dalykai buvo labai svarbūs kazino savininkams, kurie puikiai išmanė verslo specifiką ir žinojo, kad tokie draudimai smarkiai sumažintų pelną. Kai 1977 metų birželį buvo patvirtintas Kazino reglamentas, licenciją atidaryti kazino saloną gauti buvo nesunku, salonams buvo leidžiama klientus vaišinti alkoholiu, dirbti aštuoniolika valandų per parą šiokiadieniais ir dvidešimt valandų savaitgaliais, o nustatytos minimalios statymo sumos buvo palankios lošimo verslui.

Resorts International taip pat buvo svarbu, kad vienas įstatymų leidėjų pasiūlymas nebūtų įteisintas. Buvo norima neleisti atidaryti jokio kazino, kol mažiausiai trys bus pasiruošę pradėti veiklą. Krosbio lobistai pasirūpino, kad toks sprendimas neišvystų dienos šviesos. *Resorts International*, pirmasis Atlantik Sičio investuotojas, bent trumpai norėjo būti monopolistas ir iš to pasipelnyti. Buvo derimasi ir dėl kitos sąlygos, draudžiančios Atlantik Sičio kazino savininkams turėti lošimo namus ne Naujajame Džersyje, tačiau pasiūlymas nebuvo įtrauktas į Azartinių lošimų įstatymą. *Resorts International* buvo leista turėti kazino Rojaus saloje, nors ir turėjo abejotinų ryšių Bahamose.

Paskutinis Krosbiui labai svarbus dalykas buvo gauti leidimą jau esantį viešbutį *Chalfonte-Haddon Hall* paversti kazino ir nestatyti naujo. Vis dar buvo tikimasi, kad azartinių lošimų

verslo legalizavimas paskatins naujų viešbučių statybas ir nebus renovuojami seni pastatai, tačiau niekas – nė vienas įstatymų leidėjas, nė vienas gubernatorius ar net azartinių lošimų priešininkas – nepamiršo *Resorts International* indėlio miestui dar iki 1976 metų referendumo. Ši įmonė atvėrė savo duris kur kas anksčiau nei daugelis. Krosbis tinkamai neįvertino vienintelio dalyko – Naujojo Džersio biurokratijos.

Buvo įsteigta speciali tyrėjų grupė, Azartinių lošimų priežiūros komisija, turinti tikrinti visus kazino verslo licencijų prašytojus ir rekomendacijas pateikti Kazino kontrolės komisijai. Jau iš pat pradžių padalinio darbą paralyžiavo vidiniai ginčai, abejonės dėl darbuotojų kompetencijos, nesutarimai su Kontrolės komisija. Dauguma pasamdytų tyrėjų buvo paprasti policininkai, neturintys reikiamo pasiruošimo tinkamai įvertinti Krosbio ir *Resorts International* finansines operacijas. Tai buvo prityrusių FTB agentų ar mokesčių inspektorių, o ne policininkų darbas. Be policininkų, padalinyje dirbantys finansininkai, teisininkai ir administratoriai taip pat neturėjo patirties ir nesuprato visų azartinių lošimų verslo subtilybių. Kai po kelių mėnesių biurokratai pagaliau pradėjo svarstyti prašymus, atrodė, kad jų svarstymams nebus galo.

1978 metų pradžioje, prabėgus šešiolikai mėnesių po referendumo, *Resorts International* prašymas vis dar buvo nagrinėjamas. Džimas Krosbis jautėsi labai nusivylęs. Ilgai užsitęsęs tyrimas susilaukė politikų ir žiniasklaidos kritikos. Daugeliui toks vilkinimas išduoti licenciją atrodė paprasčiausias biurokratizmas. Niekam nerūpėjo, kad patikrinti *Resorts International*, daugelį metų veikusią ir praeityje abejotinų ryšių turėju-

sią bendrovę, iš tiesų nebuvo lengva. Įtampai augant, *Resorts International* advokatai pradėjo spausti įstatymų leidėjus. Jie prašė (tai buvo Džoelo Sternso sumanymas) komisijos išduoti laikiną licenciją *Resorts International* atidaryti kazino.

Krosbio bendrovei buvo išduota licencija šešiems mėnesiams, kurią buvo būtina pratęsti kas devyniasdešimt dienų, kol pasibaigs prašymo svarstymas. Gavęs laikinąją licenciją, 1978 metų gegužės 28 dieną *Resorts International* atvėrė kazino duris tūkstančiams lankytojų. Ilgiausios eilės palošti norinčių žmonių stovėjo prie durų. Jau po kelių mėnesių *Resorts International* lošimo namai buvo pelningiausi visame pasaulyje. 1978 metais po 220 kazino veiklos dienų *Resorts International* bendrosios pajamos sudarė daugiau kaip 134 milijonus dolerių. Po metų gyvavimo *Resorts International* kazino gavo 232 milijonus dolerių pelno.

Tuo metu, kai *Resorts International* buvo vienintelis mieste veikiantis kazino, jo populiarumas buvo fenomenalus. Eilės ištikimų lošimo namų klientų bet kokiu oru valandų valandas stovėdavo eilėje, kad galėtų palošti. Reklamos *Resorts International* nereikėjo – vienintelis rūpestis buvo organizacinis: suvaldyti minią, pasirūpinti saugumu, darbuotojais, baigus darbą išvalyti patalpas ir suskaičiuoti pinigus.

Tai buvo geriausia *Resorts International* investicija. Net pats Krosbis nesitikėjo tokios sėkmės.

Bendrovei laikinoji licencija buvo išganymas, tačiau padalinio darbuotojams toks sprendimas reiškė katastrofą. Pagal anglosaksišką tradiciją, žmogus nekaltas tol, kol neįrodyta jo kaltė, tačiau, pagal Kazino kontrolės aktą, buvo priešingai.

Kad gautų licenciją, *Resorts International* turėjo įrodyti, jog yra jos vertas, tai yra, nepadarė jokių nusikaltimų, neturi jokių ryšių, galinčių sukelti visuomenės nepasitikėjimą, ir pajėgia administruoti kazino. Išdavus laikinąją licenciją, atsakomybė pasikeitė. Dabar padalinio darbuotojai privalėjo įrodyti, kad *Resorts International* jos nevertas.

Savo išvadas padalinio tyrėjai komisijai pateikė 1978 metų gruodį, praėjus šešiems mėnesiams po Atlantik Sityje pradėjusio veikti pirmojo kazino. Dideliam kazino rėmėjų ir Džimo Krosbio apmaudui, tyrėjai nerekomendavo išduoti licencijos *Resorts International.* Komisijai pateiktose išvadose buvo išvardyta septyniolika tyrimo metu nustatytų „neatitikimų", kuriais tyrėjai grindė siūlymą neišduoti leidimo. Daugiausia „neatitikimų" buvo rasta tiriant *Mary Carter Paint* ir *Resorts International* veiklą Bahamose. Ataskaitoje buvo teigiama, kad *Resorts International* turėjo verslo reikalų su Volesu Gruvsu ir papirko svarbų Bahamų valdžios pareigūną, serą Stafordą Sandsą. Tyrėjai nustatė, kad Krosbis, norėdamas užsitikrinti kazino Rojaus saloje finansavimą, bendradarbiavo su prastos reputacijos žmonėmis, iš kurių buvo paminėti keletas biržos maklerių, manipuliavusių *Mary Carter Paint* akcijomis ir dėl to netekusių teisės prekiauti akcijų biržose. Buvo minimi ir kiti bendrovės partneriai, teisti už bankininkystės įstatymų pažeidimus.

Tyrėjai teigė, kad *Resorts International,* atidaręs kazino Rojaus saloje, bendravo su nusikalstamo pasaulio atstovais. Ryšius bendrovė nutraukė tik tada, kai apie abejotinus susitarimus buvo pranešta Bahamų vyriausybei. Išvadose *Resorts*

International buvo kaltinamas turėjęs neoficialią sąskaitą, iš kurios mokėjo Bahamų valdžios pareigūnams už paslaugas, bendrovės vadintas „palankesnėmis sąlygomis". Pabaigoje tyrėjų grupė pateikė išvadą, kad abiejų *Resorts International* kazino, Rojaus saloje ir „laikinojo" Atlantik Sityje, buhalterija tvarkoma aplaidžiai.

Išvadose tyrėjai taip pat skundėsi, kad iš pateiktų finansinių ataskaitų buvo sudėtinga nustatyti, kiek bendrovė gavo pelno iš azartinių lošimų verslo. Tyrėjai pastebėjo, jog bendrovės buhalterinę apskaitą kritikavo ir *Resorts International* priklausanti agentūra *Intertel*. Ši buvo juos įspėjusi, kad tokia verslo praktika kazino darbuotojams sudaro „sąlygas sukčiauti", bet *Resorts International* vadovai neatsižvelgė į *Intertel* įspėjimus, todėl jos vadovams neturėjo būti išduota licencija. Krosbis ir jo advokatai pareikalavo leisti jiems pasiteisinti. Tyrėjai, jų manymu, nepasakė nieko naujo, ko nebūtų galima paaiškinti. Komisijos pirmininkas Džozefas Lordis pasiteisinimui išklausyti paskyrė 1979 metų sausio 8 dieną. *Resorts International* atstovavo Niuarko advokatas Reimondas Braunas.

Rėjus Braunas buvo tuo metu garsus Naujojo Džersio kriminalinių bylų advokatas. Penkiasdešimt penkerių metų, vilkintis apsmukusiu kostiumu ir avintis nutrintais batais, aukštas, lieknas, šviesaus gymio juodaodis žilstelėjusiais ūsais nedarė didelio įspūdžio, tačiau jo išvaizda buvo apgaulinga. Teismo salėse Braunas kovėsi kaip liūtas ir buvo neprilygstamas strategas. Kadangi Brauno klientui reikėjo įrodyti savo teisumą, *Resorts International* turėjo galimybę atsakyti į tyrėjų klausimus anksčiau, nei komisija pateiks kaltinimus. Užuot pradėjęs

kalbėti apie septyniolika tyrėjų nustatytų „neatitikimų", Rėjus Braunas vieną po kito kvietė daugybę liudytojų. Jie atsakinėjo į Brauno klausimus, visiškai nesusijusius su kaltinimais. Advokatas klausinėjo, kokia įranga naudojama viešbučio banketinėje salėje, susitikimų salėse, kiek vietų automobilių stovėjimo aikštelėje, apie elektros, santechnikos, ventiliacijos įrenginius ir daugelį kitų su *Resorts International* viešbučio renovacija susijusių dalykų.

Liudytojų pasakojimais, Braunas norėjo užliūliuoti komisijos narius ir išprašyti iš teismo salės žiovaujančius žiniasklaidos atstovus. Jam pavyko tai padaryti. Posėdžiui pirmininkaujantis generalinio prokuroro pavaduotojas G. Maiklas Braunas net pasiūlė paleisti liudytojus ir pripažinti, kad viešbutis atitinka komisijos reikalavimus, tačiau Rėjus Braunas atsisakė pasiūlymo ir tęsė liudytojų apklausą. Pabaigoje jis iškvietė liudyti Džimą Krosbį ir kitus atsakingus bendrovės administratorius. Jie patikino, kad *Resorts International*, gavęs informacijos, jog asmenys, su kuriais bendrauja, turi kriminalinę praeitį, iš karto nutraukė su jais ryšius, o dėl 250 000 dolerių kyšio valdžios pareigūnui Stafordui Sandsui buvo pasakyta, kad Bahamose taip tvarkomi visi verslo reikalai.

Rėjus Braunas savo kliento teisumą komisijai įrodinėjo beveik šešias savaites. Paskelbti Maiklo Brauno atstovaujamų tyrėjų kaltinimams prireikė vos trijų dienų ir paskelbtose išvadose jie nebebuvo tokie kategoriški. Keletas Maiklo Brauno iškviestų tyrėjų perpasakojo pokalbius su žmonėmis, suteikusiais jiems *Resorts International* kompromituojančios informacijos. Liudytojai, kurie rėmėsi informatorių parodymais, buvo

prasti. Kaltintojai nesugebėjo įrodyti, kad septyniolika „neatitikimų“, kurie buvo nurodyti komisijai pateiktose išvadose ir apie kuriuos buvo skelbiama žiniasklaidoje, pagrįsti. Visi komisijos nariai balsavo už tai, kad būtų neatsižvelgta į tyrėjų padalinio rekomendacijas ir *Resorts International* būtų išduota nuolatinė licencija.

CBS News, ironizuodama komisijos sprendimą, būsimiems verslininkams, norintiems gauti licenciją, davė keletą patarimų:

> „Verta žinoti, kad nėra nieko smerktino pasamdyti darbuotojus, kurie amato išmoko nelegaliuose kazino <...>, neskubėkite jų atleisti, net jei įtariate, kad jie turi ryšių su nusikalstamu pasauliu <...>, taip pat nėra blogai papirkti šalies, kurioje turite kazino, valdininką. Nebūtina rodyti savo juodosios buhalterijos <...>, jei atsiprašysite ir pažadėsite daugiau taip nedaryti, jums bus atleista.“[149]

Kad ir kiek žiniasklaida moralizavo apie verslo etiką, *Resorts International* nebuvo išvarytas iš Atlantik Sičio. Nakis Džonsonas būtų radęs bendrą kalbą su Džimu Krosbiu.

11

Prasideda naujas žaidimas

Net patys nešvankiausi Dono Rikleso juokeliai negalėjo jų sudominti. Nė vienas iš septynių šimtų svečių, susirinkusių į šventinį pobūvį Tonio Torkasijo garbei, nesiklausė komiko monologo. Svarbiausia tema prie visų staliukų buvo Atlantik Sičio meras Maiklas Metjusas. Kalbos užgožė Rikleso juokelius.

Svečiams gurkšnojant kokteilius, pasklido gandas, kad šią pavakarę į mero kabinetą įsiveržė FTB agentai su kratos orderiu. Senas Metjuso priešas Patrikas Makganas piktdžiugiškai kartojo visiems pašnekovams: „Niekšelis pagaliau gaus tai, ko nusipelnė."[150] Tie, kurie gerai pažinojo merą, neabejojo, kad tai ne gandas. Daugelis svečių anksti išskubėjo namo, kad per vietinę televiziją spėtų pamatyti reportažą apie į bėdą pakliuvusį merą. Metjusas turėjo nekokią reputaciją, tad visi tikėjosi blogiausia. Daugelis nekantraudami laukė žinių.

Prie kiekvieno staliuko buvo bent vienas žmogus, turintis ką papasakoti apie Maiklą Metjusą – kažkas matė, kaip jis

mergino šokėją ar dainininkę (Džojė Hiferton buvo jo favoritė), kitas prisiminė istoriją, kaip meras išdavė savo rėmėją, trečias matė jį girtą kvailiojant. Istorijoms nebuvo galo ir pokalbiai prie stalelių netilo. Tylėjo tik dosniausi Metjuso rinkimų kampanijos rėmėjai. Visiems išėjus, jie liko sėdėti bare, beveik nepalietę maisto, kankinami abejonių, ar meras sugebės ištesėti pažadus ir atsilygins jiems už suteiktą paramą. Vienas iš jų pasipiktinęs tyliai sumurmėjo: „Velnias, dabar teks reikalus tvarkyti su nigeriu." Matyt, turėjo galvoje galimą Metjuso įpėdinį Džeimsą Asrį.

Maiklas Metjusas buvo tarsi du žmonės viename kūne, niekas negalėjo būti tikras, kurį iš jų kitąsyk sutiks. Vidutinio ūgio, netvirto kūno sudėjimo, mėgstantis stilingai rengtis penkiasdešimt dvejų metų vyras buvo gana išvaizdus. Grožį paveldėjęs iš italės motinos, žilstelėjęs meras daugeliui moterų atrodė berniokiškai patrauklus. Metjusas mėgo linksmintis iki išnaktų, tad rytais dažnai nekaip atrodė. Pasipuošusį ir pailsėjusį merą buvo galima palaikyti prabangaus restorano ar viešbučio administratoriumi, bet po nakties lėbavimo jis veikiau priminė gatvės automobilių plovėją ar viešojo maitinimo įstaigos sūrainių kepėją. Finansininko išsilavinimą turintis vyras, pasinaudojęs profesiniais įgūdžiais, pirmiausia atsikratė visų „šiukšlių" municipalitete. Metjusas buvo talentingas vadovas ir galėjo būti geras reformatorius: dirbdamas apygardos valdžios struktūrose jis aktyviai kovojo su korupcija, padėjo išspręsti keletą opių miesto problemų, tačiau kartais elgdavosi kaip netašytas storžievis, galėjo apspjaudyti ir apstumdyti oponentą visų akivaizdoje. Dėl savo poelgių jis niekada neapgailestavo ir neatsiprašinėjo.

Politinės karjeros laiptais Metjusas kopė labai sparčiai. Per dvylika metų jis buvo kaimyninio Linvudo miesto tarybos narys, friholderių tarybos narys nuo Atlantiko apygardos, buvo Naujojo Džersio asamblėjos ir Atlantik Sičio komiteto narys – pastarąsias dvejas pareigas jis ėjo vienu metu. Per rinkimus į miesto komitetą teisme atsidūrė keletas skandalingų bylų: buvo suabejota mero gyvenamąja vieta. Metjusas gimė kurorte, tačiau kaip ir tūkstančiai kitų žmonių, prasidėjus sunkmečiui, paliko miestą. Legalizavus azartinius lošimus, jis vėl susidomėjo Atlantik Sičiu. Politiniai oponentai nelaikė Metjuso miestiečiu, tačiau jis visas bylas laimėjo ir buvo įteisintas kaip legalus kandidatas. 1982 metų birželį, įsigaliojus naujai valdymo tvarkai, kuri, beje, taip pat buvo užginčyta teismuose, Maiklas Metjusas laimėjo pakartotiniuose rinkimuose mažesne nei dviejų šimtų balsų persvara ir buvo išrinktas meru.

Labai greitai po rinkimų Metjuso politinis ego jau pokšėjo per visas siūles. Jis pasijuto visagalis. Niekad nebuvęs galantiškas meras Metjusas per savo inauguraciją arogantiškai atmetė viešą oponento Džeimso Asrio pasiūlymą bendradarbiauti. Savo šlove jis nenorėjo su niekuo dalytis. Po rinkimų užvirė dar viena arši kova teisme dėl galimo sukčiavimo per rinkimus. Metjusas ir šį kartą buvo išteisintas, tačiau ilgai užtrukęs teisminis procesas dar labiau suskaldė visuomenę. Byla, kasdien aprašoma laikraščiuose, trukdė dirbti miesto tarybai, kurios dauguma narių buvo juodaodžiai.

Metjusas godžiai skaitė kiekvieną straipsnį apie savo kovas su politiniais oponentais, mėgavosi neteisingai apkaltinto, bet nugalėtojo mero įvaizdžiu, tačiau tai tebuvo iliuzija. Tikrasis

Metjusas buvo pernelyg nesubrendęs, kad galėtų eiti į kompromisus, ir toks paranojiškas, jog neturėjo nė vieno tikro sąjungininko. Meras neturėjo nei savo „patikėtinių grupės, nei ištikimų draugų, kuriais būtų galėjęs pasikliauti rinkimų kovose“. Atstūmė visus savo rėmėjus. Tapęs meru jis, prieš tai pasinaudojęs, atleido net keletą labai vertingų patarėjų, kurie galbūt būtų apsaugoję nuo daugelio bėdų. Eidamas mero pareigas Metjusas vadovavosi vien savo instinktais, kurie galų gale jį ir pražudė.

Buvęs sąjungininkas prisimena: „Maiklas Metjusas buvo šliužas. Tai, ką jis laikė nepriklausomybe, iš tiesų buvo paranoja. Jis nepasitikėjo nė vienu politiku ir išdavė visus, kurie pasitikėjo juo.“[151] Kovodamas už socialines reformas Metjusas pelnė vyresnio amžiaus miesto gyventojų prielankumą. Šie žmonės buvo didžiausias jo ramstis visuose rinkimuose. Daugelis pagyvenusių miestiečių talkindavo jam rinkimų štabuose. Kol senukai klijuodavo pašto ženklus ant vokų, kalbėdavo telefonu, meras, užsidaręs kokiame nuošaliame kabinete su jaunute, jam į dukteris tinkančia partiete, mėgavosi oraliniu seksu.

Kazino žemės karalius mėgo viešumą ir norėjo būti matomas su garsiais žmonėmis. Jis nepraleisdavo progos nusifotografuoti su kazino pasirodžiusia garsenybe, kad galėtų nuotrauką pasikabinti kabinete ant sienos, pakviesti kartu papietauti ar pažaisti golfą, nors retai kas priimdavo jo pasiūlymą. Metjusas galėjo būti geras meras, jei būtų buvęs garbingas ir sąžiningai atlikęs savo darbą, tačiau svarbiausias klausimas jo dienotvarkėje buvo patenkinti savo tuštybę ir išgarsėti. Jį gerai

pažinoję žmonės mano, kad tai ir buvo svarbiausia priežastis, kodėl jis taip atkakliai siekė mero posto. „Metjusą viliojo kazino spindesys. Legalizavus azartinius lošimus, jis panoro būti kazino miesto karalius. Kaip plaštakė jis skrido tiesiai į ugnį.“[152]

Metjusas turėjo ateiti į pobūvį Torkasijo garbei – tai buvo vienas iš renginių, kokių meras niekada nepraleisdavo. Sėdėti prie stalo greta tokių žinomų žmonių, kaip Džo Dimažijas, Mikis Mentlas ir Džo Feismanas, lyg su sau lygiais ir svaidyti replikas Donui Riklesui buvo visas Metjuso gyvenimas. Vis dėlto tą vakarą FTB agentai sugriovė jo planus. Dar nepasibaigus Torkasijo šventei, Maiklas Metjusas jau buvo žlugęs kaip politikas ir niekas vakaro svečiams. Per keletą savaičių prasta reputacija jau prilygo jo ego.

FTB agentas atvyko į miestą su klausymosi įranga. Į italą nepanašus agentas, apsimetęs mafiozu, per kelias savaites įgijo Metjuso pasitikėjimą ir įrašė kelių valandų inkriminuojančius pokalbius. Įrašo stenogramos priminė bulvarinį detektyvą. Reikia pasakyti, kad federaliniai agentai buvo gerai pasiruošę ir turėjo rimtų įkalčių, kai įsiveržė į *Peking Duck* restoraną ir ištraukė iš užstalės garbingiausioje vietoje sėdintį merą. Paėmęs iš slaptojo agento 10 000 dolerių kyšį žymėtais banknotais, Maiklas palaidojo save kaip politiką. Labai greitai visos šalies laikraščiuose pasirodė nuotraukos, kuriose meras buvo visu ūgiu ir su antrankiais. Maiklui pagaliau pavyko iš tiesų išgarsėti.

Klausymosi įrašai atskleidė skrupulų neturintį politiką, galintį parduoti bet ką, galbūt išskyrus mero kėdę. 1984 metų

gruodį teisėjas Haroldas Akermanas, skelbdamas Metjusui nuosprendį, pasakė: „Net aštuntokas prieitų išvadą, kad buvote paperkamas.“ Metjusui nebuvo suteikta galimybė garbingai palikti mero postą, jis buvo nušalintas ir paskelbti nauji mero rinkimai. Poste neišbuvęs nė dvejų metų, Maiklas Metjusas jau keliavo į federalinį kalėjimą. Vertinant Atlantik Sičio moralės normomis, jis buvo netikęs meras ne todėl, kad vogė, o todėl, kad nemokėjo vogti. Tai buvo kur kas blogiau nei būti korumpuotam valdininkui. Maiklas buvo paprasčiausias kvailys.

Vis dėlto ne visi buvo tokie kvailiai kaip Maiklas Metjusas. Legalizavus azartinius lošimus mieste iš tiesų pasirodė mafija, tikra mafija, ne mafiozais apsimetę federaliniai agentai. Turint galvoje miesto azartinių lošimų istoriją ir vyravusią verslo etiką, nenuostabu, kad azartinių lošimų legalizavimas viliojo mafiją ir jos draugužius. Dabar kurortas jau nesutiko jų išskėstomis rankomis. Brendanas Barnis ir šalies įstatymų leidėjai 1976 metais netuščiažodžiavo – nusikalstamo pasaulio atstovai mieste iš tiesų buvo nepageidaujami. *Resorts International* buvo atleista už praeities nuodėmes, tačiau kitiems verslininkams licencijos jau nebuvo dalijamos lengva ranka. Tuo teko įsitikinti bendrovei *Perlmans.*

Klifordas ir Stiuartas Perlmanai Atlantik Sityje buvo ne naujokai. Iš Filadelfijos kilusiems broliams miestas nebuvo pasaulio žaidimų aikštelė. Kaip ir daugelis Filadelfijos gyventojų, jie į kurortą atvažiuodavo smagiai praleisti laiko. Bordvolko promenadoje prekiaudami niekučiais turistams Perlmanai pirmą kartą paragavo verslininkų duonos. Po poros dešimtmečių, suvilioti lošimų, jie vėl pasirodė mieste. Per tą laiką jau buvo

susikrovę didelius turtus Las Vegase. Atlantik Sitis mielai priėmė verslo genijus. Brolių įsteigtas aukščiausios klasės viešbutis *Caesar's Palace*, vienas garsiausių kazino pasaulyje, tapo kokybės standartu. Naujajame Atlantik Sityje Perlmanai buvo laikomi savais.

Atlantik Sičiu Perlmanai susidomėjo iškart po sėkmingo 1976 metų azartinių lošimų referendumo. *Resorts International* dar neatvėrus savo kazino durų lankytojams, *Caesar's Palace* savininkai jau buvo pasirašę nuomos sutartį su *Howard Johnson's Regency*, vienu prabangiausių kurorto viešbučių. Tai, kad blizgučiais nukarstytas standartinis viešbutis pakeleiviams buvo laikomas geriausiu mieste, buvo gyvas įrodymas, jog jam verkiant reikėjo azartinių lošimų legalizavimo. Perlmanai neslėpė, kad *Boardwalk Regency* buvo ne vienintelė jų investicija. Vos tik ši pradėjo nešti pelną, Perlmanai jau dairėsi naujų galimybių išplėsti savo Las Vegaso tipo kazino tinklą. Atlantik Sičiui labai reikėjo tokių žmonių kaip Perlmanai ir tokių viešbučių kaip *Caesar's Palace*, tačiau broliai nebuvo be nuodėmės. Sklido gandai apie jų bičiulystę su mafija. Viskas prasidėjo nuo dešrainių.

1966 metais Klifordas įkalbino brolį Stiuartą vos ne visus turimus pinigus investuoti į Las Vegaso restoraną pavadinimu *Lum's*. Kai atvyko apžiūrėti pirkinio, Stiuartas, tikėjęsis pamatyti prabangų restoraną, labai nusivylė. Maža dešrainiais prekiaujanti užeiga su išėjimu į gatvę nė iš tolo nepriminė prabangaus greta stovinčio *Forge* restorano, kurio dažnas svečias buvo pats Mejeris Lanskis. Restoranėlyje nebuvo net rūkytų dešrelių, tačiau buvo kitokių, ypatingų – virtų aluje ir

tiekiamų su chereso prieskonio raugintais kopūstais. Stiuartui nepatiko brolio skonis. „Užsukome į restoranėlį ir užsisakėme dešrainių. Juos išsinešėme, nes nenorėjome valgyti viduje." Perlmanai teigė nieko nežinoję apie nekokią *Forge* restorano reputaciją ir garsųjį jo klientą, kuris rengdavo ten pasitarimus, tačiau vėliau paaiškėjo, kad jie sakė netiesą.

1969 metais Klifordas įkalbino brolį įsigyti dar vieną objektą, kur kas geresnį nei dešrainių restoranėlis. Šis sprendimas buvo lemtingas jų karjerai. Perlmanų restoranėlis *Lum's* įsigijo *Caesar's Palace*, vieną prabangiausių Las Vegaso kazino viešbučių. Niekam nebuvo paslaptis, kad jį pastatė ir administravo mafija. Perėmę verslą broliai Perlmanai pakeitė tik spynas – jie neatleido nė vieno darbuotojo.[153] Jie nematė reikalo patikrinti žmonių, kurie mieste turėjo gerą reputaciją. Vienas iš kazino tarnautojų, likusių dirbti *Caesar's Palace*, buvo administratorius Džeromas Zarovičius. Perlmanai žinojo apie jo kriminalinę praeitį, o vėliau sužinojo ir tai, kad Zarovičius buvo vienas iš 1965 metais Palm Springse vykusio garsaus mafijos *Little Appalachia* suvažiavimo dalyvių. Nevados azartinių lošimų kontrolieriai, nors ir turėjo abejonių dėl Zarovičiaus tinkamumo dirbti kazino administratoriumi, licencijos iš jo nereikalavo. Perlmanams jis oficialiai dirbo nuo 1969 metų rugsėjo iki kitų metų balandžio. Zarovičiui buvo sumokėta 3,5 milijonai dolerių (iš 60 milijonų dolerių, Perlmanų sumokėtų už *Caesar's Palace* viešbutį), nors oficialiai jis nebuvo įregistruotas kaip bendrovės akcininkas.

Vos Perlmanams įsigijus pirkinį, į tuometinį bendrovės *Caesar's World, Inc.* (buvusios *Lum's*) prezidentą Melviną Čei-

sensą kreipėsi ryšių su mafija turintis Alvinas Malnikas. Jis pasiūlė bendrovei pirkti *Sky Lake North* kantri klubą ir kondominiumą Deido apygardoje (Floridoje). Perlmanai atsisakė, tačiau neprabėgus nė metams Malnikas vėl sugrįžo. Šįkart jo pasiūlymas buvo pernelyg geras, kad būtų buvę galima atsisakyti. Pardavėjas nereikalavo pradinio įnašo, išperkamasis mokestis turėjo būti mokamas iš kondominiumo gaunamo pelno, trejus metus jokių procentų už antrą įkeistą turtą, o už pirmąjį dividendai mokami tik dvejus metus. Kai prasidėjo derybos, Klifordas Perlmanas ir bendrovės administratoriai jau turėjo pakankamai informacijos apie Malniką ir jo partnerį Samuelį Koheną. Mejerio Lanskio byloje Malnikas buvo minimas kaip Lanskio patikėtinis, o Kohenas buvo teistas už sukčiavimą prekių biržoje. Tai nesukliudė *Caesar's Palace* savininkams derėtis su Malniku.[154] *Sky Lake North* buvo pernelyg gardus kąsnelis, kad broliams būtų rūpėjusi Malniko ir Koheno reputacija.

Perlmanams pasiūlius 1971 metų liepą *Perlmans* direktorių valdyba, neinformuota apie tai, kad Kohenui, vienam iš *Flamingo* akcininkų, prieš keturis mėnesius buvo pareikšti kaltinimai dėl mokesčių slėpimo, pritarė pasiūlymui įsigyti *Sky Lake North* ir Deido kondominiumą. *Flamingo* kazino viešbutis kitoje gatvės pusėje susilaukė daug visuomenės dėmesio ir Perlmanai negalėjo nežinoti apie Kohenui iškeltus kaltinimus, bet valdybos apie tai neinformavo. Ji nežinojo ir to, kad kitas kaltinamasis byloje – pats Mejeris Lanskis. „Jei būtume turėję tokią informaciją, veikiausiai būtume atidžiau pasidomėję jo ryšiais su Lanskiu. Žmonės manė, kad spaudoje pasirodę kaltinimai Malnikui ir Kohenui neturi pagrindo." Viešbučio

Caesar's Palace teisinis patarėjas pasiūlė prieš sudarant sandėrį su Malniku ir Kohenu pasikonsultuoti su JAV Teisingumo departamentu, tačiau Perlmanai jo patarimo nepaklausė. Klifordas ir Stiuartas, įsigiję *Sky Lake North*, dar labiau suartėjo su mafija. Įsigijusi *Caesar's Palace* kazino, bendrovė *Lum's* įsiskolino subsidijų fondui *Teamsters*, korumpuotai su mafija susijusiai institucijai, o įsigijusi *Sky Lake North* ir užstačiusi savo turtą Malnikui ir Kohenui, bendrovė dar labiau įklimpo į skolas tam pačiam subsidijų fondui.

Nevados azartinių lošimų kontrolieriai buvo įspėję Perlmanus dėl 1972 metų sandėrio su Malniku, Kohenu ir dviem Koheno sūnumis dėl bendros nuosavybės įsigijimo Floridoje. Antrą kartą Perlmanai buvo įspėti 1975 metais, kai Malnikui ir Samuelio Koheno sūnums pardavė Pensilvanijos *Pocono Mountains* viešbutį jaunavedžiams ir patys jį išsinuomojo. Apie Malniko ryšius su mafija Perlmanus taip pat buvo įspėjęs jų pasamdytos apsaugos bendrovės vadovas. Jo manymu, per daug *Teamsters Union* darbuotojų turėjo nemokamus leidimus į *Sky Lake North* kantri klubą, ir tai jam kėlė susirūpinimą.

Tokia biografija broliams Perlmanams buvo pražūtinga. Azartinių lošimų priežiūros komisija *Caesar's Palace* savininkams, dirbantiems su laikinąja licencija, pasiūlė pasiimti atostogų ir atvykti atsakyti į keletą Kazino kontrolės komisijos klausimų. Tyrėjai komisijai buvo pateikę tokias išvadas: „Bendrovė *Caesar's World* nenutraukė ryšių su Alvinu Malniku ir Samueliu Kohenu, todėl siūlome neišduoti licencijos." *Boardwalk Regency*, 1979 metų birželį atidariusi kazino *Caesar's Palace*, pažada „nutraukti bet kokius ryšius su Alvinu I. Mal-

niku, Samueliu E. Kohenu ir jų šeimos nariais". Vis dėlto tik 1980 metų spalį, po šešiolikos mėnesių, kai tyrėjai jau buvo baigę tyrimą, bendrovė *Caesar's Palace* galutinai nutraukė ryšius su Malniku ir Kohenu.

Neturėdami pakankamai lėšų išpirkti nuomojamo *Pocono Mountains* viešbučio ir Floridos klubo iš Malniko ir Koheno, *Caesar's Palace* savininkai įsteigė kredito fondą. Įsigiję fondo obligacijų, jie išpirko pastatus. Taip oficialiai bendrovė nebeturėjo jokių įsipareigojimų Malnikui ir Kohenui. Be to, jiems sumokėjo 4,8 milijonų dolerių vertės išperkamosios nuomos likutį, bet šių pastangų buvo per maža ir jos buvo pavėluotos. Nepraėjus nė savaitei komisija priėmė sprendimą neišduoti broliams Perlmanams licencijos. Komisija turėjo informacijos apie susitarimus su Malniku Kohenu ir išreiškė susirūpinimą, kad „panašių susitarimų galėjo būti daugiau. <...> nors ponas Malnikas ir ponas Kohenas tiesiogiai nekontroliuoja kazino, tikėtina, esant dabartiniams susitarimams, jie gali turėti finansinės naudos iš *Caesar's World* <...>. Neatmestina, kad ponas [Klifordas] Perlmanas bus atidavęs bendrovę ponui Malnikui, ponui Samueliui Kohenui ir pono Koheno sūnums."[155]

Negavę licencijos Perlmanai buvo priversti palikti bendrovę. Aukščiausiasis Teismas atmetė jų skundą – nepadėjo ir tai, kad teisme Perlmanams atstovavo Irvingas Jangeris, vienas garsiausių Amerikos advokatų. Nevadoje Klifordas ir Stiuartas Perlmanai atnaujino oro linijų administravimo licenciją, tačiau gailėjosi sugrįžę į Atlantik Sitį. Atsisakymas išduoti licenciją susilaukė daug visuomenės dėmesio ir dėmės dėl ryšių su mafija jiems taip ir nepavyko nusiplauti. Buvo ir daugiau

žaidėjų, sulaukusių panašaus likimo. Viljamas T. O'Donelas, korporacijos *Bally Manufacturing* prezidentas ir pirmininkas, buvo vienas iš jų.

Kazino kontrolės tyrėjų nuomone, O'Donelas kaip ir Perlmanai buvo pernelyg susijęs su mafija, tik jo ryšiai vedė ne į Nevadą: *Bally Manufacturing* korporacija dominavo žaidimų automatų, kiniško biliardo ir automatinių grotuvų gamybos rinkoje. Ji tiekė žaidimų automatus daugeliui Nevados kazino. Verslas buvo pelningas, tačiau O'Donelui nusibodo gaminti automatus kitiems, todėl jis nutarė įsteigti savo kazino. Jis sudarė ilgalaikę nuomos sutartį su senstančiu Bordvolko viešbučiu ir taip įžengė į Atlantik Sičio kazino rinką.

Marlborough–Blenheim buvo vienas iš nedaugelio išlikusių prabangių Bordvolko promenados viešbučių. Dviejų statinių kompleksas – karalienės Anos laikų stiliaus karkasinis *Marlborough* viešbutis su tamsiai raudonu šiferiniu stogu ir maurų stiliaus betoninė smėlio pilis *Blenheim* – buvo tikras architektūrinis perlas. Deja, seno viešbučio buvo neįmanoma paversti į kazino, todėl jį teko nugriauti. Įsigijęs gretimą viešbutį *Dennis*, O'Donelas sujungė du sklypus. *Dennis* viešbutyje jis įvedė kanalizaciją ir įrengė 500 kambarių – tai buvo privaloma lošimo namams, – o *Marlborough–Blenheim* sklype pastatė naują kazino su restoranais ir pokylių salėmis. Kompleksą O'Donelas pavadino *Bally's Park Place Casino Hotel.*[156]

O'Donelo *Bally's* bendrovė veikė Čikagoje, tačiau Naujajame Džersyje didžiausias kiniško biliardo ir kitų žaidimų automatų tiekėjas buvo dažnas svečias. Pagrindinis jo žaidimų automatų platintojas buvo Naujajame Džersyje. Vienas iš pla-

tintojų bendrovės dalininkų buvo garsus mafiozas Gerardas Katena. Kai žymios genujiečių nusikaltėlių šeimos bosas ir reketininkas sėdo už grotų dėl narkotikų platinimo, būtent Katena, dešinioji boso ranka, ėmėsi vadovauti nusikaltėlių šeimos verslui. Kazino kontrolės komisija buvo gavusi informacijos, kad dalis 1960 metais Las Vegaso kazino nesumokėtų mokesčių „nusėdo Naujajame Džersyje. Vienas iš asmenų, gavusių dalį šių pinigų, buvo Gerardas Katena.“[157]

Springfilde (Naujajame Džersyje) žaidimų automatais prekiaujanti bendrovė *Runyon Sales* buvo Katenos priedanga. *Runyon* prekiavo *Bally's* žaidimų automatais Niujorke, Naujajame Džersyje ir Konektikute. Būtent *Runyon* bendrovėje Bilas O'Donelas dažnai bendravo su Katenos žmonėmis, ypač su Abe Grinu. Kartą atvykęs į *Runyon Sales* verslo reikalais jis pastebėjo Kateną. Buvo girdėjęs gandų apie Katenos ryšius su mafija, todėl pasiteiravo Grino, kokių reikalų su bendrove turi Katena ir Džozefas Stačeris-Daktaras. Grinas atsakė, kad jie verslo partneriai. Tuo metu, kai įvyko šis pokalbis, Katena sėdėjo kalėjime už teismo negerbimą. Iškviestas į Naująjį Džersį liudyti organizuoto nusikalstamumo byloje, Katena atsisakė atsakyti į prisiekusiųjų teismo klausimus, nors jam ir buvo garantuojama neliečiamybė. Jis buvo nuteistas kalėti penkerius metus.

Katena buvo *Runyon* dalininkas, ir tai *Bally's* siejo su mafija, tačiau su ja ši bendrovė turėjo ir stipresnių ryšių. Anksčiau *Bally's* buvo *Lion Manufacturing* korporacija. Po steigėjo mirties bankui nusprendus likviduoti korporaciją, O'Donelui pasitaikė puiki proga ją įsigyti. O'Donelas neturėjo pinigų pirkiniui, todėl kreipėsi pagalbos į Griną. Kartu su dar penkiais

partneriais O'Donelas įsteigė bendrovę *K. O.S. Enterprises* ir įsigijo *Lion Manufacturing* korporaciją už 1,2 milijonus dolerių. Dalį korporacijos akcijų per Griną ir Barnetą Šugermaną taip pat įsigijo Katena. Šugermanui mirus 1964 metais, jo akcijos atiteko Grinui ir Katenai. Nors Katenos vardas dokumentuose nebuvo minimas, jam priklausė 12,5 procentų bendrovės akcijų. 1965 metų liepą O'Donelas perpirko jo akcijas už 175 000 dolerių, nors pirkimo sutartyje figūravo tik Grino vardas. 1986 metų balandį *K.O.S. Enterprises* buvo pavadinta *Bally Manufacturing* korporacija. O'Donelui ir Grinui priklausė po 22,2 procentus korporacijos akcijų, likusiosios buvo Semo Kleino ir Irvingo Kei. Kleinas ir Kei turėjo verslo ryšių su Katena per Bruklino bendrovę, gaminančią biliardo stalus. Visa tai buvo išties sunkūs kaltinimai Bilui O'Donelui.

Kai *Bally's* kreipėsi leidimo prekiauti žaidimų automatais Las Vegase, Nevados azartinių lošimų kontrolieriai pareikalavo, kad bendrovė nutrauktų ryšius su Katena, Grinu ir Kei. Kiek vėliau jie privertė iš bendrovės pasitraukti ir Semą Kleiną, tada, kai jis Floridos golfo aikštelėje buvo pastebėtas su Katena. Nors *Bally* buvo uždrausta naudotis Kleino paslaugomis, būtent jis kreipėsi į Viljamą Veinbergerį, *Caesar's Palace* prezidentą, su pasiūlymu administruoti naują *Bally* kazino Atlantik Sityje. Kleinas taip pat *Bally* vardu derėjosi dėl *Howard Johnson's Regency* įsigijimo. Nors sandėris neįvyko ir viešbutį vėliau įsigijo Perlmanai, O'Donelas buvo pažadėjęs Kleinui užmokestį „už tarpininkavimą". Nepaisydamas Nevados azartinių lošimų kontrolierių įspėjimų, O'Donelas nenutraukė ryšių ir su Abe Grinu.

Grino sūnus Irvingas turėjo bendrovę *Coin-Op*. Bendrovė nepriklausė *Runyon* ir Irvingo tėvas neturėjo jos akcijų, tačiau Naujojo Džersio azartinių lošimų kontrolieriai teigė, kad Grinas jaunesnysis buvo sakęs O'Donelui, jog *Coin-Op* yra *Runyon*, tik kitu pavadinimu. Iš tiesų *Bally* gaudavo užsakymus iš *Runyon*, tačiau registruodavo juos *Coin-Op*, šalia *Runyon* esančios bendrovės, vardu. Tuo metu, kai *Bally* pradėjo statyti kazino (1977–1978 metais), *Coin-Op* atsiskyrė nuo *Runyon*, tačiau *Runyon* buvo vienintelis jos klientas. Lyg to būtų buvę negana, prekiauti *Bally* žaidimų automatais O'Donelas pasamdė Diną Čelinį, buvusį Mejerio Lanskio kazino Kuboje administratorių. O'Donelas turėjo suprasti, kad gauti licenciją jam nedaug šansų.

Dėl ryšių su mafija susikompromitavęs Bilas O'Donelas nesijautė kaltas ir neketino savo tiesos įrodyti tyliai. Komisijos sprendimą jis apskundė teismui ir, kad įtikintų komisiją, koks yra puikus verslininkas, pasikvietė visą būrį įspūdingų liudytojų: kelis JAV prokurorus, Čikagos Federalinės agentūros vadą, pasodinusį ne vieną kriminalistą už grotų, Federalinio teismo teisėją, du jėzuitų kunigus ir pustuzinį bankininkų. Matyt, liudytojų parodymai paliko didelį įspūdį komisijai, nes išvadose buvo teigiama: „Akivaizdu, kad asmuo turi puikių savybių. Jis malonus, dosnus, lojalus, išmintingas ir talentingas verslininkas." To nepakako. Bičiulystė su mafija buvo per didelė dėmė O'Donelo biografijoje. Kaip ir Perlmanai, O'Donelas negavęs licencijos buvo priverstas palikti *Bally* bendrovę.

Vis dėlto Perlmanų ir O'Donelo nesėkmės neatbaidė mafijos. Nusikaltėliai visais įmanomais būdais bandė infiltruoti

savo žmones į jau licencijas turinčius kazino. Viena iš bendrovių, pakliuvusių į mafijos pinkles, buvo *Golden Nugget, Inc.*

Golden Nugget buvo naujos kartos Las Vegaso kazino bendrovė, nesusijusi su mafija, tad kai jos savininkas ir prezidentas Stivenas Vinas nutarė įsteigti kazino Atlantik Sityje, licenciją gavo be vargo.

Iškart po 1976 metų referendumo Vinas atvyko į Atlantik Sitį apsižvalgyti. Kaip ir daugelis verslo žmonių, pamatęs apgriuvusį skurdų miestą ir sudegusius jo namus, Vinas apsisuko ir grįžo namo, nusiraminęs, kad Atlantik Sitis ne konkurentas Las Vegasui.

Kai jis atvažiavo į miestą antrą kartą, Krosbis ir draugai jau buvę atvėrę *Resorts International* kazino duris. Žmonės valandų valandas stovėjo prie jo durų, kad patektų į vidų. Vinas negalėjo patikėti savo akimis. Žmonės, norintys palošti ir palikti pinigus, stovėjo ne tik vestibiulyje, bet ir lauke, prie kazino durų. Tvarkai minioje palaikyti reikėjo net policijos. Viduje lankytojai stumdėsi, varžėsi dėl vietos prie žaidimų stalų, kad galėtų kortomis pažaisti „Akį“. Vinas buvo priblokštas *Resorts International* kazino sėkmės. „Nieko panašaus nebuvau matęs. *Caesar's Palace* atrodė apmiręs kaip prieš Kalėdas.“

Žinia apie pirmojo Atlantik Sičio kazino sėkmę labai greitai pasklido po visą šalį. Nuo geležinkelio atsiradimo laikų Absikono saloje nebuvo paklausesnės paslaugos. Labai greitai jau dešimtys bendrovių mynė kurorto slenkstį – investavo didžiulius pinigus, masiškai supirkinėjo nekilnojamąjį turtą.

Į Atlantik Sitį kalbų apie pasakiškus *Resorts International* pelnus atviliotas Stivas Vinas, tipiškas verslininkas, nuolat ieš-

kantis galimybių pasipelnyti, buvo gražus, mandagus, iškalbingas, galantiškas vyras ir genialus lošėjas. Visas jo gyvenimas buvo susijęs su azartiniais lošimais. „Buvau vienas iš tų vaikų, kurie iš išloštų pinigų maitinasi, mokosi, perkasi drabužius." Bingo salono savininko sūnus Stivas užaugo Merilando priemiestyje. Matydamas, kaip tėvas užsidirba duonai, Vinas daug iš jo išmoko. „Dar vaikystėje supratau, kad turi daug dirbti, jei nori pragyventi iš kazino."

Pensilvanijos universitete baigęs anglų kalbos studijas, 1963 metais Vinas grįžo į Merilandą ir ėmėsi vadovauti šeimos verslui. Verslas buvo neblogas, bet Vinui to buvo maža. Nedidelis bingo salonas tik sužadino apetitą, todėl vaikinas nutarė išbandyti laimę Las Vegase. Ten jis susipažino su Pariu Tomu, tuo metu garsiu miesto bankininku. Pirma galimybė Vinui pasitaikė 1967 metais. Hovardui Hijusui nusipirkus *Frontier* viešbutį, dvidešimt penkerių metų Stivas, tarpininkaujant Tomui, buvo paskirtas bendrovės prezidento pavaduotoju, atsakingu už žaidimų automatus. Po metų Vinas įsigijo prekybos alkoholiu licenciją, o 1972-aisiais pagaliau ryžosi įkelti koją į azartinių lošimų rinką. Uždirbtą milijoną dolerių Vinas investavo į sklypą šalia Hijuso *Caesar's Palace* kazino viešbučio, kuriame ketino pastatyti kazino. Žinodamas, kad *Caesar's Palace* nenorės pašonėje turėti konkurento, Vinas laukė, kol jo šeimininkai ateis su pasiūlymu. Ilgai laukti nereikėjo. *Caesar's Palace* Vinas nusipirko už 2,5 milijonus dolerių.

Kai *Caesar's Palace* pradėjo duoti pelno, Vinas įsigijo daugiau kaip 100 000 *Golden Nugget* kazino akcijų. Tai padaryti jam pasiūlė Paris Tomas, kuris manė, kad akcijų vertė kur kas

didesnė, nei už jas buvo prašoma. *Golden Nugget* kazino buvo prestižinėje miesto vietoje ir turėjo populiarų pavadinimą, tačiau buvo labai apleistas ir be viešbučio. Turimos akcijos užtikrino Vinui vietą direktorių valdyboje ir direktoriaus pavaduotojo pareigas, bet jam to buvo maža – jis norėjo vadovauti kazino. Taigi, būdamas vos trisdešimt vienų, Vinas padarė įžūlų strateginį ėjimą – apkaltino *Golden Nugget* prezidentą Baką Bleiną neveiklumu. Jis tvirtino turintis įrodymų, kad kazino darbuotojai vagia, ir pagrasino apskųsti Baką direktorių valdybai, jei šis nepasitrauksiąs iš posto. Neatlaikęs spaudimo Bleinas sutiko trauktis ir liko dirbti pagal sutartį samdomu bendrovės konsultantu.

1973 metų rugpjūtį, neprabėgus nė metams, kaip tapo akcininku, Stivas Vinas jau vadovavo bendrovei. Kazino pelnas augo ne dienomis, o valandomis. Įprastinis metinis pelnas būdavo 1,1 milijonų dolerių per metus, dabar jis šoktelėjo iki 4,2 milijonų dolerių, o 1977 metais, kai Vinas baigė statyti bokštą su 579 viešbučio kambariais, padidėjo iki 12 milijonų dolerių. Stivas Vinas, buvęs bingo salono administratorius, sparčiai kopė karjeros laiptais.

Išgirdęs apie pasakišką *Resorts International* pelną, Vinas nusprendė dar kartą nuskristi į šalies rytus. Pamatęs ilgas eiles prie kazino durų, jis ilgai nesvarstė ir Atlantik Sityje ėmė dairytis tinkamos vietos savo kazino. Į Las Vegasą grįžo jau sudaręs pirkimo sutartį su Bordvolko viešbučio *Strand* savininkais. Viešbutis buvo pastatytas šeštame dešimtmetyje, kai Atlantik Sitis bandė susigrąžinti bent dalį turizmo rinkos ir prisivilioti autoturistų. Vos keletą sezonų pelningai veikęs vieš-

butis stovėjo pustuštis ir apleistas. Jei Vinas būtų jį pirkęs iki 1976 metų referendumo, jam būtų užtekę įkeisti turimą turtą, tačiau 1978 metais, kai Atlantik Sityje smarkiai šoktelėjo nekilnojamojo turto kainos, teko pakloti 8,5 milijonus dolerių.

Per keletą mėnesių Vinas nugriovė *Strand* viešbutį ir jo vietoje pastatė gražią pilį, kuri vėliau traukė turistus kaip magnetas. Į šio tviskančio Viktorijos laikų stiliaus kazino viešbučio statybą buvo investuota beveik 200 milijonų dolerių. Sąmoningai pernelyg puošnus kazino viešbutis (vėliau parduotas *Bally*, dabar priklausantis *Atlantic City Hilton*) su didžiulėmis freskomis, vaizduojančiomis XX amžiaus pradžios paplūdimio scenas, veidrodinėmis sienomis ir lubomis, krištoliniais šviestuvais, vitražais ir marmurinėmis kolonomis auksu spindinčių žaidimų automatų fone buvo gražus architektūrinis statinys. Sąmoningai vidurinės klasės nostalgiją žadinantis *Golden Nugget* įrašė Vino vardą į Atlantik Sičio istoriją.

1980 metais sutikęs Melą Harį, Vinas manė radęs tinkamą vadybininką, žmogų, kurio jam labai reikėjo Atlantik Sityje. Juodu kartu lankė koledžą, o Vino žmona Elena su Hariu mokėsi vienoje mokykloje. Haris labai sužavėjo Viną, todėl 1984 metais šis pasamdė jį savo bendrovės prezidento pavaduotoju už 400 000 dolerių atlyginimą. Vinas nė kiek neabejojo, kad Haris greitai padarys karjerą ir taps dešiniąja jo ranka – bendrovės prezidentu.

Vinas pasamdė Harį žinodamas, kad jo praeitis nėra nepriekaištinga. Haris prisipažino bendravęs su mafijos žmonėmis „ne verslo reikalais“. Šiaip ar taip, jo tėvas Didysis Alis Haris – buvęs garsus Majamio lažybininkas. Be to, pirmosios

Hario žmonos tėvas buvo Luisas Česleris, Lanskio draugas, kurio darbas Bahamose buvo infiltruoti mafijos žmones į kazino. Vino patarėjai žinojo apie šiuos ryšius, tačiau tai, kad Haris keletą kartų praleido laisvalaikį su abejotinos reputacijos žmonėmis, atrodė pakankama priežastis jo nepasamdyti. Vis dėlto Haris nuslėpė nuo Vino, kad prieš keletą mėnesių buvo susitikęs su Antonijumi Salernu, vadinamu Storuliu Toniu. Storulis Tonis vadovavo Niujorko genujiečių nusikaltėlių šeimai. 1984 metų gruodį, prabėgus mėnesiui po Melo Hariso išrinkimo į *Golden Nugget* valdybą, Azartinių lošimų priežiūros komisija gavo informacijos, kad Haris buvo susitikęs su Salernu. Šį FTB tuo metu sekė. Per slaptą operaciją Haris, tvirtinęs neturintis ryšių su mafija, buvo užfiksuotas vaizdajuostėje bent du kartus einantis į Manhatano *Palma Boys* klubą, kur Salernas rengdavo pasitarimus. Haris tvirtino užsukęs išreikšti užuojautos dėl Salerno tėvo mirties, tačiau FTB nepatikėjo, nes su Storuliu Toniu jis buvo susitikęs bent porą kartų ir vienas jų pokalbis užtruko visą valandą. Azartinių lošimų priežiūros komisija, sužinojusi apie susitikimą su Salernu, išsikvietė Harį. Vėliau šis prisipažino *Golden Nugget* vadovams, kad kazino kontrolieriai uždavė jam keletą klausimų apie ryšius su Storuliu Toniu. Stivui Vinui to užteko. Po kelių dienų jis atleido Harį.

Istorija su Hariu buvo nemalonus incidentas, tačiau Vinui pavyko sausam išlipti iš vandens. Kai atėjo laikas atnaujinti licenciją, Kazino kontrolės komisijos pirmininkas kazino viešbučiui *Golden Nugget* turėjo keletą priekaištų:

> „Prisipažinsiu, vien mintis apie direktorių valdyboje sėdintį tarnautoją, kuris bendrauja su tokiu asmeniu kaip Antonijus Salernas, mane gąsdina <...>. Bendrovė, veikianti griežčiausiai reglamentuojamo verslo rinkoje, negali daryti tokių klaidų ir patikėti tokiam asmeniui kaip Haris atsakingų pareigų, nepatikrinusi jo praeities, pasikliovusi tik žodžiais."[158]

Vinas pripažino *Golden Nugget* klaidą ir apgailestavo pasamdęs Harį. Po kelerių metų, pasibaigus Storulio Tonio teismo procesui, paaiškėjo, kad mafija iš tiesų ketino infiltruoti savo žmones į *Golden Nugget*. FTB agentams pavyko įrengti klausymosi įrangą *Palma Boys* klube ir įrašyti nemažai Salerno pokalbių su patikėtiniais. Buvo akivaizdu, kad per Harį mafija ketino infiltruoti savo žmones į kazino ir taip įsitvirtinti Atlantik Sičio azartinių lošimų rinkoje.

Istorijų, panašių į Hario, O'Donelo ir brolių Perlmanų, buvo daug. Legalizavus azartinius lošimus korumpuoti asmenys be skrupulų norėjo pralobti. Buvo daug garsių ir ne taip garsiai nuskambėjusių istorijų, kai nusikalstamo pasaulio veikėjai bandė infiltruotis į kazino verslą, prisidengę įvairiausiais vardais, pradedant smulkiais prekeiviais ir baigiant stambiausiais maisto ar alkoholio prekybos tinklais. Daugelis nusikaltėlių nepamiršo Atlantik Sičio ir Naujojo Džersio praeities, manė, kad pinigai gali viską, tačiau jie klydo. Gauti licenciją Atlantik Sityje buvo ne lengviau, nei išlaikyti proktologijos egzaminą. Kazino verslo kontrolės aktas ir griežta tikrinimo procedūra mažiausią karpą išdidindavo tarsi po mikroskopu.

Niekur nerasite nieko panašaus į Kazino kontrolės aktą. Kiekvienas licencijos prašytojas privalėjo įrodyti savo nekaltumą – ar nėra korumpuotas ir neturi ryšių su korumpuotais asmenimis. Kaip Viljamui O'Donelui ir Perlmanams teko įsitikinti, gali būti kaltas vien todėl, kad pažįsti netinkamus asmenis. Licencijos prašytojas gali patekti į nemalonę tik už tai, kad turėjo netinkamus verslo parnerius ar bendravo su netinkamais asmenimis. Neužteko būti doram piliečiui, nepadariusiam jokio nusikaltimo, kad gautum licenciją. Kiekvienas prašytojas, privatus ar juridinis, privalėjo sutikti, kad būtų tikrinama jo praeitis – kiekvienam sveiko proto žmogui tai sukeltų nerimą, – ir atsisakyti JAV Konstitucijos ketvirtosios pataisos, draudžiančios bet kokius nesankcionuotus patikrinimus, suteikiamų garantijų. Norint gauti licenciją turėti kazino Atlantik Sityje, buvo privaloma leisti tyrėjams tikrinti tavo praeitį, verslo susitarimus ir prireikus pateikti visus dokumentus ar įrašus, susijusius su ankstesne veikla. Tokie griežti reikalavimai, akto autoriaus nuomone, buvo numatyti todėl, kad išduodama licencija buvo *privilegija*, o ne *teisė*. Buvo privaloma ją užsitarnauti ir sutikti su griežta tikrinimo procedūra, teisėsaugos vadinta „nuodugniu tyrimu".

Šio Kazino kontrolės akto autorius buvo Stivas Perskis. Laimėti rinkimus į asamblėją jam padėjo įspūdinga senatoriaus Džo Makgano pergalė prieš senatorių Hapą Farlį 1971 metais, tačiau po 1976 metų referendumo įteisinus azartinius lošimus, Atlantik Sityje prasidėjo politiniai žaidimai. 1977 metais Perskis jau nebenorėjo būti Džo Makgano šešėlyje. Ypač šiaušėsi, kai dėl dėmesio turėjo varžytis su senatoriaus bendraminčiu

broliu ir patikėtiniu Patu. Valstijos senatoriaus kėdė, kurioje ilgus metus sėdėjo Farlis, tapo geidžiamiausiu visų miesto ir apygardų politikų postu. Daugelį metų valdęs Farlis, savo šešėliu užtemdęs daugelį politikų, buvo gerbiamas ir politikų, ir visuomenės. Perskis norėjo tokios valdžios.

Kai kurių apžvalgininkų nuomone, Perskio ir Makgano konfliktas buvo beprasmis. Sėdėdamas Trentone ir turėdamas sąjungininką gubernatorių Brendaną Barnį, Perskis galėjo paremti ar atmesti bet kokį teisinį aktą, susijusį su azartiniais lošimais, tačiau jis norėjo tai daryti kaip senatorius, o ne kaip asamblėjos narys, ir tam kliudė broliai Makganai. Padedamas demokratų, nenorinčių turėti dar vieno boso Pato Makgano, Perskis pasirūpino, kad Džo Makganas nebūtų iškeltas kandidatu. Perskis laimėjo visuotiniuose rinkimuose įnirtingoje trijų konkurentų (Makganas kandidatavo kaip nepriklausomas kandidatas) kovoje. Tai buvo brangiausia Naujojo Džersio rinkimų kampanija dėl posto įstatymų leidžiamajame organe. Atlantik Sičio ir naujos kazino rinkos laimei, Perskio teisiniai sugebėjimai prilygo jo politinėms ambicijoms. Padedamas gubernatoriaus, Perskis sukūrė tobulą įstatymą ir nepaliko menkiausios spragos mafijai patekti į kazino rinką.

Kartais kai kuriems įvairaus plauko kriminalistams pavykdavo prasmukti į kokį verslą ar sąjungą, tačiau mafija niekada nebeturėjo tiek įtakos kaip Kunlio, Džonsono ar Farlio laikais. Griežta Atlantik Sičio licencijų išdavimo tvarka labai sumažino prašančiųjų skaičių ir mieste palaipsniui įsigalėjo naujo stiliaus kazino. Norinčiųjų užsiimti lošimų verslu sumažėjo dar ir todėl, kad buvo įvestas 200 000 dolerių kandidato mokestis

ir reikalavimai padengti visas su tyrimu bei licencijos išdavimu susijusias išlaidas, kurios dažnai siekė per milijoną, taip pat buvo įvestas reikalavimas pastatyti 500 kambarių viešbutį. Tokios griežtos priemonės užtikrino, kad Atlantik Sityje kazino galėtų turėti tik legalūs Amerikos juridiniai asmenys. Pagal Kazino kontrolės aktą, tik visuomenės pasitikėjimą turinčios bendrovės galėjo gauti tokią privilegiją.

Stiveno Perskio iškelti reikalavimai mafijai pasirodė neįveikiami. Pagal naujus standartus, Atlantik Sičio kazino verslo rinkoje galėjo įsivirtinti tik geriausi, išsilavinę ir turintys verslo patirties kazino administratoriai. Daugelis naujųjų kazino tarnautojų buvo baigę garsius universitetus ir turėjo verslo, viešbučių administravimo, teisės ar finansų diplomus. Būsimieji Atlantik Sičio verslininkai viešbučių administravimo ir verslo mokėsi Kornelio universitete, Pensilvanijos universiteto Vortono verslo mokykloje. Vortono verslo mokykla tapo svarbiu žaidėju naujajame Atlantik Sityje.

12

Į miestą atvyksta Donaldas

Donaldas Trampas stovėjo ant 30 milijonų dolerių vertės „Trampo princesės“ jachtos tiltelio. Nors dangus buvo apniukęs ir lijo, šimtai politikų, apžvalgininkų, paparacių ir šiaip ištikimų Trampo gerbėjų glaudėsi nuo lietaus Franko Farlio prieplaukoje ir laukė į Absikono salą iš Niujorko su naujuoju žaisliuku atplaukiančio nekilnojamojo turto magnato, pasikrikštijusio kazino magnatu.

Didysis Donaldas ir brangiausias jo trofėjus žmona Ivana pergalingai šypsojosi, mojavo žmonėms, 86 metrų jachtai lėtai laviruojant į specialiai įrengtą įlanką.

Matant reportažus per televiziją ir nuotraukas spaudoje, buvo galima pamanyti, kad jie mojuoja džiūgaujančiai miniai, bet iš tiesų lietus ir Trampo apsaugininkai pasirūpino, jog tik nedaugelis galėtų prisiartinti prie laivo. Žurnalistams ir operatoriams Trampo žmonės pasamdė specialų laivą, iš kurio

buvo filmuojamas atplaukiantis magnatas. Gyvi reportažai tebuvo kino redaktorių ir montuotojų triukas. Iš tiesų pliaupė lietus ir prieplaukoje nebuvo nė vieno žmogaus, o suplanuota sutikimo ceremonija buvo skubiai perkelta į Donaldo kazino viešbutį *Trump Castle* (dabar *Trump Marina*).

„Princesė" buvo naujas Trampo žaisliukas. Jachta tiesiog tvoskė pasibaisėtina prabanga. Pamatęs tokią plaukiojančią malonumų pilį net Nakis Džonsonas būtų pažaliavęs iš pavydo. Šešių denių laive buvo visi įmanomi patogumai, kurių galėjo prireikti žmogui, laivui plaukiojant vandenyne ar išmetus inkarą kokiame Viduržemio jūros uoste. Jame buvo aštuonios pokylių salės, šeši apartamentai, net du jos šeimininkui. Vonios kambarių santechnika buvo išskaptuota iš onikso, kriauklės padengtos auksu. Per renovaciją, kainavusią 8,5 milijonus dolerių, buvo išsuktas, paauksuotas ir vėl įsuktas kiekvienas išorėje matomas varžtelis. Įrengta dešimtys telefonų ir palydovinis ryšis, jei šeimininkui kartais prireiktų susisiekti su savo imperijos kampeliu kitame pasaulio krašte. Laivagalio keltuve stovėjo pora greitų valčių, pasiruošusių skubiai perkelti žmones į krantą, jei uosto prieplauka „Princesei" pasirodytų per sekli. Viršutiniame denyje laukė sraigtasparnis, pasiruošęs bet kada Donaldą perkelti į pakrantę.

„Princesė" šaukte šaukė, kad jos šeimininkas pasakiškai turtingas. Pakrikštyta „Nabila", buvusio jos šeimininko dukters vardu, jachta buvo pastatyta Saudo Arabijos ginklų prekeiviui Adnanui Kašodžiui, į Irano ir kontrų skandalą įsivėlusiam Oliverio Norto tarpininkui. Adnano įgulos nariai, paklausti apie slaptą išėjimą, kuriuo, buvo kalbama, Kašodžis prasmu-

ko iš savo apartamentų pas meilužę, tik šypsojosi ir neištarė nė žodžio, neva jie nieko apie tai nežinantys. Merginos buvo brangios, o ir laikai nebuvo lengvi ginklų prekeiviui, tad iki ausų įklimpęs skolose Kašodžis savo jachtą „Nabila" už paskolą užstatė Brunėjaus sultonui. Kašodžiui negrąžinus skolos, laivas atiteko sultonui. 85 milijonais dolerių įvertinta jachta buvo viena brangiausių pasaulyje, tačiau sultonui jos nereikėjo, jis jau vieną turėjo ir retai naudojosi. Šią naštą nuo sultono pečių nuėmė Trampas už 30 milijonų dolerių.

Visai netrukus su Trampu susisiekė Kašodžis, dažnai atvykstantis į Atlantik Sičio kazino palošti. Ginklų prekeivis nenorėjo, kad jachta plaukiotų su jo dukters vardu, todėl paprašė Trampo pakeisti pavadinimą. Kašodžis nežinojo, kad Donaldo didybės manija prilygsta senovės Egipto faraonų ir kad anksčiau ar vėliau, kaip ir visus savo pirkinius, jachtą jis pavadins savo vardu. Jei Kašodžis būtų buvęs kantresnis ir truputį palaukęs, jam nebūtų tekę suploti milijono dolerių, kurio Trampas pareikalavo už laivo pervadinimą. Niekas neabejojo, kad naująjį žaisliuką Trampas pavadins savo vardu. Į Atlantik Sitį jis plaukė su „Trampo princese".

Į Donaldo Trampo savęs karūnavimo naujuoju Atlantik Sičio kazino princu ceremoniją *Trump Castle* pokylių salėje sugužėjo šimtai garsiausių Atlantik Sičio žmonių. Svečių sąrašas priminė, „Kas yra kas Atlantik Sityje": garsūs verslininkai, meras, municipaliteto atstovai, įstatymų leidėjai, buvo net JAV kongresmenas. Visi šie žmonės atėjo pasveikinti Trampo, mokančio save garsinti kaip nekilnojamojo turto magnatą, kuriam prisilietus viskas virsta auksu. Jis ne tik atplukdė

tviskančią jachtą, bet ir atkreipė visos šalies dėmesį į Atlantik Sitį. Trampo vardas nekilnojamojo turto rinkoje ir populiariojoje Amerikos kultūroje buvo simbolis, bet Donaldas buvo tik dalis legendos, tiesą sakant, mažoji jos dalis. Jis atrodė toks didelis todėl, kad stovėjo ant savo tėvo Fredo Trampo pečių. Norint geriau suprasti Donaldo fenomeną, verta pasidomėti jo šeimos istorija.

Frederikas Kristus Trampas gimė Niujorke 1905 metų spalio 11-ąją. Tuo metu jo šeima gyveno mažame bute be karšto vandens Manhatano *177 East* gatvėje Nr. 539. Fredo tėvas, vokiečių kilmės tėvų sūnus, ilgai bastėsi po pasaulį ieškodamas laimės – net žmoną susirado Vokietijoje, prieš grįždamas į Ameriką ir visam laikui įsikurdamas Niujorke. Po nesėkmingo viešbučių ir restoranų verslo jis susidomėjo nekilnojamuoju turtu Niujorko *Queens* rajone. Vėliau jo pradėtas verslas tapo didžiule imperija. Frederikas mirė, kai Fredui buvo vos vienuolika metų, palikdamas žmonai Elžbietai vienai rūpintis Fredu, jo broliuku ir sesute.

Elžbieta Tramp dirbo siuvėja. Labai greitai po tėvo mirties Fredas, dar būdams paauglys, pradėjo dirbti „arklių padėjėju“ tuo metu klestėjusioje Niujorko statybų rinkoje. Žiemos mėnesiais arkliai ir mulai sunkių vežimų su statybinėmis medžiagomis nepajėgdavo užtempti stačiomis ir kalvotomis miesto gatvėmis į statybos aikšteles, todėl rangovai arklių darbui atlikti samdydavo stiprius berniukus (tais laikais įstatymai nedraudė išnaudoti vaikų). Fredas užtempė ne vieną sunkų vežimą stačiomis apledėjusiomis įkalnėmis. Vėliau jis dažnai sakydavo: „Pakeisdavau mulą.“ Dar būdamas paauglys Fredas

tapo statybininku. Studijuodamas Prato institute Brukline jis susidomėjo šiuo amatu ir išmoko suprasti pastatų planus, daryti brėžinius. Vėliau pats sakė: „Supratau brėžinius ir galėjau daug geriau suręsti sieną nei daugelis statybininkų. Tai nebuvo kas nors ypatingo, tačiau šie įgūdžiai man suteikė pranašumo." Fredas visada norėjo pirmauti.[159]

Savo verslą Fredas pradėjo vos aštuoniolikos metų, per jaunas, kad galėtų pasirašyti kontraktus ir čekius. Pirmąją savo bendrovę jis pavadino *Elizabeth Trump and Son* („Elžbieta Tramp ir sūnus" – *vert. past.*). Pastatęs pirmąjį savo namą *Woodhaven* kaimynystėje *Queens* rajone, pardavė jį ir pastatė dar du namus *Queens Village* rajone, o pardavęs šiuos pastatė devyniolika namų *Hollis* rajone. Akivaizdu, kad būtent *Queens* rajone Fredas įsitvirtino kaip statytojas. *Woodhaven* ir *Queens Village* kvartaluose jis pastatė daugybę namų mokytojams, gaisrininkams, pirkliams, taip pat ištaigų *Jamaica Estates* kompleksą.

Vėliau Fredas išplėtė verslą Brukline ir Staten Ailande, pastatė tūkstančius namų, kuriuos pardavė arba nuomojo. Dienraštis *Brooklyn Eagle* 1938 metų liepos leidinyje Fredą pavadino „statybos pramonės Henriu Fordu". Finansiškai remiamas vyriausybės talentingas verslininkas Fredas pasinaudojo Antrojo pasaulinio karo metų mokesčių lengvatomis ir susikrovė didžiulius turtus. Šeštame ir septintame dešimtmečiuose jis dažnai buvo kaltinamas įstatymų pažeidimais, todėl jo statomus objektus nuolat tikrino valdžios pareigūnai. Taip pat buvo kaltinimų dėl kyšininkavimo ir papirkinėjimo, tačiau didžiausias miesto žemvaldys visada iš vandens išlipdavo sau-

sas. Kai sūnus baigė Niujorko karo akademiją ir Pensilvanijos universiteto Vortono verslo mokyklą, Fredo verslo imperijai jau priklausė 25 000 pastatų, kurių nuoma kasmet jam atnešdavo daugiau kaip 50 milijonų dolerių pelno. Visi šie pinigai priklausė Fredui, nes jis neturėjo partnerių.

Matydamas, kokius turtus tėvas kraunasi iš nekilnojamojo turto nuomos, Donas negalėjo atsispirti pagundai. Jis įkalbino tėvą nenaudojamus pinigus investuoti į naują teritoriją, kur dar nebuvo įkėlęs kojos, – į Manhataną kitoje Rytų upės pusėje.

Manhatano nekilnojamojo turto rinka buvo ne mėgėjams. Apsukrūs žaidėjai, turintys kapitalo ir gerai žinantys žaidimo taisykles, Manhatane galėjo susikrauti didžiulius turtus, bet ši vieta taip pat buvo pradedančiųjų nekilnojamojo turto baronų kapinės. Vis dėlto Donaldas turėjo tėvo pinigus ir puikią nuojautą. Nuo vaikystės, kai nereikėdavo eiti į mokyklą, jis dirbdavo kartu su tėvu ir daug ko iš jo išmoko. Dar neturėdamas dvidešimties Trampas apie nekilnojamąjį turtą išmanė kur kas daugiau nei jo bendraamžiai.

Pirmoji galimybė išbandyti sugebėjimus Manhatane Trampui pasitaikė 1974 metais. *Trump Enterprises* įsigijo keletą Manhatano bendrovei *Penn Central Railroad* priklausančių apleistų objektų Hadsono upės pakrantėje. Donaldas pasirinko labai tinkamą laiką: *Penn Central* tuomet turėjo bėdų, Niujorko valdžia sprendė savo finansines ir prestižo problemas, o kitų pirkėjų paprasčiausiai nebuvo. Visi *Penn Central* objektai, įvertinti 62 milijonais dolerių, Trampui atiteko veltui. Negana to, geležinkelio bendrovė sutiko apmokėti visas išlaidas, kurių

prireiks gauti leidimams šioje teritorijoje statyti tūkstančius statinių. Investicijos sėkmę lėmė didelės mokesčių lengvatos, ilgalaikės paskolos su mažomis palūkanomis (Fredas turėjo ryšių su meru Abe Bymu). Antrą kartą Trampas sėkmingai investavo, išleidęs mažai savų pinigų ir vėl iš *Penn Central* geležinkelio bendrovės įsigijęs *Grand Hyatt*, tik šįkart jis turėjo partnerį *Hyatt* viešbučių tinkle. Nusipirkęs senstantį *Commodore* viešbutį už 10 milijonų dolerių, Trampas dar išsiderėjo mokesčių lengvatų net keturiasdešimčiai metų, kurių vertė siekė 160 milijonų dolerių. Tai buvo negirdėtos privilegijos, papiktinusios daugelį miesto statytojų, tačiau Trampas veikiausiai buvo vienintelis *Commodore* pirkėjas, be to, nebijojo rizikuoti statyti naują viešbutį Niujorke.

Miestui tuo metu verkiant reikėjo naujų investuotojų, ir Trampas sumaniai tuo naudojosi. Jis nusipirko *Bonwit Teller* pastatą ir teises į oro erdvę virš *Tiffany* Penktojoje aveniu. Vietoje šio jis pastatė garsiausią Manhatane savo imperijos pastatą *Trump Tower*, tviskantį tarsi pilis viešbutį su šimtais prabangiausių apartamentų. Po kelių sėkmingų investicijų Niujorke Trampas susidomėjo Atlantik Sičiu.

Kai Trampas ėmė dairytis galimybių Atlantik Sityje, mieste vyravo panašios nuotaikos kaip ir Niujorke. Nors azartinių lošimų legalizavimas buvo sėkmingas, kurortui labai trūko statytojų. Atlantik Sitis, į kurį daugelį metų niekas nenorėjo investuoti, dar dešimt penkiolika metų išskėstomis rankomis sutikdavo kiekvieną investuotoją, ypač tokį garsų nekilnojamojo turto magnatą kaip Trampas. Kurortui reikėjo atstatyti daugybę pastatų, todėl Donaldas buvo laukiamas svečias,

tačiau jis šiek tiek pavėlavo, kad galėtų Atlantik Sityje susižerti tiek pelno, kiek pirmieji investuotojai. *Resorts*, *Bally's* ir *Ceasar's* pirmuosius trejus metus po azartinių lošimų legalizavimo buvo tikros aukso kasyklos. Trampas Atlantik Sičiu susidomėjo 1980 metų pradžioje, kai kurorte jau veikė šeši nauji kazino ir dar dešimčių projektai gulėjo ant braižymo stalų. Noras greitai pralobti į miestą sutraukė daug laimės ieškotojų, pradedant tokiais verslo gigantais kaip *Hilton Hotel, Holiday Inn* ir baigiant visokio plauko biržos sukčiais bei mafija.[160]

Pirmasis Donaldo kazino viešbutis *Trump Plaza* buvo vienas iš pastatytų apgaule. Machinacijos autorius buvo Robertas Mau, buvęs uždaro būdo milijardieriaus Hovardo Hijuso patikėtinis. Prieš aštuonerius metus Robertas buvo priverstas palikti Hijuso *Summa* korporaciją, turėjusią kazino tinklą Las Vegase. Jis atlikdavo įvairius Hijuso pavedimus. 1978 metais, kai mieste pradėjo veikti *Resorts International*, Robertas Mau, Las Vegaso bendrovės *Houston Complex, Inc.* prezidentas, ir jo partneris Greidis Sandersas, *Network One, Inc.* prezidentas, panašiai kaip Stivas Vinas, pamatę ilgas eiles lošėjų prie *Resorts International* kazino durų, patys panoro pasipelnyti. Su neregėtu akiplėšiškumu, prilygstančiu galbūt tik Donaldui Trampui, jie paskelbė statysiantys tūkstančio kambarių viešbutį mažyčiame Bordvolko žemės lopinėlyje šalia Konvencijų rūmų už 100 milijonų dolerių.

Įžūlus Mau pranešimas spaudoje patraukė Vertybinių popierių komisijos (angl. SEC – *vert. past.*) dėmesį. Mau ir Sanderso viešas pareiškimas sukėlė dideles spekuliacijas Volstrite ir netikėtai šoktelėjo dviejų bendrovių akcijų kainos. 1978 metų

rugpjūtį, likus kelioms dienoms iki nuomos sutarties pasirašymo, Vertybinių popierių komisija sustabdė prekybą bendrovių akcijomis dešimčiai dienų, kol atvejis bus ištirtas. Praėjus dviem savaitėms po šio incidento, Mau ir Sandersas paskelbė statysiantys 600 kambarių kazino viešbutį, kurio vertė sieks 60 milijonų dolerių. „Viskas paruošta, nurodymai duoti", – gyrėsi Mau spaudos konferencijoje. Panašūs pareiškimai spaudoje nesiliovė. Atsirado naujų partnerių, buvo sudaromos nuomos sutartys, formuojami akcijų paketai, peržiūrimos verslo sutartys. Verslininkai turėjo ir daugiau planų. Bendrovė *Network One* metų pradžioje paskelbė savo akcininkams kurianti labai patikimą sekimo vaizdo kameromis sistemą, kurią pardavinės net devyniasdešimt platintojų. Jau pirmaisiais metais bendrovė gaus 2 milijonų pelną. Po metų nebeliko nei platintojų, nei žadėto pelno. Bendrovė taip pat skelbėsi investuojanti į kabelinės televizijos tinklą ir tiesianti Las Vegase trijų kilometrų ilgio atrakcionų traukinuko liniją. Kai nė vienas iš šių projektų nebuvo net pradėtas įgyvendinti, vėl įsikišo Vertybinių popierių komisija. Abi bendrovės buvo apkaltintos dėl „neteisingos ir klaidinančios informacijos apie įmonių veiklą skleidimu, siekiant sukurti patikimų Las Vegaso įmonių, užsiimančių įvairia veikla, įvaizdį", nors iš tiesų jos buvo „fiktyvios ir nevykdė jokios veiklos".

Mau ir Sandersas, norėdami išgelbėti projektą, bet beveik neturėdami išteklių, pasisamdė *Midland Resources* ir statybos darbų vykdytojus Robertą Liftoną bei Hovardą Vaingrou. Pritrūkę lėšų statybai, Mau ir Sandersas dalį verslo pardavė naujiems partneriams. Dar kartą buvo peržiūrėti planai, tačiau

lėšų pastatyti kazino viešbutį *Atlantic Plaza* vis tiek nepakako. Kaip tik tuo metu mieste pasirodė Trampas. Susitaręs dėl sklypo nuomos ir perėmęs projektą, Donaldas pigiai nusipirko bilietą į Atlantik Sičio kazino rinką.

Tuo metu, kai Trampas pasirodė Atlantik Sityje, kazino verslas turėjo daug sunkumų. Verslas vystėsi kur kas sparčiau, nei galėjo augti rinka. Mieste jau veikė devyni kazino, kai kurie nepelningai, ir nebuvo statomas nė vienas naujas viešbutis. Kurortas toli gražu nebuvo atstatytas ir valstijos bei miesto valdžiai verkiant reikėjo naujų investuotojų, kurie pradėtų statyti viešbučius, sukurtų statybininkams darbo vietų, kad sumažėtų nedarbas ir į biudžetą pradėtų plaukti pinigai. Trampas, intuityviai jausdamas valdžios vyrų nerimą, naudojosi situacija ir manipuliavo valdžia. Jo grandiozinius užmojus kurorto valdžia entuziastingai sveikino kaip antrosios miesto atgimimo bangos pradžią. Savo planais jis šantažavo miesto valdžią, kol gavo, ko nori.

Trampas arogantiškai atsisakė pradėti įgyvendinti planus, kol nebus tikras, kad gaus nuolatinę licenciją. „Nenorėjau būti silpnas derybininkas be balso, kai ateis laikas derėtis su Kazino kontrolės komisija. <...> Atlantik Sityje niekas nieko nestatė, ir tai buvo didžiausias mano koziris. Puikiai žinojau, kad valstijos ir miesto valdžia labai nori įrodyti visai šaliai, jog į Atlantik Sitį verta investuoti.“ Trampas valdžios vyrams pasakė, kad neketina „gniaužyti rankų“ ir laukti atsakymo, jei tyrimas užtruks metus ar ilgiau. Neoficialiai buvo sutarta šį procesą atlikti per šešis mėnesius, bet tai buvo praktiškai neįgyvendinama. Kontrolieriai turėjo teisę išduoti licenciją tik nustatę, kad jos

prašytojas ir jo kazino viešbutis atitinka visus Kazino kontrolės akto reikalavimus. Anksčiau verslininkai turėjo teisę atidaryti kazino vos tik jį pastatę su laikinąja licencija dar nesibaigus tyrimui, tačiau dabar laikinosios licencijos buvo uždraustos, o Trampas nenorėjo rizikuoti ir statyti kazino, nebūdamas tikras, kad ją gaus. Pasirinkęs tokią taktiką, jis pasiekė dviejų dalykų. Pirma, užuot rizikavęs savais pinigais, turėjo pretekstą pasiieškoti kitų investuotojų, kurie už jį prisiimtų riziką, ir antra, jis galėjo spausti komisiją greičiau baigti tyrimą. Komisija negalėjo išduoti jam leidimo, todėl priėmė kitokį, ne ką prastesnį, sprendimą. Apsvarsčiusi Trampo prašymą, nusprendė, kad jis bus laikomas tinkamu kandidatu gauti licenciją, kai pastatys viešbutį.

Pirma problema, iškilusi Trampui, buvo vietos trūkumas. Viešbutis turėjo būti pastatytas ant siauro žemės lopinėlio. Vieta Bordvolko promenadoje šalia Konvencijų rūmų buvo gera, bet pastatyti ir administruoti viešbutį dėl vietos trūkumo buvo sudėtinga. Trampo viešbučiui reikėjo daugiau vietos. Kad išspręstų šią problemą, jis, suvokdamas, kaip svarbų turėti sąjungininką vietinį žaidėją, kreipėsi į miesto teisininką Patą Makganą. *Resorts International* jau daugelį metų sėkmingai savo reikalus su valdžia tvarkė per Makganą. Šis suorganizavo keletą privačių susitikimų su savo draugais iš municipaliteto ir aptarė planą leisti Trampui įsigyti oro erdvę virš *Mississippi* aveniu, skiriančios viešbutį nuo Konvencijų rūmų. Nutiesęs kelią virš judrios gatvės, vienintelio įvažiavimo į Konvencijų rūmų automobilių stovėjimo aikštelę, Trampas būtų galėjęs pastatyti erdvesnį ir lošėjams patrauklesnį kazino. Per mėnesį

kosminiu greičiu, matuojant Atlantik Sičio standartais, miesto valdžia patvirtino leidimą parduoti Trampui oro erdvę virš *Mississippi* aveniu už 100 dolerių. Tai, kad Trampas sumokėjo tik simbolinę sumą, buvo Makgano nuopelnas. Vėliau, kai *Ceasar's* paprašė teisių į oro erdvę virš mažos nejudrios gatvelės, municipalitetas pareikalavo 500 000 dolerių.

Netrukus Trampas sudarė sutartį su Memfio korporacija *Holiday*, kuriai priklausė kazino viešbučiai *Harrah's* Nevadoje ir *Harrah's Marina* Atlantik Sityje. Tai įvyko 1982 metų liepą. *Holiday* sutiko finansuoti viešbučio statybą ir jį administruoti. Trampui liko tik pastatyti, perduoti raktelius ir susižerti pusę pelno. Donaldas rado ir daugiau sąjungininkų, kurie prisiėmė atsakomybę, o jis tik dalijosi pelnu, tačiau jam to buvo negana. Likus keliems mėnesiams iki *Plaza* viešbučio atidarymo, Trampą vis labiau erzino tai, kad *Harrah's* kontroliuoja *jo* kazino. Jis nenorėjo likti nuošalyje, kai kiti maudysis šlovės spinduliuose. Partneriai nuolatos vaidijosi dėl viešbučio administravimo. Trampas buvo nepatenkintas *Harrah's* darbu.

Didžiausia *Harrah's* nuodėmė, Donaldo manymu, buvo nemokėjimas pasinaudoti jo šlovingu vardu. Trampas manė, kad jo vardas turi magiškų galių, todėl jį reikėjo trimituoti visam pasauliui. Jis pareikalavo, kad viešbučio pavadinimas *Harrah's Boardwalk Hotel Casino at Trump Plaza* būtų pakeistas į *Harrah's at Trump Plaza.* Nors Trampo tuštybė buvo pasotinta, partnerių nesutarimai nesiliovė – Donaldas norėjo vienas valdyti kazino. Tokios galimybės jis sulaukė 1985 metais. Atsitiko tai, ko niekas nesitikėjo.

Kazino kontrolės komisija atsisakė išduoti *Hilton Hotel* korporacijai licenciją (šis sprendimas buvo laikomas didžiausia komisijos klaida). *Hilton* nebuvo toks apdairus kaip Trampas ir investavo 325 milijonus dolerių į viešbučio statybą, neužsitikrinęs, kad gaus licenciją administruoti viešbutį. Kas galėjo patikėti, jog tarptautiniam prabangių viešbučių tinklui, kurio klientai buvo prezidentai ir karaliai, nebus išduota licencija? Visuomenės smarkiai kritikuojama komisija sutiko atnaujinti bendrovės *Hilton* prašymo svarstymą ir išnagrinėti naujus faktus, tačiau atsisakymas išduoti licenciją labai įžeidė *Hilton* vadovus. Nenorėdamas rizikuoti bendrovės reputacija, *Hilton* atsisakė prašyti licencijos antrą kartą. Negana to, bendrovė *Hilton* tuo metu turėjo ir kitų bėdų. Stivas Vinas, *Golden Nugget, Inc.* savininkas, grasino ją perimti, o Baronas Hiltonas, bendrovės steigėjo Konrado Hiltono sūnus, užginčijo tėvo testamentą ir reikalavo kontrolinio bendrovės akcijų paketo. Lyg to būtų buvę negana, vienuolių ordinas, pagrindinis nekilnojamojo turto paveldėtojas, nenorėjo, kad akcijos būtų perduotos Baronui. Ordino manymu, akcijų vertė būtų buvusi didesnė, jei *Hilton* būtų administravęs kas kitas. Vienuoliams reikėjo daugiau lėšų, kad galėtų geriau pasirūpinti našlaičiais ir vargšais. Nenorėdami veltis į teisines kovas, *Hilton* administratoriai nutarė parduoti viešbutį, o Donaldas buvo pasiruošęs jį nupirkti.

Trampas pasiėmė 325 milijonų dolerių paskolą iš *Manufacturers Hanover* kredito korporacijos ir įsigijo *Hilton* viešbutį Atlantik Sityje. Tai, kad kredito korporacija nebijojo rizikuoti ir išdavė paskolą, rodo, koks atkaklus buvo vos trisdešimt

devynerių sulaukęs Trampas. Galbūt todėl, kad turėjo labai greitai surinkti pinigus, jis pardavė 350 milijonų dolerių vertės įkeisto turto obligacijų antrarūšių obligacijų rinkoje ir panaikino savo asmenines garantijas, kad galėtų įsigyti viešbutį. Dėl *Trump's Castle* kazino viešbučio administravimo jam nereikėjo rūpintis, nes pagal susitarimą *Hilton* darbuotojai turėjo likti viešbutyje iki metų pabaigos.

1985 metais birželį atvėręs antrojo savo kazino duris, Trampas jau buvo ne vien pilies princas. Turėdamas ne vieną, o du kazino, jis įsitvirtino kaip svarbiausias Atlantik Sičio žaidėjas ir buvo įtakingesnis už miesto politikus bei kazino kontrolierius. Jo džiaugsmą temdė tik viena nemaloni smulkmena. Vis dar besimėgaudamas šlove po antrojo kazino atidarymo, sužinojo, kad jo Bordvolko partneris ir konkurentas kitoje gatvės pusėje *Harrah's Marina* iškėlė jam bylą. Po ginčų dėl viešbučio pavadinimo pakeitimo *Holiday* korporacija nebenorėjo, kad naujasis Trampo kazino priešais *Harrah's Marina* naudotųsi jų vardu. Pajutęs malonumą valdyti kazino vienas, Trampas vėl pardavė obligacijų antrarūšių obligacijų biržoje ir įsigijo *Holiday* priklausiusias *Plaza* kazino akcijas. Kiek vėliau Donaldui pavyko išsikovoti, kad nereikėtų mokėti už brangią kelio priežiūrą, nes pagal sutartį už tai mokėti buvo įsipareigojęs *Hilton.* Šantažu perėmęs kelių įmonių kontrolinius paketus, Trampas užsidirbo „lengvų pinigų" ir nusipirko didelę dalį *Caesar's World, Inc.*, *Holiday* ir *Bally Manufacturing* korporacijų.

Kitą gudrų ėjimą Trampas padarė 1986 metais. Mirus *Resorts International* savininkui Džimui Krosbiui, Trampas įtikino jo paveldėtojus, kad tik jis gali baigti statyti Krosbio svajo-

nių viešbutį *Taj Mahal.* Jį įsigijęs, Trampas jau turėjo tris kazino – maksimalų vienam asmeniui leidžiamą kazino skaičių. Kad nenusižengtų tai reglamentuojančiam įstatymui, Trampas pasiūlė uždaryti *Resorts* iškart, kai bus pastatytas *Taj Mahal* viešbutis. Kazino kontrolės komisija, kurios prievolė buvo skatinti konkurenciją ir neleisti dideliam kapitalui susikaupti vienose rankose, užuot privertę Trampą parduoti kazino, sutiko su pasiūlymu. Vis dėlto *Resorts* nebuvo uždarytas, nes jį įsigijo pramogų verslo atstovas, loterijos laidų prodiuseris ir investuotojas Mervas Grifinas.

Trampas ir Grifinas kurį laiką varžėsi dėl bendrovės kontrolės perėmimo, bet galų gale susėdo prie derybų stalo ir abu gavo, ko norėjo. Kol Trampas derėjosi su Krosbio paveldėtojais, Grifinas įsigijo didelį *Resorts International* akcijų paketą. Vyrukas buvo išties Trampo vertas varžovas. Juodu sutarė, kad visos bendrovės *Resorts International* akcijos, išskyrus nebaigto statyti kazino viešbučio *Taj Mahal*, atiteks Grifinui. Trampui, tiesą sakant, be viešbučio daugiau nieko nereikėjo. Po kelių mėnesių, kai Kazino kontrolės komisija atsisakė atnaujinti licenciją *Elsinore Atlantis*, buvusiam *Playboy*, kazino viešbučiui, Trampas, pasinaudojęs savininkų būgštavimais, kad kazino administravimą gali perimti valdžios statytiniai, dar nepasibaigus licencijos galiojimo laikui jį nusipirko. Negalėdamas turėti daugiau lošimo namų, Trampas *Atlantis* pirko ne kaip kazino, o kaip viešbutį. Jis norėjo išplėsti kazino erdvę *Trump Plaza* viešbutyje, esančiame šalia Konvencijų rūmų Bordvolko promenadoje. Sutvarkęs šių lošimo namų reikalus, Donaldas ėmėsi *Taj Mahal* statybos.

Taj Mahal statyba buvo užsitęsusi. Krosbio fantazija buvo virtusi kiauru pinigų maišu, tempiančiu bendrovę į finansinę bedugnę. Statybos surydavo beveik visas *Resorts International* lėšas. Daugelio kazino verslo ekspertų nuomone, viešbutis buvo pernelyg brangus ir finansiškai nuostolingas. Trampo tai nė kiek nejaudino. Jis prisiekė baigti statyti *Taj Mahal* „su aštuoniais pasaulio stebuklais" 1990 metais. Trampas ištesėjo pažadą, ir *Taj Mahal* atidarė savo duris žmonėms tų pačių metų balandį.

Taj Mahal atidarymo ceremonija buvo pompastiška, kaip ir derėjo didžiajam Trampui ir naujajam jo viešbučiui. Išdidžiai stovėdamas ant platformos jis patrynė didžiulę stebuklingą lempą, ši ėmė spjaudytis dūmais, šaudyti ilgais lazerių spinduliais. Paskui perkirpo didžiulę raudoną juostą ir iškilmingai nusilenkė iš savo 42 aukštų pilies. Po lazerių šou ir kalbų Bordvolko promenadoje nugriaudėjo fejerverkai. Į šventę buvo susirinkę tūkstančiai žmonių. Vieni buvo viduje (lošimas jau buvo prasidėjęs), kiti būriavosi lauke. Susirinko daug įžymių ir garbių svečių, tačiau Trampui svarbiausi buvo tie, kurie jau stovėjo prie žaidimų automatų, sėdėjo prie lošimo stalų. *Taj Mahal* reikėjo tūkstančių lošėjų.

Kitaip tariant, viešbučiui išlaikyti reikėjo krūvos pinigų. Kol jis dar nebuvo atidarytas, daug diskutuota šia tema. Analitikų skaičiavimais, viešbutis kasdien turėjo uždirbti daugiau kaip milijoną dolerių, kad Trampas galėtų grąžinti skolas ir padengtų viešbučio administravimo išlaidas. Jis buvo taip įklimpęs į skolas, jog artėjant iškilmingai *Taj Mahal* atidarymo ceremonijai nebeturėjo pinigų išlaikyti trims savo viešbučiams. Kad

nenusižengtų Kazino kontrolės įstatymui, reikalaujančiam turėti pakankamai lėšų administruoti kazino, Trampas pasiėmė beprocentinę paskolą iš tėvo. Tą pavasarį vienu iš Donaldo Trampo limuzinų į miestą atvažiavo Fredas Trampas su lagaminėliu grynųjų. Už 3,5 milijonus dolerių jis įsigijo *Trump Castle* kazino žetonų ir taip išgelbėjo prasiskolinusį sūnų. Po šio incidento komisija, pakoregavusi nuostatas, leido Trampui užsilopyti biudžeto skyles.

Vien *Taj Mahal* skolos buvo didesnės už visą Trampo gaunamą pelną. Tuo metu tai buvo didžiausias ir brangiausias statinys visame Naujajame Džersyje. *Taj Mahal* nė iš tolo nepriminė grakštaus Indijos princesės mauzoliejaus, kurio vardu buvo pavadintas. Kazino architektūra buvo eklektiška, kelių ekstravagantiškų statinių – tokių kaip Braitono karališkasis paviljonas Anglijoje, Alhambros rūmai Ispanijoje ir Maskvos Vasilijaus Palaimintojo soboras su juostuotais kupolais, primenančiais valgomųjų ledų kepuraites, – stilių kratinys su Las Vegaso prieskoniu ir senų laikų Majamio paplūdimio vaizdų elementais. Kapitoną Jangą tikrai būtų sužavėjęs *Taj Mahal*.

Iš toli Trampo *Taj Mahal* priminė didžiulį daugiasluoksnį vestuvinį tortą su storu kremo sluoksniu, iškeptą pagal užsakymą žmogui, turinčiam daugiau pinigų nei skonio. Tai, ką Trampas vadino kokybe, daugeliui atrodė neskoningas puošnumas. Šio monstriško pastato skaičiai pribloškiantys. Koks tai brangus viešbutis, iki galo galima suvokti tik užėjus į vidų. Žemiau pateikiami skaičiai padės geriau suprasti, koks didžiulis Donaldo Trampo indėlis į Atlantik Sitį, su kuriuo jis draugaus dar ilgai.

152 metrų aukščio Trampo *Taj Mahal* yra vienas aukščiausių Naujojo Džersio pastatų. Pastatytas Bordvolko promenadoje ant beveik 7 hektarų žemės sklypo viešbutis turi 1 250 svečių kambarių (400 iš jų – prabangūs apartamentai), susirinkimų ir parodų salių bendras plotas – 16 258 kv. metrai, taip pat yra 7 432 kv. metrų arena, 1 500 vietų teatras, 2 787 kv. metrų pokylių salė ir 6 000 vietų garažas. Dešimtys restoranų, banketų salių, vienu metu galinčių pamaitinti net 13 000 žmonių. Metalo statybai buvo sunaudota tiek, jog būtų buvę galima nulieti beveik penkias natūralaus dydžio Eifelio bokšto kopijas. Viešbučio vestibiuliuose, svečių kambariuose, kazino koridoriuose ir kitose viešosiose erdvėse grindys išklotos marmuru (prireikė net dvejų metų garsiųjų Italijos Kararos karjerų išteklių). Virš lošimo stalų kabo Austrijoje pagaminti šviestuvai, visur veikia eskalatoriai. Vien už šviestuvus buvo sumokėta 15 milijonų dolerių. Dar 4 milijonai buvo išleisti daugiau kaip 6 500 viešbučio tarnautojų uniformoms. Per iškilmingą kazino atidarymo ceremoniją visa ši prabanga taip negailestingai nebadė akių, nes svečiai buvo pasipuošę įvairiausiais kostiumais, pradedant „Tūkstančio ir vienos nakties“ pasakų personažais ir baigiant tradiciniais indėnų kostiumais.

Taj Mahal širdis – malonių gausybės ragas – yra daugiau kaip 11 148 kv. metrų kazino salė, vos atidarius buvusi didžiausia pasaulyje. Kai mieste buvo atverta ši kaverna veidrodinėmis sienomis, Atlantik Sičio azartiniams lošimams skirtas bendras plotas padidėjo dvidešimčia procentų. Kazino salėje stovėjo daugiau nei 3 000 žaidimų automatų ir beveik 200 lošimo stalų. Dar labiau viešbučio savikainą padidino kompak-

tiški pinigų keitimo aparatai, įsprausti tarp žaidimų automatų. Šie salėje be perstojo riaumojo, nuo kortų bei kauliukų lošimų stalų sklido dejonės ir šūksniai.

Kazino prabanga tiesiog akino. Dėl specialaus apšvietimo sienos atrodė dažytos tamsiai raudona, violetine, purpurine, rausva ir ryškiai raudona spalvomis, žmonės taip pat atrodė dažytais plaukais. Dar pridėjus kokteilius nešiojančias merginas stačiomis krūtimis, brangakmeniais nusagstytų dramblių statulėles, ant kojokų žirgliojančius vyrukus su turbanais, ima svaigti galva. Žodžiai, kuriais *New Baedeker* kadaise apibūdino Atlantik Sitį, tiko ir Trampo *Taj Mahal*: „Pasibaisėtinai neskoningas, barbariškas, bjaurus ir kartu nuostabus. Be galo vulgarus ir kartu didingas."

Pačiam Donaldui Trampui vulgarios atrodė tik skolos, į kurias jis įklimpo statydamas kazino viešbutį. Nors pirmieji čekiai rodė, jog vidutiniškai *Taj Mahal* kasdien atnešdavo daugiau kaip milijoną dolerių pelno, Trampui šių pinigų neužteko, kad galėtų grąžinti beveik milijardo dolerių skolą už statybą ir išlaikyti kazino viešbutį. Nepraėjus nė metams po *Taj Mahal* atidarymo, Trampas sudarė išankstinį bankroto paketą, kuriame savo skolą paskirstė bankams ir obligacijų turėtojams. Bankroto teismo patvirtintas reorganizacijos planas apiplėšė daugelį žmonių. Iki šiol kai kurie miesto rangovai susigūžia vos išgirdę Donaldo Trampo vardą. Tai buvo ne pačios geriausios Trampo gyvenimo dienos, tačiau jis jas išgyveno ir *Taj Mahal* neša jam pelną, kad ir nedidelį, bet pastovų. *Taj Mahal* ir kiti Donaldo Trampo kazino pakeitė Atlantik Sičio veidą ir keis dar daugelį metų.

Kitas žmogus, pakeitęs Atlantik Sitį, buvo Arturas Goldbergas, *Park Place Entertainment* prezidentas (mirė 2000 metų spalį, būdamas penkiasdešimt aštuonerių). Sumanus ir ryžtingas, tačiau taktiškas, kilnus ir kuklus, nepriekaištingos reputacijos Goldbergas labai greitai pelnė tiek Volstrito, tiek kazino magnatų pagarbą. 1999 metų rugpjūtį *Barron's*, *Dow Jones* verslo ir finansų savaitraštis, Goldbergą titulavo „lošimo kauliukais karaliumi".

Arturo Goldbergo verslo imperijos pradžia buvo jo šeimos verslas. Niuarke įsikūrusi transportavimo bendrovė *Transco Group* vežiojo prekes tokiems pasaulio verslo gigantams kaip *Tropicana*, *Safeway* ir *Pepsi-Cola*. Baigęs *Villanova* teisės mokyklą Goldbergas dvejus metus dirbo teisininku. Kai jo tėvą ištiko širdies smūgis, buvo priverstas palikti teisininko darbą ir užsiimti šeimos verslu. 1979 metais Goldbergas iš sukaupto bendrovės kapitalo įsigijo *Triangle Industries*, didelės tinklų ir kabelių gamintojos, akcijų. Labai greitai jis tapo *Triangle* generaliniu direktoriumi. Po metų pardavęs bendrovės akcijas uždirbo 7 milijonus dolerių. 1983 metais Goldbergas investavo į *International Controls*, konglomeratą, gaminantį beveik viską, pradedant bombų aptaisais ir baigiant elektros stulpais bei traktoriais vilkikais. Šįkart vėl tapęs generaliniu direktoriumi padidino akcijų vertę ir po kelerių metų labai pelningai jas pardavė. Goldbergas išgarsėjo kaip puikus investuotojas. Žmones žavėjo tai, kad jis pats vadovavo savo bendrovėms ir nebijojo teptis rankų.

Devinto dešimtmečio pabaigoje Goldbergas buvo tiek pasiekęs, jog beveik nebeturėjo, ką veikti. 1989 metais jis įsigijo

itališku maistu prekiaujančios *DiGiorgio* korporacijos prekybinio tinklo kontrolinį paketą. Investicija buvo pelninga, bet Goldbergas norėjo didesnio iššūkio. Po metų jis už 14 milijonų dolerių (8 doleriai už akciją) įsigijo 5,6 procentus *Bally Entertainment* korporacijos, kuriai priklausė *Bally's Park Place* kazino viešbutis, akcijų. Bendrovė tuo metu turėjo finansinių sunkumų.

Kitaip tariant, Goldbergas nusipirko galvos skausmą. Į kazino verslą, kaip ir į visus kitus verslus, jis įmerkė kojas nė kiek neabejodamas savo sėkme. *Bally's Park Place* direktorių valdybai jis pasiūlė radikaliai reorganizuoti viešbutį, jei bus paskirtas prezidentu ir generaliniu direktoriumi. Valdyba priėmė pasiūlymą, ir Goldbergas nieko nelaukdamas ėmė veikti. Jo pasiekimai *Bally's Park Place* neįtikėtini matuojant bet kokiais standartais. Kai po šešerių metų viešbutis buvo parduotas *Hilton Hotel*, investuotojų, kurie nepardavė savo akcijų 1990 metų lapkritį, kai į bendrovę atėjo Goldbergas, akcijų vertė nuo 3,5 dolerių pakilo iki 28 dolerių. Goldbergui patarus, bendrovė po ilgų abejonių nusprendė antrą kartą prašyti licencijos atidaryti kazino. Šįkart jų prašymas buvo patenkintas.

Hilton susijungimas išgarsino Arturą Goldbergą ir pavertė *Hilton*, taip pat ir Atlantik Sitį, pasaulio azartinių lošimų rinkos lyderiais. Jau turintis keturis kazino Goldbergas tapo *Hilton Gaming* prezidentu ir įsigijo vienuolika *Hilton* kazino, iš jų taip pat *Flamingo* ir *Las Vegas Hilton*. Po *Park Place Entertainment* susijungimo su *Hilton* Goldbergas įsigijo dar tris didžiausius *Missisipi* aveniu kazino – iš viso jo imperijai priklausė aštuoniolika lošimo namų. Paskutinis pirkinys prieš

Goldbergo ankstyvą mirtį, dar labiau padidinęs jo kazino imperiją, buvo *Paris-Las Vegas*, prabangus 800 milijonų dolerių vertės kazino viešbutis, atvėręs duris lankytojams 1999 metų rugsėjį. Arturas Goldbergas diktavo naujus kazino verslo standartus ne tik Atlantik Sičiui, bet ir visai šaliai. Jo ankstyva mirtis yra didžiulė netektis.[161]

Devintame ir dešimtame dešimtmečiuose aktyvūs politikai, tokie kaip Goldbergas, Trampas, Vinas, Džeimsas Asris, Viljamas Gormlis ir Džeimsas Velanas, savo triūsu taip pat padėjo kurortui transformuotis. Kad ir skirtingų politinių pažiūrų ir kiekvienas savaip, jie skatino Atlantik Sičio progresą.

Džeimsas Asris buvo paskutinės juodaodžių kartos, atvykusios į Atlantik Sitį iš šalies pietų ieškoti darbo viešbučių aptarnavimo sferoje, atstovas. Asris gimė Atėnuose (Džordžijos valstijoje) 1922 metais. Dar būdamas vaikas su šeima jis persikėlė į šalies šiaurę. Antrojo pasaulinio karo metais tarnavo garsiajame juodaodžių pulke *Black Buffaloes*. Buvo puikus atletas, žaidė *Harlem Globetrotters* komandoje. Baigęs Atlantik Sičio vidurinę mokyklą ir studijas Linkolno universitete, Džimas Asris įsidarbino švietimo sferoje. Būdamas mokytojas ir mokyklos direktorius, jis pakeitė tūkstančių miesto vaikų gyvenimus.

1982 metais bendruomenės lyderis Asris nusprendė imtis politinės veiklos. Rinkimuose, dėl kurių rezultatų buvo karštai ginčijamasi, jis pralaimėjo Maiklui Metjusui. 1984 metais, kai šis po apkaltos iš mero posto buvo pašalintas, Asris laimėjo pakartotiniuose rinkimuose ir tapo pirmuoju Atlantik Sičio afrikiečių kilmės juodaodžiu meru. 1986 metais išrinktas antrai ka-

dencijai meras Asris ištikimai tarnavo Atlantik Sičio žmonėms. *Press of Atlantic City* išspausdintame nekrologe buvo rašoma:

> „Jo palikimas – tai kasdienio gyvenimo patogumai, jaunimo centrai, daugybė naujų gyvenamųjų namų kompleksų, nors daugelis buvo pastatyti jam pasitraukus iš posto. Visą savo gyvenimą jis paaukojo Atlantik Sičio žmonėms.“

Kai Džimas Asris tapo meru, jo administraciją buvo bandoma įbauginti kaltinimais kyšių ėmimu. 1989 metais buvo pradėta slapta sekimo operacija COMSERV. Ji buvo nevykusi. Vykdytojai, neturėdami patikimų įrodymų, ilgai delsė paskelbti išvadas. Galiausiai Asris buvo pripažintas kaltu dėl nereikšmingo finansinio nusižengimo per rinkimų kampaniją. 1990 metų rinkimuose jis pralaimėjo Džeimsui Velanui.

Džimas Velanas, genialus demokratas (ne Atlantik Sičio „demokratas-respublikonas“), į politiką atėjo visai kitu keliu. Gimęs Filadelfijoje, Džimas mėgo atostogauti Atlantik Sityje vasarą, paauglystėje dažnai dirbdavo gelbėtoju kurorto paplūdimiuose. Baigęs Templo universitetą, kur buvo pripažintas geriausiu Amerikos plaukiku, Velanas persikėlė į Atlantik Sitį ir įsidarbino miesto mokyklų tinkle mokytoju bei plaukimo treneriu. Dažnai bendraujantis su mokiniais ir jų tėvais Džimas užsitarnavo daugelio pagarbą. Devintame dešimtmetyje jis buvo du kartus išrinktas į miesto tarybą – joje dažnai buvo vienintelis racionaliai mąstantis žmogus. Nuo 1990 metų kelias kadencijas buvęs rasiniu pagrindu susiskaldžiusio ir

nereikšmingų barnių kankinamo miesto meras Džimas Velanas pasirodė kaip ryžtingas ir drąsus lyderis. Garbingas ir subrendęs Velanas buvo visa galva išmintingesnis už daugelį politikų. Atlantik Sitis yra labai jam skolingas.

Trečiasis žaidėjas, atliekantis labai svarbų vaidmenį atsikuriančiame Atlantik Sityje pastaruosius du dešimtmečius, yra senatorius Viljamas Gormlis. Šviesaus atminimo Atlantik Sičio šerifo Džeraldo Gormlio, Nakio Džonsono ir Hapo Farlio partijai lojalaus respublikono sūnus, Gormlis visas pasinėręs į miesto ir apygardos politinį gyvenimą. Baigęs *Notre Dame* universitetą ir *Villanova* teisės mokyklą, Gormlis pagal išsilavinimą yra advokatas, tačiau tikrasis jo pašaukimas – politika ir darbas vyriausybėje. Įdomu tai, kad būdamas įstatymų leidėjas, sąmoningai ar ne, elgiasi panašiai kaip Farlis. Einantis aukštas pareigas Gormlis moka pasinaudoti savo įtaka, ryšiais su aukštais valstijos pareigūnais ir išpešti naudos Atlantik Sičiui. Per dvidešimt darbo Trentone metų Viljamas Gormlis pelnė visų svarbiausių atstovų rūmų žaidėjų palankumą. Išrinktas Senato teismų komiteto pirmininku tapo vienu įtakingiausiu politiku visame Naujajame Džersyje. Šiandien Gormlis tebėra įtakingas asmuo tiek Trentone, tiek Atlantik Sityje.

Devintame dešimtmetyje Velanas ir Gormlis buvo puikūs miesto lyderiai, turintys ne vien viziją, bet ir politinės valios ją įgyvendinti. Gormlis ir jo sąjungininkas meras Velanas buvo tie žmonės, kurių reikėjo atsikuriančiam kurortui – Atlantik Sičio atgimimas iš tiesų prasidėjo.

Kad kazino legalizuoti buvo verta, rodo skaičiai. Dvylika Atlantik Sičio lošimo namų dirba visai neblogai palyginti su

penkiasdešimčia Las Vegase. Kazino verslas miestui kasmet atneša daugiau kaip 4,3 milijardo dolerių pelno. Mieste pradėjus veikti kazino, apygardoje atsirado 50 000 naujų darbo vietų, o 1977 metais jų buvo kiek daugiau nei 80 000. Į naujų viešbučių statybas buvo investuoti beveik 7 milijardai dolerių, mokesčių už nekilnojamąjį turtą padaugėjo nuo 259 milijonų 1976 metais iki 8 milijardų 2002 metais. Buvo pastatyta daugiau kaip 11 000 naujų aukščiausios klasės viešbučių. Kazino verslas kasmet Atlantik Sičiui sumoka apytikriai 165 milijonus dolerių mokesčių – beveik 80 procentų visų miesto surenkamų mokesčių. Negana to, kazino verslas kasmet perveda 340 milijonų dolerių į vyresnio amžiaus žmonių paramos fondą – šiandien jau sukaupta daugiau kaip 700 milijonų dolerių socialinės paramos paskolų fonde, administruojamame Kazino plėtros fondo. Baigiant verta pasakyti, kad kurortas kasmet sulaukia daugiau kaip 30 milijonų svečių. Net Sanfordas Veineris nebūtų drįsęs tokio skaičiaus prognozuoti.

Kokia ateitis laukia miesto? Blaiviai kalbant, šiandieninis Atlantik Sitis – veidrodinis anų laikų miesto atspindys. Kurorto ekonomika tebėra orientuota vien į turizmo verslą. Kaip ir anuomet miesto gerovė priklauso vien nuo poilsiautojų atvežamų pinigų. Kaip ir anuomet miestas neriasi iš kailio stengdamasis įtikti turistams, kad jie išvyktų su maloniais prisiminimais ir kitą sezoną sugrįžtų. Privilioti turistų nėra paprasta ir reikia daug išradingumo.

Galimybių turistams išmesti dolerius už malonumą pažaisti azartinius žaidimus labai padaugėjo per pastaruosius dvidešimt penkerius metus. Lošimo namai dygsta kaip grybai po lietaus

visoje šalyje, pradedant indėnų rezervatų kazino (Konektikuto *Foxwoods Resort* kazino šiuo metu yra didžiausias pasaulyje) ir baigiant upėmis po visą šalį plaukiojančiais kazino laivais. Negana to, padaugėjo įvairių valstybės organizuojamų loterijų. Konkurentų, besivaržančių dėl lošėjų dolerių, atsirado visur. Negana to, visuomenės poreikiai sunkiai nuspėjami. Domėjimasis azartiniais lošimais tai pakyla, tai vėl nuslūgsta. Tikėtina, kad Atlantik Sitis ir Las Vegasas toliau pirmaus kurortinių paslaugų rinkoje, tačiau norint, jog Atlantik Sitis augtų kaip miestas, būtina vystyti ir kitas ekonomikos sritis. Kurortas negali likti lošimo namais.

Atlantik Sitis turi transformuotis į tikrą, ne vien pramogų, miestą, į kurį svečiai atvažiuotų savu automobiliu dienai ar dviem smagiai praleisti laiko. Tai padaryti nelengva. Apklausos rodo, kad nedaugelis į Atlantik Sitį vyktų atostogauti – tai jiems azartinių lošimų miestas, kuriame galima skaniai pavalgyti, dalyvauti kokiame renginyje ir grįžti namo. Kurortas turi iš esmės pasikeisti, kad atsikratytų šio įvaizdžio. Pastatytas naujas Konvencijų centras yra labai svarbus ekonominei miesto plėtrai, tačiau viešbučiuose nepakanka kambarių, kad būtų galima rengti nacionalines konvencijas ar prekybos muges. Trūksta ne vien viešbučių. Taip pat aktuali ir susisiekimo oro linijomis problema.[162]

Kurortas taip ir liks Filadelfijos žaidimų aikštelė, priklausoma nuo šiaurinio regiono, jei neturės nuolatinio ir patikimo susisiekimo su visa šalimi. Akivaizdu, kad šiandien svarbiausi Atlantik Sičio kazino žaidėjai nesugeba susitarti ir pasikviesti didžiųjų oro linijų kompanijų ar sukurti palankių sąlygų in-

vestuotojams. Panašu, jog dabar kazino administratoriai, konkuruojantys tarpusavyje dėl klientų dolerių, pernelyg užsiėmę, kad pagalvotų apie Atlantik Sičio ateitį. Sunku suprasti, kodėl svarbiausi kazino rinkos žaidėjai, dvidešimt metų buvę tikri lyderiai, nesugeba išspręsti tokios opios miestui problemos. Jei jie tikisi, kad tuo pasirūpins miesto valdžia, iš kurorto niekada nepakils lėktuvai, galintys išplėsti miesto horizontą.

Suprantama, oro linijų administravimas – ne mėgėjų darbas, ypač tai tapo akivaizdu po 2001 metų rugsėjo 11-osios įvykių. Reikia nemažų investicijų ir rizika didžiulė, tačiau tai nėra neįgyvendinamas dalykas. Miestas jau ne kartą įrodė, kad nėra nieko neįmanomo. Jei dvylikos Atlantik Sičio kazino administratoriai susivienytų dėl bendro tikslo, labai greitai kurorto lėktuvai skraidytų po visą šalį. Galbūt galėtų atsirasti finansinis konsorciumas, kuris iš pradžių padengtų nuostolingus pirmuosius skrydžius arba įsipareigotų išpirkti dalį bilietų lėktuvuose. Visa tai įmanoma. Trūksta tik svarbiausių kazino verslininkų noro.

Politinė valia, galinti pažadinti Atlantik Sitį iš snaudulio, gali atsirasti tik esant kazino administratorių, politinių vadovų ir visuomenės konsensusui, tačiau tokią praeitį turinčiam miestui nėra paprasta sutarti dėl ateities.

Atsikratęs sunkaus politinio palikimo Atlantik Sitis dar iki galo neatsitiesė. Hapo Farlio pralaimėjimas buvo ne vien politinio valdymo aparato žlugimas, bet ir eros pabaiga. Farlio ir jo pirmtakų laikais Atlantik Sityje dominavo rinkimų apylinkių valdymo sistema. Beveik šimtmetį respublikonų partija buvo vienintelė, dalijanti malones savo rinkėjams. Valdžia buvo ne

atskiri bosai, o konsensusas. Rinkimų apylinkių sistemos veikėjai rūpinosi visuomenės poreikiais ir buvo jos gerbiami. Partija vienijo visuomenę. Sugriovus šią valdymo sistemą nebeliko ir efektyvaus Atlantik Sičio valdymo. Respublikonų partijos valdymo mašina buvo labai korumpuota, negailestinga ir godi, tačiau savo darbą atliko nepriekaištingai. Jei negalėdavo padėti žmonėms, išlupdavo pinigų iš tų, kuriems reikėjo municipaliteto paslaugų, ir pasirūpindavo, kad nebūtų priimtas miestui nenaudingas įstatymas. Kunlio, Džonsono ir Farlio režimas visada rūpinosi rinkėjais ir tenkino jų poreikius. Kad ir kaip keistai tai skambėtų, respublikonų valdymo aparato lyderiai iš tiesų rūpinosi miestu ir jo žmonėmis.

Atlantik Sičiui būtų labai naudinga gerai organizuota verslininkų ir politikų partnerystė, panašiai kaip Luiso Kunlio bendradarbiavimas su miesto viešbučių administratoriais ir šešėlinės ekonomikos veikėjais XX amžiaus pradžioje. Pats laikas azartinių lošimų verslininkams žengti pirmą žingsnį ir pradėti dialogą su apygardos bei valstijos valdininkais. Taip jau yra, kad atgimusiame Atlantik Sityje dominuoja kazino verslas, todėl būtent jo atstovai turi pradėti dialogą su valdžia ir visuomene. Kazino rinkoje dirba daug talentingų, apsišvietusių ir veiklių žmonių. Daugiau nei trys ketvirtadaliai kazino administratorių gyvena ne Atlantik Sityje. Jie mano, kad neturi kištis į miesto reikalus, tačiau nėra jokios priežasties, kodėl jie to turėtų nedaryti.

Kazino administratoriai turi tarnauti ne vien sau, bet ir Atlantik Sičio bendruomenei. Jie privalo apie miesto poreikius kalbėti su kaimynais, mokyklose, municipalitete ir atsto-

vų rūmuose. Kiekvienas kazino galėtų turėti savo atstovus, per kuriuos bendrautų su miestų, apygardų, valstijos pareigūnais, informuotų juos apie savo verslo ypatumus ir poreikius. Tokie delegatai veikiausiai turėtų būti renkami ne iš aukščiausio rango vadovų – jie pernelyg dažnai keičiasi, – o iš vidurinės grandies ar paprastų tarnautojų, kurie liks dirbti savo vietose pakeitus vadovą ar įvykus sąmokslui.

Tokie kazino atstovai galėtų išsiaiškinti problemas ir reguliariai susitikti. Būtų patogu pasiskirstyti, su kuriomis vyriausybinėmis institucijomis ir miesto organizacijomis kiekvienas iš jų bendrautų. Esant delegatų, turinčių informacijos apie miesto ir bendruomenės poreikius, labai greitai galėtų atsirasti Atlantik Sičiui būtina partnerystė.

Nėra jokios priežasties, kodėl klestint kazino verslui negalėtų klestėti ir visa Atlantik Sičio bendruomenė. Tai nėra du nesuderinami dalykai. Buvo tokių, kurie pranašavo, kad miestas taps atrakcionų parku tik suaugusiesiems, jame nebus vietos šeimoms, tačiau pastarieji du dešimtmečiai rodo, kad taip neatsitiko. Kazino plėtros fondo, municipaliteto ir kazino verslo pastangomis buvo išvalyta daug nykių rajonų ir pastatyta tūkstančiai ne itin brangių gyvenamųjų namų miesto gyventojams bei kazino tarnautojams. Nors kazino rinkoje yra daug gerai apmokamų darbų, vidutinis miesto gyventojų atlyginimas yra vos 30 000 dolerių per metus. Jei būtų pastatyta pakankamai gyvenamųjų namų už prieinamą kainą ir sukurta viešojo transporto sistema, daugelis darbuotojų mielai persikeltų gyventi į Atlantik Sitį. Pagerėtų jų gyvenimo sąlygos. Tai būtų naudinga miestui ir visam regionui. Pirmi maži,

tačiau reikšmingi žingsneliai jau žengti. Atlantik Sitis dar tvirtai neatsistojo ant kojų ir toli gražu nėra toks gyvas miestas, koks kadaise buvo, tačiau progresas apčiuopiamas ir akivaizdus. Pokyčiai galbūt ne tokie greiti, kaip visi norėtų, bet naivu būtų tikėtis, kad keturiasdešimt metų merdėjęs miestas galėtų atsikurti sparčiau.

Legalizavus azartinius lošimus, purvinas, visų apleistas Atlantik Sitis per dvidešimt penkerius metus tapo vienu didžiausiu turizmo centru pasaulyje. Šiandien gaunamo pelno, esamų darbo vietų, investicijų ir mokesčių, surenkamų iš azartinių lošimų verslo, skaičiai yra kur kas didesni, nei 1976 metais drįso prognozuoti patys didžiausi optimistai. Kai kurie kazino legalizavimo šalininkai jaučiasi nusivylę, bet nereikėtų pamiršti miesto praeities ir to, kad be azartinių lošimų legalizavimo jis nebūtų prisikėlęs. Jei 1976 metų referendumu nebūtų buvę įteisinti azartiniai lošimai, šiandien Atlantik Sitis ir toliau grimztų į nebūtį. Kazino kritikams vertėtų nuvažiuoti *Garden State* bulvaru į Absurdo parką ir pažiūrėti, kaip atrodytų Atlantik Sitis be azartinių lošimų. Absikono sala būtų virtusi nykia dykuma, kurioje niekas nenorėtų gyventi. Ne apie tokį miestą svajojo jo įkūrėjai.

Džonatano Pitnio paplūdimio kaimas tebėra socialinis eksperimentas – miestas, orientuotas vien į turizmą. Atlantik Sičio ateitis yra miesto ir Amerikos viešbučių bei pramogų verslo atstovų partnerystė. Tik kai miesto bendruomenė ir kazino verslas suvoks šios partnerystės būtinybę ir kiekvienas atliks savo pareigą, Atlantik Sitis iš tiesų suklestės, tik tada bus galima pasakyti, kad eksperimentas pavyko.

Epilogas

Veslis Hana net kelias savaites laukė kazino viešbučio *Sands* susprogdinimo. Ekscentriškas, bet labai įžvalgus ir malonus vaikinas Vesas buvo vienas iš tų, kuriuos jaudina vien mintis pamatyti griaunamą dvidešimt vieno aukšto 500 kambarių viešbutį. Neseniai baigęs *Rutgers* teisės mokyklą, Vesas dirbo Aukštesniojo teismo teisėjo klerku ir kasdien atvykdavo į Atlantik Sitį. Priblokštas kurorto kontrastų, Vesas suvokė tikrą jo situaciją. „Miesto gyvenimas atspindi nuogą realybę, kazino taip pat ją atspindi, tik padengtą storu grimo ir lūpdažių sluoksniu.“ Vesui nuojauta pakuždėjo, kad reginys turėtų būti labai įdomus. Sužinojęs *Sands* sprogdinimo datą, 2007 metų spalio 18 dieną, pasižymėjo ją kalendoriuje, tarsi būtų ketinęs eiti į kokį svarbų renginį su savo sužadėtine.

Kai Vesas tą ketvirtadienį atvyko į Bordvolką, jį pasitiko šventiška nuotaika. Minios vietinių gyventojų, viešbučių tarnautojų, prekeivių ir bėgančiųjų nuo tikrovės (kitaip tariant, poilsiautojų) suplaukė į Bordvolką, vildamiesi tapti svarbaus

istorinio įvykio liudininkais. Vesas įvertino minią. „Lūkuriavo vien bėgantys nuo tikrovės žmonės, bet kai buvo pakviesti labai svarbūs asmenys, gatvės artistai pradėjo savo pasirodymus. Daugiausia susižavėjimo žvilgsnių ir arbatpinigių susirinko vyrukas, mėgdžiojantis Franką Sinatrą. Buvo akivaizdu, kad žmonėms labiausiai rūpi pamatyti, kaip bus nugriautas viešbutis." Minia buvo tikras kokteilis: jauni ir seni, juodi ir balti, rudi ir geltoni, aukšti valdininkai ir paprasti darbininkai, vilkintys nuo solidžių kostiumų iki suplėšytų džinsų. Kai kurie buvo su kaukėmis nuo dulkių, įsiūlytomis įkyrių prekeivių. Visi džiūgavo, išskyrus viešbučio *Sands* darbuotojus ir lojalius jo klientus lošėjus, liūdnais žvilgsniais žiūrinčius į viešbutį, kurio tuoj nebeliks.

Fejerverkai, užsakyti *Pinnacle Entertainment*, kuris ruošėsi statyti didžiulį kazino viešbutį vietoje *Sands*, nušvietė dangų miesto garsiakalbiams plyšaujant Sinatros dainą „Bye Bye, Baby". Pusė devynių vakaro pasirodę gubernatorius Džonas Korzinis ir *Pinnacle* tarybos pirmininkas Danielius Li, tą dieną švenčęs penkiasdešimt pirmą gimtadienį, nuspaudė jungiklį medine rankena, kuris buvo prijungtas prie laido, nutiesto iki pastato ir jungiančio strategiškai sudėliotus sprogmenis. Kas sekundę vienas po kito pasigirdo septyniolika sprogimų ir, prabėgus mažiau nei dešimčiai sekundžių po paskutinio, sudejavęs masyvus statinys ėmė smukti. Betono gabalai, plieno ir stiklo šukės su didžiuliu triukšmu pasipylė į visas puses.

Kelionė į Atlantik Sitį pralenkė Veso lūkesčius, kaip jis nesitikėjo. „Šventinė nuotaika vyravo tol, kol tai neįvyko. Bet kai įvyko, žmonės atrodė priblokšti. Tai buvo tikra. Sprogmenys

buvo tikri. *Sands* tikrai sugriuvo. Miesto horizontas iš tiesų pasikeitė. Visokių reginių išlepinta minia buvo apstulbusi, kad tai ne iliuzija. Labai greitai žmonės ir dulkės, kurias sukėlė griūvantis pastatas, išsisklaidė ir Atlantik Sitis grįžo prie įprastinių darbų.“

Pinnacle pirmiausia turėjo išvežti sugriuvusio pastato liekanas ir išvalyti keletą aplinkinių sklypų. Kai darbas buvo baigtas, Denas Li ir jo kompanija turėjo septynių hektarų privačią nuosavybę priešais vandenyną tarp *Indiana* ir *Kentucky* aveniu. Didžiulis sklypas pačiame Bordvolko centre buvo paruoštas statyboms. Buvo planuojamas 1,5 milijardo dolerių vertės Las Vegaso stiliaus pasaulinės klasės viešbutis miesto svečiams, turėsiantis konkuruoti su Atlantik Sityje šalia prieplaukos 2003 metais pastatytu *Borgata* kazino viešbučiu su vandens pramogomis. Džo Veinertas leidinyje *Gaming Industry Observer* rašė, kad *Pinnacle* – tai „paskutinis miesto žodis“, ir pranašavo, jog per ketverius metus profesionalūs miesto planuotojai „neatpažįstamai pakeis miestą nuo Bordvolko iki *Pacific* aveniu.“ Atlantik Sitis sparčiu žingsniu ėjo į priekį, bent jau daugelis norėjo tuo tikėti.

Vis dėlto sparčiai einant greitai galima suklupti. Niekas negalvojo apie pavojus, kurie visada buvo žinomi.

Kaip rašė ekonomistas Nijalas Fergiusonas, nugriovus *Sands* jau po kelių mėnesių „Volstritas pakišo kiaulę“. Apie tai buvo daug rašyta ir dar daugiau bus parašyta tokių analitikų kaip Fergiusonas, Polas Krugmanas, Robertas Raikas ir Maiklas Luisas – nieko įžvalgesnio čia nepridėsi. Pakaks pasakyti, kad Atlantik Sičio azartinių lošimų industrija, kaip ir daugelis

kitų verslo šakų, nenumatė, kad sprogęs kredito fondų išpūstas burbulas gali sukelti sumaištį finansų rinkose, sustabdyti miesto augimą ir galbūt priversti bankrutuoti keletą kazino. Daugelio apžvalgininkų nuomone, prasiskolinusiai šalies ekonomikai (būtent dėl skolų klestėjusiai daugelį metų) prireiks tiek pat metų atsitiesti. Sveiki atvykę į tikrą gyvenimą ir sudie, *Pinnacle*.

Nuoga realybė, kurios dažnai niekas nepaiso, yra ta, kad Atlantik Sitis toli gražu nėra atstatytas ir dar nepadaryta daugybė darbų. Po 1976 metų prabėgo trisdešimt ketveri metai, tačiau didžioji dalis miesto atrodo taip pat nykiai ir apgailėtinai, kaip ir prieš referendumą. Yra kvartalų, kurie nepasikeitė nuo kazino atsiradimo.

Nors Kazino plėtros fondas finansavo keletą svarbių gyvenamųjų namų statybos bei komercinių projektų ir šiek tiek pagyvino kai kuriuos miesto rajonus, tik *The Walk/Atlantic City Outlets* tapo svarbiu žaidėju mieste. Daugelis Atlantik Sičio rajonų, pradėję nykti septintame dešimtmetyje, ir toliau nyksta. Ne visas miestas yra švarus, saugus ir atstatytas, o toks turėtų būti aukščiausios klasės kurortas. Daugiau nei trisdešimt metų viskas buvo daroma neorganizuotai, kur kliuvo, kur nekliuvo.

Daugeliui pastatų, nebetinkamų kazino, vis dar nerandama paskirties. Nežinoma, palikti juos stovėti ar nugriauti ir turėti dar vieną tuščią sklypą mieste. Labai svarbu sprendžiant vieno ar kito pastato likimą atsakyti į klausimą: „Ar nugriovęs pastatą savininkas sugebės jį atstatyti?“ Atlantik Sityje dauguma pastatų buvo panašios būklės. Neseniai *The Press of Atlantic City* vedamajame buvo rašoma apie pastatus, gadinančius miesto

įvaizdį. Autorius siūlo skaitytojams: „Važiuokite per Atlantik Sitį ir pamatykite miestą kaip turistas, tarsi pirmą kartą. Apleisti pastatai sukuria slogų vaizdą miesto, kuris nori atrodyti gyvas, tviskantis ir *modernus* kurortas."

Du įžvalgūs stebėtojai, kurių darbas matyti šaltu pašaliečio žvilgsniu ir informuoti, parodo, koks iš tiesų šiandien yra Atlantik Sitis. Jei laikraščių straipsniai yra „istorijos juodraščiai" – tai reporteriai Donaldas Vitkovskis ir Maiklas Klarkas yra geriausi šiuolaikinio Atlantik Sičio kazino ir politikos istorikai. Vitkovskis diena iš dienos stebi kazino industriją ir analizuoja kiekvieną jos aspektą, o Klarkas nepaliaujamai mina municipaliteto slenkstį, bandydamas įspėti jo mįslę.

Vitkovskis būgštauja, kad blogėjant situacijai daugelį kitų pastatų gali ištikti panašus likimas kaip *Sands*. „Atlantik Sičio pelnas iš azartinių lošimų sumažėjo 25 procentais – nuo 5,2 milijardų 2006 metais iki 3,9 milijardų 2009 metais. Niekas nežino, kada bus pasiektas dugnas. Sukrėtimas neišvengiamas. Mažėjantis pelnas, konkurencija ir vis dar trapi ekonomika privers uždaryti ne vieną kazino." Vitkovskis vis dėlto tiki, kad situacija pasikeis, bet tam prireiks daug metų, gausybės bendrų kazino verslo atstovų ir municipaliteto pastangų.

Klarko nuomonė apie municipalitetą iš tiesų gąsdina. „Municipalitetas – tai vieta, kur miršta idėjos. Per rinkimus duotų pažadų atnaujinti ir pagyvinti miestą sulaužymo įrodymų pilnas Atlantik Sitis. Valdžia nemėgsta kalbėti apie miesto sunkumus ir didėjančią konkurenciją azartinių lošimų rinkoje. Tai ne municipaliteto reikalas. Jų požiūriu, *municipalitetas yra municipalitetas.*"

Klarkas rašo: „Municipaliteto nesugebėjimas veikti žlugdo Atlantik Sičio viltis tapti geru kurortu. Atlantik Sičio municipalitete dirba daugiau valdininkų nei bet kokiame kitame mieste. Chroniška liga, persekiojanti jį nuo XX amžiaus pradžios, skamba kaip mantra: „Kaip man gauti savo dalį?" Kai tiek daug pinigų išmokama valdininkams, mažai lieka miesto infrastruktūrai, kuri ir toliau griūva."

Galbūt Vitkovskio ir Klarko vertinimai negailestingi, bet iš tiesų jie nieko nestebina.

Kaip stebėtojai iš šalies, jie mano, kad sunkūs laikai miestui – tai kurorto vystymosi tarpsnis. Atlantik Sitis tebėra socialinis eksperimentas. Šiandien, kaip ir prieš 160 metų Džonatanui Pitniui įkūrus kurortą, Atlantik Sitis tebėra orientuotas į vienintelį poilsio ir pramogų verslą. Kaip ir tada, kurorto verslininkams svarbiausia, ar poilsiautojai ir konvencijų dalyviai sugrįš. Vis dėlto svaiginami praeito šimtmečio paskutinio dešimtmečio laikai, kai kazino buvo aukso kasyklos, jau praėjo. Įrodymų toli ieškoti nereikia. Pažvelkite į tuščią septynių hektarų *Pinnacle* žemės sklypą ir suprasite, kad niekas nepasikeitė.

Šiandien, kaip ir Nakio Džonsono laikais, miesto valdininkai dar turi išmokti dalytis valdžia, kaip tai vyksta daugelyje šalies miestų. Nakio valdžios politinį aparatą pakeitė politikai, kurie nuolat riejasi ir moka didžiulius atlyginimus savo rėmėjams, tikėdamiesi išlikti miesto bosai. „Bordvolko imperijos" laikų Kunlio, Džonsono ir Farlio valdymo aparatas, nors korumpuotas, kompetentingai atliko darbą, kurį turi atlikti municipalitetas, o to apie dabartinę miesto valdžią pasakyti negalima.

Tokiam miestui kaip Atlantik Sitis abejingumas yra pražūtingas. Kad eksperimentas nežlugtų, miestas turi atkurti imperiją, tik ją turi valdyti miesto lyderiai ir kazino verslo atstovai. Kiekvienos kartos lyderiai turi turėti kurorto viziją, kuri būtų priimtina visam miestui.

Miestas gali tapti labai geru kurortu. Yra visi tam būtini dalykai: Atlanto vandenynas, gražūs paplūdimiai, garsusis Bordvolkas, susisiekimas su daugiau nei ketvirtadaliu šalies teritorijų, modernus Konvencijų centras, aukščiausios klasės pramogų centras *Boardwalk Hall* (dalis sudėtingo Nakio palikimo), universitetai, pasiruošę suteikti reikiamų žinių, statybos pramonė, galinti atstatyti miestą, ir, svarbiausia, daugybė kvalifikuotų darbuotojų, galinčių administruoti kazino viešbučius patraukliai ir efektyviai. Trūksta tik tikrų lyderių ir tokio entuziazmo, koks buvo ruošiantis 1976 metų referendumui dėl azartinių lošimų legalizavimo. Kai atsiras šie du dalykai, Atlantik Sitis vėl galės siekti savo tikslo tapti geriausiu šalies kurortu.

Nuorodos

Norėdamas, kad skaitytojų dėmesio neblaškytų nuorodos į šaltinius, ilgi paaiškinimai kiekviename puslapyje ir tekstas atrodytų malonesnis akiai, kitaip nei įprasta nukėliau nuorodas į knygos pabaigą ir suskirsčiau pagal skyrius. Tai sąrašas asmenų, su kuriais kalbėjausi, ištraukų iš laikraščių, žurnalų, knygų, oficialių įrašų, atliktų tyrimų ataskaitų, mokslinių darbų, iš kurių sėmiausi informacijos atkurdamas Atlantik Sičio istoriją.

Kurorto istorija pirmiausia susidomėjau kaip pareigūnas, vėliau asmeniškai. Prireikė net dviejų dešimtmečių surinkti medžiagą kūriniui. Labai greitai supratau, kad kovoju su laiku. Būgštauju, kad daugybė veikėjų paliko šį pasaulį taip ir nepapasakoję savo istorijos asmenims, kurie būtų galėję jas įamžinti. Džiaugiuosi, kad man pavyko rasti daug žmonių, turinčių, ką papasakoti apie tuos laikus. Labai dažnai su tais pačiais asmenimis kalbėjausi net keletą kartų, norėdamas įsitikinti tam tikrų istorijų tikrumu. Įdomu tai, kad kai kurie pašnekovai atvirauti imdavo tik susitikus kelintą kartą. Kuo daugiau turėjau surinkęs informacijos, tuo atviriau jie pasakojo. Keletas pašnekovų, tokių kaip Dikas Džeksonas (Dick Jackson), per pirmuosius susitikimus tik klausinėjo, o į mano klausimus neatsakė. Jie tikrino mane. Kai su Diku Džeksonu susitikau trečią kartą, jis pasakė: „Matau, kad atlikote namų darbus, tad galime pasikalbėti."

Prologas

Kurdamas namų šeimininkės ir sezoninės skalbėjos literatūrinį portretą, pasakodamas apie jos susitikimą su Nakiu prabangiuose viešbučio *Ritz* apartamentuose, rėmiausi pokalbiais su Meri Il (Mary Ill), ilgamete Atlantik Sičio gyventoja. Iki Didžiosios ekonominės krizės ji aktyviai dalyvavo politiniame kurorto gyvenime, priklausė daugeliui labdaros grupių, kurios vėliau tapo socialinio aprūpinimo programos dalimi. Daugelį jos papasakotų įvykių patvirtino keletas kitų pašnekovų.

1. Džonatano Pitnio paplūdimio kaimas

Buvo labai įdomu tyrinėti Atlantik Sičio ištakas. Atlantik Sičio bibliotekos *Heston Room* ir Atlantiko apygardos Somers Pointo istoriniame muziejuje sukaupta stebėtinai daug vertingos medžiagos.

1 Ištrauka iš biografinės apybraižos: Allen Brown, *Jonathan Pitney, M. D.: Fifty Years of Progress on the Coast of New Jersey* (Daily Advertiser Printing Company, 1848).

2 Tolimosios salos aprašyme daugiausia rėmiausi: Sarah W. R. Ewing, Robert McMullin, *Along Absecon Creek: A History of Early Absecon, New Jersey* (C.O.W.A.N. Printing, 1965) ir William McMahan, *So Young... So Gay!* (South Jersey Publishing Company, 1970).

3 „Kelias į niekur“ – šiais žodžiais dabartiniai ir ankstesni istorikai bei autoriai dažnai simbolizuoja Pitnio pastangas. Žiūrėkite S. W. R. Ewing, R. McMullin, ten pat, ir kūrinyje apie Džersio Ričardsų šeimą, kurios net kelios kartos buvo labai įtakingos Pietų Džersyje: Arthur D. Pierce, *Family Empire in Jersey Iron: The Richards' Enterprises in the Pine Barrens* (Rutgers University Press, 1964). Skyriuje pavadinimu „Railroad to nowhere“, p. 225–240, aprašomos Samuelio Ričardso (Samuel Richards) pastangos įgyvendinant Džonatano Pitnio (Johnatan Pitney) svajonę.

4 A. D. Pierce, ten pat, p. 226.

5 Apie pirmuosius *Camden–Atlantic Railroad* investuotojus pasakoja A. D. Pierce, ten pat, p. 228.

6 Apie tai pasakojo Ričardas Osbornas (Richard Osborne), civilinis inžinierius, tiesęs geležinkelį Kamdenas–Atlantikas, per 25 metų jubiliejinius pietus 1879 metais. S. W. R. Ewing, R. McMullin, ten pat, p. 135.

7 Išsamus pasakojimas apie pelningas investicijas į žemę. John F. Hall, *The Daily Union History of Atlantic City and County, New Jersey* (Daily Union Printing Company, 1900), p. 187.

8 S. W. R. Ewing, R. McMullin, ten pat, p. 142.

9 W. McMahon, ten pat, p. 38.

10 A. D. Pierce, ten pat, p. 230.

11 S. W. R. Ewing, R. McMullin, ten pat, p. 145.

12 S.W.R. Ewing, R. McMullin, ten pat, p. 145.

13 A. L. English, *History of Atlantic City, New Jersey* (Dickson & Gilling, 1884), p. 70–72.

14 A. L. English, ten pat, p. 75.

15 S. W. R. Ewing, R. McMullin, ten pat, p. 179.

16 A. D. Pierce, ten pat, p. 236.

2. Didžioji iliuzija

17 A. L. English, ten pat, p. 154.

18 W. McMahon, ten pat, V skyrius „Hotels of the Boardwalk", p. 117–152.

19 Pensionų ir viešbučių lyginamąją analizę rasite: Charles E. Funnell, *By the Beautiful Sea, The Rise and High Times of That Great American Resort, Atlantic City* (Alfred A. Knopf, Inc., 1975), p. 34–35. Tai puikus veikalas, nors ir siaura tema. Rekomenduoju jį kiekvienam, besidominčiam Atlantik Sičiu. Nors buvo pradėtas kaip tiriamasis daktaro disertacijos darbas, jis skaitytojui suprantamas ir tikslesnis nei kai kurie ankstyvieji istoriniai šaltiniai. Šis kūrinys yra pirma rimta kurorto analizė,

parašyta žiūrint į miestą ne pro rožinius akinius. Jo autorius mirė dar būdamas jaunas. Būtų įdomu sužinoti jo nuomonę apie šių dienų Atlantik Sitį.

20 W. McMahon, ten pat, p. 57.

21 Alfredas M. Hestonas (Alfred M. Heston) aktyviausias visų laikų Atlantik Sičio reklamuotojas. Jis parašė seriją vadovų apie Atlantik Sitį nuo 1887 metų iki XX amžiaus pradžios ir vėlesniais laikais. *Illustrated Hand-Book of Atlantic City*, New Jersey (A. M. Heston and Company). Hestono vadovus geležinkelio bendrovės platino visoje šalyje.

22 Citata iš Valto Vitmano (Walt Whitman) 1879 metų laiško.

23 W. McMahon, ten pat, p. 80.

24 W. McMahon, ten pat, p. 70–74.

25 *The New Baedeker: Casual Notes of an Irresponsible Traveler*, 1909 m. rugsėjis.

26 Išsamiau apie Kapitono Džono Leiko Jango karjerą: W. McMahon, ten pat, p. 159–166.

27 Apie Granto vizitą į kurortą papasakojo Meri Il (Mary Ill) per pokalbį su autoriumi. Ji pacitavo savo tėvo draugo Elo (Al) žodžius.

3. Plantacija prie jūros

Sudėlioti surinktos informacijos fragmentus į nuoseklią Atlantik Sičio afroamerikiečių bendruomenės istoriją buvo nemenkas iššūkis. Mano manymu, ši istorija tiesiog prašyte prašėsi būti papasakojama. Viliuosi, kad man pavyko tai padaryti. Suprantu, šio skyriaus pavadinimas gali įžeisti kai kuriuos žmones, tačiau manau, kad pavadinimas labai tinkamas pasakojimui apie šiuos istorinius įvykius.

Svarbu suprasti, ką afroamerikiečiams teko išgyventi Atlantik Sityje, norint susidaryti visą kurorto vaizdą. Be juodaodžių bendruomenės Atlantik Sitis niekada nebūtų tapęs tokiu miestu. Tuo metu, kai kū-

rėsi kurortas, Filadelfija jau buvo sparčiai besivystantis pramoninis centras. Daugiau nei dešimtmetį iki Amerikos pilietinio karo ir pasikeitus dviem ar trims kartoms po karo suklestėjusiai Filadelfijos pramonei nuolat reikėjo darbo jėgos. Šiandien galbūt sunku tai įsivaizduoti, tačiau anuomet Filadelfijos fabrikams reikėjo kiekvieno žmogaus, kuris galėjo dirbti ir nebuvo užimtas žemės ūkiu.

XIX amžiaus pabaigoje esant tokiai Filadelfijos ekonomikai viešbučių savininkai neturėjo jokių galimybių prisivilioti baltaodžių darbininkų ir buvo priversti samdyti juodaodžius iš pietų. Be laisvę įgijusių vergų iš pietų, daugiau nebuvo kam viešbučiuose aptarnauti nuolatinių svečių. Jei nebūtų buvę pigios afroamerikiečių darbo jėgos jaunajame Atlantik Sityje, miestas būtų taip ir likęs paplūdimio kaimas.

Nepaprastai vertinga profesoriaus Herberto Džeimso Fosterio (Herbert James Foster) surinkta medžiaga ir tiriamasis darbas, kuriuo daugiausia rėmiausi rašydamas šį skyrių. Manau, kad afroamerikiečių istorija Atlantik Sityje verta atskiros knygos. Viliuosi, kas nors ją parašys.

28 Herbert James Foster, *The Urban Experience of Blacks in Atlantic City, New Jersey: 1850–1915* (Rutgers University, 1981). Iš dalies rašytas filosofijos daktaro laipsniui gauti pagal Istorijos studijų programos reikalavimus. Žiūrėti *U.S. Department of Commerce and Labor, Federal Writers Project*, p. 38.

29 W. E. B. Du Bois, *Dark Water* (Schocken Books, New York, 1920), pakartotinis leidimas, 169, p. 115.

30 E. Franklin Frazier, *The Negro in the United States* (Macmillan, 1957), p. 165.

31 E. Franklin Frazier, ten pat, p. 596.

32 H. J. Foster, ten pat, p. 60.

33 H. J. Foster, ten pat, p. 101.

34 Tyrimo ataskaita „The Negro in New Jersey“, atlikto *Interracial Committee of the New Jersey Conference of Social Work* bendradarbiaujant su *NJ State Department of Institutions and Agencies*, 1932 m. gruodis.

[35] H. J. Foster, ten pat, p. 141, 12 pastaba.

[36] Samuel Lubbell, *White and Black, Test of a Nation* (Harper & Row, 1964), p. 15.

[37] „Down by the Sea Shore – Atlantic City", *Philadelphia Inquirer*, 1900 m. liepos 23 d., p. 1.

[38] W. E. B. Du Bois, *Some Efforts of American Negroes for Their Own Betterment* (Schocken Books, 1898), p. 4.

[39] W. E. B. Du Bois, *The Negro Church* (Schocken Books, 1898), p. 5.

[40] George F. Bragg, *History of the Afro-American Group of the Episcopal Church* (Schocken Books, 1922).

[41] E. Franklin Frazier, ten pat, p. 355.

[42] H. J. Foster, ten pat, p. 198.

[43] H. J. Foster, ten pat, p. 202, *U.S. Department of Commerce and Labor, Federal Writers Project.*

[44] Pokalbis su Ričardu Džeksonu (Richard Jackson).

[45] H. J. Foster, ten pat, p. 219.

[46] H. J. Foster, ten pat, p. 221.

[47] *N. J. Board of Education* metinis pranešimas, 1903, p. 93.

[48] H. J. Foster, ten pat, p. 201.

4. Filadelfijos žaidimų aikštelė

Nors Atlantik Sitis skelbėsi esąs „pasaulinis poilsio ir pasilinksminimų kurortas", iš tiesų jis buvo visiškai priklausomas nuo Filadelfijos. Visais laikais Filadelfija, pramoninis centras ir metropolitenas, Atlantik Sitį laikė pramogų miestu, vieta, kur galima gerai pasismaginti ir nepaisyti socialinių normų. Atlantik Sičui Filadelfija buvo ne vien miestas, iš kurio atvykdavo daugiausia turistų, bet ir

didmiestis, kuriame buvo tvarkomi svarbūs – medicininiai, finansiniai, teisiniai, švietimo – reikalai.

Filadelfijai Atlantik Sitis iš dalies buvo kaip dabar niujorkiečiams Konio sala. Vis dėlto Atlantik Sičio ir Filadelfijos santykiai buvo ir išliko komplikuotesni. Kitaip nei Konio sala, Atlantik Sitis geografiškai labiau nutolęs nuo didmiesčio, turintis ryškų identitetą. Konio sala – tai kurortas mieste, o Atlantik Sitis, nors ir labai priklausomas nuo Filadelfijos, buvo mažas, judrus, tačiau atskiras miestas.

49 *Philadelphia Bulletin*, 1890 m. rugpjūčio 2 d.

50 *Philadelphia Bulletin*, 1890 m. rugpjūčio 10 d. Svarbiausias *Philadelphia Bulletin* kritinių straipsnių taikinys buvo Atlantik Sitis. Kasmet prasidėjus vasaros sezonui iki pat rudens laikraštis spausdindavo vedamuosius, kuriuose griežtai kritikuodavo Atlantik Sitį.

51 Puikios medžiagos apie XIX amžiaus Filadelfiją, jos vystymosi į svarbiausią pramoninį ir urbanistinį šalies centrą istoriją rasite *Philadelphia: A 300 Year History*, Russell F. Weigley redakcija (W.W. Norton & Company, 1981).

52 Pokalbis su ponu Murėjumi Frederiksu (Murray Fredericks, Esquire). Į kurortą jo šeima persikėlė gyventi iš Niujorko 1905 metais. Ilgus metus pažinojęs Hapą Farlį (Hap Farley) kaip kolegą teisininką („partneriai" jie nebuvo) ir buvęs jo patarėju Murėjus „žino daug paslapčių". Man buvo be galo malonu su juo susipažinti. Esu labai dėkingas už atvirumą.

53 *Philadelphia Bulletin*, 1890 m. rugpjūčio 7 d.

54 Pokalbis su Ričardu Džeksonu (Richard Jackson).

55 *Philadelphia Bulletin*, 1908 m. rugpjūčio 13 d., p. 1, 4.

56 Gubernatoriaus Forto (Fort) pareiškimas buvo išspausdintas pirmame *Philadelphia Bulletin* puslapyje 1908 m. rugpjūčio 27 d.

57 Kaip atsakymas į gubernatoriaus Forto (Fort) pareiškimą buvo išleistas biuletenis pavadinimu „Atlantik Sičio manifestas" (*Atlantic City Manifesto*), 1908 m. rugsėjo 8 d., p. 11.

58 Žiūrėkite „The Rise and Fall of Kuehnle“, *Literary Digest,* 1913 m. gruodžio 27 d., p. 1285–1293.

59 Žiūrėkite *Literary Digest,* ten pat.

60 David W. Hirst, *Woodrow Wilson, Reform Governor* (D. Van Nostrand Company, 1965), p. 33.

61 D. W. Hirst, ten pat, p. 5.

62 Daugiau informacijos apie Maksio komitetą (*Macksey Committee*) rasite *Literary Digest,* ten pat.

63 „Mr. Franklin“, *Literary Digest,* 1912 m. birželio 29 d.

64 Pokalbis su Meri Il (Mary Ill).

5. Nakio aukso amžius

65 Pokalbis su Džozefu Hamiltonu (Joseph Hamilton), autobuso vairuotoju ir atsarginiu Nakio vairuotoju. Dėkoju Lu Testa (Lou Testa), supažindinusiam mane su juo. Lu Testa gydė poną Hamiltoną prieš pat jo mirtį.

66 Smito ir Virdžinijos Džonsonų (Smith and Virginia Johnson) portretai aprašyti remiantis Meri Il (Mary Ill) ir Ričardo Džeksono (Richard Jackson) pasakojimais. Sprendžiant iš daugelio žmonių prisiminimų, Smitas ir Virdžinija buvo ryškios asmenybės ankstyvajame Atlantik Sityje.

67 Pokalbis su Meri Il (Mary Ill).

68 Pokalbis su Meri Il (Mary Ill). Apie Nakio santykius su Meibel beveik nėra patikimos informacijos. Vienintelė Meri turėjo šiek tiek informacijos. Ji teigė, kad Nakis mylėjo tik Meibel. Jei ji nebūtų mirusi, jis būtų likęs jai ištikimas visą gyvenimą.

69 Pokalbis su Ričardu Džeksonu (Richard Jackson).

70 Pokalbiai su Ričardu Džeksonu (Richard Jackson) ir Murėjumi Frederiksu (Murray Fredericks).

71 Pokalbis su Murėjumi Frederiksu (Murray Fredericks, Esquire).

72 Pokalbis su Džozefu Mesiku (Joseph Messick), Pietų Džersio *Atlantic Community College* istorijos mokslų profesoriumi. Džo turėjo nepaprastai daug istorinių žinių apie pietinį Naująjį Džersį. Susipažinau su gerbiamu profesoriumi tuo metu, kai abu buvome Atlantiko apygardos friholderiai.

73 Pokalbis su Ričardu Džeksonu (Richard Jackson).

74 John Kobler, *The Life and World of Al Capone* (G. P. Putnam's Sons, 1971), p. 157.

75 Pokalbis su Murėjumi Frederiksu (Murray Fredericks, Esquire).

76 Pokalbis su Ričardu Džeksonu (Richard Jackson).

77 Pokalbis su Murėjumi Frederiksu (Murray Fredericks, Esquire).

78 Pokalbis su Ričardu Džeksonu (Richard Jackson). Panašiai manė ir gerb. Patrikas Makganas (Patrick McGahn), Lori Muni (Lori Mooney), Mildred Foks (Mildred Fox) ir Haroldas Finklas (Harold Finkle, Esquire).

79 Pokalbis su Murėjumi Frederiksu (Murray Fredericks, Esquire).

80 Ričardas Džeksonas (Richard Jackson) citavo buvusio policininko, norėjusio išsaugoti anonimiškumą, žodžius.

81 Pokalbis su Ričardu Džeksonu (Richard Jackson).

82 Apie bevaises Šimto komiteto (*Committee of One Hundred*) pastangas pasakojama Jacko Alexanderio straipsnyje „Boss on the Spot", *The Saturday Evening Post*, 1939 m. rugpjūčio 26 d.

83 Apie Septyneto grupę (*Seven Group*) ir Nakio Džonsono (Nucky Johnson) ryšius su Lakiu Lučianu (Lucky Luciano) rašoma straipsnyje „Boss on the Spot", ten pat.

84 Martin A. Gosch, Richard Hammer, *The Last Testament of Lucky Luciano* (Little, Brown and Company, 1974).

85 *Kobler*, ten pat, p. 265.

86 Istoriją apie Nakio pagrobimą, kurį įvykdė Tonis Kudžinas-Geluonis (Tony „the Stinger" Cugino), po septynerių metų papasakojo Aleksandras Kendrikas (Alexander Kendrick), *Philadelphia Inquirer*, 1939 m. gegužės 19 d. Nors po incidento prabėgo daug laiko, Kendriko pasakojimas naujienų skyrelyje atrodo įtikinamas, ypač žinant, su kokia kompanija Nakis bendravo.

6. Sunkūs laikai Nakiui ir jo miestui

Istorija apie tai, kaip buvo tiriama Nakio Džonsono (Nucky Johnson) imperija, kaip jam buvo pateikti kaltinimai ir paskelbtas nuosprendis, iš tiesų nepaprasta. Šį skyrių rašiau daugiausia remdamasis oficialia Nakio bylos ataskaita *The Case of Enoch L. Johnson, a Complete Report of the Atlantic City Investigation.* Ją parengė specialusis agentas Viljamas E. Frankas (William E. Frank) iš Finansų ministerijos Žvalgybos skyriaus ir JAV Naujojo Džersio apygardos prokuroro specialusis asistentas Džozefas V. Bernsas (Joseph W. Burns). Nors tai FTB agentų ataskaitos, buvo labai įdomu jas skaityti.

Surinkti įkalčius prieš Nakį FTB buvo labai sudėtinga. Agentams teko įveikti daugybę kliūčių. Pasipriešinimas buvo visuotinis – miesto bendruomenė kone visai nebendradarbiavo. Galima sakyti, nė vienas asmuo, ką nors žinantis apie Nakio imperijos mechanizmą, nesutiko kalbėti. Skaitant ataskaitą, aiškiai juntamas vis didėjantis agentų nerimas artėjant Nakio teismui – daugelis duoda melagingus parodymus, papirkinėjami prisiekusiųjų teismo teisėjai. Jei ne Džozefo Korijo (Joseph Corio) aplaidumas, vargu ar FTB agentams būtų pavykę surinkti reikiamų įrodymų ir nuteisti Nakį. Franko ataskaita iš tiesų labai įdomi medžiaga. Tiems, kuriuos domina Nakio Džonsono teisminio proceso smulkmenos, rekomenduočiau ją paskaityti. Agentas Frankas baigė ją rašyti 1943 metais. Toliau vadinama *Report of W. E. Frank.*

87 Apie nemalonų Nakio Džonsono (Nucky Johnson) ir Ralfo Velofo (Ralph Wellof) pokalbį vestibiulyje papasakojo Ričardo Džeksono (Richard Jackson) draugas, buvęs Atlantik Sičio politikas, kuris taip pat atskleidė istoriją, kaip *Ritz Carlton* viešbutyje Nakis susipažino su Džeimsu Boidu (James Boyd), vėliau tapusiu jo padėjėju vykdant politines užduotis. Boidas buvo Nakio statytinis, tvarkantis politinius respublikonų partijos reikalus. Jis dirbo *Ritz* viešbutyje pasiuntinuku. Tą faktą patvirtino keletas kitų asmenų.

88 Pokalbis su Patriku Makganu (Patrick McGahn, Esquire). Apie tai jam pasakojo jo tėvas.

89 Pokalbis su Ričardu Džeksonu (Richard Jackson). Jo žodžius patvirtino Patrikas Makganas (Patrick McGahn). Gandai ir dėl jų atsiradęs mitas, kad Dviginklis Tomis Tagartas (Two Gun Tommy Taggart) buvo susijęs su kaltinimais Nakiui, neturi jokio pagrindo. Tagartas buvo lojalus respublikonų partijai ir, nors buvo labai ambicingas, niekada nebūtų kenkęs Nakio aparatui.

90 Pokalbis su Ričardu Džeksonu (Richard Jackson). Jo žodžius patvirtino Patrikas Makganas (Patrick McGahn). Hersto laikraščiai ištisus metus kritikavo Nakį. Tiesa ir tai, kad jie ne kartą buvo susikivirčiję, Herstui atvykus į kurortą. Žinant, kad Nakis ir Herstas mylėjo moteris, Hersto istorija atrodo įtikinama.

91 Informacija apie atvirai Atlantik Sityje veikusius nelegalius azartinių lošimų salonus iš *Report of W. E. Frank*, p. 24–30.

92 Informacija apie Nakio partijos valdymo aparatą iš *Report of W. E. Frank.*

93 Pokalbis su Murėjumi Frederiksu (Murray Fredericks, Esquire).

94 Informacija apie Nakio partijos valdymo aparatą iš *Report of W. E. Frank.*

95 Pokalbis su Ričardu Džeksonu (Richard Jackson).

96 Pokalbis su Murėjumi Frederiksu (Murray Fredericks, Esquire).

97 Pokalbis su Meri Il (Mary Ill).

98 Pokalbis su Ričardu Džeksonu (Richard Jackson).

99 Ištrauka iš specialiojo agento Viljamo E. Franko (William E. Frank) ataskaitos *Report of W. E. Frank*, p. 60.

100 Citata iš advokato Valterio Vino (Walter Winne) kalbos, *Report of W. E. Frank*, p. 136.

101 Pokalbis su Meri Il (Mary Ill).

7. Hapas

Hapą Farlį (Hap Farley) laikiau korumpuotu politiniu bosu, atvedusiu Atlantik Sitį prie žlugimo, tačiau pradėjęs rinkti medžiagą supratau, kad taip vertinti Farlio karjerą būtų labai naivu. Jo indėlis miestui yra didžiulis. Farlis buvo sudėtinga asmenybė. Be abejo, jo vadovaujama politinė partija buvo labai korumpuota, tačiau kitaip ir negalėjo būti. Hapas buvo talentingas įstatymų leidėjas, darbštus tarnautojas. Jis visada rūpinosi visuomenės poreikiais, buvo ištikimas draugas. Turėjo daug teigiamų bruožų. Kiekvienas būsimasis politikas turėtų ko iš jo pasimokyti. Būtų neteisinga vertinti Farlį neatsižvelgiant į tuometinę politinę realybę, tai neatskleistų jo kaip asmenybės.

Istorija, kaip Nakio Džonsono (Nucky Johnson) valdžia buvo perduota Frankui Farliui (Frank Farley), yra labai paini ir turi daug veikėjų. Sudėtinga buvo surinktos medžiagos fragmentus sudėlioti į vientisą pasakojimą. Teko išklausyti daugybę pasakojimų, ieškoti informacijos, kuri patvirtintų ar paneigtų tam tikrus teiginius ir užpildytų spragas. Rašydamas 7 skyrių, daugiausia rėmiausi informacija, kurią man suteikė Ričardas Džeksonas (Richard Jackson), Murėjus Frederiksas (Murray Fredericks), Frankas Feris (Frank Ferry), Robertas Gaskas (Robert Gasko), Bilas Rosas (Bill Ross), Skinis D'Amato (Skinny D'Amato), Meri Il (Mary Ill), Florens Miler (Florence Miller), Lori Muni (Lori Mooney), Haroldas Finklas (Harold Finkle) ir Patrikas Makganas (Patrick McGahn). Tikiuosi, man pavyko teisingai papasakoti šiuos įvykius.

102 Pokalbis su Polu D'Amato-Skiniu (Paul „Skinny" D'Amato). Jis buvo Atlantik Sičio įžymybė. Didžiavosi, kad yra Nakio statytinis, ir jam buvo labai malonu prisiminti Nakį. Su Skiniu kalbėjomės jo miegamajame vieną vėlyvą popietę, nes tuo metu jis sirgo ir gulėjo lovoje su pižama. Esu dėkingas Polui D'Amato, kad sutiko su manimi pasikalbėti.

103 Pokalbis su Murėjumi Frederiksu (Murray Fredericks, Esquire).

104 Pokalbis su Ričardu Džeksonu (Richard Jackson).

105 Pokalbis su Ričardu Džeksonu (Richard Jackson).

106 Pokalbis su Polu D'Amato-Skiniu (Paul „Skinny" D'Amato).

107 Iš pokalbio su gerbiamu Džonu Sirika (John Sirica). Rinkdamas medžiagą pastebėjau, kad Farlis ir teisėjas Sirika tais pačiais metais baigė Džordžtauno teisės mokyklą. Parašiau laišką teisėjui ir pasiteiravau, ar jis prisimenantis Hapą. Taip netikėtai sužinojau, kad juodu bendravo telefonu daugelį metų.

Su teisėju Sirika kalbėjausi telefonu. Jam buvo malonu pasikalbėti apie Farlį, kurį jis prisiminė buvus gerą sportininką. Teisėjas nuolat juokėsi, prisiminęs jųdviejų pokalbius telefonu, kurių per daugelį metų buvo daug. Teisėjas Sirika buvo nuostabus pasakotojas. Dažnai jis retoriškai paklausdavo: „Argi ne?" Buvo labai miela tai girdėti iš tokio išsilavinusio žmogaus. Man buvo labai malonu su juo pasikalbėti telefonu. Galiu tik įsivaizduoti, koks įdomus pašnekovas jis būtų buvęs prie pietų stalo.

108 Citata iš laidos „A Conversation with a Politician". Su Hapu Farliu (Hap Farley) kalbėjosi Robertas Hagis (Robert Hughey) ir Čakas Jegeris (Chick Yaeger). Pokalbis su Farliu, įrašytas likus keleriems metams iki jo mirties, yra puikus žodinis liudijimas, papildęs mano pasakojimą. Šio pokalbio vaizdo įrašas yra saugomas valstijos Stoktono universiteto bibliotekoje. Kiekvienam, besidominčiam Farlio karjera, rekomenduoju jį pasižiūrėti.

109 Pokalbis su Murėjumi Frederiksu (Murray Fredericks, Esquire). Dikas Džeksonas (Dick Jackson) ir daugelis kitų

patvirtino, kad Hapas buvo labai patikimas Atlantik Sičio politikas, kuriuo visada buvo galima kliautis. Jis neturėjo atsitiktinių politinių partnerių ir niekam neatleisdavo išdavystės. Jei kartą išdavei Farlį, daugiau negalėjai būti jo politinis partneris.

110 Pokalbis su Meri Il (Mary Ill). Esu dėkingas Bilui Rosui (Bill Ross), supažindinusiam mane su Meri. Ši miela moteris buvo didžiausias mano informacijos ne tik apie Farlį, bet ir apie Džonsoną bei Kunlį, šaltinis. Meri buvo Hapo bendraamžė, ji išmokė jį šokti. Kai Farlis studijavo Pensilvanijos universitete, juodu susitikdavo savaitgaliais ir eidavo į šokių salę, kur mokėdavo „dešimt centų už šokį". Kai dar buvo paauglė, Hapo prašoma, ji nešiojo jam ir Meilutei meilės laiškus ankstyvuoju jų draugystės laikotarpiu.

111 Pokalbis su Džozefu Hamiltonu (Joseph Hamilton). Tai patvirtino ir Meri Il (Mary Ill) bei kiti pašnekovai.

112 Pokalbis su Ričardu Džeksonu (Richard Jackson).

113 *Atlantic City Press*, 1942 m. gegužės 22.

114 Džordžo Gudmano (George Goodman) atstovavimas buvo gudrus taktinis Farlio manevras siekiant Nakio posto. Apie tai man papasakojo gerbiamas Patrikas Makganas (Patrick McGahn, Esquire). Jo žodžius patvirtino Murėjus Frederiksas (Murray Fredericks, Esquire).

115 Apie Farlio kaip įstatymų leidėjo darbą Trentone daugiausia sužinojau iš jo kolegos senatoriaus Veino Dumonto (Wayne Dumont), gyvenančio Filipsberge (Voreno apygardoje), pasakojimo. Senatorius Veinas Dumontas buvo senų laikų džentelmenas. Daugelį metų jis dirbo įstatymų leidėju ir su Farliu artimai bendravo. Jo teigimu, kai senatorius nesėkmingai kandidatavo į gubernatorius, Farlis į Naująjį Džersį buvo pakvietęs Ričardą Niksoną (Richard Nixon). Su senatoriumi kalbėjomės prie pietų stalo jo kontoroje. Senatorius visur vesdavosi šunį, netgi eidamas pietauti. Jis net susigraudino, prisiminęs, koks artimas jam buvo Farlis.

[116] Pokalbis su senatoriumi Veinu Dumontu (Wayne Dumont).

[117] Ištrauka iš galutinės komisijos ataskaitos *Report of the Special Committee to Investigate Organized Crime in Interstate Commerce, pursuant to S. Res. 202 (81st Congress)*, 1951 m. rugpjūčio 31 d.

[118] Pokalbis su Ričardu Džeksonu (Richard Jackson).

[119] Keletas citatų apie Džimio Boido (Jimmy Boyd) vaidmenį Farlio partijoje yra iš pokalbio su Ričardu Džeksonu (Richard Jackson). Jo žodžius patvirtino Bilas Rosas (Bill Ross) ir Murėjus Frederiksas (Murray Fredericks, Esquire).

[120] Pokalbis su Ričardu Džeksonu (Richard Jackson).

[121] Pokalbis su Ričardu Džeksonu (Richard Jackson).

[122] Apie savo politinę karjerą papasakojo pats Ričardas Džeksonas (Richard Jackson). Dabar, kai šaukštai popiet, gailiuosi, kad neįrašiau mūsų pokalbio į vaizdajuostę, kaip tai padarė Robertas Hagis (Robert Hughey) ir Čakas Jegeris (Chick Yaeger), įrašę pokalbį su Farliu. Tai būtų buvęs vertingas istorinis dokumentas. Man buvo labai malonu susipažinti su šiuo žmogumi.

8. Skausmingas ritimasis žemyn

[123] Incidentą apie spaudoje pasirodžiusią nuotrauką su šunimi, bet be Hapo Farlio (Hap Farley), papasakojo gerbiamas Frankas Feris (Frank Ferry, Esquire). Feris su Hapu buvo labai artimi, kaip tėvas su sūnumi. Pasakodamas šią istoriją, Feris liūdnai šypsojosi. Buvo akivaizdu, kad jis mano, jog su Hapu paskutiniais jo gyvenimo metais buvo nepagarbiai elgiamasi.

[124] Žurnalas *Time*, 1964 m. rugpjūčio 31 d.

[125] Theodore H. White, *The Making of the President, 1964* (Antheneum Publishers, 1965), p. 290. Daugiau nei 5 000 žurnalistų, atvykusių į nacionalinę demokratų

konvenciją, 1964 metais rugpjūtį užgriuvo Atlantik Sitį. Renginys turėjo padėti miestui atsitiesti, tačiau konvencija virto tikra ryšių su visuomene katastrofa. Visoje šalyje pasirodę straipsniai ir reportažai apie šį renginį galutinai sukompromitavo Atlantik Sičio įvaizdį ir atskleidė apgailėtiną miesto padėtį.

126 T. H. White, ten pat, p. 291.

127 T. H. White, ten pat, p. 289.

128 Po 1962 m. Beikerio ir Karo bylos (*Baker vs. Carr*, 369 JAV 186) buvo paskelbta antroji JAV Aukščiausiojo Teismo nutartis dėl 1964 m. Reinoldo ir Simso bylos (*Reynolds vs. Sims*, 377 JAV 533). Remiantis šios bylos nutartimis, Vincentas Heinmanas (Vincent Haneman) ir jo kolegos, Naujojo Džersio Aukščiausiojo Teismo teisėjai, turėjo priimti sprendimą, reikalaujantį perskirstyti Naujojo Džersio apygardas.

129 Teisėjo Vincento Heinmano (Vincent Haneman) asmeninė nuomonė dėl 1964 m. Džekmano ir Bodino bylos (*Jackman vs. Bodine*, 43 ND 453, 205, A.2 d. 713). Heinmanas prisiminė Naujojo Džersio istoriją nuo kolonijinių laikų iki jo padalijimo į Rytų ir Vakarų Džersį. Anot teisėjo, Naujojo Džersio įstatymų leidžiamasis organas visada turėjo aukštuosius ir žemuosius rūmus ir senatoriai visada atstovavo „teritorijoms, neatsižvelgiant į gyventojų skaičių“. Valstijos konstitucija buvo peržiūrėta keletą kartų, tačiau ši nuostata niekada nebuvo pakeista. Teisėjo Heinmano patariamoji nuomonė iš tiesų „sunkiai paaiškinama“. Įtariu, kad Heinmanas ne siekė įtikinti kolegas teisėjus ir visuomenę, o norėjo atsiprašyti savo draugo Hapo Farlio. Tai buvo seno kario duoklė bendražygiui.

130 Pokalbis su Patriku Makganu (Patrick McGahn, Esquire).

131 *Atlantic City Press*, 1968 m. rugpjūčio 9 d

132 *Atlantic City Press*, 1970 m. lapkričio 13 d.

133 Pokalbis su Patriku Makganu (Patrick McGahn, Esquire).

134 Pasakodamas apie Farlio pralaimėjimą 1971 metų rinkimuose,

rėmiausi informacija, kurią man suteikė Ričardas Džeksonas (Richard Jackson), Patrikas Makganas (Patrick McGahn), Viljamas Rosas (William Ross), Robertas Gaskas (Robert Gasko), Murėjus Frederiksas (Murray Fredericks, Esquire), Frankas Feris (Frank Ferry, Esquire), Lori Muni (Lori Mooney), Haroldas Finklas (Harold Finkle, Esquire) ir kiti.

9. Nepamirškite išjungti šviesos

135 Prostitutės literatūrinis portretas buvo sukurtas pagal Polo Skinio D'Amato (Paul „Skinny" D'Amato) pasakojimą.

136 Pokalbis su Ričardu Džeksonu (Richard Jackson).

137 Pokalbis su Mildred Foks (Mildred Fox).

138 *Atlantic City Press*, 1974 m. sausio 6 d.

139 *Atlantic City Press*, 1973 m. gruodžio 19 d.

140 Pokalbis su Stivenu Perskiu (Steven Perskie).

141 *Atlantic City Press*, 1974 m. spalio 17 d.

142 *Atlantic City Press*, 1974 m. spalio 16 d.

143 Ben Leuchter, „Another Public Conning", *Vineland Times Journal*, pakartotinai išspausdinta *Atlantic City Press* 1974 m. gegužės 23 d.

10. Antras obuolio kąsnis

144 Asmeniškai pažinojau Lėją Finkler (Lea Finkler). Panašių atvejų moteris papasakojo ir daugiau. Ji neslėpė pasibjaurėjimo politikais.

145 Jeffrey Douglas, „Selling of Casino Gambling", *New Jersey Monthly*, 1977 m. birželis.

146 *Atlantic City Press*, 1976 m. liepos 13 d.

147 Gigi Mahon, *The Company That Bought the Boardwalk* (Random House, 1980), p. 57.

148 Gigi Mahon, ten pat, p. 65–83.

149 Amerikos televizijos korporacijos *CBS-TV* straipsnis išplatintas 1979 m. vasario 28 d.

11. Prasideda naujas žaidimas

150 Patas Makganas (Pat McGahn) dažnai prunkštė pasakodamas apie Maiklo bėdas su teisėtvarka.

151 Pokalbis su Ralfu Palmeriu (Ralph Palmieri).

152 Pokalbis su Haroldu Finklu (Harold Finkle, Esquire).

153 Informacija apie Džeromą Zarovičių (Jerome Zarowitz) ir Alviną Malniką (Alvin Malnik) yra iš 1980 m. rugsėjo 9 d. Azartinių lošimų priežiūros komisijos įžanginio pranešimo dėl licencijos išdavimo *Caesar's*.

154 Medžiaga apie Klifordo ir Stiuarto Perlmanų (Clifford and Stuart Perlman) prašymo licencijai gauti nagrinėjimą paimta iš 1980 m. rugsėjo 9 d. Azartinių lošimų priežiūros komisijos įžanginio pranešimo. Išvados buvo išspausdintos *Atlantic City Press* pirmajame puslapyje 1980 m. rugsėjo 19 d.

155 Kazino kontrolės komisijos išvados, kuriomis ji grindė savo sprendimą neišduoti licencijos Kilfordui Perlmanui (Clifford Perlman) – *NJCCC, Docket #80-CL-1, In the Matter of the Application of Boardwalk Regency Corp. and the Jemm Company for Casino Licenses*, p. 35.

156 Informacija apie *Bally's* bendrovę paimta iš Azartinių lošimų priežiūros komisijos išvadų, pateiktų Kazino kontrolės komisijai, pavadinimu *Report to the Casino Control Commission with regard to the Application of Bally's Park Place, Inc., a New Jersey corporation, for a Casino Licence and the Application of Bally Manufacturing Corporation, a Delaware corporation, for a casino Service Industry License*, 1980 m. rugpjūčio 4 d.

157 Informacija apie Džerardą Kateną (Gerardo Catena) iš 1980 m. rugpjūčio 4 d. DGE ataskaitos.

158 Kazino kontrolės komisijos pirmininkas Valteris Ridas-Badas (Walter „Bud“ Reed) 1986 m. rugsėjo 20 d. cituojamas *Press of Atlantic City*.

12. Į miestą atvyksta Donaldas

159 Talentingas statytojas Fredas Trampas (Fred Trump) buvo tikras nekilnojamojo turto magnatas. Nors ir kritikuojamas, jis buvo svarbiausias Niujorko gyvenamųjų namų statytojas tuo metu, kai miestui to labiausiai reikėjo. Be Fredo sukauptos patirties ir turtų Donaldas nebūtų galėjęs būti toks svarbus žaidėjas Atlantik Sityje. Apie abu Trampus yra daug literatūros. Pasakodamas apie Fredą rėmiausi Gwenda Blair, *The Trumps: Three Generations That Built an Empire* (Simon and Schuster, New York, 2000), p. 118–122, 154.

160 Donaldo Trampo (Donald Trump) atėjimą į Atlantik Sitį ir jo kaip miesto žaidėjo pirmuosius žingsnius sekė Danielius Heneganas (Daniel Heneghan), kuris tuo metu dirbo etatiniu *Press of Atlantic City* reporteriu. Vėliau jis tapo Kazino kontrolės komisijos informacinio padalinio direktoriumi. Gausiomis Danieliaus Henegano sukauptomis žiniomis rėmiausi daugiausia.

161 Arturo Goldbergo (Arthur Goldberg) biografija paremta biografine apybraiža „King of Craps“, išspausdinta *Barron's* 1999 m. rugpjūtį.

162 Statistinius duomenis apie šių dienų Atlantik Sitį patvirtino Danielius Heneganas (Daniel Heneghan), remdamasis Kazino kontrolės komisijos surinktais duomenimis.

Johnson, Nelson

Jo-89 Sausasis įstatymas : mafijos gimimas / Nelson Johnson ; iš anglų kalbos vertė Virginija Šileikienė. – Kaunas : Obuolys [i.e. MEDIA INCOGNITO, 2013]. – 410, [2] p.

ISBN 978-609-403-531-9

Didžiąją XX a. dalį Atlantik Sitis buvo valdomas galingos politikų ir reketininkų sąjungos. Finansuojamas lošimo namų, barų ir viešnamių šis korumpuotas aljansas labiausiai suklestėjo valdant Enochui Džonsonui. Niu Džersio Aukščiausiojo Teismo teisėjas Nelsonas Johnsonas jau tris dešimtmečius tyrinėja miesto istoriją nuo pajūrio kurorto iki skandalingo nusikaltimų centro ir savo atradimus sudėjo į knygą, kuri iškart virto bestseleriu ir pagal kurią buvo sukurtas garsusis *HBO*® serialas.

UDK 973+343.34(091)

Nelson Johnson
SAUSASIS ĮSTATYMAS
MAFIJOS GIMIMAS

Iš anglų kalbos vertė *Virginija Šileikienė*
Redagavo *Inga Jankauskaitė*
Viršelį pritaikė *Audrius Arlauskas*
Maketavo *Daiva Širvaitienė*

26 sp. l. Užsakymas Nr.
Išleido OBUOLYS®
(OBUOLYS yra registruotas leidybinis ženklas,
kurį pagal sutartį naudoja UAB MEDIA INCOGNITO)
Butrimonių g. 9, LT-50220 Kaunas
knygos@obuolys.lt | www.obuolys.lt

Spausdino UAB „Spindulio spaustuvė“,
Vakarinis aplinkkelis 24, LT-48184 Kaunas

BOARDWALK EMPIRE

JEI MIESTO SVEČIAI BŪTŲ NORĖJĘ SKAITYTI BIBLIJĄ, BŪTUME DAVĘ JIEMS BIBLIJĄ. TAČIAU NIEKAS JOS NEPRAŠĖ. VISI NORĖJO ALKOHOLIO, PROSTITUČIŲ IR AZARTINIŲ LOŠIMŲ. MES DAVĖME JIEMS TAI, KO JIE PRAŠĖ.

Trečiame dešimtmetyje Atlantik Sitis buvo pasaulio žaidimų aikštelė, svajonių karalystė ant smėlio, kurioje kiekvienas vyras, moteris ar vaikas galėjo pasijausti karališkos šeimos nariu. Miestas klestėjo, nes davė savo svečiams tai, ko jie norėjo, – galimybių smagiai pašėlti už prieinamą kainą. Didžiąją XX amžiaus dalį miestą kontroliavo išvien veikiantys politikai ir mafija. Šis lošimo namų, barų ir viešnamių finansuojamas aljansas pasiekė viršūnę miestą valdant Enochui Džonsonui-Nakiui – didžiausiam respublikonų partijos ir nusikalstamo pasaulio autoritetui.

Knygoje Atlantik Sitis tviska prabanga, kvepia cigarais ir troškiu kazino salių aromatu. Nelsonas Johnsonas parodo miesto kaitą nuo ramaus pajūrio kurorto iki skandalingos pramogų ir lošimo mekos, kurioje viešpatauja mafija ir negalioja jokios taisyklės.

Spalvinga, šokiruojanti ir atvira – tokia yra Amerikos mafiją pagimdžiusio Atlantik Sičio klestėjimo kronika, kuri pakerės tiek istorinių knygų, tiek filmų bei serialų apie nusikaltėlius gerbėjus.
Ši tikra Atlantik Sičio istorija įkvėpė daugybę „Emmy" apdovanojimų pelniusį *HBO*® serialą, kurį jau spėjo pamėgti ir Lietuvos žiūrovai.

ISBN 978-609-403-531-9

